

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.

Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi:
Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II

Yoksulluğun Önlenmesi, Sosyal Koruma ve Sosyal Yardımlarda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Haritalama ve İzleme Çalışması

Seçil A. Kaya Bahçe
Emel Memiş

CEİD YAYINLARI:

Yoksulluğun Önlenmesi, Sosyal Koruma ve Sosyal Yardımlarda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
Haritalama ve İzleme Çalışması

ISBN: 978-625-7666-16-9

Kaynak gösterilmek kaydıyla yararlanılabilir.

CEİD ADRES

Yıldızevler Mahallesi 721. Sokak, No: 4/9 Çankaya/Ankara – Türkiye

Tel: 0 312 440 04 84

www.ceid.org.tr

www.ceidizler.ceid.org.tr

1. Basım:

Temmuz 2021

Kapak/İç Tasarım/Baskı: Elma Teknik Basım Matbaacılık Tic. Ltd. Şti.

İvedik OSB Matbaacılar Sitesi

1516/1 Sokak No:35

Yenimahalle/Ankara

Tel: +90.312 • 229 92 65

“Bu yayın Avrupa Birliği’nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği’nin (CEİD) sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği’nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.”

DOÇ. DR. SEÇİL A. KAYA BAHÇE: 1998 yılında ODTÜ Ekonomi Bölümü’nden lisans derecesiyle mezun olmuştur. Yüksek lisans ve doktora eğitimlerini de aynı bölümde sırasıyla 2001 ve 2005 yıllarında tamamlamıştır. 1998 yılında yine ODTÜ Ekonomi Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlayan Seçil, doktora eğitiminden sonra doktora sonrası araştırma için bir süreliğine İsveç Göteborg Üniversitesi’nde bulunmuştur. 2009 yılında Ankara Üniversitesi SBF İktisat Bölümü’nde öğretim üyesi olarak göreve başlamış olup halen aynı bölümde çalışmaktadır. Makroiktisat, iktisadi büyüme, işgücü piyasaları çalışma alanları arasındadır.

DOÇ. DR. EMEL MEMİŞ: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü’nde öğretim üyeliği yapmaktadır. Makroekonomi, toplumsal cinsiyet ve ekonomi alanında araştırmalar yürütmektedir. 2007’de Cinsiyet Eşitliği ve Ekonomi programına araştırmacı olarak katıldığı Levy Ekonomi Enstitüsü’nde karşılıksız emek, yoksulluk ve zaman yoksulluğu üzerine çalışmalara katkıda bulunmuştur. 2017 yılından itibaren Feminist İktisat (Feminist Economics) dergisinin yardımcı editörlüğü görevini yürütmektedir. Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG) bünyesindeki Kadın Emeği Çalışan Feminist Araştırmacılar Grubu üyesidir. Lisans ve yüksek lisans derecesini ODTÜ Ekonomi Bölümü’nden, doktora derecesini ise Utah Üniversitesi’nden almıştır.

TEŞEKKÜR

Prof. Dr. Gülay Toksöz’e raporun hazırlanması ve tamamlanması sürecinde yol gösterici katkılarından ve metnin gelişmesini sağlayan önerilerinden ötürü çok teşekkür ederiz. Raporun hazırlanmasında onun özverili ve değerli görüşleri büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca Prof. Dr. Serpil Sancar’a ve Prof. Dr. Funda Cantek’e görüşlerinden ve katkılarından ve raporun kendi içinde bütünlüklü ve tutarlı olması için gösterdikleri özenli emekten ve destekten, Damla Kellecioğlu’na da titiz redaksiyon çalışmasından ötürü çok teşekkürler. Eğer varsa, hatalar bize aittir.

ÖNSÖZ

Bu rapor, Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi (CEİDizler) kapsamında hazırlanan tematik haritalama ve toplumsal cinsiyet eşitliğini (TCE) izleme göstergeleri geliştirme çalışmasının bir ürünüdür. Proje ilk olarak 2017 yılında başlamış ve 2019 yılında tamamlanmıştır. Halen, Proje’nin 2020-2022 yılları arasında sürececek olan ikinci aşaması yürütülmektedir. Proje’nin yazım sürecinde, Türkiye’de TCE alanında çalışan çok sayıda kurum ve kişi ile toplantılar yapılmış, bu toplantılar sonucunda Türkiye’de TCE politikalarının geldiği noktada, bağımsız izleme ve değerlendirme mekanizmaları geliştirilmesinin hayati önemde olduğu kanısına varılmıştı. Bunun için yapılacak en önemli işlerden birisi, o tarihe kadar TCE’yi hayata geçirmeye yönelik olarak geliştirilmiş ulusal mevzuat ve eylem planları uygulamasının etkinliğini ölçebilecek ve değerlendirebilecek bağımsız bir izleme mekanizmasının kurulmasıydı. Bunun yanında, TCE’yi gerçekleştirmeye ilişkin uygulamaların sistematik biçimde tarafsız ve bağımsız olarak izlenebilmesini kolaylaştıracak, bilimsel ve teknik gereklere uygun araçlar geliştirilmesinin önemi de ortaya çıkmıştı. Bu çabaların sürdürülebilir olması için kurumsallaşmak gerekliydi. Proje yazılırken ulaşılmaması gereken hedeflerinden biri de, bu kurumsallaşmayı sağlamak oldu.

Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi’nin 1. Faz’ı bu hedefler doğrultusunda biçimlendi. Mart 2017’de uygulanmaya başlayan Proje, temel olarak, TCE için geliştirilmiş uluslararası norm ve standartların Türkiye’deki mevzuat, uygulama ve izleme politikalarına içerilmesini desteklemeyi; TCE ile ilgili sorun alanlarını haritalama çalışmaları ile raporlamayı; bu alanlara özgü izleme göstergeleri geliştirerek bağımsız, bilimsel ve ana-akımlaştırılmış bir izleme stratejisinin Türkiye’de kurumsallaşmasına katkıda bulunmayı; TCE’yi izleme alanında kamu-sivil işbirliğini ve gösterge temelli izleme kapasitesini geliştirmeyi hedefledi.

Projenin ilk fazında, bu amaçlar doğrultusunda 10 tematik alanda haritalama raporları ve izleme göstergeleri hazırlandı. Bu alanlar: eğitim, sağlık, istihdam, siyasal kararlara katılım, kentsel haklar/hizmetler, medya, spor ve din hizmetlerine erişimde TCE ve kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli şiddet idi. Projenin çok önemli ve değerli çıktıları, ilgili alanlardaki sayısız veri ve kaynağı konuyla ilgilenen her kesimin erişimine sunabilmek için Cinsiyet Eşitliği İzleme Merkezi kurularak, dokümanların yükleneceği bir e-kütüphane oluşturuldu.

Projenin ilk fazının yarattığı olumlu izlenim ve kazanımların etkisiyle, 2020-2022 tarihleri arasında Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi (CEİDizler) başlığıyla, ikinci faz hayata geçirilmiştir. Avrupa Birliği tarafından finanse edilen projenin temel hedefi, ilk fazda olduğu gibi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaygın olarak gerçekleşmesi ve katılımcı demokrasinin güçlendirilmesidir. Bunun için hak temelli çalışan sivil toplum kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, kamu yararına çalışan örgütlerin, akademinin ve sendikaların hak temelli izleme kapasitelerini artırmak, ilgili paydaşlar arasındaki işbirliğini güçlendirmek ve hak temelli izlemenin bilimsel temelde yapılması için bilgi üretmek amaçlanmıştır. Bir başka hedef de, göstergelere dayalı cinsiyet eşitliği izlemesi ile ilgili mevcut bilgiler ve kaynakların

geliştirilmesi, bu kaynaklara erişimin yaygınlaştırılmasıdır. Bu amaçlar doğrultusunda, 6 yeni başlıkta tematik alan raporu hazırlanmıştır. CEİDizler Projesi kapsamında hazırlanan 6 yeni tematik alan raporu şunlardır: **Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik Alanlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (STEM)**; Adalete Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği; **Yoksulluğun Önlenmesi, Sosyal Koruma ve Sosyal Yardımlarda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği**; Kadın Mülteciler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği; **Erkekler, Erkeklikler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği**; Yaşlılık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği.

Bu raporlarda da önceki fazda hazırlanan raporlar gibi, ilgili alanda izleme göstergeleri hazırlanmıştır. Göstergeler verisi olan ve yıllar içinde izlenebilen göstergeler ile henüz verisi olmayan ancak olması gerektiği için önerilen göstergeler olarak ayrıştırılmıştır. Yeni 6 tematik alan raporunun tam metinleri, basılı hale getirilmelerinin yanında, ana metinleri, Türkçe ve İngilizce geniş özetleri CEİM e-kütüphane aracılığıyla konuyla ilgili geniş kitleye ulaştırılmıştır. İlk 10 tematik alan raporuyla birlikte bu 6 rapor da, online eğitim materyaline dönüştürülmüş ve bunlar da CEİM e-portala yüklenmiştir.

Proje çıktılarının uzun vadede kalıcı olabilmesi, TCE duyarlı izleme çalışmalarında kullanılabilmesi geniş toplum kesimlerinin katkısı ile mümkün olmaktadır. Projenin çeşitli aşamalarında farklı kişi ve kurumlardan bu yönde destek aldık. Başta, uzun ve zorlu bir yolu birlikte yürüyen proje ekibi olmak üzere, haritalama raporlarını ve göstergeleri titiz ve yoğun emek gerektiren bir çalışmayla tamamlayan uzmanların katkılarını minnetle anıyoruz. Bu projenin ve tematik alan raporlarının, Türkiye’de katılımcı demokrasinin güçlendirilmesine katkıda bulunmasını diliyoruz.

Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği

Yönetim Kurulu

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar Tablosu	9
Tablolar Listesi	13
Şekiller Listesi.....	14
YÖNETİCİ ÖZETİ.....	15
I. GİRİŞ	21
II. YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİ VE SOSYAL KORUMA.....	23
A. Yeterli Yaşam Hakkı ve Yoksulluğun Kadınlaşması Kavramı.....	23
B. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Yoksulluğun Ölçülmesi	27
C. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Koruma Hakkı	30
D. Kısa Tarihçe.....	31
1. Uluslararası Belgeler	39
2. BM-Birleşmiş Milletler	40
3. Avrupa Birliği Kurumları ve Belgeleri	52
III. NORMLAR, STANDARTLAR, ÖLÇÜTLER VE İYİ ÖRNEKLER	59
A. Normlar	59
1. Eşitlik ve Ayrımcılık Yapmama	59
2. Erişilebilirlik	61
3. Uyarlanabilirlik ve Kabul Edilebilirlik.....	62
4. Onurlu ve Yeterli Yaşam	62
B. Standartlar	63
1. BM Standartları	64
2. Avrupa Birliği Standartları.....	75
C. İyi Örnekler.....	80
IV. TÜRKİYE’DE MEVCUT DURUM ANALİZİ: NORMATİF-POLİTİK YAPI.....	83
A. Mevzuat.....	83
1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Mevzuat.....	84
2. Sosyal Korumaya Yönelik Mevzuat ve Kurumlar.....	86
B. Politikalar.....	91
1. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.....	91
2. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÇHGM)	101
3. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü	101
4. İŞKUR.....	110
5. Sosyal Güvenlik Kurumu	112
6. Sivil Toplum Kuruluşları	113

V. GÖSTERGELER.....	117
A. Gösterge Kaynakları	117
1. Alana Dair Karma Endeksler,Veri Kaynakları ve Göstergeler	117
2. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (MPI)	118
3. İnsani Gelişme Endeksi (İGE), Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE) ve yeni Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (yeni TCGE).....	119
4. Toplumsal Cinsiyet Güçlenme Ölçütü (TCGÖ)	119
5. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (TCEE).....	120
B. Diğer Örgütlerin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksleri	120
1. Toplumsal Cinsiyet Açığı Endeksi (TCAE).....	120
2. Toplumsal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (TKTCE)	121
3. Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (AB-TCEE)	121
C. İlgili Verilerin Haritalanması	126
1. Uluslararası İstatistikler ve Veritabanları.....	126
VI. YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİ, SOSYAL KORUMA VE YARDIMLAR ALANINDA İZLEME VE DEĞERLENDİRME	131
Göstergelerin Uluslararası Belgelerdeki Stratejik Hedeflerle Bağlantıları	131
VII. KADIN YOKSULLUĞU BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN HARİTALANMASI	137
A. Yoksulluk İstatistikleri.....	137
B. Sosyal Koruma İstatistikleri	155
C. Yoksulluk ve Sosyal Koruma Alanında Hak Temelli İzleme Göstergeleri	163
D. Mevcut Erişilebilir Göstergeler.....	164
E. Önerilen Göstergeler	181
KAVRAMLAR VE TEKNİK TERİMLER	192
KAYNAKÇA.....	193
Ek 1: Uluslararası Sözleşmeler	200
Ek 2: Uluslararası Belgeler.....	201
Ek 3: Mevzuat Listesi	202
Ek 4: Kamu Kurum ve Kuruluşları	203
Ek 5: Sivil Toplum Örgütleri ve Diğer Kamusal Aktörler.....	205
Ek 6: Göstergelere Göre Türkiye’de Mevcut Durum.....	206

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
AB-TCEE	Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (EU-GEI)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AÇŞHB	Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AEP	Aile Eğitim Programı
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİPP	Aktif İşgücü Piyasası Politikaları
ARGE	Araştırma ve Geliştirme
ARPE	At Risk of Poverty or Social Exclusion (Yoksulluk veya Sosyal Dışlanma Riski Altında Olma Kavramı)
ASDEP	Aile Sosyal Destek Programı
ASF	Avrupa Sosyal Fonu
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
ASŞ	Avrupa Sosyal Şartı
ATHGM	Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü
BKH	Binyıl Kalkınma Hedefleri
BM	Birleşmiş Milletler
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi)
CEİD	Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği
CESCR	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
COM	European Commission (Avrupa Komisyonu)
ÇHGM	Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü
DB	The World Bank - WB (Dünya Bankası)
DHS	Nüfus ve Sağlık Anketi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EC-DG	European Commission Directorate General (Avrupa Komisyonu Genel Direktörlüğü)
EC	European Commission (Avrupa Komisyonu)
ECLAC	Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu
ECOSOC	United Nations Economic and Social Council (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi)
EEC	European Economic Commission (Avrupa Ekonomi Komisyonu)
EESC	Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi
EIGE	European Institute for Gender Equality (Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü)

ESoKHUS	Ekonomik ve Sosyal Haklar Uluslararası Sözleşmesi
ESRP	European Employment and Social Reform Programme (Avrupa İstihdam ve Sosyal Reform Programı)
EU	European Union (Avrupa Birliği)
Eurostat	European Statistics (Avrupa İstatistik Ofisi)
EWL	The European Women’s Lobby (Avrupa Kadın Lobisi)
EYHGM	Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
FAO	BM Gıda ve Tarım Örgütü
FRA	European Union Agency for Fundamental Rights
GDP	Gross Domestic Product (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)
GEI	Gender Equality Index (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi)
GGASS	Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı
GII	Gender Inequality Index (Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSS	Genel Sağlık Sigortası
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HAK-İŞ	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HBSC	OECD Kalkınma Merkezi, Okul Yaşındaki Çocuklarda Sağlıklı Davranışı Araştırma Birimi
HDR	Human Development Report (İnsani Gelişme Raporu)
HPI	Human Poverty Index (İnsani Yoksulluk Endeksi)
IAEG	Kurumlararası ve Uzman Grup- Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri
ICESCR	Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
ICIG	Uluslararası Kapsayıcı Büyüme Merkezi
ILO	The International Labor Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IPA	Instrument of Pre-Accession Assistance (AB’ye Katılım Öncesi Mali Yardım)
IPU	Inter-Parliamentary Union (Parlamentolar Arası Birlik)
İGE	Human Development Index (İnsani Gelişme Endeksi)
İGV	İnsani Gelişme Vakfı
İHEB	Universal Declaration of Human Rights (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi)
İKG PRO	İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Projesi
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
JIM	Joint Inclusion Memorandum (Avrupa Ortak Sosyal İçerme ve Koruma Belgesi)
KEDV	Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
KEİG	Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi
KGSEP	Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı

KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KSEP	Kadın Sağlığı Eğitim Programı
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
MICS	Multiple Indicator Cluster Surveys (Çoklu Göstergeler Anketi)
MPI	Multidimensional Poverty Index (Çokboyutlu Yoksulluk Endeksi)
NACE	Nomenclature of Economic Activities (Ekonomik Faaliyet Sınıflandırması)
NUTS 1	Nomenclature d’Unités Territoriales Statistiques (Türkiye İstatistik Bölge Sınıflandırması (12 bölge))
NUTS 2	Nomenclature d’Unités Territoriales Statistiques (Türkiye İstatistik Bölge Sınıflandırması (26 bölge))
OECD	The Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OHCHR	United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği)
PDEP	Beijing Declaration and Platform for Action (Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu)
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SGP	Satın Alma Gücü Paritesi
SIDA	İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı
SIGI	Sosyal Normlar ve Sosyal Kurumlarda Ayrımcılık Endeksi
SILC	Income and Living Conditions Survey (Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi)
SKH	Sustainable Development Indicators (Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri)
SKZ	Sosyal Koruma Zemini
SPoD	Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
SUY	Sosyal Uyum Yardımı
SWD	Staff Working Document (Avrupa Komisyonu Personel Araştırma Notu)
SYDF	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu
SYDGM	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
SYDV	Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakıfları
SYGM	Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü
TAP	Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCAE	Global Gender Gap Index (Toplumsal Cinsiyet Açığı Endeksi)
TCEE	Gender Inequality Index (Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi)
TCES	Council of Europe Gender Equality Strategy (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi)
TCEUEP	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013

TCGE	Gender Development Index (Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi)
TCGÖ	Toplumsal Cinsiyet Güçlenme Ölçütü
TESK	Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu
TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKTCE	Social Institutions and Gender Index (SIGI) (Toplumsal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi)
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TTB	Türk Tabipleri Birliği
TÜBAKKOM	Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜKD	Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği
TYP	Toplum Yararına Programlar
UIS	UNESCO Institute for Statistics (UNESCO İstatistik Birimi)
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNDESA	United Nations Department of Economic and Social Affairs (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Birimi)
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNECE	United Nations European Economic Commission (Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	United Nations International Children’s Fund (Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu)
UNRISD	United Nations Research Institute for Social Development
UNSD	Birleşmiş Milletler İstatistik Birimi Birleşmiş Milletler Kadın Birimi
UOE	UNESCO OECD EUROSTAT
WB	The World Bank (Dünya Bankası - DB)
EU-WCS	European Working Conditions Survey
WEF	The World Economic Forum (Dünya Ekonomik Forumu)
WHO	The World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
YADES	Yaşlı Destek Programı
UN-SWAP	Birleşmiş Milletler Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesine İlişkin Eylem Planı

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2-1:	Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri ve İlgili Maddeler	42
Tablo 2-2:	Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşme ve Tavsiye Kararları	49
Tablo 2-3:	Avrupa Birliği Kurumları ve İlgili Sözleşmeleri	52
Tablo 4-1:	Türkiye’de Sosyal Korumaya İlişkin Mevzuat Listesi	83
Tablo 4-2:	Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğüne Sağlanan Yardım Türleri	95
Tablo 4-3:	SYGM Tarafından Sunulan Sosyal Yardım Programları	96
Tablo 5-1:	Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Yoksulluk ve İnsani Gelişme Endeksleri	122
Tablo 5-2:	Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Yoksulluk ve İnsani Gelişme Endeksleri (Devamı)	123
Tablo 5-3:	Diğer Kurumların Endeksleri	124
Tablo 5-4:	Diğer Kurumların Endeksleri (Devamı)	125
Tablo 6-1:	Referans Standart ve Normlara Göre Yoksulluk Göstergeleri	131
Tablo 6-2:	Referans Standart ve Normlara Göre Asgari Yoksulluk Gösterge Listesi	133
Tablo 6-3:	Referans Standart ve Normlara Göre AB Tarafından Önerilen Gösterge Listesi	134
Tablo 6-4:	Referans Standart ve Normlara Göre BKH’ye Yönelik Gösterge Listesi	135
Tablo 6-5:	Referans Standart ve Normlara Göre SKH’ye Yönelik Gösterge Listesi	136
Tablo 7-1:	Mutlak Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, (Tüketim Bazlı) 2002-2015	140
Tablo 7-2:	Görel Yoksulluk Oranları, (Gelir Bazlı) 2006-2018	141
Tablo 7-3:	Hanehalkı Tipine Göre Yoksulluk Oranları - 2018	144
Tablo 7-4:	Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları	145
Tablo 7-5:	Eğitim ve Cinsiyete Göre Yoksulluk Oranları - 2018	148
Tablo 7-6:	Hanehalkı Fertlerinin Eğitim Durumlarına Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri, 2018, 2019	149
Tablo 7-7:	Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Medyan Gelir Grupları ve Seçilmiş Yaşam Koşulları Göstergelerine Göre Kurumsal Olmayan Nüfusun Dağılımı, 2018, 2019	152
Tablo 7-8:	Sosyal Koruma Harcamaları ve Şartlı Nakit Yardımları - 2018	159
Tablo 7-9a:	Sosyal Koruma Kapsamında Yardım ve Maaş Alan Kişi Sayısı - 2018	161
Tablo 7-9b:	Sosyal Güvenlik Kapsamı (4/A, 4/B, 4/C), 2016-2019	162
Tablo 7-10:	Demografik Özelliklere Göre Mutlak Yoksulluk Oranı	164
Tablo 7-11:	İşgücü Durumuna Göre Mutlak Yoksulluk Oranı	165
Tablo 7-12:	Demografik Özelliklere Göre Görel Yoksulluk Oranı	166
Tablo 7-13:	İşgücü Durumuna Göre Görel Yoksulluk Oranı	167
Tablo 7-14:	Demografik Özelliklere Göre Maddi Yoksulluk Oranı	168
Tablo 7-15:	İşgücü Durumuna Göre Maddi Yoksulluk Oranı	169
Tablo 7-16:	Demografik Özelliklere Göre Sürekli Yoksulluk Oranı	170

Tablo 7-17:	İşgücü Durumuna Göre Sürekli Yoksulluk Oranı	171
Tablo 7-18:	Demografik Özelliklere Göre Yoksulluk Açığı	172
Tablo 7-19:	İşgücü Durumuna Göre Yoksulluk Açığı	173
Tablo 7-20:	Hastalık/Sağlık Bakımı Yardımları	174
Tablo 7-21:	Engellilik Bakımı Yardımları	175
Tablo 7-22:	Yaşlı Bakımı Yardımları	176
Tablo 7-23:	Dul/Yetim Yardımları	177
Tablo 7-24:	Aile/Çocuk Yardımları	178
Tablo 7-25:	İşsizlik Yardımları	179
Tablo 7-26:	Konut Yardımları	180
Tablo 7-27:	Sosyal Dışlanmaya Karşı Diğer Yardımlar	181
Tablo 7-28:	Çalışma Standartlarına İlişkin Önleyici Sosyal Koruma Göstergeleri	182
Tablo 7-29:	İşsizlik Ödemesine İlişkin Önleyici Sosyal Koruma Göstergeleri	183
Tablo 7-30:	Ebeveynlik İznine Dair Önleyici Sosyal Koruma Göstergeleri	184
Tablo 7-31:	Hastalık İznine Dair Önleyici Sosyal Koruma Göstergeleri	185
Tablo 7-32:	Engellilik ve İş Kazalarına Dair Önleyici Sosyal Koruma Göstergeleri	186
Tablo 7-33:	Hanede Bakıma İhtiyacı Olan Fertlerin Özelliklerine Göre Mutlak Yoksulluk Oranı	187
Tablo 7-34:	Hanede Bakıma İhtiyacı Olan Fertlerin Özelliklerine Göre Göreli Yoksulluk Oranı	188
Tablo 7-35:	Hanede Bakıma İhtiyacı Olan Fertlerin Özelliklerine Göre Maddi Yoksunluk Oranı	189
Tablo 7-36:	Çok Boyutlu Yoksulluk Oranı (MPI)	190
Tablo 7-37:	Sosyal Yardımlarda Erişilebilirlik ve Kapsayıcılığa İlişkin Göstergeler	191

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 7-1:	Cinsiyet ve Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Medyan Gelirinin %50’sine Göre Yoksulluk Oranları, 2010-2018	142
Şekil 7-2:	Cinsiyete Göre Arazi Sahibi Olan Yetişkin Nüfus Oranı, 2012-2019	143
Şekil 7-3:	Yaş Grupları ve Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Medyan Gelirinin %50’sine Göre Yoksulluk Oranları, 2010-2018	147
Şekil 7-4:	Genç İşsizlik Oranları, 2014-2019	147
Şekil 7-5:	Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranı, Türkiye, 2018	148
Şekil 7-6:	İktisadi Büyüme Oranı, Ücretlerin, Sosyal Koruma Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı, 2010-2018	158
Şekil 7-7:	Sosyal Korumaya Yapılan Kamu Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı, OECD, Son Yıl	160
Şekil 7-8:	İşgöremezlik Ödeneklerinin GSYİH İçindeki Payı, OECD, Son Yıl	160

YÖNETİCİ ÖZETİ

1. Türkiye’de en başta Anayasa olmak üzere tüm yasalar ve diğer hukuki düzenlemeler eşitliği, ayrımcılık yasağını, adaleti ve hakkaniyet normlarını gözetir. Mevcut yasal çerçevenin dayanağı olan temel insan hakları arasında herkesin **onurlu ve yeterli yaşam hakkı ve sosyal güvenlik ve koruma hakkı** yer almaktadır. Yoksulluk, iyi yaşama standardından yoksunluk durumunu, onurlu ve yeterli yaşama erişim hakkının ihlalini ifade eder. Yoksulluk ve yoksullukla mücadelede uygulanan sosyal yardımlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önemli sorun alanlarındandır. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri yoksulluğu ve yoksunluğu derinleştirici etkilere yol açmaktadır. Yoksulluğun ortadan kaldırılması ve herkesin, hiçbir biçimde ayrımcılığa uğramadan sosyal koruma hakkından yararlanması için gerekli politika ve uygulamalar, devletlerin taahhütleri arasındadır. Bu rapor, onurlu ve yeterli sosyal koruma hakkından yararlanmada toplumsal cinsiyet eşitliğinin ne ölçüde gözetildiğini betimlemek ve aynı zamanda yoksulluk ve sosyal koruma alanında mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Raporda, uluslararası normlara dayanan onurlu ve yeterli yaşam hakkı bakımından, Türkiye’de mevcut yasaların, yönetmeliklerin, politika ve programların veriye dayalı göstergelerle izlenmesinin bilgisi ve araçları sunulmaktadır.
2. Yoksulluk, şiddet gibi **cinsiyetçi bir olgudur** ve ortadan kaldırmaya yönelik önleyici sosyal koruma politika ve programları yoksulluğun cinsiyetçi niteliğini gözetecek şekilde tasarlanmalıdır. Kadınların sağlık hizmetlerine, eğitim fırsatlarına, mülkiyet ve finansal kaynaklara erkeklere kıyasla sınırlı erişimi; kız çocuklarının ve kadınların bakım rolüne ilişkin yerleşmiş sosyokültürel tutumlar, önyargılar; düşük ücretli ve kadınların güvencesiz işlerde çalışmaları ve kamusal yaşamdan dışlanması, yoksul hanelerde yaşayan kadınlar için erkeklerinkinden farklılaşan deneyimler yaratmaktadır. Yoksulluğun ortadan kaldırılması, yüzyılın son çeyreğinde uluslararası kalkınma kuruluşlarının ve ulusların ekonomik kalkınma ve modernleşme sürecinin öncelikli meselelerden biri iken, kadın yoksulluğu, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet ilişkisi, insan hakları kapsamında ele alınmalıdır.
3. İnsan hakları alanında yer alan dokuz temel sözleşmenin hiçbiri, kadın yoksulluğu ve yoksulluğun kadınlaşmasına dair doğrudan veya genel olarak yoksulluk konusunda **açık bir yükümlülük getirmemektedir** (Campbell, 2018:20). Kadının insan hakları konusunda dönüm noktası niteliği taşıyan ve yalnızca kadın sorunlarına odaklanan tek uluslararası sözleşme olan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (CEDAW) dahi kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmaya ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik taahhüdüne rağmen, kadın yoksulluğu konusunda açık bir yükümlülük içermemektedir. Nussbaum’a göre (2016:589) insan hakları hukuku bazı önemli açılardan kadın hareketinin oldukça gerisinde kalmış olsa da uluslararası belgeler, yasal değerlerin ötesinde ulusal sınırlar arasında ağ oluşturma ve ortak bir amaç duygusu, ortak bir dil, ortak talepler dizisi

ve ilerleme kaydedilmesi bakımından büyük önem taşır. Ancak elbette CEDAW’da yer alan tüm hükümler cinsiyet ayrımcılığının ve eşitsizliğin kadınların insan haklarını nasıl olumsuz etkilediğini belirten ve kadının insan hakları ihlallerinin önlenmesi için özel önlemler getirmektedir. Başta CEDAW olmak üzere izleyen tavsiye kararları ve diğer uluslararası belgeler kapsamında, kadın yoksulluğu sorununun, beslenme, sağlık, barınma ve iyi yeterli yaşam standardı gibi sosyoekonomik haklarla ilişki olarak değerlendirilmek mümkündür¹. Bu bağlamda, mevcut rapor, **geniş bir yorumlamaya dayanarak**, kadın yoksulluğuna ilişkin uluslararası sözleşmelerin sunduğu normlar olan toplumsal cinsiyet eşitliğine, yeterli yaşam hakkına, sosyal korunma hakkına ve ilgili standartlara ilişkin **yükümlülükler**e yer vermektedir. Raporun ilk bölümünde yoksullukla mücadelenin ve sosyal korumanın tarihçesinden söz edilmektedir. Daha sonra uluslararası ve ulusal hukuk belgelerinde yer alan sosyal korumaya ilişkin kavramlar ve normlar aktarılmaktadır. Aynı zamanda uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan politika belgelerinde ve raporlarda yer alan yoksulluk, kadın yoksulluğu, yoksulluğun kadınlaşması kavramları tanımlanmakta, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin yoksulluk meselesini insan hakları bağlamında ele almanın gereği ve öneminin altı çizilmektedir. Raporda, insan hakları belgelerinde yer alan **herkesin onurlu ve yeterli yaşam hakkı** olduğunun ve sosyal korumanın da temel bir insan hakkı olduğunun altı çizilmektedir.

4. Raporun ikinci bölümünde yoksulluğun önlenmesi ve sosyal koruma sistemlerinin kısa bir tarihçesi sunulmuş, bu alana ilişkin uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan sosyal korumaya yönelik normlara ve standartlara yer verilmiştir. Ayrıca yoksulluk ve yoksulluğun kadınlaşması kavramları, uluslararası insan hakları literatüründe ve uluslararası belgelerin kapsamına katkılarıyla sunulmuştur. Uluslararası insan hakları belgeleri arasında sırasıyla Birleşmiş Milletler’in başta İnsan Hakları Evrensel Beyanname; Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi olmak üzere toplumsal cinsiyet temelinde ayrımcılıkla etkili mücadele için 1979’da yılında BM tarafından kabul edilen ve 1985 yılında Türkiye’nin de imzaladığı Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne (CEDAW) yer verilmiştir.
5. Yoksulluğun önlenmesi ve kadın yoksulluğu, 1995’de Pekin’de toplanan 4. Dünya Kadın Konferansı sonucunda oluşturulan Eylem Platformu Belgesi’nin ilk kritik alanını oluşturmaktadır. Platform, toplumsal yaşamın her boyutunda toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadının statüsünün güçlendirilmesine yoğunlaşmıştır. Temel normları eşitlik, ayrımcılık yasağı olan Eylem Platformu, kadın ile erkek arasındaki eşitsizliğin devam ettiğini ve bütün insanların iyiliği için ciddi sonuçlar doğurabilecek başlıca engellerin varlığını sürdürdüğünü, dünyadaki insanların çoğunluğunun, özellikle de kadın ve çocukların hayatını etkileyen, kökeni hem ulusal hem de uluslararası alanlarda bulunan, artan yoksulluğun bu durumu şiddetlendirdiğini kabul ederek...bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerin vazgeçilemez, ayrılamaz ve bölünemez bir parçası

1 Yeterli bir yaşam standardına ilişkin temel bağlayıcı yasal taahhütler, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’ne (Madde 11), BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne (Madde 27) ve BM Engelli Hakları Sözleşmesi’ne (Madde 28) atıfta bulunmaktadır. Ayrıca, yeterli yaşam hakkını dahil eden bir dizi Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi mevcuttur: 100 (eşit ücret), 111 (istihdam ve meslekte ayrımcılık) 156 (aile sorumlulukları olan işçiler), 183 (annelik koruması) ve 189 (ev işçileri).

olarak kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının tam uygulanmasını güvence altına almayı; (...) ve bu yolla onlara toplumdaki tüm potansiyellerinin farkına varmaları ve kendi hayatlarını, kendi arzularına göre biçimlendirmeleri fırsatını garanti etmeyi taahhüt ettiğini belirtmiştir. Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu Türkiye’nin aralarında olduğu 189 ülke tarafından onaylanmıştır.

6. Raporun üçüncü bölümünde uluslararası belgeler kapsamında, Türkiye tarafından 1950 yılında imzalanan başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak üzere Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği kurumları tarafından hazırlanan sözleşmeler, direktifler ve tavsiye kararlarında yer alan normlar ve standartlar çalışma kapsamı dahilinde değerlendirilmiştir. AB kurumları tarafından oluşturulan yoksulluğun önlenmesi ve sosyal koruma alanında kritik öneme sahip Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, Türkiye tarafından 2007’de kabul edilmiştir. AB sözleşmelerinin temel normlarını temsil eden değerler olan çoğulculuk, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık yapmama, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ilkeleri AB mevzuatında yer almakla birlikte Türkiye’de yapılan cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılıklar, ayrımcılık yasağı kapsamına alınmamıştır.
7. Eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkeleri, devletlerin yoksullara karşı ayrımcılığı yasaklamak ve yoksul fertlere ayrımcılığa karşı eşit ve etkili koruma sağlamak için özel önlemler almasını gerektirmektedir. Eşitlik ilkesi insan haklarının ve onurunun temel bir boyutu olarak açlık ve yoksulluktan özgürlüğü tesis eder. Her toplumda toplumsal normlara bağlı olarak, yoksulluk belirli sınıfların veya belirli grupların üyelerini, kadınları, yaşlıları veya cinsel yönelimi farklı kişileri etkileyebilir, ancak çoğu durumda yoksulluk bu türden ayrımcılıklar nedeniyle daha da kötüleşir ve derinleşir. **Ayrımcılık yoksulluğa neden olabileceği gibi, yoksulluk hali de ayrımcılığa sebep olabilir. Yoksulluk sınırı altında yaşayan kişiler ırk, renk, cinsiyet, toplumsal ve etnik kökenlerine yönelik önyargılar nedeniyle yalnızca yoksul oldukları için ayrımcı tutumlara da maruz kalabilmektedirler.**
8. Eşitliğin farklı yönleri hakkındaki feminist yaklaşımların tarihsel gelişimi hukuk alanındaki eşitlik kavramına yönelik tartışmalarla örtüşmektedir. Bu tartışmalardan ilki **hukuki eşitliğe** yöneliktir: yasalar karşısında herkes eşittir ve herkesin muamele eşitliği hakkı vardır, burada farklı muamelenin ancak “farklılıklara” dayandığı takdirde haklı görülebilmesi kabul edilmektedir. Doğrudan ayrımcılık yasağı, bu yaklaşıma işaret etmektedir. Bununla birlikte, eşit olmayan bir güç dağılımının var olduğu bir toplumda, eşit muamele, normun kendisinde yer almayan farklılıklar göz önüne alındığında, ayrımcılık sorununu tek başına çözemez. Hukuki eşitliğin ötesine geçerek eşit muameleyle sınırlı kalmayan **fiili eşitlik kavramı**, aynı muameleden kaynaklanabilecek farklı sonuçları da tartışmalara dahil ederek ayrımcılık sorunu çözmeye çalışır. Fiili ve hukuki eşitlik ayrımı doğrudan ve dolaylı ayrımcılık ayrımıyla örtüşmektedir. Görünüşte tarafsız olan bir kuralın eşitsiz etkileri olabildiğini gözetken fiili eşitlik yaklaşımında farklılıklar göz ardı edilmemektedir. Hukuki bir kavram olarak fiili eşitlik,

farklılığın tanınmasına dayanır. Yasaların ve yasal normların her zaman tarafsız olmadığı gerçeğinin farkında olmak, daha temel ve tam bir eşitlik kavramına, dönüştürücü eşitliğe yönelik ilk aşamayı oluşturmaktadır. **Dönüştürücü eşitlik**, eşitliğin mutlak ayrımla ilgili olmadığı kabul edildiğine işaret etmektedir. Eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık yasağı normları, devletlerin sosyal koruma programlarının **tüm hak sahipleri için erişilebilirlik, uyarlanabilirlik, kabul edilebilirlik ve yeterlilik standartlarını karşılamasını sağlamasını gerektirir.**

9. Yoksulluk, insan yaşamı için en temel olan olanaklara ve hizmetlere erişim hakkının ve tercih etme özgürlüğünün ihlal edilmesidir **-uzun, sağlıklı bir yaşam sürdürme ve iyi bir yaşam standardı- özgürlüğün, insan onuruna saygının sağlandığı standartlar tüm uluslararası insan hakları belgelerinde** yer almaktadır. Onurlu ve yeterli yaşam normu, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesiyle insan onuruna saygı ve kişiliğin özgür gelişmesi bakımından vazgeçilmez olduğunu belirtir. Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlığı ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir. **Onurlu ve yeterli yaşam** normu gıda, sağlık ve barınma gibi yoksullukla mücadelede önemli rol oynayan diğer hakların güvence altına alınmasında da etkilidir. Buna göre herkesin yeterli ve güvenli geçim kaynağına erişimi için gerekli koşullar sağlanmalıdır. Bu bağlamda 2030 Kalkınma gündemi, **hizmetlerin kalitesini ve kapsamını ve herkes için bir zemin oluşturmak için sosyal koruma sistemini güçlendirmeyi taahhüt eder.** Burada sözü edilen hizmetler, çeşitli nedenlerle istihdam dışında kalanlara yöneliktir ve toplumsal cinsiyet boyutuyla kadınlar için büyük önem taşımaktadır. Kadınlar, erkeklere kıyasla daha büyük oranda istihdam dışında kalmakta, istihdamda oldukları süreler çeşitli nedenlerle kesintiye uğramaktadır. Ayrıca çocuklar engelliler ve yaşlıların bakım yükü de büyük ölçüde kadınlar tarafından üstlenilmektedir.
10. Uluslararası normlar kapsamında sosyal koruma alanında yer verilen uluslararası standartlar şöyle sıralanabilir: **Erişilebilirlik**, sosyal koruma programlarının insanların yaş, engellilik, etnik köken, coğrafi konum veya diğer farklılıklardan bağımsız biçimde herkesin eşit erişimine açık olmasını ve yararlanmalarının kolaylaştırılmasını ifade etmektedir. Bu kapsamda programlar en başta kapsayıcılık standardını sağlamalıdır. **Kapsayıcılık** başta en dezavantajlı gruplara mensup bireyler olmak üzere tüm fertlerin hiçbir ayırım gözetilmeksizin korunmasını demektir. Kapsayıcılık, eşitlik ve ayrımcılık yapmama değerlerine dayalı, sosyal olarak kapsayıcı toplumlar inşa etmeyi ifade eder. İkinci olarak **uygunluk** bir program dahilinde yararlanıcıların belirlenmesi için kullanılan seçimin makul, temsili ve şeffaf olması anlamına gelmektedir.
11. **Karşılabilirlik** ise bir sosyal koruma programına erişim için fertlerin katkıda bulunmalarını gerektiriyorsa, katkıların önceden belirtilmesi gerekliliğidir. Terim, katkıda bulunmaya ilişkin doğrudan ve dolaylı maliyetlerin herkes için karşılanabilir olması gerektiğini vurgulamaktadır. **Katılım ve bilgilendirme:** Sosyal yardım ve

desteklerden yararlanan fertlerin, programların tasarlanması ve uygulama aşamalarına tam ve etkin biçimde katılmasını ve açık bir şekilde bilgi alma olanağına sahip olmalarını ifade etmektedir. Katılım, herkesin karar alma süreçlerine ilişkin bilgiye erişim sağlayan faaliyetlerini tanımlar. Yoksul fertlerin etkili katılımı, farklı mekanizmalar ve düzenlemeler gerektirmektedir. **Fiziksel erişim:** Yardımların zamanında sağlanması ve yararlanıcıların yardım ve bilgi almak için fiziksel erişime sahip olması; engelli kişilere, göçmenlere ve uzak, afet veya çatışma bölgelerinde yaşayan kişilere erişim hususunda özen gösterilmesini ifade etmektedir.

12. Raporun **dördüncü bölümü** Türkiye’de yoksulluk ve sosyal koruma alanına ilişkin mevcut durumu değerlendirmektedir. Önce Türkiye’de yoksulluğun ortadan kaldırılması, sosyal koruma ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yasal düzenlemeler olarak başta Anayasa ve diğer sosyal koruma alanına ilişkin yasalar ve diğer mevzuat değerlendirilmiştir. Ardından yoksulluğun önlenmesiyle ve sosyal korumayla ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve ilgili politika belgeleri toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden incelenmiştir. Ayrıca sivil toplum örgütlerinin ve diğer kamu aktörlerinin sosyal koruma alanında toplumsal cinsiyet eşitliğine dair faaliyetleri aktarılmaktadır.
13. **Beşinci bölümde** yoksulluğa ilişkin ölçümler, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında karma endeksler, uluslararası kuruluşların sağladığı veri kaynakları ve göstergeler değerlendirilmiştir. Burada önce Birleşmiş Milletler’in, sonra diğer uluslararası örgütlerin toplumsal cinsiyet temelinde oluşturulmuş uluslararası endeksleri ve endekslerde kullanılan göstergelere yer verilmiştir. Bu endekslerde Türkiye’nin sıralamadaki yeri ne dair bilgi de verilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin farklı alanlarda izlenebilmesini sağlayan göstergelerin oluşturulmasını mümkün kılacak istatistiklerin derlendiği veritabanları sunulmuştur. Birleşmiş Milletler kuruluşları, ILO, Dünya Bankası, UNECE (The United Nations Economic Commission for Europe), Avrupa Birliği İstatistik Ofisi, OECD vb. veritabanlarından ilgili kaynakların bilgisine yer verilmiştir. Uluslararası belgelerdeki yoksulluğun önlenmesi ve sosyal koruma ilgili stratejik hedeflerin gerçekleştirme düzeyi açısından izleme ve değerlendirme yapabilmek için alana özel göstergelerin tanımlanması gerekmektedir. Bu nedenle raporun dördüncü bölümünde karma endekslerin yanı sıra yoksulluk ve sosyal koruma alanında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini izlemeyi mümkün kılan göstergeler ve uluslararası belgelerde yer verilen stratejik hedeflerle bağlantıları kurulmuştur.
14. **Altıncı ve Yedinci bölümde** Türkiye için yoksulluk ve sosyal koruma alanında toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetecek hak temelli izleme göstergeleri ve göstergelerin ilgili olduğu insan hakları normları ve ilgili belgeler sunulmuştur. **Yoksulluk ölçümü** bakımından mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, sürekli yoksulluk ve maddi yoksulluk oranlarına, fertlerin eğitim düzeyine, yaş grubuna, hane tipine, işgücü durumuna, işteki durumuna, sektörüne ve kayıtlılık durumuna göre ayrıştırılmış şekilde izleme yapılmasına olanak sağlayacak göstergeler sunulmuştur. Toplamda alternatif yoksulluk ölçümlerinin cinsiyete göre ve diğer demografik özelliklerine, hanehalkı tipi ile işgücü durumuna göre olmak üzere 10 temel gösterge ve sosyal koruma alanında

sunulan yardım türlerini gözeten ise 13 temel gösterge sunulmuştur. Ayrıca yoksulluk ve sosyal koruma alanında toplumsal cinsiyet eşitliğini izleme bakımından önem taşıyan yeni gösterge önerilerinde de bulunulmuştur.

15. Mevcut erişilebilir ve önerilen göstergelerin hesaplanmasında kullanılacak istatistiklerin veri kaynakları ile veri toplama sıklığı belirtilmiş ve atıfta bulunulan ulusal politika metinleri tanımlanmıştır. Erişilebilir mevcut temel göstergelerin alt göstergeleri raporun altıncı bölümünde listelenmiştir. TÜİK yoksulluk istatistikleri daha önceki yıllarda cinsiyet kırılımında çevrimiçi erişilebilir durumda iken 2018 yılından itibaren bu istatistiklere ulaşmak için mikroveri setleri talep edilip oluşturulması gerekmektedir. Söz konusu göstergeler Türkiye’deki ulusal veri kaynaklarından erişilebilen göstergeler olmasına rağmen hazır biçimde TÜİK web sayfasında sunulmadığından mikro veri seti kullanılarak bu çalışma kapsamında hesaplanmıştır. Ek olarak, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sağlanan **sosyal yardımlara ve destekler** konusunda, sunulan yardımlara ilişkin koşulları, kapsamı, miktarı ve sunulma dönemlerine ait özet bilgi sunulmaktadır.
16. Yoksulluğun çok boyutlu ölçümlerle izlenmesi için sağlık, eğitim ve yaşam standardı olarak üç boyuttan oluşan BM tarafından hazırlanan çok boyutlu yoksulluk oranı 2019 İnsani Gelişme Raporu’nda, 101 gelişmekte olan ülke için hesaplanmıştır. Ancak Türkiye bu ülkeler içinde yer almamaktadır. Raporda önerilen göstergeler arasında başta **çok boyutlu yoksulluk göstergesi** olmak üzere, önerilen göstergelerin arasında sosyal yardımların yoksulluğun önlenmesi bakımından **ne ölçüde etkili olduğunu** izlemek amacıyla, farklı sosyal yardım türlerine göre yararlanan fertlerin yoksulluk oranlarına yer verilmiştir. Bu raporda yine 2018 yılına ait Gelir Yaşam Koşulları mikro veri seti kullanılarak Türkiye geneli için sosyal yardım türlerine göre yararlananların yoksulluk oranları hesaplanmıştır.

Raporun sonunda Türkiye için hazırlanan gösterge setleri kullanılarak 2018 yılının durumunu ortaya koyan tablolar hazırlanmıştır. Aynı şekilde projenin yürütüldüğü illerde mevcut durumu ortaya koyan tablolar hazırlanmıştır. Ancak tabloların kapsamı, il temelinde erişilebilen verilerin sınırlı olması ölçüsünde daralmıştır. Raporun eklerinde sırasıyla uluslararası sözleşmeler, uluslararası belgeler, ulusal mevzuat ile yoksulluk ve sosyal koruma alanında izlemeye ilişkin konu, görev ve yükümlülükleri olan, hedefleri bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri ve diğer kamusal örgütlerin listelerine yer verilmiştir.

I. GİRİŞ

Herkesin iyi yaşam için yeterli yaşama standartlarına hakkı vardır (İHEB, md.25). İnsan hakları uluslararası belgelerinde, yoksulluk, yeterli yaşama hakkından yararlanmak için gerekli olan kaynaklardan, fırsat ve imkanlardan mahrum olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluğun ortadan kaldırılması, yüzyılın son çeyreğinde uluslararası kalkınma ajansları ve ulusların ekonomik kalkınma söylemi için öncelikli meselelerden biri olmuştur. Bu dönem aynı zamanda, ekonomilerin sanayileşme süreçlerinin olgunlaştığı, tam istihdam ve ekonomik kalkınmayı önceliklendiren 1960’lı ve 70’li yılların makro politikalarının yerine, ekonomik büyüme odaklı ve fiyat istikrarının merkezi olarak temel hedefler halini aldığı yıllarla örtüşmektedir.

Birçok ülke küresel ekonominin geçirdiği dönüşümün olumsuz bölüşüm etkilerine tanık olmaya başladıkça, politika üreticiler gündemlerinde yoksullukla mücadeleye ve sosyal koruma sistemlerinin gözden geçirilmesine yer vermeye başlamış ve izleyen süreçte bu alana ilgi artarak devam etmiştir. 1980’lerin başından itibaren gelir bölüşümündeki eşitsizlik ve yoksulluk tartışmaları değişen sosyal refah anlayışıyla birlikte sosyal destek ve yardımları merkezine alan bir biçimde şekillenmiştir.

Birleşmiş Milletler üyesi tüm devletler 2000 yılında ortak belirledikleri Milenyum Hedefleri arasında yoksulluğun ortadan kaldırmasını ilk hedef olarak ilan etmiştir. Hükümetler, yoksulluğu azaltmayı ve aşırı yoksulluğu ortadan kaldırmayı amaçlayan stratejiler ve programlar hazırlama ve uygulama sözü vermiştir. 2000 yılı Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporu’nda belirttiği gibi: “İyi bir yaşam standardı, yeterli beslenme, sağlık hizmetleri, eğitim ve insana yakışır iş ve felaketlere karşı koruma sadece kalkınma hedefleri değil, aynı zamanda insan haklarıdır.” Yoksulluk üzerine yapılan araştırmalarda ve yoksullukla mücadele politikalarında insan hakları yaklaşımının benimsenmesi bir zorunluluktur.

Raporun giriş bölümünü izleyen bölümde yoksullukla mücadelenin ve sosyal korumanın tarihçesine yer verilmektedir. Daha sonra uluslararası ve ulusal hukuk belgelerinde yer alan sosyal korumaya ilişkin kavramlar ve normlar, başlangıçtan bugüne izlenen tarihsel süreç içinde aktarılmaktadır. Aynı zamanda uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan politika belgelerinde ve raporlarda yer alan yoksulluk, kadın yoksulluğu, yoksulluğun kadınlaşması kavramları tanımlanmakta, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin yoksulluk meselesini insan hakları bağlamında ele almanın gereği ve önemini altı çizilmektedir.

Raporda, insan hakları belgelerinde yer alan **herkesin onurlu ve yeterli yaşam hakkı**na sahip olduğunun ve sosyal korumanın da temel bir insan hakkı olduğunun altı çizilmektedir. Uluslararası belgelerin yanı sıra Türkiye’de mevcut yasal mevzuat söz konusu haklar kapsamında değerlendirilmektedir. Kuşkusuz her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yasal mevzuat aynı zamanda temel yasalarla başlayan ve en aşağıdaki yönetmeliklere kadar inen hiyerarşik bir yapılanma içindedir. Raporda bu hiyerarşinin en tepesinden, Anayasa’dan başlayarak yoksulluk ve sosyal koruma alanında toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetilen ulusal belgelere yer verilmektedir. Söz konusu kavramları ölçme ve bu alanda izleme yapabilmeyi sağlayan veri kaynakları

ve göstergelere ise son bölümde yer verilmektedir. Raporun izleyen bölümlerinde yoksulluğun önlenmesi ve sosyal koruma alanındaki mevcut politika ve uygulamalara yönelik hak temelli izleme yapma bilgisi ve araçları sunulmaktadır.

II. YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİ VE SOSYAL KORUMA

A. Yeterli Yaşam Hakkı ve Yoksulluğun Kadınlaşması Kavramı

Başta İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi olmak üzere ilgili tüm BM sözleşmelerinde yoksulluğun önlenmesi ve sosyal korumaya yönelik olarak gözetilen temel normlar arasında **eşitlik, dayanışma ve ayrımcılık yasağı, onurlu ve yeterli yaşam, sosyal koruma ve sosyal güvenlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, erişilebilirlik, kapsayıcılık normları** yer almaktadır. Sözleşmelerle birlikte, **yasal bağlayıcılığına bakılmaksızın** toplumsal cinsiyet ve kadın yoksulluğunu içeriğine dahil eden uluslararası belgeler incelenecektir. Dünya Kadın Konferansları sonucunda hazırlanan ve kabul edilen belgeler bu bakımdan destekleyici hükümler ortaya koymaktadır.

1975’te düzenlenen **Birinci Dünya Kadın Konferansı’nın** ekonomik krizin, işsizliğin artmasının, enflasyonun, yoksulluğun, eğitim, sağlık ve tıbbi bakım için gereken kaynakların yetersizliğinin, kentleşmenin, göçün beklenmedik ve istenmeyen yan etkilerinin önlenmesi bakımından kadın yoksulluğuna karşı özel önlemler alınması gerektiği belirtilmiştir. Yoksullukla mücadele konusunda kadın yoksulluğuna dair sorunlara dikkat çekilmesi 1990’lı yıllara denk düşmektedir.

1993 yılında Viyana’da düzenlenen BM İnsan Hakları Konferansı’nda aşırı yoksulluk ve toplumsal dışlanmanın insan haklarından tam ve etkin yararlanmayı engellediği ve bazı durumlarda yaşam hakkına tehdit oluşturduğu belirtilmiş “derhal hafifletilmesi ve nihai olarak ortadan kaldırılması, uluslararası toplum için yüksek bir öncelik olarak kalması gerektiği” vurgulanmıştır. **Viyana Konferansı** yoksulluğun kendi başına bir insan hakları ihlali olarak tanımlanması bakımından yeterli hükümler içermese de Bölüm I, paragraf 25’te aşırı yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın bir insan onuru ihlali olduğu ve ortadan kaldırılmasının acil olduğunu belirtmiştir.

1993’te Kadının Statüsü Komisyonu (CSW) “Kadınların Aşırı Yoksulluğu: Kadın Sorunlarının Ulusal Kalkınma Planlamasına Entegrasyonuna” dair çalışmak üzere oluşturulmuştur. Kadın yoksulluğuna ilişkin sorunlara 1995 yılı öncesinde dikkat çekilmiş olsa da yoksulluğun kadınlaşması kavramı çerçevesinde somut stratejilerin sunulması **Dördüncü Kadın Konferansı’nda** mümkün olmuştur. 1995 yılında 186 ülkenin devlet başkanı, Toplumsal Kalkınma Dünya Zirvesinde Kopenhag Deklarasyonu ve Eylem Programı kapsamında yoksulluğun ortadan kaldırılması konusunda söz vermiştir.

1995’de Pekin’de toplanan **Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’nda** Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu (PDEP) isimli iki belge kabul edilmiştir. Pekin Deklarasyonu, hükümetleri toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve toplumsal cinsiyet perspektifinin politika ve programlara yerleştirilmesi konularında yükümlü kılmakta ve Eylem Platformu’nun hayata geçirilmesini öngörmektedir. Deklarasyon ve Eylem Platformu yasal olarak bağlayıcı olmasa da (EIGE, 2013) her beş yılda bir üye devletlerden, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu’nda belirtilen hedeflere ulaşma yolunda kaydettikleri ilerlemeyi gönüllü olarak Birleşmiş Milletler’e sunmaları beklenmektedir. Konferans sonucunda hazırlanan eylemler dizisi kapsamında yer alan on iki

kritik alandan birincisi kadın yoksulluğunun önlenmesidir. PDEP, konuya ilişkin **dört stratejik hedef** önermektedir:

- Yoksulluk içindeki kadınların ihtiyaçlarını ve çabalarını ele alan makroekonomik politikaların ve kalkınma stratejilerinin gözden geçirilmesi, benimsenmesi ve sürdürülmesi,
- Kadınların eşit biçimde ekonomik kaynaklara erişimini sağlamak için yasaların ve idari uygulamaların gözden geçirilmesi,
- Kadınların finansal kaynaklara, tasarruf ve kredi sağlayan kurumların hizmetlerine eşit erişiminin sağlanması,
- Yoksulluğun kadınlaşmasını önleyici toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımlar geliştirilmesi ve araştırma yapılması.

Eylem Platformu kadınların güçlendirilmesi amacına yönelik bir gündemdir. Eylem Platformu’na göre “Kadının ilerlemesi ve kadınla erkek arasında eşitliğin sağlanması bir insan hakları sorunudur ve sosyal adaletin bir şartıdır ve sadece bir kadın konusu olarak görülmemelidir. Bunlar, sürdürülebilir, adil ve kalkınmış bir toplum inşa etmenin tek yoludur.” Bu çerçevede, Eylem Platformu hükümetleri, uluslararası topluluk ve hükümet dışı kuruluşlarla özel sektörün dahil olduğu sivil toplumu, kritik alanlarda stratejik eylemler yapmaya çağırmaktadır. Bu kritik alanlar:

- Kadınların sırtında bulunan devamlı ve artan yoksulluk yükü
- Eğitim ve öğretimdeki eşitsizlikler ve yetersizlikler, bunlara ulaşmadaki eşitsizlik
- Sağlık ve bağlantılı hizmetlerdeki eşitsizlikler ve yetersizlikler, bunlara ulaşmadaki eşitsizlik
- Kadına yönelik şiddet
- Silahlı veya diğer türden çatışmaların, yabancı işgali altında yaşayanlar dahil, kadınlar üzerindeki etkileri
- Ekonomik yapılarda ve politikalarda, üretime yönelik her tür faaliyette ve kaynaklara ulaşmada eşitsizlik
- Yetki ve karar almanın bütün düzeylerde paylaşılmasında kadınla erkek arasındaki eşitsizlik
- Kadının ilerlemesini sağlayacak bütün düzeylerdeki mekanizmaların yetersizliği
- Kadının insan haklarına saygı eksikliği, bu hakların yaygınlaştırılmasında ve korunmasında yetersizlik
- Kadının klişeleştirilmesi ve özellikle medya olmak üzere kadının bütün iletişim sistemlerine katılımında ve ulaşılabilirliğinde eşitsizlik
- Doğal kaynakların yönetiminde ve çevrenin korunmasında toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler
- Kız çocuğuna karşı sürekli ayrımcılık ve kız çocuklarının haklarının ihlali olarak belirlenmiştir.

Her bir kritik alanla ilgili stratejik hedefler önerilmiş ve bu hedeflere ulaşmak için somut eylemler belirlenmiştir. Ekonomik yapılarda ve politikalarda, üretime yönelik her tür faaliyette ve kaynaklara ulaşmada eşitsizlik başlığıyla belirlenen kritik alanda her bir alt alan için sorunlar sıralanmıştır.

İlk kritik alt alan, **kadınlar ve yoksulluktur**. Yoksulluk içinde yaşayan kadınların sayısının artması ve yoksulluğun kadınlara özdeşleşmesinin gerisindeki nedenler arasında özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kadınların sermaye, kaynaklar, kredi, toprak, teknoloji, bilgi, teknik yardım ve eğitime ulaşmalarındaki kısıtlılıklara, kadınların hane içindeki karşılıksız çalışmasına ve sosyal güvenlik sistemlerinin dışında kalmasına dikkat çekilmiştir. Yine bir diğer alt alan, kadınlar ve ekonomidir. Burada dünyanın pek çok bölgesinde kadınların mali, parasal, ticari ve diğer ekonomik politikaların düzenlenmesi dahil, ekonomik karar alma mekanizmalarında, vergi sistemlerine ve ödemelere ilişkin kararlarda hemen hiç yer almadığı ya da yeterince temsil edilmediği belirtilmektedir. Artan kadın istihdamının daha çok kayıtdışı ve düşük ücretli işlerde gerçekleştiği, sosyal güvenlikten yoksun olduğu, kadınların çalışma yaşamında çeşitli ayrımcılık uygulamalarıyla karşılaştığı dile getirilmektedir. Kadınların hane içinde ücretsiz ev içi ve toplumsal işlerin büyük bir çoğunluğunu üstlendiği ancak bu çalışmanın genellikle sayısal olarak ifade edilmediği ve ulusal hesaplamalarda değerlendirilmediği, dolayısıyla kadınların kalkınmaya katkısının göz ardı edildiği belirtilmektedir.

Eşitsizlikleri gidermek için stratejik hedefler önerilmiş, her bir stratejik hedef altında yapılacak eylemler ve bu hedeflere ulaşılması için çeşitli aktörlerin gerçekleştirmesi gereken somut eylemler sıralanmıştır. PDEP sorunları saptamanın ötesine geçerek, sorunların çözümünde izlenecek stratejik hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için yapılacak eylemleri belirlemesi bakımından çok önemlidir. Bunlar arasında özellikle kadınların hane içinde üstlendiği ücretsiz ev içi ve toplumsal işlerin boyutlarını ortaya çıkaracak ölçüm tekniklerin geliştirilmesi önerisi eşitsizlikler mücadele bakımından hayati önemdedir.

1995’ten itibaren de Birleşmiş Milletler tarafından genel olarak yoksulluğu azaltmak ve bu olgunun toplumsal cinsiyet boyutlarına odaklanmak için yayınlanan ve tekrarlanan çok sayıda çağrı ve karar olmuştur: 1997’de Genel Kurul, **Birleşmiş Milletler Yoksulluğun Ortadan Kaldırılması İçin Birinci On Yıl’ı** başlatmıştır. 2000 yılında Genel Kurul, 23. özel oturumunun sonucunda, hükümetleri, cinsiyet odaklı ulusal yoksullukla mücadele programları uygulayarak yoksulluk içinde yaşayan orantısız kadın sayısını azaltmaya çağırmıştır. 2000/26 Sayılı Ekonomik ve Sosyal Konsey Kararı, istihdam yaratmaya dikkat çekmiş, yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik ulusal çabaları desteklemek için BM sistemi ve uluslararası topluluk içindeki ilgili kuruluşların tutarlı, koordineli ve ortak eylemler gerçekleştirmesi çağrısını yinelemiştir.

Birleşmiş Milletler **Milenyum Hedefleri**’yle (2000) hükümetler, “geliri günde bir dolardan az olan dünya nüfusunun oranını 2015 yılına kadar yarıya indirmeye” ve “toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini mücadele için etkili bir unsur olarak teşvik etme” taahhüdünde bulunmuşlardır. Buna göre tüm devletler 2000 yılında ortaklaşa belirledikleri Milenyum Hedefleri arasında yoksulluğun ortadan kaldırmasını, ilk hedef olarak ilan etmiştir: “İyi bir yaşam standardı, yeterli beslenme, sağlık hizmetleri, eğitim ve insana yakışır iş ve felaketlere karşı

koruma sadece kalkınma hedefleri değil, aynı zamanda insan haklarıdır” (BM, 2000). Yoksulluk üzerine yapılan araştırmalarda ve yoksullukla mücadele politikalarında insan hakları yaklaşımının benimsenmesi bir zorunluluktur. 2002 yılında Kadının Statüsü Komisyonu 46. oturumunda hükümetlere, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik tüm eylemlerin cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini hedefleyecek biçimde oluşturulması hususunda bir dizi tavsiyede bulunmuştur. Yoksulluğu ortadan kaldırma hedeflerine ulaşmak için tüm eylemlerin:

- kadınların yaşam döngüleri boyunca güçlendirilmesini içermesi;
- cinsiyete özgü yoksulluk analizinin geliştirilmesi;
- cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin toplanması;
- kadın istihdamını artırmak için stratejiler geliştirilmesi bu tavsiyeler arasındadır.

2005 yılı mikrokredi yılı ilan edilmiş ve 2005 yılında Kopenhag Deklarasyonu ve Eylem Programı’nın 10. yıldönümü dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların kamusal alana tam katılımının tüm toplum için ekonomik ve sosyal kalkınma bakımından temel teşkil ettiği vurgulanmıştır. Aşırı yoksulluk ve insan hakları üzerine **BM Özel Raportörü tarafından geliştirilen aşırı yoksulluk ve insan haklarıyla ilgili Yol Gösterici İlkeler yoksulluk ve ekonomik güvencesizliğe yönelik insan hakları** tartışmalarının kapsam içine dahil edilmesi için bir talep niteliği taşımaktadır.

2016 yılında **CEDAW Komitesi**, kırsal kesimde yaşayan kadınların yoksulluk ve dışlanmayı orantısız ölçüde yaşadığını vurgulamıştır. Hane içi eşitsiz işyükü mevcudiyetinin, arazi ve doğal kaynaklara erişimde ayrımcılıkla karşılaştıklarının, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla biçilen roller ve hane içi eşitsizlikler nedeniyle kırsal kesimde yaşayan kadınların yoksulluk risklerinin yüksek olduğunun altı çizilmiştir. Güvencesiz, tehlikeli, düşük ücretli ve sosyal koruma kapsamına girmeyen işlerde çalışmak durumunda kalmaları, eğitime kısıtlı erişimleri insan ticareti, zorla çalıştırılma, çocuk yaşta ve zorla evlilik ve diğer zararlı uygulamalara maruz kalma risklerinin ve hastalık, beslenme bozukluğuna yakalanma risklerinin diğer gruplara kıyasla daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

2030 yılına kadar öncelikli olarak yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılmasını hedefleyen **Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri** kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliği hem tek başına hem de tüm hedeflere erişimi hızlandıran bir amaç olarak ortaya konmuştur.

Avrupa Komisyonu yoksulluğun önlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin önlemler içeren uluslararası belgelerde yer alan temel ilkeleri izleyerek Avrupa Komisyonu’nun 2010 Dünya Kadınlar Günü vesilesiyle, PDEP’in kabul edilmesinin 15. yıldönümü ve CEDAW’ın 30. yıldönümü vesilesiyle **Kadın-Erkek Eşitliğine Güçlendirilmiş Bir Bağlılık Kadın Şartı’nı** 2010 yılında kabul etmiştir. Kadın yoksulluğu ve yoksulluğun kadınlaşmasına ilk kez açık bir ifadeyle bu belgede yer verilmiştir. Kadın-erkek eşitliği, Avrupa Birliği Antlaşması’nın 2. Maddesi ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nda yer alan temel bir haktır. Avrupa Birliği’nin üzerine kurulu olduğu ortak değerlerden biridir. **Avrupa Birliği Temel Haklar Sözleşmesi’nin** 34. maddesi doğrudan sosyal koruma ve sosyal destekle ilgilidir. Avrupa Birliği, analık, iş kazası, yaşlılık veya

hastalık durumunda, AB kuruluş sözleşmelerindeki yasal dayanakların elverdiği ölçüde sosyal güvenlik ödemesi ve sosyal koruma sağlanmasını teşvik edeceğini açıkça beyan etmiştir.

B. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Yoksulluğun Ölçülmesi

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve yoksulluk ilişkisi üzerine yapılan öncü çalışmalar, Birleşmiş Milletler Kadınlar için On Yıl (1975-1985) ile örtüşmektedir. Kadınların erkeklere kıyasla yoksulluk oranlarının daha yüksek olması ve kadınların yoksulluğunun erkeklerden daha şiddetli olduğu gerçeği ‘yoksulluğun kadınlaşması’ kavramıyla tanımlanmıştır.

Geleneksel ve yaygın olarak kullanılan yoksulluk göstergelerinde, **yoksulluk**, hanehalkı geliri veya hanehalkı harcaması bakımından asgari bir eşik düzeyine erişim eksikliği olarak tanımlanmaktadır, dolayısıyla **parasal bir ölçüdür**. Örneğin ortanca hanehalkı gelirin bir oranı (% 40-60) şeklinde belirlenmektedir. Bu sınır, yoksulları yoksul olmayanlardan ayıran eşik gelir/harcama düzeyidir.

Hanehalkı düzeyinde tespit edilen tüketim harcaması/gelir üzerinden üretilen yoksulluk ölçütü, hanehalkı üye sayısı aynı olduğu ve hanehalkı üyeleri arasında kaynakların / elde edilen gelirin bir havuzda toplandığı varsayıldığında, hane düzeyinde işlevsel hale gelmektedir. Hanehalkları arasında bir tür yaşam standardı karşılaştırması gerektiren yoksulluk ölçümü için gereken kişi başına gelir/tüketim harcamasının hesaplanmasıdır. Fert başına harcama/gelir; hanehalkının toplam gelir veya harcaması, hanehalkı üyelerinin sayısına ve tüketim harcamasına ilişkin varsayılan ölçek ekonomisine hanehalkında yaşayan fertlerin yaşlarına dayalı olarak bazı denklik ölçөгüne göre ayarlanan hane üyesi sayısına bölünerek hesaplanır. Kişi başına gelir/harcama daha sonra hanehalkının ve üyelerinin yoksulluk sınırının altında olup olmadığını belirlemek için yoksulluk sınırı ile karşılaştırılır. Sonuç olarak, her hane üyesi aynı yoksul kimliğine sahiptir. Bu nedenle, geleneksel parasal yoksulluk ölçüsü, yoksulluk oranlarının yalnızca **yoksul** olarak tanımlanan hanelerde yaşayan kadın ve erkeklerin sayısına veya hane sorumlusu cinsiyete göre ayrıştırıldığında hane düzeyinde yapılabilecek karşılaştırmalara izin verir.

Gelir yoksulluğu ölçümüne ilişkin önemli tespitlerden biri yoksulluk sınırı altındaki hanelerde yaşayan kadınların oranının erkeklere kıyasla daha yüksek olması ve aynı zamanda kadınların erkeklere kıyasla yoksulluğu daha derin yaşadıkları konusunda yapılmıştır. Bu iki mesele **yoksulluğun kadınlaşması** kavramıyla Pearce (1978) tarafından tanımlanmış ve yoksulluğun cinsiyetçi yapısına vurgu yapılmıştır. Yoksulluğa toplumsal cinsiyet perspektifi, gelir temelli yaklaşımın öne sürdüğünden çok daha geniş bir yoksulluk tanımı önerir.

Yoksulluğa toplumsal cinsiyet perspektifi, gelir temelli yaklaşımın öne sürdüğünden çok daha geniş bir yoksulluk tanımı ifade etmektedir. Hane sorumlusunun kadın olması kıstasının da ötesine geçen yoksulluğun kadınlaşması kavramı, toplumsal eşitsizliklerin çok boyutlu yönlerine vurgu yapmakta, sosyal ve ekonomik kaynaklara erişimdeki eşitsizliklerin, özgürlükler ve ekonomik bağımsızlıkla ilgili toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin ve fertlerin kendi yaşamını etkileyen kararları kendilerinin verebilme gücünün de yoksulluk tanımına dahil edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yoksulluk ölçümünde **gelir yoksulluğu** kavramından **insani yoksulluk**

kavramına gelişim sürecinde yapılan araştırmaların temel vurgusu; hane içi eşitsizliklerinin yoksulluk tartışmalarında göz ardı edilmesidir. Bu hak temelli yaklaşım bakımından çok sorunludur. Gelir temelli yoksulluk göstergelerinde ölçü birimi olarak fert yerine hanehalkının benimsenmesi, hane içi eşitsizliklerin göz ardı edilmesi, feminist araştırmacıların yoksulluk tartışmalarına dair ortaya koyduğu en temel eleştirilerinden birini oluşturmaktadır. Eşitsizliğin ve yoksulluğun ölçülmesinde ve ayrıştırılmasında hane içi eşitsizliği görmezden gelmenin ciddi sonuçlarına işaret eden araştırmalar, hanehalkına yönelik üniter yaklaşımların yoksulluğun anlaşılması bakımından yetersizliğini ortaya koymaktadır (Haddad ve Kanbur, 1990). Toplumsal normlar ve temel insan hakları bağlamında mevcut eşitsizliklerin yoksullukla ilişkisinin çok boyutlu olması, yalnızca parasal açıdan (gelir/harcama düzeyi ile) sınırlı şekilde elde edilmiş ölçümleri yetersiz kılmış ve alternatif göstergeler geliştirilmesini gerektirmiştir. Bu noktada Amartya Sen’in **yapabilirlikler** kavramı önem kazanmaktadır. Sen’in yazına kattığı yapabilirlikler yaklaşımına göre yoksulluk, fertlerin temel insani işlevlerini gerçekleştirme olanaklarından yoksun bırakılma durumunu ifade edecek biçimde kavramsallaştırılmıştır. Bu olanaklar, iyi beslenme, korunma, giyinme, özgür irade kullanabilme, toplumsal hayata katılma ve saygı görme gibi iyi yaşam standardı için gerekli olanaklardır. Feminist eleştirilerin de katkılarıyla yapabilirlikler kavramı, yoksulluğun sadece gelir/tüketim eksikliğine hapsolmeden, sosyal kaynaklara ve hizmetlere, özerkliğe ve insan onuruna erişim fırsatlarının azlığını içeren bir biçimde genişletilmesini ve kadın yoksulluğunun daha kapsamlı biçimde anlaşılmasını sağlayan genişletilmiş yoksulluk kavramlarının ortaya çıkmasında çok etkili olmuştur. Yapabilirlikler yaklaşımı, insani gelişmenin en temel unsuru olan uzun, sağlıklı kendini üretebilen bir yaşam sürmek ve insana yakışır bir yaşam standardına sahip olmak olarak tanımlayan, **insani yoksulluk** kavramının ortaya çıkmasına da kaynak oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın insani yoksulluk göstergesi bu gelişmelerin bir örneğidir (UNDP HDR, 1997). Bu öngörü, yoksulluk üzerine yapılan araştırmaların odak noktasını daha geniş kapsamlı çok boyutlu ölçümlere doğru kaydırmıştır. Söz konusu çok boyutlu yaklaşımlar hane düzeyinde gelir/tüketim yoksunluğundan, hanelerin kamusal kaynaklara, sosyal hizmetlere erişimleri hususunda gözlenen eşitsizlikleri ve eksiklikleri, fertlerin kendi iradeleriyle seçim yapabilme özgürlüğüne ve özerkliğine ilişkin ve/veya insanlık onuruna saygı bakımından yoksunluklarını ortaya çıkarabilmeyi ve yoksulluk ölçümlerinde bunları göz önünde bulundurmaya amaçlamıştır.

İnsan hakları hukuku bazı önemli açılardan **kadın hareketinin oldukça gerisinde kalmaktadır**. Yine de, CEDAW gibi belgelerin var olması ve yalnızca doğrudan yasal değerleri için (sorgulanabilir) olması kayda değerdir. Belgeler, insanların ulusal sınırlar arasında ağ oluşturmasına ve ortak bir amaç duygusu, ortak bir dil, ortak bir talepler dizisi ve ilerleme kaydedilmesini sağlar. Campbell (2018: 55) bu eksikliğin nedenlerinden biri olarak, **kadın yoksulluğunun, cinsiyet eşitliği veya insan hakları meselesi değil, politika ve kalkınma meselesi olarak algılanması olduğunu öne sürmektedir**. İkinci olarak Soğuk Savaş dönemi itibarıyla cinsiyet eşitliğiyle, yoksullukla ve insan haklarıyla ilgili her türlü açık tartışmanın engellenmesine yönelik bir çabanın varlığından söz edilmektedir. Ancak buna rağmen insan hakları belgelerinin kadın yoksulluğuna ilişkin sessiz kaldığı anlamı çıkarılmamalıdır.

CEDAW’ın diğer yorumlarından farklı olarak, toplumsal cinsiyet temelli yoksulluk meselesini, bir eşitlik ve ayrımcılık yapmama sorunu olarak kavramsallaştırmak, kadınların yoksulluğunun yerleşik cinsiyetçi önyargılara dayanan yapısını açığa çıkarılmasını sağlamaktadır. CEDAW

hükümlerinin **evrimsel yorumlamasıyla** kadın yoksulluğu ve toplumsal cinsiyet temelli yoksulluk sorununu da yaklaşıma dahil etmenin mümkün olabildiğinin altı çizilmektedir. Yoksulluk, eşitlik ve ayrımcılık yapmama arasında bağlantı kuran bir yorumla CEDAW’da yer alan tüm temel yükümlülüklerin cinsiyete dayalı benzersiz deneyimler yarattığı göz önünde tutularak anlaşılması sağlanmıştır² (Campbell, 2018).

Gelir yoksulluğunun aksine, insani yoksulluk, özgürlük, haysiyet, öz saygı ve başkalarına saygı gibi kavramları da kapsamayı amaçlamış gelir boyutunun ancak diğerlerinin mevcut olduğu durumda bir anlam ifade ettiğinin altını çizmiştir (UNDP, 1997, s. 5). Buna göre yoksulluk insan yaşamı için en temel olan olanaqlara ve hizmetlere erişim hakkının ve tercih etme özgürlüğünün ihlal edilmesidir- uzun, sağlıklı bir yaşam sürdürme ve iyi bir yaşam standardı - özgürlüğün, insan onuruna saygının sağlandığı standartların altı çizilmiştir (UN HDR, 1997, s.5). İnsani yoksulluk kavramının Birleşmiş Milletler nezdinde benimsenerek düzenli olarak ölçülmesi, yoksulluğun daha iyi anlaşılmasını ve önleme politikalara ilişkin hak temelli izleme ve değerlendirme yapılmasını desteklemiştir.

Yoksulluğa çok boyutlu yaklaşımların arasında alternatiflerden bir diğeri de görece daha çok gelişmiş ülkeler bakımından uygun olduğu varsayılan **sosyal dışlanma** yaklaşımıdır (Laderchi, Saith ve Stewart, 2003). Sosyal dışlanma, temel hizmetlere ve sosyal korumaya erişim eksikliğinin yanı sıra psikolojik iyi hal durumuna ilişkin olumsuzlukları da kapsayan karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olarak kavramsallaştırılmıştır. Ekonomik, sosyal, kültürel veya politik alanlarda, bir toplumdaki insanların çoğunluğunun erişebildiği kaynakların, hakların, malların ve hizmetlerin yokluğunu veya çoğunluğun katılım sağlayabildiği faaliyetlere katılamamayı ifade etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bir çoğunluğu dışlanmaya maruz kalıyorsa, o durumda kıyaslama yapılabilecek standardın veya normun ne olacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir ülkede büyük bir çoğunluk düzenli olarak insana yakışır istihdam eksikliği yaşıyorsa veya sosyal korumadan mahrum durumdaysa genel ortalamanın bir norm oluşturması mümkün değildir (Laderchi, Saith ve Stewart, 2003).

Geleneksel yoksulluk ölçümlerine getirilen feminist eleştiriler, yoksulluğun yalnızca maddi kaynaklara erişim eksikliğiyle tanımlanmasıyla sınırlı kalmıştır (İlkkaracan ve Memiş, 2020). Gelir düzeyine bağlı herhangi bir yoksulluk kıstası, çalışma çağındaki bir yetişkinin işgücünde bir işte çalışabilmesi için yaşadığı hanede gereken bakım hizmetlerini de yerine getirmiş olduğunu varsaymaktadır. Örneğin hanede yaşayan bakım ihtiyacı bulunan çocuklar için gerekli bakım harcamaları bu ölçümlerde gözetilmemektedir (Peterson 1999; Beneria vd. 2016). Kişi başına düşen geliri aynı düzeyde olan, biri iki küçük çocuklu tek ebeveynli bir hanehalkı ile çocuksuz iki yetişkinli bir hanenin parasal yoksulluk sınırına kıyasla aynı refah düzeyine sahip olduğu varsayılabilir. Oysa tek yetişkinli hanelerde yoksulluğun geleneksel ölçümlerin gösterebileceğinin ötesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Albelda (2011), kadınların yoksulluğunun

2 Campbell (2018) CEDAW’ın özgün metninde şiddetin de ceza hukuku ve sağlık temaları kapsamında ele alınması gerektiği anlayışı nedeniyle kadına yönelik şiddete ilişkin doğrudan hükümler yer almadığı halde CEDAW Komitesi’nin cinsiyete dayalı şiddeti ayrımcılık yapmama ve eşitliğin bir yönü olarak yorumlama yoluyla şiddetin ayrıca ele alınmasını zaman içinde sağladığına dikkat çekmektedir. Kadın yoksulluğunun ve yoksulluğun toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısıyla anlaşılması için benzer yorumlayıcı araçlar sunmak, cinsiyete dayalı yoksulluğu eşitlik ve ayrımcılık yapmamaya ilişkilendirmek için ıve sağlayacağı belirtmektedir. Cinsiyet temelli şiddete benzer şekilde, cinsiyet temelli yoksulluğu eşitlik ve ayrımcılık yapmama ile ilişkilendirmek, kadınların yoksulluğunda cinsiyetin oynadığı rolü de vurgulamaktadır.

altında yatan önemli bir mekanizmanın, kadınların çocuklara (ve bakıma bağımlı diğer gruplara) bakmanın ekonomik maliyetlerini üstlendiği bakım ekonomisinin yapısal işleyişi olduğunu öne sürmektedir.

Kadın yoksulluğu ve karşılıksız bakım emeği ilişkisi üzerine yapılan tartışmalar da zaman kullanımı ve zamana bağlı eşitsizliklerin incelenmesinin önemini vurgulamaktadır. Zaman yoksulluğu ile maddi/parasal yoksulluk ilişkisini inceleyen öncü çalışmalardan biri Vickery (1977) tarafından ABD’de tek ebeveynli haneler üzerine gerçekleştirilmiştir. Burada zaman yoksulluğu hem bir yetenekten yoksunluk hem de maddi yoksunluk kaynağıdır. İzleyen araştırmalar hanehalkı sorumlusu kadın olan küçük çocuklu tek yetişkinli hanelerin yoksulluğuna odaklanmıştır (Cash, Sellers ve Claps (2005); Harvey ve Mukhopadhyay (2007); Burchardt (2000)).

Zaman kullanım verilerinin daha yaygın biçimde toplanması, ücretsiz bakım emeğinin refah ve yoksulluk ölçümünde gözardı edilmesine yönelik eleştirel çalışmalara katkıda bulunmuştur. Hirway (2010), Zacharias (2011) standart yoksulluk ölçümlerinin örtük bir şekilde tüm hanehalklarının ve bireylerin, örneğin çocuklara bakmak da dahil olmak üzere, hanehalkı üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ayrılan yeterli zamana sahip olduğunu varsaydığını ve hane içi işbölümündeki mevcut eşitsizliklerin yoksulluğun önemli bir boyutu olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Antonopoulos ve Memiş (2010), hanehalkının refahının temininde ücretli iş ile karşılıksız bakım işlerini (yemek pişirme, temizlik, küçük çocukların, yaşlıların bakım ihtiyaçlarını karşılama vb.) farklı hane tiplerine göre inceleyerek iki boyutlu olarak gelir ve tüketim yoksulluğu ölçümünü geleneksel yoksulluk ölçümüne alternatif olarak önermiştir. Bu ölçümler, ücretsiz hanehalkı üretiminin, asgari bir yaşam standardına ulaşmak için gerekli olan maddi ihtiyaçların ve isteklerin karşılanmasına katkıda bulunduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Ancak, bazı hanelerin yeterli zamanı olmayabilmekte ve bu nedenle zaman açıkları yaşanabilmektedir. Bir hanehalkı zaman açığı yaşadığı ölçüde, piyasa ikameleri satın alarak (örneğin, bir çocuk bakıcısı işe alarak) söz konusu açığı karşılayamazsa, resmi yoksulluk sınırı, o hanenin asgari bir yaşam standardına ulaşma gereksinimlerini doğru yansıtmamaktadır. Yaşamsal gereksinimler sadece piyasadan temin edilen mal ve hizmetlerle ve parasal gelirle sınırlı tutulamaz (Folbre 2008; Suh ve Folbre 2016). Zaman yoksulluğu araştırmalarında, kadınların, özellikle de kırsal alanda yaşayan kadınların, eşzamanlı olarak uzun süreler hem bakım işlerinde hem de toprakta çalışması sonucu zaman ve gelir yoksulluğu riskinin erkeklere kıyasla çok daha yüksek düzeyde olduğu belirtilmektedir (Gammage, 2010; Arora, 2015). Hane içi üretim ve bakıma dair eşitsiz işbölümünün ve zaman kullanımındaki eşitsizliklerin dikkate alınmasının, yoksulluğu anlamak ve yoksulluğu azaltmaya yönelik etkili politikalar tasarlamak için kritik öneme sahip olduğu vurgulanmıştır (bkz. Zacharias, Masterson, Memiş 2014; İlkaracan vd. 2019). Bu ölçümler ülkelerin resmi yoksulluk oranlarından önemli ölçüde yüksek düzeyler göstermekte ve “gizli yoksul” nüfusu ortaya çıkarmaktadır.

C. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Koruma Hakkı

Uluslararası insan hakları hukuku uyarınca devletler yasal olarak sosyal koruma sistemleri oluşturmakla yükümlüdür. Bu yükümlülük, 1948 yılında tüm ülkeler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin **22. maddesinde** ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve

Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin **9. maddesinde** sosyal güvenlik hakkı biçiminde açıkça ortaya konmuştur.

Sosyal güvenlik hakkı, sosyal koruma sistemlerinin, herkesi, kadınları, erkekleri ve çocukları; hastalık, sakatlık, analık, iş kazası, işsizlik, yaşlılık, bir aile üyesinin ölümü ve yoksulluk risklerine ve sosyal dışlanmaya karşı korunmaları gerektiğini ifade etmektedir.

Uluslararası sözleşmelerde sosyal korumaya ilişkin devletlerin yerine getirmesi gereken **koruma, saygı duyma, yerine getirme yükümlülükleri** mevcuttur. Bugün sosyal koruma uygulamalarını genellikle kayıtlı istihdamla bağlantılı olan sosyal güvenlik sistemlerinin yanı sıra destekleyici sağlık yardımları ve hizmetleri, işsizlik, engellilik veya doğum yardımı, emeklilik aylığı, koşullu nakit transferleri, asgari gelir garantisi ve kamu yararına istihdam olanakları gibi yardımlar ve hizmet uygulamaları oluşturmaktadır. Kadınların, erkeklere kıyasla işgücüne genel olarak daha düşük katılım oranı, istihdam piyasasının cinsiyetçi yapısı ve kayıt dışı çalışma biçimlerinde daha fazla oranda yer almaları nedeniyle sosyal güvenlik kapsamında yer bulmaları ve güvenceden yararlanmaları kısıtlanmaktadır.

Kadınların işgücü piyasasına düşük katılımı, çeşitli nedenlerle işgücü piyasasından dışlanması, kaçınılmaz olarak, sosyal güvenlik sisteminin dışında kalmasına yol açmaktadır. Kadınların işgücü piyasasına girmesi koşulunda da, erkeklerden daha yüksek oranda kayıtdışı istihdamda yer alması ve dolayısıyla sosyal güvenceden yoksun olma olasılıkları daha yüksektir. Sosyal koruma kapsamında toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin temel nedeni, söz konusu ücretsiz bakım emeğindeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve bunun sonucunda istihdamdaki eşitsizliklerdir.

Bugün gelinen noktada 2030 kalkınma gündemi, hizmetlerin kalitesini ve kapsamını ve herkes için bir zemin oluşturmak için sosyal koruma sistemini güçlendirmeyi taahhüt eder. Burada sözü edilen hizmetler, çeşitli nedenlerle istihdam dışında kalanlara yöneliktir ve toplumsal cinsiyet boyutuyla kadınlar için büyük önem taşımaktadır. Kadın yoksulluğuna ilişkin normların uluslararası belgelere dahil edilmesinde küresel kadın hareketi ve feminist yaklaşımın tek boyutlu parasal yoksulluk ölçümlerine dayalı olarak alınan önlemlere ilişkin eleştirileri de önemli katkı sağlamıştır. Alternatif yaklaşımların gerekliliği ve 2015 sonrası kalkınma gündeminde sosyal korumada hak temelli yaklaşımın benimsenmesi ihtiyacı, uluslararası belgelerde başlangıçta sunulan norm ve standartların kapsamlarının genişletilmesine de yol açmıştır. Burada atıfta bulunan normlar ve standartlar bir sonraki bölümde göstergelerle ilişkilendirilerek sunulmaktadır.

D. Kısa Tarihçe

Bu bölümde öncelikle sosyal korumanın ve sosyal güvenlik hizmetlerinin tarihsel dönüşümü ele alınmıştır. Ardından iyi yaşam standardının ve sosyal koruma hakkının temel bir insan hakkı olarak belirlenmesine ve ilgili norm ve standartların tespit edilmesine öncülük eden uluslararası sözleşmeler ve belgeler değerlendirilmiştir. Uluslararası belgeler Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği şeklinde dört alt başlık altında sunulmuştur.

Hem sosyal koruma hem de sosyal güvenlik kendi tarihlerine aslında kamusal hizmetler olarak başlamamışlardır. Tam tersine her ikisi de başlangıçta, özellikle de 19. yüzyılda özel inisiyatiflerle sağlanan hizmetler olarak var olmuşlardır. Özel sosyal korumanın tarihi sosyal güvenlikle bile eskidir (bkz. Buğra, 2020). 19. yüzyıl liberalizminin hem siyasi hem de ekonomik organizasyonu kamusal inisiyatife halihazırda bir alan bırakmıyordu. Özel inisiyatife dayalı bir sosyal koruma hizmetinin düşünsel mimarı John S. Mill’dir. Mill’e göre sermaye sahibi müteşebbislerin vergilendirilerek vergi gelirlerinin yoksullar için harcanması hem toplumsal adalet duygusunu zedeleyecektir, hem kapitalizm gelişirken en önemli araç olan yatırım yapma güdüsü zarar görecektir. Dolayısıyla Mill burada kamusal bir inisiyatife kapıyı kapatmıştır. Mill aslında o dönemde geçerli olan sosyal politikanın da yönelimini resmetmiştir (Bu konuda bkz. McCain, 2019).

Diğer taraftan, sosyal reformist olarak adlandırılabilir Mill yine de sosyal koruma ve sosyal güvenlik konusunda özel inisiyatife Malthus gibi düşman değildir. Malthus kendi nüfus kuramından yola çıkarak yoksullar ve düşkünler için sosyal yardım ve sosyal harcamalara kökten bir şekilde karşı çıkmıştır. Malthus’a göre bu, doğanın ve ekonominin nüfusun artış hızını otomatik olarak kontrol eden doğal eğilimlerini kontrol etmek anlamına gelmektedir. Toplum üyelerinin kendi kazançları dışında dışarıdan destek ve yardım almaları kuşkusuz nüfus artış hızını palyatif bir şekilde şişirecektir ve Malthus’un deyimleriyle sofraya üşüşenlerin sayısı artmaya devam edecektir. Dönemin rasyonalitesi gereği özel bir sosyal yardım ağı ortaya çıkmıştır.

Esasen Yoksul Yasaları, sosyal korumanın ilk örneği kabul edilmektedir. Ancak Yoksul Yasaları yoksulu açlık ve ölümden değil, aylaklıktan koruma işlevi taşıdığı için aslında bir koruma kolla- ma mekanizması olmak yerine bir tür ceza mekanizması olarak da algılanmaktadır. Bu algının başlıca nedeni yoksul ve aylakların bölgelerde sorumlu kilise merkezli çalışma atölyelerine toplanmaları ve deyim yerindeyse zorla çalıştırılmalarıdır. Kilise merkezli çalışmaya dayalı yardım mekanizması kuşkusuz bir tür “workfare” (istihdam organizasyonu) modelinin de ilk örneğiydi (Smith, 1996). Yoksul Yasaları’nın kurumsallaştırdığı bu yardım mekanizması iki nedenle ağır eleştiriye maruz kalmıştır. Öncelikle yaşamsal gereklerin karşılanması zorla çalışmaya bağlanması bir tür kölelik ilişkisini tesis etmiştir. Diğer taraftan kapitalizm geliştikçe işgücü ihtiyacı büyümüş ve Yoksul Yasaları’nın egemen olduğu durumda zorunlu çalışma karşılığı atölyelere ve komünitelere bağlanmış bir işgücü piyasasında işgücü özgürce hareket edemez olmuştur. Emeğin özgürleşebilmesi için emek gücünün yoksul yasalarının sınırlarından kurtulması gerekmektedir. Nitekim Speenhamland yasası ile Yoksul Yasaları’nın mirasından kurtulmuş ve böylece dünyada gerçek anlamda ilk işgücü piyasalarının doğumu geçekleşmiştir.

Sanayi devriminin öncesinde ve hatta sonrasında en büyük eksikliklerden biri, kuşkusuz genel bir sosyal koruma ve sosyal güvenlik sisteminin var olmayışıdır. Bu durum özellikle kadın emeği açısından erkeklere kıyasla daha büyük bir zorluk yaratmıştır. Henüz sosyal koruma sistemi olmadığı için işgücünün sosyal ve ekonomik yeniden üretimi aslında haneyi kritik bir pozisyona taşımıştır. İşgücünün bakımı ve fiziksel olarak yeniden üretimi kadının evdeki rolünün ve hane içi emeğinin daha da hayati bir öneme sahip olması sonucunu doğurmuştur. Üstelik bu sürecin önemli bir boyutu olan işgücünün sürekliliğini sağlayan kadının hane içinde bakım hizmeti veren rolü de sanayi devriminin gerekleri karşısında aşınmış; kadınlar çocuklarıyla birlikte madenlere, atölyelere ve sonrasında fabrikalara sürülmüştür. Sanayide çalışan kadınlar günde 14-16

saate varan sürelerle çalışırken bir yandan da kadınların sorumluluğu olarak görülen annelik ve bakım faaliyetlerini yerine getirmek durumunda kalmıştır. Aldıkları düşük ücretlerin reel ücretler üzerinde baskılayıcı unsur yarattığı görüşü hakim olmuştur. Özellikle çalışan sınıfların işgücünü nesiller boyu arz etmeleri açısından önemli olan çocukların bakımının giderek aksadığına dair endişeler dönemin öncü iktisatçıları tarafından belirtilmiştir (Pujol, 1992). Onlara göre bu durum çalışan sınıfların biyolojik ve toplumsal varlığına yönelik uzun erimli bir tehlike yaratmaktadır. Çocuk emeğinin yoğun kullanımının artmasıyla birlikte bu sorun en azından bir süreliğine ertelenmiş gibi görünse de daha ciddi bir tehdit ortaya çıkmıştır. Bu tehdidin iki boyutu vardır; birincisi çocuk emeği halihazırda kitlesel olarak kullanılan kadın emeği ile birleşince yetişkin erkek emeğine olan talep düşmeye başlamıştır ve bu durum erkek egemenliğini zedeler hale gelmişti. İkincisi de üretimin gelişmesi ve hem toplumsal hem de işyerindeki işbölümünün gelişimiyle birlikte üretim organizasyonunun gereği olarak işgücünün tecrübeli olması yetmemeye başlamasıdır; işgücünün üretimin yeni teknolojik altyapısına uyum sağlayacak ölçüde eğitilmiş olması gereği de ortaya çıkmıştır. Ancak çalışan sınıfların çocukları kitlesel olarak işyerlerine sürülmeye başlamışlardır. Dolayısıyla nitelikli işgücü arzının sürekliliği açısından bu durum bir handicap yaratmıştır (Pujol, 1992).

Bir taraftan üretimin kısa dönemli maliyetlerinin düşük tutulabilmesi açısından kadınların ve çocukların çalışma hayatına girmeleri şart olmuştur. Ancak diğer taraftan işgücünün yeniden üretiminin uzun dönemli maliyetlerinin düşürülebilmesi için kadınların eve, çocukların ise en azından belirli bir yaşa kadar kalmak üzere eğitim kurumlarına dönmesi gerekmiştir. Aslında tüm bu sürecin gerçekleşmesi için kamu politikalarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu türden bir sisteme gidecek yolu açacak birbiriyle bağlantılı üç süreç ortaya çıkmıştır. Birincisi muhafazakar bir tepkidir; Victoria döneminde özellikle kadının aile içindeki rolünü mutlaklaştıran ve çocuk bakımının ve eğitiminin çalışma dolayısıyla aksamasıyla isyankâr bir nesilden korkan bu muhafazakar tepki, kendini çalışan kadınların annelik rollerini ve çocukların eğitimini önemseyen cemiyetler olarak ortaya koymuştur. Diğer taraftan seküler bir eğitim sistemi üstüne bazı önerilerle gelen bir liberal tepki ortaya çıkmıştır. Ancak daha da önemlisini Fabian Sosyalizmi ve Çartizmin özellikle çalışmayla ilgili o dönem için radikal taleplerini de içeren sosyalist tepki oluşturmuştur.³

19. yüzyılın sonuna kadar iktidar olan muhafazakârlar sosyal koruma için kamu politikası yerine geleneksel cemiyet örgütlenmelerini uygun görürken, liberaller de yine kamu harcamalarını artıracak her türden sosyal koruma harcamasına karşı durmuşlardır. Ancak hem işçi ve çalışan örgütlerinin baskısı hem de kadın ve çocuk istihdamının raporlardan yansıyan kötü halinin yarattığı toplumsal tepki bazı adımların atılmasını gerekli kılmıştır.

Dünyadaki ilk kamusal refah sistemi sanıldığı gibi İngiltere’de kurumsallaşmamıştır. Almanya birleşmeden sonra ulusal ekonominin inşası sırasında ücretli emekçilerin; hem kadınların hem de erkeklerin sayısında büyük bir artış yaşamış ve bu artış yeni kurulmakta olan çalışan örgütlenmelerinin ve Alman sosyal demokrasinin elini güçlendirmiştir. Sosyal demokratlara yönelik artan toplumsal desteği gören Bismarck, günümüzde Bismarck Modeli olarak adlandırılan ve sadece çalışanların katkıda bulunduğu ilk sosyal güvenlik sistemini kurumsallaştırmıştır (bkz.

3 Fabian Sosyalizmi reformlar yoluyla ve devletin varolan kurumlarının dönüştürülerek sosyalizme ulaşabileceğine inanan ve 19. yüzyıl’ın son çeyreğinde ortaya çıkan bir düşünce akımıydı (bkz. Dorey, 2016).

Palier ve Martin, 2008). Ancak bu sistem sadece çalışanlar için geçerli bir sistemdir ve sosyal koruma boyutu eksik bırakılmıştır.

20. yüzyılın başında Almanya dışındaki gelişmiş ülkelerde de kamusal sosyal güvenlik sisteminin oluşturulmasına yönelik ilk adımlar atılmıştır (İngiltere için bkz. Pope vd. (der.), 1986). Sosyal koruma (çalışma hayatı dışındakilerin ve çalışanların da çalışma yaşamı dışında korunmasını hedefleyen sistem) henüz başlangıç aşamasındadır ve yeni doğmakta olan sosyal güvenlik sisteminin şemsiyesi altındadır. I. Dünya Savaşı sonrasında hem gelişmiş ülkelerde ekonomik durumun kısa süreli toparlanmalar dışında genelleşmiş bir durgunluk (hatta 1929’da olduğu gibi çöküş) yaşaması, hem de iki savaş arası dönemde çalışan sınıfların artan talepleri, her ülkeyi belirli adımlar atmaya itmiştir. Bu dönemde, kitlesel işsizlik ve çalışan sınıfların büyük bir bölümünü pençesine alan güvensizlik ulusal ve uluslararası düzeyde ciddi adımlar atılması sonucunu doğurmuştur. Özellikle kadın ve çocuk emeğine yönelik kısıtlamalar Uluslararası Çalışma Örgütü’nün kurulmasıyla birlikte genel normlar haline gelmeye başlamıştır. Yine henüz çok gelişkin olmasa da emeklilik hakkının kabul edilmesi ve bazı ülkelerde uygulamaya sokulması, başta İngiltere ve Almanya olmak üzere ulusal sağlık sisteminin ortaya çıkışına paralel bir genel sağlık sigorta sisteminin oluşturulmaya başlanması; tüm bunlar hem genelleşmiş sosyal güvenliğe doğru atılan adımlar olmaları hem de içlerinde sosyal koruma politikalarını da içermeleri anlamında büyük önem taşımaktadır. Ancak bu adımların kısa mesafeli olduğu belirtilmelidir. Durgunluk dönemlerinde kamu maliyeleri genel olarak kriz yaşamamıştır ve dönemin ekonomik rasyonalitesi gereği vergileri artırarak bu yeni sistemi finanse etmek pek de mümkün olmamıştır. İki savaş arası dönemde tek istisnayı ABD’de Yeni Anlaşma’nın hayata geçirilmesiyle birlikte krizden zarar gören kesimlerin ekonomik ve sosyal yüklerinin azaltılması için başlatılan programlar oluşturmuştur.

II. Dünya Savaşı ise, aslında sonrası açısından radikal denebilecek bir dönüşüm başlatmıştır. Kadınlar yeniden ancak bu defa daha kitlesel olarak fabrikalarda, işgücü piyasasında çalışma sürecine çekilmişlerdir. Ayrıca belirli bir yaşın üstündeki erkekler de artan savaş zamanı ihtiyaçlarının karşılanması için işgücü süreçlerine geri dönmüşlerdir. Kadınların ve ileri yaştaki erkeklerin bu zorunlu istihdamı savaş sonrasında gelişmiş ülkelerde işgücü piyasaları ve sosyal güvenlik sistemleri yeniden kurgulanırken akılda tutulması gereken önemli bir unsur olmaktadır. Savaş sonrasında hem ulusal düzeyde alınan kararlar hem de uluslararası örgütler düzeyinde üye ülkelerin kabul ettiği evrensel normlar, genelleşmiş sosyal güvenlik sistemini bir norm haline getirmiştir. Kuşkusuz burada en önemli adımı İngiltere’de William Beveridge’in çalışma hayatına ilişkin raporu oluşturmaktadır. Beveridge sistemi kamu gelirleriyle finanse edilen sosyal güvenlik sistemini kurumsallaştırmıştır. Bu güvenlik sistemi Bismarck sisteminin aksine sadece çalışanları değil tüm toplumu kapsayacak bir sosyal güvenlik ve sosyal koruma ağının geliştirilmesini öngörmektedir.

Zaman içinde hem gelişmiş hem de azgelişmiş ülkelerde Bismarck Sistemi ile Beveridge Sistemi’nin sentezi olan sistemler hayata geçirilmiştir (ABD için bkz. Beito, 2000). Daha da önemlisi tüm toplumu kapsaması hasebiyle Beveridge sistemi ve daha sonra onun ilkelerinin içine sızan Bismarck sistemine ait unsurlar sonuçta ülkeler arası farklılıklar gösterse de sosyal korumayı sosyal güvenliğin önemli bir parçası haline getirmiştir. Böylece kısmen vergilerle kısmen de

işçi-işveren katkılarıyla kurumsallaştırılan bir sosyal refah sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistem içinde kadınlar, çocuklar, emekliler ve diğerleri önemli kazanımlar elde etmişlerdir (Bkz. Johnson, 1996).

Kuşkusuz bu sistemin tam olarak kurumsallaştığı Kıta Avrupası ülkeleriyle, ABD ve genel olarak gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır (Esping- Andersen, 1990). Özellikle azgelişmiş ülkelerde, sistem tüm kurum ve ilkeleriyle gelişmekten uzaktı. Örneğin Türkiye’de daha çok çalışanlar üzerinden sürdürülen genel sağlık sistemi ve genel sigorta mekanizmaları nüfusun tamamını kapsamaktan çok uzaktı (Azgelişmiş ülkelerde sosyal refah sistemi ile ilgili bkz. Jones, 1990). Bu da özellikle kadın, yaşlı ve çocuk yoksulluğunu planlı kalkınma dönemlerinde bile baş edilmesi güç bir sorun haline getiriyordu. Çevre tipi Keynesyenizmin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bu yapısal eksiklik Asya’dan, Latin Amerika’ya ve Afrika’dan Orta Doğu’ya tüm azgelişmiş coğrafyalarda hissediliyordu. Bu nedenle özellikle en azgelişmiş bölgelerde oldukça güdük kalan sosyal güvenlik ve sosyal koruma özellikle de yoksulluk riskine daha yoğun maruz kalan toplumsal gruplar için yoksulluk sorununu çözmekten uzak kalmıştır.

Diğer taraftan bahsedildiği gibi gelişmiş ülkelerde kadın, çocuk ve yaşlı yoksulluğunun yok edilmesi konusunda çok büyük mesafe kat edilmiştir. Yeniden vurgulamak gerekiyor ki; bu sistem içinde hem sosyal güvenlik hem de sosyal koruma hak temelli bir yaklaşımla kurumsallaştırılmışlardır. Bu kamusal hizmetler özel sektörün mantığına uygun olacak şekilde maliyet yaratan dinamikler olarak değil, hak olarak görülmüş ve benimsenmiştir. Çalışan sınıflar, sermaye ve devlet arasındaki geniş çaplı anlaşmanın yarattığı bir tür toplumsal uzlaşma altında, çalışsın ya da çalışmasın tüm vatandaşların toplum tarafından yoksulluğa ve diğer sosyal ve bireysel risklere karşı korunması amaçlanmıştır. Diğer taraftan bu geniş kapsamlı program patriyarkal bir mantık üzerine kurgulanmıştır. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet eşitliği normunu gözetmediğini söylemek çok da mümkün değildir.

Bu sistem 1970’leri izleyen dönemde yeni liberalizme yol açan genelleşmiş ekonomik ve toplumsal krizle birlikte finansman boyutuyla aksamaya başlar. Bu anlamda görünüşte yeni liberalizm yepyeni bir sosyal güvenlik ve sosyal koruma tasarımıyla ortaya çıkmıştır. Ancak işin özü yeni liberalizm sosyal güvenlik ve sosyal koruma konularında 19. yüzyılda geçerli olan ilkelerin (özel inisiyatif hakimiyetinde yoksulların seçilmiş bir bölümünü kapsayan, bu anlamda seçici bir sistem söz konusuydu) bir bölümünü hayata geçirmek gibi bir hedefe sahipti. Öncelikle sosyal güvenlik sistemleri devletin mali krizinin ağırlaşması ve dünya ekonomisinin ve ulusal ekonomilerin 1970’ler itibarıyla krize girmesinden dolayı ciddi bir finansman krizi yaşamaya başlamıştır. Sosyal güvenlik ve sosyal koruma kurumları çok uzunca bir süredir zaten açık vermekteydiler ancak bu açık son zamanlarda çok artmış ve bu açık doğrudan merkezi yönetimin bütçesi tarafından kapatılmaya başlamıştır. Aynı şekilde devletin kendisi de mali bir krizle karşı karşıyadır. Ayrıca daraltıcı maliye politikaları, özellikle işveren kesiminden yapılan kesintilerde (sosyal güvenlik katkıları da dahil) ve bu kesimin ödediği vergilerde indirimde gidilmesine yol açmaktadır. Böylece hem genel bütçedeki açık, hem de sosyal güvenlik sisteminin üstündeki yük ve dolayısıyla sosyal güvenlik sistemi açığı büyümüştür. Bu anlamda hem genel bütçe hem de sosyal güvenlik sistemi bütçesindeki gider kalemlerinde kısıntılar söz konusu olmuştur. Bu da pek çok sosyal güvenlik ve sosyal koruma harcaması kaleminde düşüşe yol açmıştır. Bu hak temelli sosyal koruma sistemine büyük bir zarar vermiştir. Aslında yeni liberalizm aynı zamanda

kamusal sosyal güvenlik sisteminin toptan özelleştirilmesini nihai hedef olarak zaten koymuştur. Ancak bugüne kadar toptan özelleştirmeyi birkaç devlet dışında başarabilen olmamıştır. Ancak bu yönde önemli mesafeler alınmaktadır (örneğin Türkiye’de son zamanlarda devletin sürekli olarak gündemde tuttuğu Bireysel Emeklilik Sistemi aynı zamanda kamusal sosyal güvenlik sistemine uzun vadede bir alternatif oluşturulmasının işaretidir). Böylece sosyal güvenlik sisteminin hem etkinliği azaltılmış hem de kapsayıcılığı daraltılmıştır. Ayrıca işveren kesiminden yapılan kesintilere paralel olarak çalışan kesimlerin katkısı artırılmış ve katkı süreleri uzatılmıştır.

Yeni liberal dönemin bir diğer sonucu ise sosyal güvenlik sistemi ile sosyal koruma arasındaki bağın koparılmasıdır. Keynesyen dönemde sosyal güvenlik ve sosyal koruma bütünlük bir sistemin parçaları olarak düşünülmektedir (diğer taraftan Özşuca ve Toksöz genel kabule göre sosyal korumanın sosyal güvenliği de içeren şemsiye bir kavram olduğunu belirtmektedirler, bkz. Özşuca ve Toksöz, 2003). Yeni liberalizmde aradaki bağ koparılmıştır. Önce çalışmayanların, kadınların, çocukların ve yaşlıların korunması amacına hizmet eden sosyal koruma sistemi mali sebeplerle giderek kısıtlanmıştır. Bu sürece hem Türkiye’de hem de özellikle gelişmiş ülkelerde giderek daha baskın hale gelen ve sosyal yardımların ve sosyal korumanın insanları, özellikle de kadınları, işgücü piyasasına katılmaktan caydırdığına dair bir retorik eşlik etmektedir. Ancak bu süreç sosyal güvenlik sisteminin kapsamının daraltılmasından bağımsız işlemeye başlamıştır. Böylece yeni liberalizm - kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, göçmenler için - büyük bir sosyal yük yaratmıştır, aynı zamanda sosyal politikayı uygulayanlar açısından da karmaşık bir sisteme yol açmıştır (Strier, 2019).

Fakat 1990’ların başından itibaren yeni liberal ekonomik programın toplumsal etkileri yok sayılamayacak düzeyde görünür olduğunda önce Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası örgütler yoksullukla mücadele programları başlatmıştır. Daha sonra, başta Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) olmak üzere diğer uluslararası kuruluşlar da yoksullukla mücadele programlarına destek oluşturmuştur. Başta oldukça toptancı bir şekilde kurgulanan programlar zamanla yerini değişik toplumsal gruplara yönelik özel yoksullukla mücadele ve sosyal dışlanmayı engelleme programlarına bırakmıştır. Ancak içinde yaşadığımız dönemde sosyal koruma kavramının içeriği tamamıyla değişmiştir. Daha da ötesinde daha önce uygulamada sosyal koruma amacına hizmet eden uygulamalar ilk defa “sosyal koruma” başlığı altında ve sosyal güvenlik sisteminden bağımsız tanımlanmaya başlanmıştır. Aslında bu yeni liberal sosyal refah anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. “Sosyal koruma” böylece ekonomik ve sosyal hayatın dışında kalan, piyasa dinamikleri tarafından içerilemeyen ve yoksulluk sürecinin asıl mağdurları olan sosyal gruplara yönelik yeni liberal bir uygulama olarak tasarlanmaya başlamıştır.

Bu mekanizmanın daha önce adı konulmamış sosyal koruma mekanizmasına kıyasla önemli ayrık yönleri bulunmaktadır. Öncelikle Keynesyen-kalkınmacı dönemdeki sosyal koruma hem ulusal mutabakatın hem de uluslararası sözleşmelerin baskısıyla hak temelli olarak kurgulanmıştır (vatandaş olmak sosyal korumadan yararlanmak için yeterlidir). Oysa yeni liberal dönemde adı konmuş “sosyal koruma” tam tersine ağırlıklı olarak (ülke ve bölge düzeyinde farklılıklar mevcuttur) selektif bir tarzda işletilmektedir. Diğer bir ifadeyle, sosyal koruma tüm bireylere ve tüm gruplara yönelik olmak yerine çeşitli kriterlere göre (hatta bazı durumlarda siyasi patronaj ilişkilerinin baskın olduğu bir süreç sonunda) seçilen bazı birey ve bazı gruplara yönelik

olarak işletilmeye başlamıştır. Böylece hak temelli yaklaşım yerini talep temelli bir yaklaşıma bırakmıştır.

İkincisi, 19. yüzyıldakine benzer bir şekilde kamusal inisiyatifin geri çekildiği ve hem ulusal hem de uluslararası düzeyde özel inisiyatifin büyük bir rol üstlendiği bir dönemi yaşamaya başlamış durumdayız. Kamu kaynakları sosyal korumanın finansmanında temel kaynak olmaya devam etse dahi bu kaynakların dağıtımı bile özel inisiyatife bırakılmıştır. Üçüncüsü ise yasal süreçler devletin selektif bir süreçle uyguladığı sosyal koruma politikalarına yasal bir çerçeve sağlayacak ölçüde dönüştürülmüştür (bu sürecin Türkiye’de son zamanlarda nasıl işlediği için bkz. Yentürk, 2018). Ancak tüm bu dönüşüme rağmen özellikle kadınlara ve çocuklara yönelik hak temelli sosyal koruma politikaları için hem bir nesnel temel mevcuttur hem de bu yönde bir değişim için ciddi bir baskı oluşturulmaktadır. Üstelik bu değişim için uluslararası yasal çerçevenin tanımladığı normlar da mevcuttur. Uluslararası insan hakları hukuku uyarınca devletler yasal olarak sosyal koruma sistemleri oluşturmakla yükümlüdür. Sosyal koruma yardım veya cömertlik meselesi değil, devletin temel sorumluluğudur. Bu yükümlülük, 1948 yılında tüm ülkeler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin **22. maddesinde** ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin (ICESCR) **9. maddesinde** sosyal güvenlik hakkı biçiminde açıkça ortaya konmuştur.

Sosyal güvenlik hakkı, sosyal koruma sistemlerinin, herkesi, kadınları, erkekleri ve çocukları; hastalık, sakatlık, analık, iş kazası, işsizlik, yaşlılık, bir aile üyesinin ölümü ve yoksulluk risklerine ve sosyal dışlanmaya karşı koruması gerektiğini ifade etmektedir. Sosyal koruma önlemleri örneğin; nakit transfer programları, kamu yararına çalışma, okul ücretleri ve öğle yemekleri, sosyal bakım hizmetleri, işsizlik veya engellilik yardımları, emeklilik, gıda yardımları, sağlık hizmetleri veya eğitim için kullanıcı ücreti muafiyetleri ve bu hizmetleri üretenele teşvikler gibi farklı pek çok programı ve uygulama biçimlerini kapsamaktadır.

Uluslararası sözleşmelerde sosyal korumaya ilişkin devletlerin yerine getirmesi gereken **koruma, saygı duyma, yerine getirme yükümlülükleri** mevcuttur:

- **Saygı duyma yükümlülüğü**: Devletler, bir hakkın gerçekleşmesini olumsuz yönde etkileyecek şekilde müdahale etmekten kaçınmalıdır. Örneğin barınma hakkı, bir devletin keyfi olarak tahliye kararı alması sonucu ihlal edilmiş olur. Sosyal korumayla ilgili olarak, devletler yoksul fertler açısından risk oluşturabilecek uygulamalardan kaçınmalıdır, örneğin, ölüme veya bedensel zarara yol açabilecek aşırı güç kullanmamalı veya yoksul fertlerin sosyal haklarını talep etmeleri için örgütlenmelerini engellememeli ve onları dayanışmadan alıkoymamalıdır.

- **Koruma yükümlülüğü**: Devletler üçüncü tarafların yol açabileceği ihlalleri önlemelidir. Örneğin devletler, özel sektörde işverenlerin temel çalışma standartlarına uymasını sağlamakla yükümlüdür. Temel çalışma standartları sosyal korumayla yakından ilişkilidir. Sosyal koruma daha geniş bir koruma anlayışını kapsamaktadır, örneğin aile içi şiddete ve diğer ihlallere karşı koruma veya insan yaşamının veya haysiyetinin korunması gibi yükümlülükler de kapsam dahilindedir.

- **Yerine getirme yükümlülüğü:** Devletler, fiili olarak temel insan haklarının tam olarak yerine getirilmesi için uygun yasal, idari, bütçesel, cezai veya diğer önlemleri almak zorundadır; devletler temel sağlık hizmeti veya ücretsiz ve evrensel ilköğretim düzeyinde eğitim hizmeti sağlamak zorundadır. Herkese asgari sosyal güvenlik sağlamak da bu yükümlülük kapsamındadır. Bu yükümlülük yalnızca devletin doğrudan sosyal koruma sağlaması değil aynı zamanda üçüncü tarafların faaliyetlerini kolaylaştırma veya teşvik etme yükümlülüğünü de içermektedir.

- **Uygulama yükümlülüğü:** Devletler sosyal güvenlik hakkının herkes için sağlanmasına yönelik gerekli adımları atmalıdır; anne ölümlerini önlemek için bir eylem planı hazırlanması ve uygulanması buna örnek gösterilebilir. Sosyal güvenliğin sağlanması ve daha geniş kapsamlı bir sosyal koruma stratejisi geliştirme yönünde adımlar atma da uygulama yükümlülüğü kapsamına dahildir.

- **Somut olarak sonuca ulaştırma yükümlülüğü:** Devletler belirli bir standardı karşılamak için belirli hedeflere ulaşmak zorundadır. Devletler, kabul ettikleri politika ve yasal çerçeveye uygun olarak sosyal korumayı bu hedefler çerçevesinde sağlamakla yükümlüdür.

Bugün sosyal koruma uygulamalarını, genellikle kayıtlı istihdamla bağlantılı olan sosyal güvenlik sistemlerinin yanı sıra **destekleyici sağlık yardımları ve hizmetleri, işsizlik, engellilik veya doğum yardımı, emeklilik aylığı, koşullu nakit transferleri, asgari gelir garantisi ve kamu yararına istihdam olanakları gibi yardımlar ve hizmet uygulamaları** oluşturmaktadır.

Kadınların, erkeklere kıyasla genel olarak daha düşük işgücüne katılım oranları, istihdam piyasasının cinsiyetçi yapısı ve kayıt dışı çalışma biçimlerinde daha büyük oranda yer almaları nedeniyle sosyal güvenlik kapsamında yer bulmaları ve güvenceden yararlanmaları kısıtlanmaktadır. Kadınlar istihdamda yer aldıklarında, düşük ücretli, geçici, yarı zamanlı ve/veya kötü çalışma koşullarına sahip işlerde daha yüksek oranda çalışmaktadır. Ayrıca ev ve bakım işlerindeki (çocuk, yaşlı akrabalar veya engelli akrabalar) eşitsizlikler, kadınların işgücüne katılımı ve gelir getirici işlere erişimine engel teşkil etmektedir. Bu bağlamda sosyal koruma ve sosyal yardımlara erişimde toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından en önemli mesele de - emeklilik maaşı, işsizlik sigortası veya doğum yardımı gibi- istihdamda yer almış olma koşuluna bağlı biçimde tasarlanmalarıdır. Kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek oranda hane içi ücretsiz çalışma faaliyetinde yer alması ve işgücü piyasasındaki cinsiyet temelli mevcut eşitsizlikler, sosyal korumaya erişimde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine yol açmaktadır. Kadınların işgücü piyasasına düşük katılımı, çeşitli nedenlerle işgücü piyasasından dışlanması, kaçınılmaz olarak, sosyal güvenlik sisteminin dışında kalmasına yol açmaktadır. Ayrıca yasal olarak sosyal güvenlik kapsamına dahil olmasına rağmen, büyük bir çoğunluğu uygulamadan kaynaklanan sorunlar nedeniyle, fiilen haklarından yararlanamamaktadır. Kadınların işgücü piyasasına girmesi koşulunda da, kayıtdışı istihdamda erkeklere kıyasla daha yüksek oranla yer alması ve dolayısıyla sosyal güvenceden yoksun olma olasılıkları daha yüksektir. Kadınların, geçici sürelerle kesintili olarak istihdam olanaklarından yararlanabilmesi sosyal güvenlik sisteminin dışında kalmalarına neden olmaktadır.

Sosyal koruma kapsamında toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin temel nedeni, söz konusu **ücretsiz bakım emeğindeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri** ve bunun sonucunda istihdamdaki eşitsizliklerdir. Bu durum, istihdam temelli sosyal güvenlik sistemleri olmasıyla yakından

ilişkilidir ve sosyal korumanın yoksullukla mücadelede sınırlı kalmasına da neden olmaktadır. Uzun vadede, işgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması, sosyal güvenlik alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yok edilmesi için önemli bir stratejidir. Bununla birlikte, kısa vadede ve işgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bağlamında, evrensel erişimi mümkün kılan bir **Sosyal Koruma Zemini (SKZ) hazırlanması** yoluyla sosyal güvenlik alanında mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı mücadele gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler, hükümetlerin görevi olarak tüm vatandaşlara yönelik dört temel sosyal hizmet tanımlamaktadır (UNWomen, 2015-2016):

1. Anne bakımı da dahil olmak üzere kaliteli ve erişilebilir sağlık hizmetleri;
2. Beslenme ve eğitime erişim dahil olmak üzere çocuklar için temel gelir garantisi;
3. Özellikle hastalık, işsizlik, doğum ve engellilik hallerinde, emeklilik yaşındaki fertlere yönelik temel gelir desteği;
4. Yaşlı nüfusa yönelik asgari gelir garantisi.

2030 kalkınma gündemi, **hizmetlerin kalitesini ve kapsamını ve herkes için bir zemin oluşturmak için sosyal koruma sistemini güçlendirmeyi taahhüt eder**. Burada sözü edilen hizmetler, çeşitli nedenlerle istihdam dışında kalanlara yöneliktir ve toplumsal cinsiyet boyutuyla kadınlar için büyük önem taşımaktadır. Kadınlar erkeklere kıyasla daha büyük oranda istihdam dışında kalmakta, istihdamda oldukları süreler çeşitli nedenlerle kesintiye uğramaktadır. Ayrıca çocukların, engellilerin ve yaşlıların bakım yükü de büyük ölçüde kadınlar tarafından üstlenilmektedir. Bu nedenle bu gruplara yönelik destek ve korumalar kadınların refahını da büyük ölçüde etkileyecektir.

1. Uluslararası Belgeler

Bu bölümde, yoksulluğun önlenmesi ve sosyal koruma alanında mevcut insan hakları belgeleri ve ilgili içeriği aktarılmıştır. Burada uluslararası belgeler tarihsel sıralama izlemekte ve belgelerden çıkarılan alana ilişkin normların geçirdiği süreç göz önüne alınmaktadır. Önceki alt başlıklarda yoksulluğun önlenmesiyle ilgili insan hakları tartışmalarında kırılma yaratmış gelişmeler aktarılmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki kadın yoksulluğunun uluslararası belgelerde PDEP ile birlikte yer almaya başlamasıdır. Kadın yoksulluğuna ilişkin normların uluslararası belgelere dahil edilmesinde küresel kadın hareketi ve feminist yaklaşımın özellikle Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler İstatistik Birimi’nin (UNSD) ortak programı tarafından uygulamaya konulan günde bir dolar veya günde iki dolar olarak parasal yoksulluk ölçümlerine dayalı olarak alınan önlemlere ilişkin eleştirileri de önemli katkı sağlamıştır. Çok boyutlu yaklaşımların gerekliliği ve 2015 sonrası kalkınma gündeminde sosyal korumada hak temelli yaklaşımın benimsenmesi ihtiyacı, uluslararası belgelerde başlangıçta sunulan norm ve standartların da kapsamlarının genişletilmesine yol açmıştır. Burada atıfta bulunulan normlar ve standartlar bir sonraki bölümde yer almaktadır.

2. BM-Birleşmiş Milletler

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Temel normları **eşitlik, dayanışma ve ayrımcılık yasağı** olan İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinin yoksulluğun önlenmesi ve sosyal koruma hakkıyla ilgili maddelerinde herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı olduğu belirtilmektedir ve her devletin insan onuruna saygı ve kişiliğin özgür gelişmesi bakımından vazgeçilmez olan ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesiyle yükümlü olduğunun ve sosyal korunmanın önemini altı çizilmiştir. Ancak yoksulluğun ve kadın yoksulluğunun ortadan kaldırılmasına ilişkin hükümler içermediği halde sosyal korumaya dair sunulan maddelere aşağıda yer verilmektedir.

Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir (Md. 25.1). Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları olduğu ve bütün çocukların, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanma hakkı olduğu ifade edilmiştir (Md. 25.2).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi temel insan haklarını sıralarken aslında doğrudan ve dolaylı olarak toplumsal cinsiyet boyutuyla sosyal koruma ve sosyal güvenlik haklarını da içeren pek çok madde barındırmaktadır. En temelde 2. madde açıkça ayrımsız, istisnasız her konuda eşitliği garanti altına almaktadır.

“Madde 2. Herkes, ırk, renk, **cinsiyet**, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.”

Sosyal koruma ve sosyal refahın en küçük birimi olan aile, böylece hem kadına hem de erkeğe hak olarak tanınmıştır. Bu anlamda **sosyal koruma ve sosyal güvenlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, muamele eşitliği** normlarına işaret etmektedir. 21. maddenin 2. fıkrası ise doğrudan kamu hizmetlerinden yararlanmada toplumsal cinsiyet eşitliği de dahil her türden eşitliği garanti altına almaktadır.

“Madde 21.2. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır.”

Böylece **sosyal koruma ve sosyal güvenlik, toplumsal cinsiyet** eşitliği, erişilebilirlik, muamele eşitliği normlarına doğrudan işaret etmektedir.

22. madde açık bir şekilde sosyal güvenliğin ayırım gözetmeksizin herkes için hak olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca onurlu ve insanca bir yaşamın kriterler belirtilmeden madde içinde geçmesi de çalışma yaşamında onurlu ve insanca kazanç için nesnel bir temel sağlamaktadır. Son olarak genel olarak kültürel olanaklardan bahsedilmesi aynı zamanda sosyal koruma ve sosyal güvenliğin kültürel normlarla uygunluğunu da ima etmektedir.

“Madde 22. Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı vardır. Ulusal çabalarla ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgütlenmesine ve kaynaklarına göre, herkes onur ve kişiliğinin serbestçe gelişim için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.”

Burada **sosyal koruma ve sosyal güvenlik, eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, kabul edilebilirlik, ve onurlu ve yeterli yaşam normlarına** gönderme vardır. Madde 23 ise hem ücretle ilgili temel hakları hem de ayırım gözetmeksizin örgütlenme hakkını güvence altına almaktadır. Madde hem eşit işe eşit ücretin gerekli olduğunu vurgulayarak işyerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine işaret etmektedir, hem de işsizlikten kurtulmanın bir hak olmasına yapılan güçlü vurguyla sosyal koruma ve sosyal güvenlik normuna işaret etmektedir. Ancak asıl önemlisi 3. fıkradır:

“Madde 23.3. Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.”

Burada özellikle **onurlu ve yeterli yaşamla** birlikte **sosyal koruma** normuna vurgu vardır. 25. madde ise çalışma yaşamı dışındaki sosyal koruma ve sosyal güvenlik önlemlerini açık bir şekilde sıralamaktadır.

“Madde 25.1. Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir. **2.** Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar.”

Bu maddede eşitlik, **toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal koruma ve sosyal güvenlik, erişilebilirlik, muamele eşitliği, adalet** ve hakkaniyet normlarının tamamına gönderme vardır. Özellikle çalışmayan kesimlere yönelik bu önlemler Keynesyen Refah Devleti uygulamaları için meşru bir temel haline gelmiştir.

Ancak barındırdığı tüm olumlu adımlara rağmen bildirge pek çok yönden eleştirilmektedir. Eleştirilerin ortak noktalarından biri bildirgenin toplumsal cinsiyet boyutunun eksik olduğuna dair vurgudur. **Örneğin, bazı eleştirilere göre bildirgede “insan” kavramı “erkek” kavramı ile özdeş bir şekilde kullanılmıştır** (bkz. Charlesworth, 1998).

Uluslararası belgelerde yer alan normların tespit edilmesi için bu bölümde değerlendirilecek sözleşmeler ve ilgili maddeleri aşağıda yer alan tabloda sunulmaktadır.

Tablo 2-1: Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri ve İlgili Maddeler

Sözleşme	Normların Tespiti için Taranan İlgili Maddeler	İmzalanma Tarihi	Türkiye’nin İmzaladığı Tarih
Filadelfiya Beyannamesi	Madde 3f- 3j	1944-1946	
BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	Madde 1, 3 ve 7 Madde 22 ve 25	1948	1949
BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi	Madde 9, 10 Madde 11, 12, 13	1966	2000
BM Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı	Madde 5, 16, 26		
BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme (CEDAW)	Madde 1, 2, 3, 4, 11	1980	1985
BM Çocuk Hakları Sözleşmesi	Madde 24 ve 27	1989	1990
BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme	Madde 24, 25, 27, 28	2006	2007

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi 1966 yılında imzalanmıştır, Türkiye sözleşmeye ancak 2000 yılında imza atmıştır. Bu sözleşme sosyal ve ekonomik haklar konusuna BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne kıyasla daha büyük açıklık getirmiştir.

Türkiye’nin bazı çekincelerine rağmen sözleşmenin ekserisini uygulama yönünde karar bildirdiğini vurgulamamız gerekir. Sözleşmenin **2. maddesinde** sözleşmenin tüm hükümlerinin toplumsal cinsiyet de aralarında olmak üzere, herhangi bir kritere göre bir ayrımcılık yapılmadan uygulanması taahhüt altına alınmaktadır. Böylece metin daha baştan toplumsal cinsiyet eşitliği ve eşitlik normlarına göndermede bulunmaktadır.

Sözleşmenin **7. maddesinin** (a) fıkrası ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda tüm çalışanlar için bir minimum (asgari) ücreti bir hak haline getirirken, eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, onurlu ve yeterli yaşam hakkı normlarına işaret etmektedir. Yine (b) fıkrasında güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarının da çalışanlar açısından bir hak olduğunun vurgulanması sosyal koruma normuna işaret etmektedir. **Madde 9**, devletlerin herkese sosyal güvenlik hakkı tanıdığını belirtir. Bu hak, sosyal sigorta haklarını da içerir. **Madde 11** toplumun açıktan korunması için ulusal ve uluslararası düzeyde atılacak adımların eşgüdümüne işaret etmektedir. Böylece sosyal koruma normu bir kere daha gündeme gelmiş olmaktadır.

“Madde 11: Yaşama standardı hakkı herkese, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkını sağlar. Bu standart, yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının sürekli olarak geliştirilmesini de içerir. Taraf devletler açıktan kurtulmanın herkes için temel bir hak olduğunu kabul ederek, kendi başlarına ve uluslararası işbirliği yoluyla, özel programlar da dahil, aşağıdakiler için gerekli olan tedbirleri alır:

- Teknik ve bilimsel bilgiyi tam olarak kullanarak, beslenme prensipleri ile ilgili bilgileri duyurarak ve doğal kaynakların etkili bir biçimde geliştirilmesini ve kullanımını

sağlayacak bir yolla tarım sistemlerini ilerleterek veya reform yaparak, üretme, üretenleri saklama ve dağıtma yöntemlerini geliştirmek;

- Yeryüzündeki besin kaynaklarının ihtiyaçlara göre eşit dağıtılmasını sağlamak için, gıda ihraç eden ve gıda ithal eden ülkelerin sorunlarını dikkate almak.”

Madde 12, toplumun salgınlardan ve hastalıklardan izole sağlıklı bir yaşama ulaşması konusunda devletleri sorumlu kılmaktadır ve tıpkı 11. madde gibi sosyal koruma normuna başvurmaktadır.

“**Madde 12:** Sağlık standardı hakkı gereğince herkesin mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma hakkı vardır. Taraf devletlerin var olan doğum oranının ve bebek ölümlerinin düşürülmesi ile çocukların sağlıklı gelişmelerinin sağlanması; çevre sağlığını ve sanayi temizliğini her yönüyle ileriye götürme; salgın hastalıkların, yöresel hastalıkların, mesleki hastalıkların ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü; hastalık halinde her türlü sağlık hizmetinin ve bakımının sağlanması için gerekli şartların yaratılması için gerekli tedbirleri alma” taahhütleri bulunduğunu belirtmektedir.

BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme

BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme (CEDAW) 1980’de imzalanmış ancak Türkiye sözleşmeyi 1985 yılında kabul etmiştir. Sözleşmenin 1. maddesinde kadınlara karşı ayrımcılık nesnel bir şekilde tanımlanmıştır. 2. madde bununla mücadele kapsamında henüz kadınlara karşı ayrımcılığı engelleyen yasal düzenlemeleri yapmamış ve sözleşmeye imza atan devletlere bir yol haritası çizmektedir. 3. madde sorunun sadece yasal veya kurumsal değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel bir sorun olduğunu da teşhis ederek, sözleşmeye taraf devletleri bu alanlarda da kadınlara karşı her türden ayrımcılıkla mücadeleyi yürütmekte görevlendirmektedir. 4. madde ise açıkça muamele eşitliği normunu tanımlamaktadır. Kadın yoksulluğunun önlenmesine ilişkin doğrudan hükümler içermese de sosyal korumaya dair fiili eşitsizliği önleyici içerik sunulmaktadır:

Madde 11, kadınların çalışma ve çalışma sonrası sosyal güvenlik şartlarını düzenlemektedir. Maddenin girişinde çalışma hakkı tanımı yapılmaktadır. 11. maddenin 1. bölümünün (e) fıkrasında çalışma sonrası sosyal güvenlik, (f) fıkrasında ise sağlık hakkı tanımlanmaktadır. Ayrıca (f) fıkrasında açıkça doğurganlığın korunması hedeflenmektedir. Böylece açık bir şekilde **eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal koruma ve sosyal güvenlik, ayrımcılık yasağı, muamele eşitliği, onurlu ve insanca yaşam** normlarına göndermeler vardır. Çalışma hakkına dair bu madde şu şekildedir: “Taraf Devletler istihdam alanında erkekler ile kadınların eşitliğini sağlayacak şekilde kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için kadınlara aynı hakları ve özellikle aşağıdaki hakları tanıır: ...e) Özellikle emeklilik, işsizlik, hastalık, malullük, yaşlılık ve diğer iş göremezlik gibi hallerde sosyal güvenlik hakkı ile birlikte ücretli izin hakkı; f) Sağlığın korunması ve doğurganlık yeteneğinin korunması da dahil, çalışma şartlarında güvenlik hakkı.”

Onbirinci maddenin ikinci kısmında ise kadınlara yönelik özel koruma önlemleri sıralanmıştır. Hamilelik izni, annelik hakkı türünden haklar dolayısıyla işyerinde kadınlara yönelik ayrımcılığı engellemeye yönelik hükümler bu bölümde sıralanmıştır. Böylece **toplumsal cinsiyet eşitliği, muamele eşitliği, ayrımcılık yasağı** normlarına açık göndermeler yapılmıştır.

Madde 14 ise kapsamı biraz daha daraltarak **sadece kırsal alandaki kadınların hakları üzerine yoğunlaşmıştır**. Öncelikle kırsal alanlardaki kadın çalışanların özel sorunlarının varlığına dikkat çekilmiştir. Daha sonra sözleşmeye taraf devletlerin kırsal alandaki kadınların özel sorunlarını çözmek için adımlar atmaları taahhüt altına alınmıştır. Kadınların önce kendileriyle ilgili planlamalara aktif katılım hakları garanti altına alınmıştır. Daha sonra kırsaldaki kadınların sosyal güvenlik hakkı ve sosyal korunma hakları ve bunlara ek olarak ekonomik ve sosyal katılım hakları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Böylece 14. madde **eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal koruma ve sosyal güvenlik, ayrımcılık yasağı, muamele eşitliği, erişilebilirlik, adalet ve hakkaniyet normlarını** işaret etmiştir.

BM Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu

BM Pekin Deklarasyonu 1995’de Pekin’de Toplanan 4. Dünya Kadın Konferansı sonucunda kabul edilmiştir. Deklarasyon ve konferans toplumsal yaşamın her boyutunda toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının statüsünün güçlendirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Temel normları eşitlik, ayrımcılık yasağı olan Pekin Deklarasyonu’nda üye ülkeler “...Son on yılda kadınların statüsünde bazı önemli konularda ilerleme kaydedildiğini ama gelişmenin eşit olmadığını, kadınla erkek arasındaki eşitsizliğin devam ettiğini ve bütün insanların iyiliği için ciddi sonuçlar doğurabilecek başlıca engellerin varlığını sürdürdüğünü kabul ederek, dünyadaki insanların çoğunluğunun özellikle de kadın ve çocukların hayatını etkileyen, kökeni hem ulusal hem de uluslararası alanlarda bulunan, artan yoksulluğun bu durumu şiddetlendirdiğini de kabul ederek...” Bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerin vazgeçilemez, ayrılmaz ve bölünemez bir parçası olarak kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının tam uygulanmasını güvence altına almayı; (...) Düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüğü dahil kadınların güçlendirilmesi ve ilerlemesini ve böylece bireysel olarak ya da toplumda diğerleriyle birlikte kadın ve erkeklerin manevi, ahlaki, ruhsal ve zihinsel ihtiyaçlarına katkıda bulunmayı ve bu yolla onlara toplumdaki tüm potansiyellerinin farkına varmaları ve kendi hayatlarını, kendi arzularına göre biçimlendirmeleri fırsatını garanti etmeyi taahhüt ettiğini belirtmiştir.

Madde 5 kadınların statüsünde ve haklarındaki gelişmelere rağmen toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin hala kesif bir şekilde sürmekte olduğunu tespit etmiştir. **Madde 6** ise giderek ağırlaşan yoksulluk sorununun esas olarak kadın ve çocukları daha çok tehdit ettiğini vurgulamaktadır. Keza **Madde 9** insan hak ve özgürlüklerinin temel metinlerine atıfla kadın ve kız çocuklarının temel haklarının korunmasını taahhüt etmektedir. Böylece muamele eşitliği ve ayrımcılık yasağı normlarına ve eşitlik ve toplumsal cinsiyet eşitliği normlarına göndermede bulunmaktadır. **Madde 13** kadınların yetki ve karar mekanizmalarına tam erişimlerinin sağlanmasının toplumsal barış, eşitlik ve kalkınmaya ulaşmada çok işlevsel olduğu belirtilmiştir. **Madde 16** ise aşağıdaki gibidir:

“Madde 16. Sürekli ekonomik büyüme, sosyal kalkınma, çevresel koruma ve sosyal adalete dayalı olarak yoksulluğun yok edilmesi, kadınların ekonomik ve sosyal kalkınmaya dahil edilmesini, eşit fırsatları, insan merkezli sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştiricileri ve yararlanıcıları olarak kadınların ve erkeklerin tam ve eşit katılımını gerektirmektedir.”

Bu madde açık bir şekilde yoksulluğun yok edilmesini kadınların sosyoekonomik kalkınmaya katılımına, kadınlara ve erkeklere sunulan fırsatların eşitliğine ve kalkınma sürecinde kadınların

erkeklerle eşit roller üstlenmesine bağlamaktadır. **Madde 26** konferansa katılanların ortak taahhütleri bölümünde bulunmaktadır ve açıkça kadınları daha çok tehdit eden yoksulluk sorununun giderilmesi için istihdam ve kalkınma da dahil her politikanın toplumsal cinsiyete karşı duyarlı bir şekilde yapılandırılması gerekliliğinin altını çizmektedir. Burada ise **eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal koruma ve sosyal güvenlik, muamele eşitliği, ayrımcılık yasağı, adalet ve hakkaniyet ve yeterlilik** normlarına işaret etmektedir.

Deklarasyon metninin devamında kadınların erkeklerle eşit haklar temelinde ekonomik kaynaklara erişimi, yoksulluk, istihdam ve güçlenmesi ile ilgili aşağıda belirtilen hususlar vurgulanmıştır:

Deklarasyonda çevresel kaynakların sürdürülebilir kullanımı için yoksulların, özellikle yoksullukla iç içe yaşayan kadınların güçlendirilmesine yönelik hakkaniyetli bir sosyal kalkınmanın, sürdürülebilir kalkınma için gerekli bir dayanak olduğu belirtilmiş, sürdürülebilir kalkınma bağlamındaki geniş tabanlı ve sürekli ekonomik büyümenin, sosyal kalkınma ve sosyal adaleti sürekli kılmak için gerekli olduğu kabul edilmiştir.

Deklarasyonda hükümetler cinsiyete dayalı bir bakış açısının bütün politika ve programlara yansıtılacağını garanti ederek Eylem Platformu’nu uygulamayı kabul ve taahhüt etmiştir. Eylem Platformu kadınların güçlendirilmesi amacına yönelik bir gündemdir. Eylem Platformu’na göre “Kadının ilerlemesi ve kadınlara erkek arasında eşitliğin sağlanması bir insan hakları sorunudur ve sosyal adaletin bir şartıdır ve sadece bir kadın konusu olarak görülmemelidir. Bunlar, sürdürülebilir, adil ve kalkınmış bir toplum inşa etmenin tek yoludur.” Bu çerçevede, Eylem Platformu hükümetleri, uluslararası topluluk ve hükümet dışı kuruluşlarla özel sektörün dahil olduğu sivil toplumu, kritik alanlarda stratejik eylemler yapmaya çağırmaktadır. Bu kritik alanlar:

- Kadınların sırtında bulunan devamlı ve artan yoksulluk yükü
- Eğitim ve öğretimdeki eşitsizlikler ve yetersizlikler, bunlara ulaşmadaki eşitsizlik
- Sağlık ve bağlantılı hizmetlerdeki eşitsizlikler ve yetersizlikler, bunlara ulaşmadaki eşitsizlik
- Kadına yönelik şiddet
- Silahlı veya diğer türden çatışmaların, yabancı işgali altında yaşayanlar dahil, kadınlar üzerindeki etkileri
- Ekonomik yapılarda ve politikalarda, üretime yönelik her tür faaliyette ve kaynaklara ulaşmada eşitsizlik
- Yetki ve karar almanın bütün düzeylerde paylaşılmasında kadınlara erkek arasındaki eşitsizlik
- Kadının ilerlemesini sağlayacak bütün düzeylerdeki mekanizmaların yetersizliği
- Kadının insan haklarına saygı eksikliği, bu hakların yaygınlaştırılması ve korunmasında yetersizlik
- Kadının klişeleştirilmesi ve özellikle medya olmak üzere kadının bütün iletişim sistemlerine katılımında ve ulaşılabilirliğinde eşitsizlik

- Doğal kaynakların yönetiminde ve çevrenin korunmasında toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler
- Kız çocuğuna karşı sürekli ayrımcılık ve kız çocuklarının haklarının ihlali olarak belirlenmiştir.

Her bir kritik alanla ilgili stratejik hedefler önerilmiş ve bu hedeflere ulaşmak için somut eylemler belirlenmiştir. Ekonomik yapılarda ve politikalarda, üretime yönelik her tür faaliyette ve kaynaklara ulaşmada eşitsizlik başlığıyla belirlenen kritik alanda her bir alt alan için sorunlar sıralanmıştır.

İlk kritik alt alan, **kadınlar** ve **yoksulluktur**. Yoksulluk içinde yaşayan kadınların sayısının artması ve yoksulluğun kadınlara özdeşleşmesinin gerisindeki nedenler arasında özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kadınların sermaye, kaynaklar, kredi, toprak, teknoloji, bilgi, teknik yardım ve eğitime ulaşmalarındaki kısıtlılıklara, kadınların hane içindeki karşılıksız çalışmasına ve sosyal güvenlik sistemlerinin dışında kalmasına dikkat çekilmiştir. Diğer kritik alt alan, kadınlar ve ekonomidir. Burada dünyanın pek çok bölgesinde kadınların mali, parasal, ticari ve diğer ekonomik politikaların düzenlenmesi dahil, ekonomik karar alma mekanizmalarında, vergi sistemlerine ve ödemelere ilişkin kararlarda hemen hemen hiç yer almadığı ya da yeterince temsil edilmediği belirtilmektedir. Artan kadın istihdamının daha çok kayıtdışı ve düşük ücretli işlerde gerçekleştiği, sosyal güvenlikten yoksun olduğu, kadınların çalışma yaşamında çeşitli ayrımcılık uygulamalarıyla karşılaştığı dile getirilmektedir. Kadınların hane içinde ücretsiz ev içi ve toplumsal işlerin büyük bir çoğunluğunu üstlendiği ancak bu çalışmanın genellikle sayısal olarak ifade edilmediği ve ulusal hesaplamalarda değerlendirilmediği, dolayısıyla kadınların kalkınmaya yaptıkları katkının göz ardı edildiği söylenmektedir.

Eşitsizlikleri gidermek için stratejik hedefler önerilmiş, her bir stratejik hedef altında yapılacak eylemler ve bu hedeflere ulaşılması için çeşitli aktörlerin gerçekleştirilmesi gereken somut eylemler sıralanmıştır. Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu sorunları saptamanın ötesine geçerek, sorunların çözümünde izlenecek stratejik hedefleri ve bu hedefle ulaşmak için yapılacak eylemleri belirlemesi bakımından çok önemlidir. Bunlar arasında özellikle kadınların hane içinde üstlendiği ücretsiz ev içi ve toplumsal işlerin boyutlarını ortaya çıkaracak ölçüm tekniklerinin geliştirilmesi önerisi eşitsizlikler mücadele bakımından hayati önemdedir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi

1989’da imzalanan Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin **24. maddesinde** sosyal koruma normuna açıkça göndermede bulunmaktadır. Özellikle 2. fıkra bu anlamda çok açıktır:

“**Madde 24.2** Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle:

- (a) Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi;
- (b) Bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın; temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması;
- (c) Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması

yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi;

- (d) Anneye doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması;
- (e) Bütün toplum kesimlerinin özellikle ana-babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması;
- (f) Koruyucu sağlık bakımlarının, ana-babaya rehberliğini, aile planlanması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi; amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.”

Görüldüğü gibi annelik özellikle telaffuz edilmiştir, sosyal korumaya ilişkin de sosyal güvenlik normları maddeye tüm içeriğini veren normlardır. **Madde 26** açık bir şekilde her çocuğun sosyal güvenlikten yararlanma hakkını garanti altına almaktadır. **Madde 27** ise çocuğun gelişim dönemindeki masraflarına devletin aktif katılımını güvence altına alarak hem erişilebilirlik hem de sosyal koruma normlarına göndermede bulunmaktadır.

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

2006 yılında imzalanan BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin **6. maddesi** özel olarak engelli kadınların sorunların yönelik göndermeleri kapsamaktadır. Engelli kadınların uluslararası anlaşma ve sözleşmeler tarafından garanti altına alınan hakların tamamından eşit bir şekilde yararlanmasını garanti altına almaktadır. **Madde 24 ve 25** engellilerin eğitim ve sağlık hakkından yararlanmalarını garanti altına almaktadır. **Madde 27** çalışma ve istihdam edilme hakkı konusunda engellilerin eşit haklara sahip olmasının önündeki tüm engellerin kaldırılması taahhütlerini içermektedirler. **Madde 28** ise açıkça yeterli yaşam ve sosyal korunma haklarını teyit etmektedir. (s) Engellilerin insan hak ve temel özgürlüklerinden tam yararlanmasını teşviğe yönelik çabaların toplumsal cinsiyet perspektifi içermesi gerektiğini vurgulayarak, engellilerin çoğunluğunun yoksulluk koşullarında yaşadığının altını çizerek ve bu bakımdan, yoksulluğun engelliler üzerindeki olumsuz etkisine dikkat çekmenin kritik önemini kabul ederek, Taraf Devletler sözleşme kapsamında aşağıdaki yükümlülüklere uymayı taahhüt etmektedir:

- engellilerin temiz su hizmetlerine erişimini sağlamak ve uygun ve bedeli ödenebilir hizmetlere, araç ve gerece ve engelliliğe ilişkin ihtiyaçlarına ilişkin diğer yardımlara erişimi sağlamak;
- özellikle engelli kadın ve kızlar ve engelli yaşlılar dahil olmak üzere, engellilerin sosyal koruma programlarına ve yoksulluk azaltıcı programlara erişimini sağlamak;
- yoksulluk koşullarında yaşayan engellilerin ve ailelerinin engelliliğe ilişkin harcamalarında (uygun eğitim, danışmanlık, mali yardım ve süreli bakım dahil) devlet yardımına erişiminin sağlanması;
- engellilerin sosyal konut programlarına erişimini sağlamak; engellilerin emeklilik tazminatı, maaşı gibi menfaatlara ve programlara eşit erişimini sağlamak.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları

Tarihsel olarak sosyal koruma ve sosyal güvenlik sistemlerinin geçirdiği gelişim aşamalarında hükümet, işveren ve işçi temsilcilerinin yer aldıkları üç taraflı yapıya sahip tek Birleşmiş Milletler kuruluşu olan Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) kuruluş sözleşmesi Birleşmiş Milletlere ait ilgili diğer sözleşmelerden önce gelmektedir. Bu nedenle bu bölümde öncelikle ILO Filadelfiya Bildirgesi’ne yer verilecek daha sonra Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri incelenecektir.

Sosyal korumaya ilişkin insan hakları belgelerinde en dar kapsamıyla sosyal güvenlik hakkı ilk olarak Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) Anayasası olarak kabul edilen **Filadelfiya Beyannamesi’nde (1944)** ifade edilmiştir ve kuruluş ilkelerinden biri olmuştur.

Filadelfiya Beyannamesi

1944 ile 1946 arasında sonuca erdirilen ve imzalanan Filadelfiya Beyannamesi’nin 3. maddesinin f-j fıkraları doğrudan **sosyal koruma** ve **yoksullukla** ilgili genel **standartları** koymaktadır. Bu fıkralar aşağıdaki gibidir;

- (f) korumaya ve kapsamlı tıbbi bakıma ihtiyaç duyan herkese temel bir gelir sağlayacak biçimde sosyal güvenlik ölçütlerinin genişletilmesi;
- (g) tüm işkollarındaki işçilerin yaşamı ve sağlığı için yeterli koruma;
- (h) çocuk refahının ve anneliğe dair korumanın;
- (i) yeterli beslenmenin barınmanın eğlence ve kültür faaliyetlerinin sağlanması;
- (j) eğitim ve mesleki fırsat eşitliğinin sağlanması.

Maddelerden de anlaşılacağı üzere burada temel normlar olarak **sosyal güvenlik ve koruma, onurlu ve yeterli yaşam, adalet ve hakkaniyet**, ve **toplumsal cinsiyet eşitliği** normları gözetilmektedir. Uluslararası örgütlerin sosyal koruma yaklaşımları üç ana başlık altında değerlendirildiğinde, bunlardan ilkinin ILO’nun kuruluşundan itibaren II. Dünya Savaşı sonrası zorunlu hale getirilen sosyal sigorta sistemleri olduğu görülmektedir. Söz konusu sosyal sigorta sistemleri işgücü piyasasında çalışan işçileri kapsayan bir yaklaşımdır. İkinci nesil yaklaşımlar, çeşitli sosyal koruma programlarıyla sosyal güvenlik düzenlemelerini birleştirmeyi ve tek bir sosyal güvenlik sistemi şemsiyesi altında bütünleştirmeyi amaçlayan farklı çalışma şartları altında tüm çalışanları kapsayan yaklaşımdır. Üçüncü nesil yaklaşım ise sosyal güvenliğe erişimin bir insan hakkı olarak tanındığı ve sosyal güvenlik kapsamının genişletilerek evrensel hale getirildiği toplumun tüm fertlerini kapsayan sistemlerdir. En dar kapsamıyla sosyal güvenlik anlayışından, hak temelli kapsayıcı ve evrensel nitelikler taşıyan sosyal güvenlik anlayışına dönüşümde katkıda bulunan önemli gelişmeler arasında ILO öncülüğünde kurulan Sosyal Koruma Zemini İnisiyatifi (ILO, 2009-2012) ve sosyal koruma alanında ortaya koyduğu normlar ve belirlediği standartların yer aldığı sosyal güvenliğin evrensel bir insan hakkı olarak gelişmesini sağlayan 31 sözleşme ve 23 tavsiye kararı bulunmaktadır.

2002 yılında, ILO Yönetim Organı’nın bu 31 sözleşmeden sekizini güncel sosyal güvenlik sözleşmeleri olarak onaylamış olduğu da belirtilmelidir. Bu sözleşmeler arasında en temel olanı 1952 tarihli Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi’dir (No. 102). Sosyal güvenliğin

dokuz alanını tanımlayan, bu kolların her biri için minimum standartları belirleyen ve ilgili programların sürdürülebilirliği için ilkeleri koyan en önemli uluslararası sözleşmedir. Hastalık, işsizlik, ihtiyarlık, iş kazaları ve meslek hastalıkları, geçici iş görmezlik, analık ve maluliyet durumlarında gerekli yardımlara ilişkin standartlar içermektedir. İmzalayan ülkeler en az üç alanı kabul etmişlerdir.

ILO metinlerini kadın ve yoksulluk konusunda genel kabul görmüş normlar hakkında taramadan önce metinlerin sınıflandırmasını vererek başlamakta yararlı olacaktır. Temelde tüm ILO metinlerini, temel metinler ve politika metinleri olarak ikiye ayırmak mümkündür. Temel metinler başta ILO Anayasası olmak üzere uzun vadeli stratejiyi yönlendiren metinlerdir. Politika metinleri (instruments) ise çoğunlukla üye ülkelerin tek tek onaması gereken ya da dikkate alması gereken metinlerdir. Bu ikincisi sözleşmeleri, tavsiye kararlarını ve protokolleri içermektedir. Burada daha çok sözleşmeler ve tavsiye kararları üzerinde durulacaktır. Aşağıdaki tabloda incelenecek sözleşme ve protokollerin bir listesi verilmiştir.

Tablo 2-2: Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşme ve Tavsiye Kararları

ILO Sözleşme ve Tavsiye Kararları	Normların tespiti için Taranan İlgili Maddeler	İmzalanma Tarihi	Türkiye'nin İmzaladığı Tarih
3 No'lu ve daha kapsamlı haliyle 103 No'lu Analığı Koruma Sözleşmesi	Tümüyle	1919 ve 1952	(Türkiye imzacı değil)
17 No'lu İşçi Ödenekleri (kazalar) sözleşmesi		1925	(Türkiye imzacı değil)
67 No'lu Gelir Garantisi Tavsiye Kararı		1944	XXXXXX
82 No'lu Sosyal Politika (Metropol Olmayan Bölgeler)		1947	(Türkiye imzacı değil)
95 No'lu Ücretlerin Korunması Sözleşmesi	Madde 2	1949	1960
100 No'lu Eşit Ücret Sözleşmesi	Madde 3	1951	1967
90 No'lu Eşit Ücret Tavsiye Kararı		1951	
102 No'lu Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi	Tümüyle	1952	1974
111 No'lu Ayırmacılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi	Madde 1	1958	1966
117 No'lu Sosyal Politika (Temel Amaçlar ve Standartlar)	Madde 14	1962	(Türkiye imzacı değil)
118 No'lu Muamele Eşitliği (Sosyal Güvenlik) Sözleşmesi	Madde 2 ve 3	1962	1973
123 No'lu İstihdam (Aile sorumluluklarına sahip kadın) Tavsiye Kararı		1965	
138 No'lu Asgari Yaş Sözleşmesi		1973	1998
169 No'lu İstihdam Politikası (Tamamlayıcı Hükümler) Tavsiye Kararı		1984	

ILO'nun 1919'daki kuruluşunun hemen ertesinde üyeler tarafından kabul edilen 3 No'lu Annelik Koruması Sözleşmesi'nde açık bir şekilde çalışan kadınların doğumdan altı hafta öncesinden itibaren ücretli izne çıkarılması ve bu süreçte sağlık giderlerinin bir sosyal güvenlik sistemi tarafından karşılanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Böylece çalışan yoksul kadınlar açısından

önemli bir sosyal güvenlik adımı atılmıştır. **103 No’lu Analığı Koruma Sözleşmesi** daha önce aynı adla imzalanmış sözleşmeye değişiklik getirmektedir. Önceki 3 No’lu Anneliği Koruma Sözleşmesi’ndeki her türlü hak korunmuştur. Doğum öncesinde kullanılacak 6 haftalık ücretli izne ek olarak bu sözleşmeyle doğum sonrası 6 haftalık ücretli izin hakkı tanınmıştır. Kuşkusuz yoksul ve çalışan kadınlar açısından bu büyük bir ilerleme sağlamıştır.

4 No’lu Gece Çalışması (Kadın) Sözleşmesi kadınların gece çalıştırılmalarının üye ülkelerde yasaklanması gerektiğini açıkça ifade etmektedir. Ayrıca **17 No’lu İşçi Ödenekleri (kazalar) Sözleşmesi** de yoksul kadınları doğrudan ilgilendirmektedir. Bu sözleşmeye göre çalışan işçinin iş kazası geçirmesi durumunda yakınlarının geçimlerini sağlayabilmesi için, işletmenin kamu ya da özel mülkiyette olması farketmeden, ödeme alması gerekir.

67 No’lu Gelir Garantisi Tavsiye Kararı’na göre bilfiil çalışan kişinin hanesindeki bağımlı ve çalışmayan kişilere çalışan kişinin başına çalışmasını engelleyecek bir olay geldiğinde asgari düzeyde gelir ve sosyal koruma sağlanmalıdır. Burada özellikle yoksul hanelerdeki kadınları doğrudan ilgilendiren hükümler mevcuttur. Bu tavsiye kararı onurlu ve yeterli yaşam, adalet ve hakkaniyet ile yeterlilik normlarını taşımaktadır. Diğer taraftan raporun izleyen bölümünde tanımlanan ve numaralandırılan standartlara gönderme vardır:

12. Hastalanarak çalışamayacak duruma gelmiş ebeveynlerin bağımlı eşleri ve çocuklarına bakım yardımı yapılması.
15. Eğer kişinin geliri geçimlik seviyenin altındaysa sosyal güvenlik/sağlık sigortası ödentisi yetkili otorite tarafından karşılanmalıdır.
17. İşyeri kazası sonrasında geçici veya sürekli istihdam dışı kalma durumlarında kazayı geçiren kişilere, eşlerine ve çocuklarına yönelik sosyal güvenlik/koruma önlemlerinde aksama olmaması ve gelir kaybının karşılanması.

82 No’lu Sosyal Politika (Metropol Olmayan Bölgeler) Sözleşmesi açıkça metropol olmayan geri kalmış bölgelerdeki halkların sosyal güvenlik ve sosyal koruma çerçevesine alınması için inisiyatif alınmasını üye ülkelere şart koşturmuştur. Bu sözleşme özellikle kırsal bölgelerdeki yoksul kadınların ekonomik ve sosyal statülerinin yükseltilmesi için gerekli yasal altyapıyı sağlamaktadır. Ancak sözleşmeye göre bu yönde atılacak adımlar hizmetin götürüleceği yöredeki toplumun kabul edeceği standartlarda olmalıdır. Özellikle bu son sözleşme **eşitlik, muamele eşitliği, sosyal koruma, erişilebilirlik, uyarlanabilirlik ve kabul edilebilirlik** normlarına uygundur. Diğer taraftan, aşağıda belirtilen I8 ve B1 standartlarına ayrıca işaret edilmiştir.

18. Sosyal güvenlik/sosyal koruma hizmetleri ayırım gözetmeksizin toplumun tüm üyelerine sağlanmalıdır.
- B1. Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak,

95 No’lu Ücretlerin Korunması Sözleşmesi’nin 2. maddesinde sözleşme hükümlerinin ücret ödenen herkes için geçerli olduğunun vurgulanması **toplumsal cinsiyet eşitliği** normuna uygundur. 1951 yılında yürürlüğe giren ancak Türkiye’nin 1967’de imzaladığı **100 No’lu Eşit Ücret Sözleşmesi** eşit işe eşit ücreti garanti altına alan sözleşmedir ve bu anlamda **toplumsal**

cinsiyet eşitliği normuna çok açık bir göndermeye sahiptir. Bu sözleşmenin **3. maddesinde** ücret farklılıklarının nesnel farklılıklara dayanması gerektiği ve toplumsal cinsiyet farklılığının nesnel bir fark olmadığı açıkça vurgulanmıştır. **90 No’lu Eşit Ücret Tavsiye Kararı** açıkça ücretlerin toplumsal cinsiyet boyutuna göre farklılaştırılmasının engellenmesini öngörmektedir. Bu haliyle tavsiye kararı eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, muamele eşitliği, adalet ve hakkaniyet normlarına uygundur.

ILO tarafından 1952 yılında kabul edilen fakat Türkiye’nin 1974’de imzaladığı **102 No’lu Sosyal Güvenlik (Asgari Şartlar) Sözleşmesi** ulusal sosyal güvenlik sistemlerinin asgari çalışma ilkelere belirlenmiştir. Çalışan başlığı altında toplumsal cinsiyet eşitliğinin zımnen kabul edildiği sözleşme ayrıca analık gibi özel durumları da açık bir biçimde içermektedir. Özellikle sosyal yardım ve sosyal refah ödentilerinin kadını koruyacak şekilde tasarlanmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bu sözleşme, toplumsal cinsiyet eşitliği, yeterlilik, sosyal güvenlik ve sosyal koruma, muamele eşitliği ve ayrımcılık yasağı normlarına işaret etmektedir.

Bu sözleşme kendisinden önceki sözleşmelerden farklı olarak **çalışmayan, dul ve işsiz kadınlara yönelik politikaları ve adımları içeren ilk sözleşmedir**. Aslında doğrudan ücretli istihdam edilmeyen kadınların da sosyal koruma ve sosyal güvenlik çerçevesi içine alınması ILO’nun yöneliminde bir farklılaşmaya işaret ettiği gibi aynı zamanda küresel kapitalizmde sosyal refah yönünde esen güçlü rüzgarların da bir sonucudur. Sözleşme, sosyal güvenlik ve korumanın temel başlıklarını sıralamıştır: sağlık bakımı, hastalık ödemesi, işsizlik ödemesi, yaşlılık ödemesi, iş kazası ödemesi, aile ödemesi ve analık ödemesi. İlginç olan işgücü piyasalarına ait dinamiklerin tüm boyutlarıyla kapsanmış olmasıdır. **111 No’lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi**, yine, **toplumsal cinsiyet eşitliği, muamele eşitliği ve ayrımcılık yasağı** normları üstüne kurulmuştur. Sözleşmenin **1. maddesi** ayrımcılığı tanımlarken ırk, din, dil ile birlikte açık bir şekilde toplumsal cinsiyet boyutunu da eklemiştir. 1962 yılında imzalanan (ancak Türkiye’nin onaylamadığı) **117 No’lu Sosyal Politika (Temel Amaçlar ve Standartlar) Sözleşmesi** temelde devletlerin uygulayacağı sosyal politikanın temel amaçlarını ve sınırlarını çizmektedir. Sözleşmenin 4. bölümünün 14. maddesinde yeniden ücretler ve sosyal güvenlik düzeyinde her türden ayrımcılık yasaklanırken, ayrımcılığın yasaklandığı boyutlar içinde toplumsal cinsiyet açıkça belirtilmiştir. 14. maddenin 2. fıkrasında düşük ücretlerin yükseltilmesi bir amaç olarak konulurken bu yükseltme sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin, diğer eşitlikler gibi, gözetilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. 4. fıkrada ise annelik durumunun ve statüsünün korunması ve annelik durumunun işten edilmek gibi bir duruma yol açmaması için gerekli adımların imzalayan devletler tarafından atılması şart koşulmuştur. **118 No’lu Muamele Eşitliği (Sosyal Güvenlik) Sözleşmesi** 1962 yılında onaylanmış ve Türkiye tarafından 1973’te imzalanmıştır. 2. maddesinde yardım türleri tek tek ayrıntılı olarak belirtilmiştir. 3. maddeyle sözleşmeye taraf olan devletlerde ayrımsız bir şekilde tüm vatandaşların **sosyal güvenlik hakkı** teyit edilmiştir. **123 No’lu İstihdam (Aile sorunluluklarına sahip kadın) Tavsiye Kararı** bilfiil istihdamda olan ve ailesine bakmak ve onunla ilgilenmek yükümlülüklerine sahip kadının **bu durumunun istihdam sürecinde onun aleyhine kullanılmamasını tavsiye etmektedir**. **138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi** özellikle çocuk emeğinin yok edilmesine yönelik önlemlerin alınmasını garanti altına alırken çalışma için asgari yaşın her ülkede bireylerin mental ve fiziksel olgunluğa ulaştığı yaşa kadar yükseltilmesi gereğinin altını çizmiştir. Burada toplumsal cinsiyet eşitliği gözden

kaçırılmamıştır. Üye ülkenin ekonomisinin ve eğitim sisteminin az gelişmişliğine paralel olarak asgari yaşın 14’e kadar düşürülebileceği de belirtilmiştir. Asgari çalışma yaşının üye ülkenin zorunlu eğitiminin üst yaş sınırının altında olmaması gereği de ayrıca belirtilmiştir. **169 No’lu İstihdam Politikası (Tamamlayıcı Hükümler) Tavsiye Kararı**’na göre özellikle iş bulmakta zorlanan veya işi bulduğunda istihdam durumunu sürdürmekte zorlanan toplumsal kesimlerin istihdamını kolaylaştıran ve onların taleplerini dikkate alan adımlar atılmasını tavsiye etmektedir. İstihdam konusunda dezavantajlı kesimin üyeleri sayılırken kadınların bir bölümü açıkça zikredilmiştir. Bu tavsiye kararı **onurlu ve insanca yaşam, sosyal koruma, erişilebilirlik ve yeterlilik** normlarına uygundur.

3. Avrupa Birliği Kurumları ve Belgeleri

Bu bölümde AB kurumlarının toplumsal cinsiyet eşitliği ve yoksulluk ilişkisi üzerine aldığı kararlar, yürüttüğü stratejiler veya tavsiye kararı ele alınmaktadır. AB’nin yasal ve idari yapısı içinde pek çok kurum vardır. Bunlardan Avrupa Parlamentosu birliğin yasama organını, Avrupa Komisyonu ise yürütme organını temsil eder. İnsan haklarını, demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü savunmak amacıyla 1949 yılında kurulmuş olan Avrupa Konseyi ayrıca ele alınacaktır. AB metinlerini gözden geçirmeye başlamadan önce incelenecek metinlerin ve belgelerin bir listesini vermek gerekir. Aşağıdaki tablo bu listeyi vermektedir.

Tablo 2-3: Avrupa Birliği Kurumları ve İlgili Sözleşmeleri

Sözleşme	AB Kurumu	Normların Tespiti için Taranan İlgili Maddeler	İmzalanma Tarihi
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)	Avrupa Konseyi		1950
Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (GGASŞ)	Avrupa Konseyi	31 madde ve 98 ek paragraf sosyal korumaya ve çocuk, engelli, yaşlı ve göçmenlere dair maddeler içeriyor Madde 11, 12, 13	1961 Güncelleme 1996 Madde 30 ve Üç ek protokol
2006/54/EC	Avrupa Parlamentosu		2006
1672/2006/EC No’lu Kararı	Avrupa Parlamentosu		2006
AB Temel Haklar Bildirgesi (Şartı)	Avrupa Birliği		2009
2011/C 236 E/12	Avrupa Parlamentosu		2010
2010/41/EU	Avrupa Parlamentosu		2010
AB Kuruluş Anlaşması		Madde 292, Madde 153, 392	
2012/2301(INI)	Avrupa Parlamentosu		2013
1296/2013 No’lu Düzenleme	Avrupa Parlamentosu	Madde 10	2013
1304/2013 No’lu Düzenleme	Avrupa Parlamentosu	Hükümler bölümünde 7. Hüküm	2013

Sözleşme	AB Kurumu	Normların Tespiti için Taranan İlgili Maddeler	İmzalanma Tarihi
223/2014 No’lu Düzenleme	Avrupa Parlamentosu	Madde 5	2014
Staff Working Documents No. 202	Avrupa Komisyonu		2016
2015/2228(INI), Yoksulluk: Toplumsal Cinsiyet Boyutu	Avrupa Parlamentosu		2016
COM(2017) 678	Avrupa Komisyonu		2017
Sosyal Hakların Avrupa Dayanağı Sözleşmesi	Avrupa Komisyonu	İlkeler bölümü, Stratejiler bölümünün 9. maddesi	2017
EESC 2018/02567	Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (Avrupa Birliği)		2018
A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025*	Avrupa Komisyonu		2020

*Bir Eşitlik Birliği: Cinsiyet Eşitliği Stratejisi 2020-2025

Avrupa Birliği Belgeleri ve Direktifleri

2016 yılında ilan edilip birleştirilmiş **Avrupa Birliği Temel Haklar Sözleşmesi**’nin 23. maddesi istihdam, ücretler, fırsatlar ve işyerinde muamele boyutlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini bir norm haline getirirken akabinde eşitlikten bağımsız olarak eksik temsil edilen cinsiyetin bu dezavantajının giderilmesi için üye ülkelerin adım atmalarını da zorunlu kılmıştır. Sözleşmenin 34. maddesi doğrudan sosyal koruma ve sosyal destek ile ilgilidir. 1. fıkrasında birliğin analık, iş kazası, yaşlılık veya hastalık durumunda, AB kuruluş sözleşmelerindeki yasal dayanakların el-verdiği ölçüde sosyal güvenlik ödemesi ve sosyal koruma sağlanmasını teşvik edeceğini açıkça beyan etmiştir. 3. fıkra ise yeterli ekonomik kaynağa sahip olmayan kişilerin sosyal dışlanmadan ve yoksulluktan korunabilmeleri amacıyla sosyal yardımlarla ve konut yardımlarıyla desteklenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

Diğer taraftan temel belgelerde de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve sosyal dışlanmanın, özelde de kadının sosyal dışlanmasının ortadan kaldırılması için sürekli iyileştirmeler yapılmaktadır. Örneğin 2007 yılında üye ülkelerin devlet başkanlarının imzaladığı ve AB Anlaşması’na değişiklikler ve ekler getiren Lizbon Anlaşması eksiklikleri tamamlamak için atılan adımlara en iyi örnektir. Anlaşmanın 4. maddesi AB Anlaşması’nın 2. maddesine ek değişiklik getirmektedir. Yapılan değişikliğe göre AB sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla mücadele etmeli, sosyal korumayı, sosyal adaleti, kadın ve erkek arasında her alanda eşitliği, çocukların korunmasını ve nesiller arası dayanışmayı teşvik etmelidir. Bu arada daha da ilginç olanı 2016 yılında ilan edilen birleştirilmiş ve son hali verilmiş AB Anlaşması’nın 2. maddesi önce AB’nin yapılanmasının temelleri olarak insan saygınlığı, özgürlük, serbestlik, demokrasi, eşitlik, yasanın ve insan haklarının üstünlüğü maddelerini sıralamakta, daha sonra da bunlara temel olarak üye ülkelerce hayata geçirilmesi gereken unsurları saymaktadır. Sayılan unsurlar arasında temelde toplumsal cinsiyet eşitliği vardır.

Direktifler ve Kararlar

Kadın yoksulluğu ile ilgili Avrupa Parlamentosu metinlerinin getirdikleri arasında ilk olarak Avrupa Parlamentosu’nun istihdamda ve işyerinde erkek ve kadına eşit fırsatlar tanınması ve eşit muamele edilmesiyle ilgili **2006/54/EC No’lu Direktifi** yer alır. Öncelikle toplumsal cinsiyet eşitliğinin Avrupa Topluluğu Kurucu Anlaşması’nın 2 ve 3. maddelerine göre bir norm olduğu hatırlatılmaktadır. Direktifin 7. maddesi işvereni, işyerinde mesleki eğitim sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilmesiyle, cinsel taciz ve cinsel istismarın önlenmesiyle yükümlü kılmaktadır. 8. madde eşit değerdeki işe eşit ücreti bir kural haline getirirken 13. madde hem erkeğe hem de kadına aile yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için esnek çalışma koşullarının sağlanmasını şart koşturmaktadır. AB’nin çeşitli kurumlarının önerileri ve kurucu anlaşmalarından türetilen temel ilkelerin özetlenmesinden sonra direktifin temel hükümlerine geçilmektedir. Burada ilke düzeyinde sıralanan unsurlar daha somut hale getirilmektedir. Bazı durumlarda ise hüküm ilkenin içeriğini genişletmektedir. Örneğin işe ara vermeyi gerekli kılan zorunlu unsurlar (hastalık, analık, iş kazası sonucu iş görememe) bu hükümlerin sadece ücretle çalışan bireylere değil aynı zamanda kendi hesabına çalışanlara, işsizlere ve emeklilere de uygulanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Böylece ücretli çalışan için sosyal güvenlik çerçevesinden tüm AB vatandaşları için sosyal koruma ilkesine de geçiş yapılmış olmaktadır.

2010/41/EU No’lu Avrupa Parlamentosu Direktifi ise sosyal güvenlik ve sosyal koruma süreçlerinin sadece ücretli çalışanlarla sınırlı tutulmayacağını en temel kanıttır. Direktif kendi hesabına çalışan erkeklerin ve kadınların eşit fırsatlara sahip olmaları ve eşit muamele görmeleri gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Burada kendi hesabına çalışanlar arasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sadece aynı işletmede kendi hesabına çalışan eşler arasında değil, tüm kendi hesabına çalışanlar açısından geçerli olması gerektiğinin altı kalın kalın çizilmiştir. Hükümler bölümünden 5. hüküm ise açıkça pozitif ayrımcılığı öngörerek kadın girişimciliğini özendirilmesi ve teşvik edilmesi gereğinin altını çizmektedir. Doğrudan bu direktifle ilgili olan **1296/2013 No’lu Avrupa Parlamentosu Düzenlemesi** ise **sosyal içermenin önemli bir aracı olarak mikro kredi mekanizması düzenlemektedir**. Düzenleme, ilkeler bölümünde 10. maddede Avrupa 2020’nin en önemli amaçlarından birinin yoksulluğu ve sosyal dışlanmayı yok etmek olduğu belirtildikten sonra bunun ancak toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilerek yapılabileceğinin altı çizilmektedir. Bu düzenleme kuşkusuz yeni liberal refah ve sosyal koruma programının piyasa yanlı adımlarından biri olan **mikro kredi mekanizmasını** ele alması açısından çarpıcıdır.

Avrupa Parlamentosu’nun bir diğer düzenlemesi, **1304/2013 No’lu Düzenleme**, Avrupa Sosyal Fonu’nu (ASF) üye ülkelerde dezavantajlı grupları, **yoksul kesimleri ve yaşlı kadınları sosyal içirme** çatısı altına almak için gerekli mali ve ekonomik adımları atmaları yükümlü kılmaktadır. Hatta düzenleme ASF’nin spesifik olarak kadının ekonomik bağımsızlığını sağlamak ve erkek şiddetine uğramış kadınların topluma yeniden kazandırılması için kullanılması gerekliliğinin altını çizmektedir. Hükümler bölümünde, 7. hükümde ise açıkça ASF’nin kadının istihdama katılımının ve istihdam ve kariyer sürecinde ilerlemesinin sağlanması ve dolayısıyla yoksulluğun kadınlaşmasının engellenmesi için kullanılması gerektiği belirtilmektedir.

Bu arada belirtmek gerekir ki AB kurumları **toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın yoksulluğuyla** mücadele sürecinde sadece politika düzeyinde değil kuramsal ve kavramsal altyapı

düzeyinde de bir genişlemeye yol açmaktadır. Örneğin İstihdam ve Sosyal Koruma için Topluluk Programı’na hazırlık teşkil eden parlamentonun **1672/2006/EC No’lu Kararı** açıkça toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırmanın topluluğun tüm uygulamalarında gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Parlamentonun tüm kararları genel hatları çizen kararlar değildirler; yukarıda örnekleri verildiği üzere spesifik düzenlemeler daha somut adımlara yöneliktir. Örneğin, **223/2014 No’lu Düzenleme** En Mahrumlara Avrupa Yardımı Fonu’yla ilgilidir. 5. maddenin 7. fıkrasında komisyon ve üye ülkeler fonun kullanımı sürecindeki hazırlık ve uygulama aşamalarında toplumsal cinsiyet boyutunu dikkate alarak çalışmaya yükümlü kılınmışlardır.

Mayıs 2016’da Avrupa Parlamentosu’nun **Yoksulluk: Toplumsal Cinsiyet Boyutu** başlıklı kararı (2015/2228(INI)) AB kurumlarının kadın ve yoksulluk ilişkisini ne kadar ciddiye aldıklarını göstermektedir. Karar metni bu konuda önemli kararları içeren hem uluslararası anlaşmalara hem de AB kurumlarının metinlerine göndermelerle başlamaktadır. Karar önce nesnel durumun tespitini yapmaktadır; kararın alındığı tarihte AB’de yoksulluk sınırının altında bulunan 57,6 milyon erkeğe karşılık 64,3 milyon kadının olduğu belirlenmiştir. Üstelik yoksulluğun ve güvensizliğin komisyonun önerdiği ve üye ülkelerin uyguladığı kemer sıkma politikaları dolayısıyla arttığına dair ilginç bir tespit vardır. Özellikle kadın yoksulluğunun sadece kadını değil çocukları ve çocukların geleceğini olumsuz etkilediği, yoksulluk sınırının altında kalan **kadınların hane sorumlusu** olduğu hanelerdeki çocukların hem ciddi bir eğitim açığı yaşadıkları hem de sosyal güvenlikten yoksun kalma riskiyle karşı karşıya kaldıkları ayrıca tespit edilmiştir. Üye ülkelerden özel yaşam-çalışma yaşamı dengesini uygun bir şekilde kuran politikalar üretmesi, temel kamusal hizmetlerin hem miktarını hem de kalitesini arttırmaları, kadınlara yönelik sosyal yatırımları artırmaları ve özellikle kemer sıkma politikalarını daha dikkatli bir şekilde kurgulamaları beklenmektedir. Genel olarak, özellikle anneliği çalışma yaşamı için bir handikap olmaktan çıkaracak, kadınlara yönelik işyeri ayrımcılığını giderecek, kadınlara yönelik şiddetin sosyal ve ekonomik tabanını yok edecek ilkeler hayata geçirmeleri beklenmektedir.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi özellikle parlamento tarafından toplumsal cinsiyet eşitliği ve yoksulluk konusunda görüşüne başvurulmuş bir komitedir. Parlamento’ya 2018 yılında sunulan ve Avrupa İşgücü Piyasalarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği başlıklı eylem planına yönelik görüş burada önemlidir (**EESC 2018/02567**). Özellikle işgücü piyasalarında geçerli vergi-yardım sisteminin bir aileden ikinci sırada işgücü piyasasına giren kişi üzerinde (ki bu kişinin genellikle kadın olduğunun isabetli bir şekilde altı çizilmiştir) caydırıcı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir, parlamentonun bunu dikkate alması gerektiğinin altı çizilmiştir. Diğer taraftan özellikle kendi hesabına çalışan kadınlar için yoksulluk riskinin oldukça yüksek olduğu da belirtilmektedir.

Kadın yoksulluğu konusunda ekonomik krizin kadın ve erkek üstündeki asimetrik etkileri de ihmal edilmemiştir. 12 Mart 2013 tarihli Avrupa Parlamentosu kararı (**2012/2301(INI)**) bu açıdan ilginç bir örnektir. Öncelikle, ekonomik krizden kadınların erkeklere göre daha fazla etkilendiği ancak en çok etkilenen grubun özellikle yoksul kadınlar olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle AB kurumlarının önceki sosyal şartlarına ve kararlarına binaen özellikle bu son grup için üye ülkelerin gerekli adımları atması gerektiği vurgulanmaktadır. Öncelikle bir yürütme kurulu

olan komisyona ekonomik krize yönelik politikalar üretirken mutlaka toplumsal cinsiyet boyutunu hesaba katılması gerektiği iletilmektedir. Hatta krize karşı kullanılacak yapısal fonlardan mutlaka yoksul kadınlara yönelik destek paketleri üretilmesi gerektiği de ayrıca belirtilmektedir.

Aslında parlamentonun özellikle sosyal ve ekonomik önlemler konusunda komisyona ilk eleştirisi yukarıda bahsedilen karar değildir. Daha pek çok karar, özellikle ekonomik ve sosyal konularda parlamentonun ve komisyonun ne kadar farklı düşündüklerini kanıtlamaktadır. Örneğin, 17 Haziran 2010 tarihli parlamento kararı (**2011/C 236 E/12**) yine ekonomik krizin etkileri konusundadır. Öncelikle yine ekonomik krizin en yüksek faturayı kadınlara çıkardığı vurgulanmaktadır. İlginç bir şekilde krizin ilk dalgasının özellikle erkek egemen finans, inşaat ve otomotiv sektörlerini vurduğu da ayrıca eklenmiştir. Daha da ilginç anaakım iktisatçıların kredi çöküşü kaynaklı olarak nitelediği krizin **aslında, erkeklerin verdiği kararların ("man"-made) bir sonucunu ortaya çıkardığı da açıkça beyan edilmektedir**. Tüm bürokratik ve akademik karar mercilerinde kadınların eğitilmiş nüfus içindeki paylarına orantısız biçimde az düzeyde temsil edilmelerinin ciddi bir sorun olduğunun altı çizilmektedir.

Avrupa Konseyi belgelerine dönecek olursak, burada en önemli metinlerden biri 1961 yılında çıkarılan ancak 1996 yılında revize edilen **Avrupa Sosyal Şartı (ASŞ) ’dır**. Ancak belirtilmelidir ki 1996’da yapılan revizyonlar 1961 yılında imzalanan orijinal ve temel metne kıyasla piyasa mantığının biraz daha hakim olduğunu göstermektedirler. Sözleşme altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm temel hakların ve ilkelerin belirtildiği bölümdür. İkinci bölümde ise birinci bölümde açıkça belirtilen ilkeler çerçevesinde üye ülkelerin sağlaması gereken altyapı ve atmaları gereken adımlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ikinci bölümde sıralanan adımların en az kaçının üye ülkeler tarafından atılması gerektiğine ilişkin taahhütler listesi ve 1996 revizyonun 1961 orijinal sözleşmesi ve 1988 protokolü ile ilişkisini ortaya koyan maddeler vardır. Sonraki bölümlerde ise üye ülkelerin sözleşmeyi hayata geçirmek için nasıl bir prosedür izleyecekleri, geçiş sürecinin detayları, olağanüstü durumlarda ne yapılacağına dair maddeler ve kısıtlar sıralanmıştır.

Birinci bölümde önce toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında tüm işçilerin sosyal hakları sıralanmaktadır. Örneğin 1. bölümün **1. fıkrasında** herkesin özgürce seçtiği bir meslekte hayatını kazanabilme hakkı teslim edilmiştir. Daha sonra her işçinin insanca yaşam için yeterli ücrete, adaletli, güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakları ayrıca belirtilmiştir. **5 ve 6. fıkralarda** ise hem örgütlenme hem de toplu sözleşme hakları açıkça beyan edilmiştir. **8. fıkrada** açıkça çalışan kadının analık durumunda özel koruma hakkı öngörülmüştür. **12 ve 13. fıkralarda** her çalışanın ve çalışanın bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sosyal güvenlik, sağlık desteği ve tıbbi destek hakları tanınmıştır. **14. fıkra** ise açıkça herkesin, çalışsın ya da çalışmasın, sosyal refah hizmetlerinden yararlanması gereğinin altı çizilmiştir. **16. fıkrada** sosyal yapının temel birimi olarak ailenin gelişimine izin veren sosyal, yasal ve ekonomik korumaya sahip olması gereği taahhüt altına alınmıştır. **20. fıkra**, çalışanların toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun olarak eşit haklar ve eşit muameleye tabi olması gerektiği beyan edilmiştir. **23. fıkra** ise her **yaşlı insanın sosyal koruma hakkını tanıdığıdır**.

İkinci bölümün **1. maddesinde** çalışma hakkı tanınmıştır. **2. maddesinde** adaletli çalışma koşulları tanımlanmaktadır. Örneğin **2. maddenin 1, 2 ve 3. fıkralarında** haftalık çalışma saatlerinin

üye ülkeler tarafından zaman içinde azaltılması gereğinin altı çizilmiş, ücretli izin hakkı teyit edilmiş ve en az dört haftalık ücretli, yıllık izin hakkı öngörülmüştür. **4. madde** adil ücret hakkının içini doldurmaktadır. Bu maddenin 1. fıkrasında çalışana ve ailesine yeterli bir yaşamı sunacak ücret taahhüdü vardır. 3. fıkra ise eşit değerde iş yapan kadın ve erkek çalışanın eşit ücrete tabi olması gerektiğini açıkça belirtmektedir. **8. madde** analık deneyimi yaşayan çalışan kadının haklarının korunması ve ayrıca ona özel koruma sağlanmasıyla ilgilidir. Bu maddenin 1. fıkrası doğum yapacak çalışan kadının doğumdan önce ve sonra toplamda en az 14 hafta ücretli izinli sayılması gerektiğini, ve bu süre içinde sağlık ve bakım giderlerinin sosyal güvenlik sisteminde ya da bu iş için ayrılmış kamu fonlarından karşılanması gerektiğini açıklamaktadır. 2. fıkra işverenin, hamileliğini haber veren ücretli kadın çalışana sırf bu nedenle işten çıkarmasını yasaklamaktadır. 3. fıkra yeni doğmuş bebeğine bakan çalışan kadına işverenin bu işlevi yerine getirebilmesi için yeterince zaman tanınması gerektiğini belirtmektedir. 4. fıkra yeni anne olmuş ya da çocuk bakan çalışan kadının gece çalıştırılmaması gerektiğini ifade etmektedir. **12. madde** sosyal güvenlik hakkını teslim etmektedir. **13. madde** tıbbi ve sosyal desteği, **14. madde** ise sosyal refah ve sosyal korumadan yararlanmayı garanti altına almaktadır. **20. madde** toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında işyerinde eşit muamele ve eşit fırsatların sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu başlık altında sayılan unsurlar şunlardır: istihdama erişim, işten çıkarılmaya karşı korunma, mesleki eğitimin yönlendirilmesi, eğitim, istihdam, çalışma ve ücret koşulları, kariyer gelişimi ve işte yükselme. **27. madde** ise aile yükümlülüklerine sahip işçilerin hem toplumsal cinsiyet bazında hem de bu yükümlülüklere sahip olmayan işçilerle eşit muamele ve eşit fırsatlara sahip olmaları konusunda haklarını garanti altına almaktadır.

III. NORMLAR, STANDARTLAR, ÖLÇÜTLER VE İYİ ÖRNEKLER

A. Normlar

Bu bölümde yoksulluğun önlenmesi ve sosyal koruma alanındaki insan hakları belgelerinde toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle dahil edilen normlar gözetilerek sunulmaktadır.

1. Eşitlik ve Ayrımcılık Yapmama

Eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkesi insan hakları hukukunun en temel unsurları arasındadır. Eşitlik, öncelikle, herkesin kanun önünde eşit olmasını garanti eder, bu da, kanunun herkese uygulanacak genel şartlarda formüle edileceği ve eşit şekilde uygulanacağı anlamına gelir. Ayrıca eşitlik herkese üçüncü kişiler tarafından keyfi ve ayrımcı muameleye karşı yasa çerçevesinde eşit korunma hakkı verir.

Tarihsel olarak ele alındığında, eşitlik ilkesinin, insan hakları ve temel özgürlüklerin ırk, cinsiyet, dil veya din temelinde ayrımcılık yapılmaksızın tüm insanlara sunulması gerekliliği Birleşmiş Milletler’in (1945) Kuruluş Şartı’nın özünü oluşturur. Eşit haklar ilkesi, Birleşmiş Milletler’in üzerine kurulduğu dayanaklardan biridir. Bu bakımdan her türlü ayrımcılığı yasaklar ve herkese ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüş, milliyet, etnik köken, mülkiyet, doğum, engellilik, hastalık gibi farklılıklar nedeniyle ayrımcılığa karşı eşit şartlar altında ve etkili koruma sağlanmasını öngörür. 1948’de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB), tüm insanların sahip olduğu çok sayıda hak iddia etmektedir. Tüm halklar ve tüm uluslar için ortak bir başarı standardı olan bildirge, işkenceye maruz kalmama hakkı, yasadışı tutuklamaya karşı korunma, ifade özgürlüğü ve vicdan özgürlüğü gibi medeni ve siyasi hakları tanımlamaktadır. Aynı zamanda insan haklarının ve onurunun temel bir boyutu olarak açıktan ve yoksulluktan özgürlüğü tesis eder. Çalışma yaşamına ilişkin haklarla da, sosyal güvenlik hakkı, eğitim hakkı ve yeterli yaşam standardı hakkı dahil olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kapsar.

Yoksul hanelerde yaşayan kişilerin belirgin biçimde cinsiyet, yaş, mülkiyet, etnik köken, ırk, renk, cinsiyet gibi nedenlerle farklılaşması yoksulluk durumunun kişilerin ayrımcılığa uğramalarının sonucu olarak ortaya çıkabildiğinin bir göstergesidir. Her toplumda toplumsal normlara bağlı olarak, **yoksulluk belirli sınıfların veya belirli grupların üyelerini, kadınları, yaşlıları veya cinsel yönelimi farklı kişileri etkileyebilir, ancak çoğu durumda yoksulluk bu türden ayrımcılıklar nedeniyle daha da kötüleşir ve derinleşir.**

Ayrımcılık açık hukuki eşitsizlikler nedeniyle doğrudan ortaya çıkabileceği gibi köklü toplumsal eşitsizlikler ve dışlamalar dolayısıyla dolaylı ayrımcılık biçimleri şeklinde de yapılabilir. Kadın ve erkek biçiminde cinsiyet tanımlamalarını kullanmayan yasalar ve politikalar bile uygulamada kadınlara karşı ayrımcılığa neden olabilir, örneğin sosyal güvenlik hukukunda “ailenin geçimini sağlayan” teriminin kullanılması yasal düzeyde kadınlara karşı ayrımcılığa yol açmıyor gibi görünebilir, ancak, pratikte ailenin geçimini sağlayan kişinin büyük olasılıkla erkek olması bu

ifadenin ayrımcılığa neden olma olasılığını ortaya çıkarmaktadır ki bu da cinsiyete dayalı dolaylı ayrımcılık teşkil edebilir. Bu nedenle, önlemlerin ve yasaların yalnızca niyetlerine değil, etkilerine ve sonuçlarına da bakmak önemlidir.

Ayrımcılık yoksulluğa neden olabileceği gibi, yoksulluk hali de ayrımcılığa sebep olabilir. Yoksulluk sınırı altında yaşayan kişiler ırk, renk, cinsiyet, toplumsal ve etnik kökenlerine yönelik önyargılar nedeniyle yalnızca yoksul oldukları için ayrımcı tutumlara da maruz kalabilmektedirler. Eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkeleri, devletlerin yoksullara karşı ayrımcılığı yasaklamak ve yoksullara ayrımcılığa karşı eşit ve etkili koruma sağlamak için özel önlemler almasını gerektirmektedir. Yoksul kesimler her toplumda en dezavantajlı ve marjinalleştirilmiş gruplar olduğundan, ilgili toplumun kendine özgü yapısına göre, yoksullukla mücadele stratejisi, onların özel ihtiyaçlarını ve ayrımcılığa uğramama haklarını en başta göz önüne almalıdır. En yaygın ayrımcı uygulamaların temel hizmetlere ve gıda, eğitim, sağlık ve adalet hakları gibi insan haklarına eşit erişimi engellediği göz önüne alındığında, devletlerin yükümlülükleri, hedefleri, göstergeleri ve stratejileri temel normları yansıtabilecek biçimde tasarlanmalıdır.

Eşitliğin farklı yönleri hakkındaki feminist yaklaşımların tarihsel gelişimi hukuk alanındaki eşitlik kavramına yönelik tartışmalarla örtüşmektedir. Bu tartışmalardan ilki **hukuki eşitliğe** yöneliktir: Yasalar karşısında herkes eşittir ve herkesin muamele eşitliği hakkı vardır, burada farklı muamelelerin ancak ‘farklılıklara’ dayandığı takdirde haklı görülmesi kabul edilmektedir. Doğrudan ayrımcılık yasağı, bu yaklaşıma işaret etmektedir. Hukuki eşitliğin ve doğrudan ayrımcılığın kaldırılmasının önemi küçümsenmemelidir. Bununla birlikte, yukarıda belirtildiği gibi, **eşit olmayan bir güç dağılımı olan bir toplumda, eşit muamelelerin etkisi, normun kendisinde yer almayan farklılıklar göz önüne alındığında, ayrımcılık sorununu tek başına çözemez.**

Hukuki eşitliğin ötesine geçerek eşit muameleyle sınırlı kalmayan fiili eşitlik kavramı, aynı muameleden kaynaklanabilecek farklı sonuçları da tartışmalara dahil ederek ayrımcılık sorununu çözmeye çalışır. Fiili ve hukuki eşitlik ayrımı doğrudan ve dolaylı ayrımcılık ayrımıyla örtüşmektedir. Görünüşte tarafsız olan bir kuralın eşitsiz etkileri olabildiğini gözeten fiili eşitlik yaklaşımında farklılıklar göz ardı edilmemektedir. Hukuki bir kavram olarak fiili eşitlik, farklılığın tanınmasına dayanır. İnsan haklarının farklı gruplar üzerindeki eşit olmayan etkisinin kabulünü, aynı zamanda, kadın haklarının reddinin insanlığın önünde engel teşkil ettiğini vurgulayan CEDAW baskı ve ayrımcılığın tarihsel geçmişine atıfta bulunmakta ve farklılığın olumlu yönlerini vurgulamaktadır. CEDAW’ın bu husustaki en önemli maddesi, taraf devletleri zorunlu kılan **5. maddedir**. (...) Önyargıların ve geleneklerin ve bunlardan herhangi birinin üstünlüğü fikrine ya da cinsiyetler veya erkekler ve kadınlar için basmakalıp rollere dayanan diğer tüm uygulamaların ortadan kaldırılması amacıyla erkeklerin ve kadınların sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek için gerekli tüm önlemleri almak (...) Bu hüküm, görünüşte tarafsız hukuk sistemlerinde örtük varsayımların ve kültürel değerlerin açığa çıkarılmasını vurgulamaktadır. Sözleşmede kalıp yargıların ortadan kaldırılması gerektiği de ifade edilmektedir.

Yasaların ve yasal normların her zaman tarafsız olmadığı gerçeğinin farkında olmak, daha temel ve tam bir eşitlik kavramına, dönüştürücü eşitliğe yönelik ilk aşamayı oluşturmaktadır. Dönüştürücü eşitlik, eşitliğin mutlak aynılıkla ilgili olmadığını kabul edildiğine işaret

etmektedir. Bu yaklaşım, yasaların, yalnızca çoğunluğun görüş ve deneyimlerini değil, farklı bakış açılarını da içeren bir şekilde değişmesi gerektiğini vurgular. CEDAW Taraf Devletlere sistematik ve yapısal ayrımcılığa karşı mücadele etme yükümlülüğü de yüklemektedir. CEDAW Komitesi, Ocak 2004’te kabul edilen, Madde 4 (1) temelinde geçici özel tedbirlere ilişkin 25 No’lu Genel Tavsiye Kararı’nda, sözleşmenin amaçladığı eşitliğin üç yönünü şu şekilde ifade etmektedir:

1. Kadınların yasa önünde tam eşitliğini sağlamak ve özel alanda olduğu kadar kamusal alanda da ayrımcılığa karşı koruma sağlamak;
2. Kadınların fiili konumunu iyileştirmek;
3. Toplumsal cinsiyet ilişkilerine yönelik kalıp yargıların ortadan kaldırılması

Sözleşmenin 3, 4 ve 24. maddelerinde, kadınların erkeklerle fiilen eşitliğini sağlamak için tüm önlemlerin alınması gerektiği açıkça belirtmektedir. Bu, bazen (4. madde) geçici özel önlemlerin gerekli olduğu anlamına da gelmektedir.

Eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık yasağı normları, devletlerin sosyal koruma programlarının tüm hak sahipleri için **erişilebilirlik, uyarlanabilirlik, kabul edilebilirlik ve yetkililik** standartlarını karşılamasını sağlamasını gerektirir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR) bu normları ve standartları aşağıdaki ifadelerle tanımlamıştır⁴.

2. Erişilebilirlik

Erişilebilirlik, sosyal koruma programlarının insanların yaş, engellilik, etnik köken, coğrafi konum veya diğer farklılıklardan bağımsız biçimde herkesin eşit erişimine açık olmasını ve bu programlardan yararlanmalarının kolaylaştırılmasını ifade etmektedir. Komitenin, erişilebilirliğe yönelik yoksulluğun önlenmesi ve sosyal koruma kapsamında vurguladığı standartlar aşağıdaki gibidir:

a. Kapsayıcılık: Başta en dezavantajlı gruplara mensup bireyler olmak üzere tüm fertlerin hiçbir ayırım gözetilmeksizin korunmasını ifade etmektedir. Kapsayıcılık, eşitlik ve ayrımcılık yapmama değerlerine dayalı, sosyal olarak kapsayıcı toplumlar inşa etmeyi ifade eder. Eşitliğin benimsenmesi, cinsiyet, ırk, etnik köken, yaş, engellilik, sınıf veya diğer sosyal statülere dayalı her türlü ayrımcılığı önlemek amacıyla oluşturulan yasaların, politikaların ve programların geliştirilmesini ve uygulanmasına yönelik faaliyetlerin yürütülmesini öngörür.

b. Uygunluk: Bir program dahilinde yararlanıcıların belirlenmesi için kullanılan seçimin makul, temsili ve şeffaf olması anlamına gelmektedir.

c. Karşılabilirlik: Bir sosyal koruma programına erişim için fertlerin katkıda bulunması gerekiyorsa, söz konusu katkıların önceden belirtilmesi gerekir. Katkıda bulunmaya ilişkin doğrudan ve dolaylı maliyetlerin herkes için karşılanabilir olması gerektiğini vurgulanmaktadır.

d. Katılım ve bilgilendirme: Sosyal yardım ve desteklerden yararlanan fertlerin, programların tasarlanması ve uygulama aşamalarına tam ve etkin biçimde katılmasını ve açık bir şekilde bilgi

4 <https://socialprotection-humanrights.org/framework/principles/standards-of-accessibility-adaptability-and-acceptability/>

alma olanağına sahip olmasını ifade etmektedir. Katılım, herkesin karar alma süreçlerine ilişkin bilgiye erişim sağlayan faaliyetlerini tanımlar. Herkes sivil, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik kalkınmaya aktif, özgür ve etkin biçimde katılma, bu haklardan yararlanma hakkına sahiptir. Özellikle, yoksullukla mücadele stratejilerinin oluşturulmasında, uygulanmasında ve izlenmesinde yoksulların aktif ve bilinçli katılımının sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Katılım sadece başka amaçlara yönelik bir araç olarak değil, aynı zamanda başlı başına gerçekleştirilmesi gereken temel bir insan hakkı olması sebebiyle değerlidir. Yoksul fertlerin etkili katılımı, farklı mekanizmalar ve düzenlemeler gerektirmektedir.

e. Fiziksel erişim: Yardımların zamanında sağlanması ve yararlanıcıların yardım ve bilgi almak için fiziksel erişime sahip olmasıdır. Örneğin engelli kişilere, göçmenlere ve uzak, afet veya çarşıma bölgelerinde yaşayan kişilere erişim hususunda özen gösterilmesi.

3. Uyarlanabilirlik ve Kabul Edilebilirlik

Uyarlanabilirlik normu, sosyal koruma programının özgün, farklılaşan ihtiyaçlara yönelik tasarlanması gerektiğinin altını çizmektedir. Örneğin, bir sosyal yardım veya destek programına dair bilginin radyo gibi kanalların da kullanılmasıyla okuma yazma bilmeyen kesim vb. erişimi en zor kesimlere ulaşacak şekilde uyarlanması ve gerekli bilginin azınlık grupların kullandığı dillerde sunulması büyük önem taşımaktadır.

Kabul edilebilirlik, sosyal korumanın ırk, cinsiyet, sınıf, etnik köken, engellilik veya diğer ayrımcılık biçimlerine duyarlı olmasını ifade etmektedir. Örneğin, kadınlara yönelik ataerkil tutumlar, genellikle kadınlara hak talep etmeye veya şikayette bulunmaya geldiklerinde saygılı davranılmayan durumlara yol açabilir. İnsan hakları belgelerinde üstlenilen yükümlülükleri yerine getirmek için programların tasarımında, uygulanmasında ve izlenmesinde öncelikli olarak yapısal ayrımcılığa maruz kalan gruplara özel dikkat gösterilmelidir.

4. Onurlu ve Yeterli Yaşam

Onurlu ve yeterli yaşam hakkı çalışma hakkıyla yakından ilişkilidir. Yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfus yeterli ve güvenli geçim kaynaklarından yoksundur. İşsizlik, eksik istihdam, sosyal güvenceden yoksun çalışma, geçici işlerde çalışma, düşük ücretli işlerin sunduğu çalışma koşulları yoksullukla yakından ilişkilidir. Kırsal kesimde, toprağa ve sulama olanaklarına yetersiz erişim, tohum ve gübre eksikliği, ulaşım yetersizliği ve mera, orman ve balık gibi ortak malların ve kaynakların etkin olmayan dağılımı ve kullanımı gibi birçok neden, nüfusu geçim kaynakları bakımından kırılgan hale getirmektedir. Bu kırılganlıklarla karşı karşıya kalan ve geliri yoksulluk sınırı altında olan hanelerde yaşayan fertler, genellikle gelir ve yiyecek kaynaklarını çeşitlendirmek için mücadele ederler. Geçici ve yarı zamanlı işler, düzensiz işyerlerinde, pazaryerinde kendi hesabına ve fabrikalarda ve evde parça başı iş yapma gibi işlerde çalışarak yaşam stratejileri geliştirmek durumunda kalırlar. İmkanları bu kadar sınırlı olan yoksulluk içinde yaşayan pek çok insan, seks işçiliği, insan ticareti gibi tehlikeli ve yasadışı işlere itilmektedirler. Yetersiz ve güvencesiz geçim kaynakları, yoksulluğun temelini oluşturur. Bu nedenle, insana yakışır ve onurlu ve yeterli yaşam hakkına erişim sağlayan işe erişim, yoksullukla mücadeleyle doğrudan

ilişkilidir. Dahası, onurlu ve yeterli yaşam hakkı, gıda, sağlık ve barınma gibi yoksullukla mücadelede önemli rol oynayan diğer hakların güvence altına alınmasında da etkilidir.

Yukarıda özetlenen uluslararası sözleşmelerde **onurlu ve yeterli yaşam hakkına** dayanan önemli normlardan biri insana yakışır iş ve çalışmadır. Yoksulluğun azaltılması bağlamında çalışma hakkını gerçekleştirmeye yönelik bir strateji, yoksullar için işin niceliğini ve kalitesini artırmayı hedeflemelidir. Bu, bir yandan yoksulluk içinde yaşayan insanların işsizliğini azaltmayı, diğer yandan ücretini ve kazancını artırmayı gerektirir. Uluslararası insan hakları hukukunda belirtilen iş, insana yakışır iş olmalıdır. Diğer bir deyişle, iş garantisi ve güvencesi ve ücret açısından insan haklarının ve işçi haklarının korunduğu işler insana yakışır işler olarak tanımlanmaktadır. Çalışma hakkı yalnızca ücretli istihdamla sınırlı olmayıp, serbest mesleğe, evde çalışmaya ve diğer gelir getirici faaliyetlere uzanır. İnsan hakları hukukunda herkesin kendi emeğiyle, insan onuruna yakışan bir şekilde iyi yaşam için adil ve eşit fırsatlara sahip olduğu ve bunun için gerekli sosyal, ekonomik ve fiziksel koşulların sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Bu nedenle, çalışma hakkı, kişisel yetenekleri geliştirme ve insana yakışır bir geçim kaynağı elde edilmesi için fırsatların yaratılması ve olanaklarının artırılması sorumluluğunu beraberinde getirir. Buna göre, çalışma hakkı, gelir yaratma önkoşullarının sağlanmasını ifade eder. Çalışma hakkı kapsamına, herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanma hakkı dahildir; buna eşit değerde iş için eşit ücret, fırsat eşitliği, çalışanların kendileri ve aileleri için insana yakışır bir yaşam sağlamalarına yönelik yeterli gelir de dahildir. Güvenceli ve sağlıklı çalışma koşulları ve makul çalışma ve dinlenme saatleri ile toplu olarak örgütlenme ve pazarlık hakkı da çalışma hakkının bir parçasıdır. Borç karşılığı çalıştırma ve diğer kölelik benzeri uygulamalar gibi çeşitli çalışma biçimleri yasaktır. Tüm istihdam fırsatları ve gelir getirici faaliyetler kabul edilebilir kalitede, kültürel olarak ve onurlu yaşam kıstasına uygun olmalıdır. Çalışma hakkı, aynı zamanda, ekonomik ve politik krizler gibi bazı bireylerin düzenli istihdamın mümkün olmadığı durumlar için iyi tasarlanmış olmasını ve yeterli sosyal güvenlik mekanizmalarının kurulmasını da gerektirir.

Hak temelli bir yaklaşım, evrensellik ve eşitlik ilkelerinden başlar. Buna göre her insan eşit şekilde insana yakışır çalışma koşullarından yararlanma hakkına ve eşit sosyal koruma hakkına sahiptir. Bu, prim ödemeli sigortası programları gibi, yalnızca belirli bir gruba dahil kişilere destek sağlayan programlardan çok farklı biçimde evrensel olan programlar için bir tercih anlamına gelir. Sosyal güvenlik hakkını tanımlayan Uluslararası Çalışma Örgütü’nün, sosyal sigortanın bireysel kapsamının, insan hakları kapsamında **‘evrensellik’ ilkesi** doğrultusunda kademeli olarak herkese genişletilmesi hususunda tavsiye kararları bulunmaktadır.

B. Standartlar

İnsan hakları belgelerinde yer alan normların benimsenmesi süreci ortak standartların oluşturulmasını ve bu standartlara erişim için stratejik planlama yapılmasını gerektirmiştir. Standartların oluşturulmasını izleyen süreçte de hedeflerin belirlenmesi ve bu hedeflere yönelik faaliyetlerin geliştirilmesi yer almaktadır.

1. BM Standartları

Bu başlık altında BM insan hakları belgelerinde yer alan normlara karşılık gelen standartlar, yine BM sözleşmelerinde ve kuruluşlarınca belirlendiği biçimiyle aktarılmaktadır.

Öncelikle, herkesin sosyal güvenlik hakkı olduğuna ilişkin temel standart 1948 yılında tüm ülkeler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinin **22. maddesinde** yer almaktadır “....herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir ve ulusal düzeyde ve uluslararası işbirliği yoluyla taraf Devletler herkesin onurlu ve özgür bir yaşam sürdürebilmesi için vazgeçilmez olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleştirilmesi konusunda yükümlülüğe sahiptir..” şeklinde belirtilmiştir.

Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin ilgili 11. maddesinde (1,2, 2a ve 2b bentlerinde) bir diğer temel standart olarak **iyi yaşam standardı** herkesin hakkı olan yeterli gıda, giyim ve barınma biçiminde ortaya konmuştur.

a) Uluslararası Çalışma Örgütü Sosyal Koruma Standartları

Burada ILO tarafından hazırlanan 31 sözleşmede ve tavsiye kararlarında yer alan standartlara yer verilmektedir. Bu tavsiye kararında sosyal güvenlik mekanizmalarının çalışma yaşamından belirli bir süre ya da sürekli olarak dışlanmış kişilere yönelik asgari bir gelir sağlama zorunlulukları taahhüt altına alınmaktadır. **Burada tanımlanan kadın ve yoksulluk konusundaki standartlar numaraları ile aşağıda verilmiştir.**

- 1944 67 No’lu Gelir Garantisi Tavsiye Kararı

11. Doğum yapacak kadının doğumdan altı hafta öncesiyile 6 hafta sonrası arasında izinli sayılması ve bu süre içinde gebelik için bakım yardımı alması

12. Hastalanarak çalışamayacak duruma gelmiş ebeveynlerin bağımlı eşleri ve çocuklarına bakım yardımı yapılması.

- 1944 69 No’lu Sağlık Hizmetleri Tavsiye Kararı

Bu tavsiye kararı, çalışsın ya da çalışmasın toplumun tüm ihtiyaç sahibi üyelerine sağlık hizmeti götürülmesini evrensel bir hak olarak tanımlamaktadır. Burada şu standartlar açıkça belirtilmiştir.

13. Sağlık hizmeti ya kişilere sosyal güvenlik veya sosyal koruma kanalıyla ya da kamusal sağlık hizmetleri aracılığıyla götürülmelidir.

14. İster sosyal güvenlik sistemi/sosyal yardım sistemi vasıtasıyla olsun, isterse kamusal sağlık hizmeti vasıtasıyla olsun sağlık hizmeti ayrımsız bir şekilde toplumun tüm üyelerine sağlanmalıdır.

15. Eğer kişinin geliri geçimlik seviyenin altındaysa sosyal güvenlik/sağlık sigortası ödentisi yetkili otorite tarafından karşılanmalıdır.

Bunun ötesinde özellikle 102 No’lu, 118 No’lu ve 121 No’lu sözleşmelerde aşağıdaki standartlar tanımlanmaktadır.

16. Ailenin ekmek kazanan ve çalışan bireyinin ölmesi veya malul haline gelmesinden dolayı ortaya çıkacak gelir kaybı kamu otoritesi tarafından giderilmelidir.

17. İşyeri kazası sonrasında geçici veya sürekli istihdam dışı kalma durumlarında kazayı geçiren kişilere, eşlerine ve çocuklarına yönelik sosyal güvenlik/koruma önlemlerinde aksama olmaması ve gelir kaybının karşılanması

18. Sosyal güvenlik/sosyal koruma hizmetleri ayırım gözetmeksizin toplumun tüm üyelerine sağlanmalıdır.

b) Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu

Pekin Eylem Platformu’nun tam olarak uygulanması için kadınların tam katılımının ve güçlenmesi ve uluslararası işbirliğinin artırılması amacıyla aşağıda yer alan standartları belirlemiştir;

A.1. Yoksulluk içinde kadınların ihtiyaçlarını ve çabalarını ele alan makroekonomik politikaları ve kalkınma stratejilerini gözden geçirmek, kabul etmek ve sürdürmek

A.2. Kadınların eşit haklarını ve ekonomik kaynaklara erişimini sağlamak için yasaların ve idari uygulamaların gözden geçirilmesi

A.3. Kadınlara tasarruf araçlarına ve kredi mekanizmalarına ve kurumlarına erişim sağlama

A.4. Yoksulluğun ölçülmesinde cinsiyete duyarlı yöntemler geliştirmek ve yoksulluğun kadınlaşmasını anlamak ve çözüm üretmek amacıyla araştırma yapmak

c) BM Binyıl Kalkınma Hedefleri

Aşırı yoksulluk oranlarının yarıya indirilmesinden HIV/AIDS’in yayılmasını durdurmaya ve evrensel ilköğretim sağlamaya kadar sekiz Binyıl Kalkınma Hedefi (BKH), BM üyesi tüm ülkeler ve herkes tarafından kabul edilen bir standartlar listesi sunmaktadır. BKH’nde yer verilen tüm hedefler doğrudan yoksulluğun önlenmesi ve sosyal koruma sağlanması kapsamına giren konu başlıklarından oluşmaktadır.

B 1. Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak

B 2. İlköğretimi evrensel olarak yaygınlaştırmak

B 3. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlenmesini desteklemek

B 4. Çocuk ölümlülüğünü azaltmak

B 5. Anne sağlığını iyileştirmek

B 6. HIV/AIDS, sıtma ve diğer bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek

B 7. Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak

B 8. Kalkınma için küresel işbirliğinin geliştirmek

d) BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Binyıl kalkınma hedeflerini izleyen süreçte hazırlanan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2015 yılında BM’ye üye ülkeler tarafından kabul edilmiş ve bu kapsamda 17 temel amaç ve bunları izlemek üzere 169 gösterge belirlenmiştir. 17 amaç arasında yer alan ilk üç amaç yoksulluğa son, açlığa son, sağlıklı bireyler ve beşinci hedef de toplumsal cinsiyet eşitliği olarak belirlenmiştir. İzleyen amaçlar arasında nitelikli eğitim, temiz su ve sıhhi koşullar, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi, yenilikçilik ve altyapı, eşitsizliklerin azaltılması, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış ve adalet, amaçlar için ortaklıklara yer verilmiştir. 17 amacın tümü yoksulluğun önlenmesi, sosyal koruma ve güvenlikle ilintili olmakla birlikte burada doğrudan ilgili amaçlar alt hedefleriyle sunulmuştur:

SKH 1. Her türlü yoksulluğu her yerde bitirmek

1.1. Günlük 1.25 \$’dan daha az gelire yaşayan herkes için aşırı yoksulluğun her yerde tamamen bitirilmesi

1.2. Ulusal tanımlamalara göre, yoksulluğu her yönüyle yaşayan her yaştaki erkek, kadın ve çocuk sayısının en az yarıya indirilmesi

1.3. Ulusal şartlara uygun sosyal koruma sistemlerinin ve ölçülerinin, zemini de kapsayacak şekilde, herkes için uygulanması ve 2030’a kadar yoksul ve kırılgan kesimin önemli ölçüde kapsanmasının sağlanması

1.4. Özellikle yoksul ve kırılgan olan her kadın ve erkeğin, ekonomik kaynaklar, konusunda eşit haklara sahip olması ve bunun yanı sıra temel hizmetler, arazi ve diğer mülkiyet çeşitleri üzerinde kontrol, miras, doğal kaynaklar, uygun yeni teknolojiler ve mikro finans dâhil olmak üzere mali hizmetler konusundaki haklara eşit erişimin sağlanması

1.5. Yoksul ve kırılgan durumdakilerin dayanıklılığının oluşturulması ve onların iklimle ilgili şiddetli/olağanüstü olaylara ve diğer ekonomik, sosyal ve çevresel şoklara ve afetlere olan maruziyetinin ve kırılganlıklarının azaltılması

SKH 2. Açlığı bitirmek, gıda güvenliğini sağlamak, beslenme imkânlarını geliştirmek ve sürdürülebilir tarımı desteklemek

2.1 Açlığın bitirilmesi ve bebekler de dâhil olmak üzere zarar görmesi muhtemel kişiler ve yoksulları da kapsayacak şekilde tüm insanların yıl boyunca güvenli, besleyici ve yeterli gıdaya erişiminin sağlanması

2.2 Beş yaş altındaki çocukların aşırı zayıflıkları ve büyümesini engelleyen nedenlere ilişkin 2025’e kadar uluslararası düzeyde kabul edilmiş hedeflerin gerçekleşmesi de dâhil olmak

üzere 2030’a kadar her türlü kötü beslenme şeklinin bitirilmesi ve gençlik çağındaki kızların, hamile ve emziren kadınların ve yaşlı insanların beslenme ihtiyaçlarının irdelenmesi

2.3 Araziye, diğer üretken kaynaklara ve girdilere, bilgiye, mali hizmetlere, pazara ve katma değer fırsatları ile tarım dışı istihdam yollarına eşit ve güvenli erişim yoluyla, küçük ölçekli gıda üreticilerinin, özellikle kadınların, yerli halkların, çiftçilerin, çobanların ve balıkçıların, gelirlerinin ikiye katlanması ve tarımsal üretkenliğin artırılması.

SKH 3. İnsanların sağlıklı yaşamalarını ve herkesin her yaşta refahını sağlamak

3.1 Küresel anne ölüm oranının 100.000 canlı doğumda 70’in altına düşürülmesi

3.2 Yeni doğanların ve beş yaş altı çocukların engellenebilir ölümlerinin bitirilmesi

3.7 Aile planlaması, bilgi ile eğitim ve üreme sağlığının ulusal strateji ve programlara dâhil edilmesi dâhil olmak üzere cinsel ve üreme sağlığı bakım hizmetlerine evrensel erişimin sağlanması

3.8 Finansal risk koruması, kaliteli temel sağlık bakım hizmetlerine erişim ve herkes için güvenli, etkili, kaliteli ve uygun fiyatlı zaruri ilaç ve aşılar erişim de içerilecek şekilde genel sağlık sigortasının (GSS) oluşturulması

SKH 5. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların ve kız çocuklarının toplumsal konumlarını güçlendirmek

5.1. Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın her yerde sona erdirilmesi

5.2. Kamu alanları ve özel alanlarda, bütün kadınlara ve kız çocuklarına yönelik, kadın ticareti, cinsel ve her türlü istismarı da kapsayan şiddetin her türünün ortadan kaldırılması

5.3. Çocuk evliliği, erken yaşta zorla evlendirilme ve kadın sünneti gibi bütün zararlı uygulamaların ortadan kaldırılması

5.4. Ücretsiz bakım ve ev işlerinin kamu hizmetleri, altyapı ve sosyal koruma politikalarının sağlanması ve hane ve aile içinde sorumluluğun ulusal açıdan uygun bir biçimde paylaşılmasının geliştirilmesi yoluyla tanınması ve değer görmesi

5.5. Kadınların politik, ekonomik ve kamusal hayatın tüm karar alma düzeylerine tam ve etkin katılımı ve liderlikte eşit fırsatların sağlanması

5.6. Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı, Pekin Eylem Platformu ve bunların gözden geçirme konferansları sonucunda ortaya çıkan konferans çıktılarına uygun olarak cinsel sağlık ve üreme sağlığı haklarına evrensel erişimin sağlanması

5.a. Kadınların ekonomik kaynaklara ulaşma, toprak ve diğer mülk türlerine sahip olma ve üzerlerinde kontrol kurabilme, finansal hizmetler, miras ve doğal kaynaklara erişimleri gibi konularda ulusal yasalara uygun olarak eşit haklara sahip olmaları için reformlar yapılması

5.b. Kadınların güçlenmelerinin ilerletilmesi için özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri olmak üzere etkinleştirme teknolojisinin kullanımının geliştirilmesi

5.c. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ilerletilmesi ve kadınların ve kız çocuklarının her düzeyde güçlenmeleri için sağlam politikaların ve yasal olarak uygulanabilir mevzuatların kabul edilmesi ve güçlendirilmesi

SKH 8. İnsana yakışır iş ve ekonomik büyümeye ilişkindir ve kesintisiz, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin, tam ve üretken istihdamın ve herkes için insana yakışır işlerin desteklenmesini öngörmektedir. Burada toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal korumayı ilgilendiren standartlar ve göstergeler şunlardır:

8.3. Üretim faaliyetlerinin, insana yakışır istihdam yaratmanın, girişimciliğin, yaratıcılık ve yenilikçiliğin desteklendiği kalkınma odaklı politikaların desteklenmesi ve finansal hizmetlere erişim yoluyla mikro, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin resmiyet kazanmalarının ve büyümelerinin teşvik edilmesi

8.7. Zorla çalıştırmayı ortadan kaldırmak, modern köleliği ve insan ticaretini sona erdirmek ve çocukların askere alınmaları ve asker olarak kullanılmaları da dâhil çocuk işçiliğinin en kötü türlerinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını güvence altına almak için acil ve etkili önlemler alınması ve 2025’e kadar çocuk işçiliğinin her türünün sona erdirilmesi

8.8. Çalışanların haklarının korunması ve özellikle kadın göçmenler olmak üzere göçmen işçiler ve güvencesiz işlerde çalışan insanlar dâhil bütün çalışanlar için güvenli çalışma ortamlarının geliştirilmesi

8.9. 2030’a kadar istihdam yaratan ve yerel kültür ve ürünlerini teşvik eden sürdürülebilir turizmin desteklenmesi için politikalar oluşturulması ve uygulanması

SKH 10. Ülkeler içinde ve arasında eşitsizliklerin azaltılmasına ilişkindir. Toplumsal cinsiyete ilişkin standartlar şunlardır:

10.2. 2030’a kadar yaşa, cinsiyete, engelliliğe, ırka, etnik kökene, dine, ekonomik ya da başka bir statüye bakılmaksızın herkesin güçlendirilmesi ve sosyal, ekonomik ve siyasi olarak kapsanmasının desteklenmesi

10.3. Ayrımcılığa dayalı yasaların, politikaların ve uygulamaların ortadan kaldırılması ve bu bağlamda uygun mevzuatın, politikaların ve eylemlerin desteklenmesi yoluyla eşit fırsatlar sunulması ve eşitsizliklerin azaltılması.

e) BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)

FAO, BM kurumlarını BM’nin taahhütlerine ve cinsiyet eşitliğine ilişkin asgari standartlara karşı sorumlu kılan Birleşmiş Milletler Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesine İlişkin Eylem Planının (UN-SWAP) bir parçasıdır. FAO’nun toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının kapsayıcı amacı, “açlık ve yoksulluğun ortadan kaldırılması için sürdürülebilir tarımsal üretimde ve kırsal kalkınmada kadın ve erkek eşitliğini sağlamaktır” (FAO, 2013a, s. 6).

Politika, 2025 yılına kadar ulaşılmaması gereken aşağıdaki hedefleri belirlemiştir:

FAO 1. Kırsal alanlarda yaşayan kadınların, yasaların, politikaların ve programların şekillendirilmesine erkeklerle eşit şekilde katılımının sağlanması.

FAO 2. Kadınlar ve erkeklerin, insana yakışır iş olanakların sağlanması, gelir, toprak ve diğer üretken kaynaklara eşit erişim hakkı ve kontrol hakkı sağlanması.

FAO 3. Kadınlar ve erkekler, tarımsal kalkınma için mal ve hizmetlere ve tüm pazarlara eşit erişim sağlanması.

FAO 4. Teknolojik yatırım, altyapı yatırımlarıyla kadınların iş yükünün yüzde 20 azaltılması.

FAO 5. Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik projeler için ayrılan payın yüzde 30’a çıkarılması.

Ayrıca, 2015’ten itibaren uygulanacak zorunlu asgari standartlar arasında, FAO’nun cinsiyet eşitliğine ilişkin politikası (2013a), FAO projesi ve program uygulayıcıları için aşağıdaki standartlar belirlenmiştir. Toplumsal cinsiyet temelli analizler, tüm programlarının ve projelerin kapsamına dahil edilmelidir ve cinsiyetle ilgili konular proje onay ve uygulama süreçlerinde dikkate alınmalıdır.

FAO, tüm program incelemeleri ve değerlendirmeleri, cinsiyet analizini tam olarak entegre eder ve gözden geçirdikleri alanlarda cinsiyetle ilgili etkiler hakkında rapor sunar.

Cinsiyet analizinde asgari yeterlilikler belirtilmiştir ve tüm yöneticiler ve profesyonel personelin bunları karşılaması gerekmektedir.

FAO tarafından yürütülen proje ve faaliyetlerin tamamında toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından:

- tüm kaynaklara, hizmetlere eşit erişim ve kontrol sağlanması.
- kırsal kurumlarda ve politika süreçlerinde karar alma sürecine kadın ve erkeklerin eşit katılımını desteklenmesi
- tüm paydaşların kalkınma desteklerinden eşit şekilde yararlanmasının sağlanması ve eşitsizliğin pekiştirilmemesi veya sürdürülmemesi belirtilmektedir.

f) Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN-WOMEN)

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi tarafından belirlenen Sosyal Korumada Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İlkeleri bu standartlar arasında yer almaktadır.

- Kadınların gelir güvencesi ve temel sosyal hizmetlere erişim hakkı, “ekmeği kazanan erkek” varsayımıyla tasarlanan modele dayanamaz çünkü bu varsayım kadınları sömürü, taciz, aşağılama ya da şiddet olaylarına maruz kalma riskiyle karşı karşıya bırakır veya bu haklardan dışlar. Kadınların ekonomik olarak başkalarına bağımlılığını önlemek için, sosyal politikalar kadınları bireysel hak sahibi olarak kabul etmelidir.

- Ayrımcılık yapılmaksızın herkes için ekonomik ve sosyal haklara ulaşmanın en etkili yolu, toplumsal hizmetlere evrensel erişimin sağlandığı, sosyal korumayla sosyal güvenliği etkin biçimde birleştiren kapsamlı bir sosyal politika yaklaşımıdır.
- Temel hizmetler - başta sosyal bakım, eğitim ve sağlık hizmetleri ile konut, su ve sanitarasyonun sağlanması - eşitlikçi bir sosyal koruma zemininde vazgeçilmez bir bileşen olarak düşünülmelidir.
- Ulusal sosyal koruma zemini tanımlanırken, karşılıksız bakım hizmetini yerine getiren ve bakıma muhtaç bireylerin ihtiyaçlarını gözetecek şekilde kapsamlı değerlendirmelere dayandırılmalıdır ve sosyal yardımlar ve hizmetler genişletilirken, karşılıksız emek, bakım emeği ve ev işleri yükünü azaltacak ve yeniden dağıtılmasına katkıda bulunacak biçimde tasarlanmalıdır.
- Kriz ve kemer sıkma politikalarının hakim olduğu mevcut ekonomik koşullar ve evrensel sosyal koruma ve sosyal hizmetlere yatırım yapılması için gereken maliyetler göz önüne alındığında, yoksul ailelere yönelik dar kapsamlı hedefleme kısa vadede daha uygun maliyetli görülebilir ancak bununla birlikte, uzun vadeli bir planlama kısa vadeli maliyetlerle karşılaştırıldığında; etkin sosyal koruma maliyet değil yatırım olarak düşünülmelidir. Bu; işsizliğin arttığı dönemlerde becerilerin tükenmesini önler ve çocukların, sağlığı, beslenme, barınma ve eğitim ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik yatırım yapılmasını sağlar.
- Böyle bir kapsayıcı sosyal koruma sistemi, mali alanda da genişleme gerektirecektir. Ancak evrensel erişim sağlayan sosyal koruma sistemlerinde finansman seçeneklerinin de genişlediği gözlenmektedir, orta ve yüksek gelir grubundaki hanelerin de, erişebilecekleri iyi eğitim, sağlık ya da emeklilik sistemlerine katkılarıyla finansman olanakları artacaktır.
- Herkesin erişimine açık olan çocuk yardımı, sosyal koruma zeminin önemli bir parçasıdır. Esaslı biçimde eşitliğin sağlanmasına katkıda bulunmak için, çocuklarla ilgili nakit transfer programları temel bir hedef olarak kadının güçlenmesine odaklanması gerekir. Kadınların iyi bir iş fırsatı bulmalarını kolaylaştıran, daha fazla ve daha iyi hizmete erişimlerini -eğitim ve öğretim, kredi ve çocuk bakımı vb. hizmetlere erişim olanaklarını genişleterek mümkündür. Şartlı programlardan çok bu türden uygulamaların evrensel biçimde sunulması önemlidir. Bu bir yandan ayrımcılığı ve bazılarını dışarıda bırakmayı önler bir yandan çocuk sağlığı ve hayatta kalma gibi sosyal kalkınma sonuçları olan uygulamaların sorgulanabilir olmasını önler. Yararlanıcı ailelerin, program yöneticilerinin ve hizmet sağlayıcıların sosyal normlar ve eşit sorumluluk paylaşımı konusunda farkındalığını arttırmak için de bir fırsattır. Nakit transfer planlarının tasarımında, uygulanmasında ve izlenmesinde uygulamadan yararlanan kadınları ve toplumsal cinsiyet eşitliği savunucularını dahil edin.
- Kamu yararına istihdam programları, çalışma çağındaki kadınların güçlenmesi için etkili bir sosyal güvenlik aracı sağlayabilir. Erişilebilir bir istihdam sağlayarak yasal olarak bağlayıcı ve zorunlu bir hakın sağlanması ve buna ihtiyacı olan herkese yeterli

gelir desteği sağlamış olur. Hanehalkı merkezli olmaktan ziyade bireysel bir hak olarak desteğe erişimi sağlamak ve eşit katılımı sağlamak için kadınlara kotalar veya inisiyatif kullanılabilir. Kadınlar tarafından makul bir şekilde uygulanabilecek iş olanakları sağlar ve bu iş için eşit ücret sağlar. Yerinde bakım ve diğer temel hizmetleri zorunlu kılabilir ve bu hizmetlerin izlenmesini ve uygulanmasının sağlayabilir.

- Emeklilik sistemlerinde yapılacak reformlar, ileri yaş nüfus bakımından cinsiyet eşitliğini etkili bir şekilde destekleyebilir: emeklilik hakkına sahip olmayan fertleri kapsayacak biçimde seçeneklerin genişletilmesi; Evrensel sistemlerin piyasaya sürülmesini beklerken, emeklilik şartının sağlanmasına dair incelemeyi seçmek, hanehalkı gelirine dayalı testler yapmak demektir; böylece, emeklilik maaşları olmayan tüm yaşlı kadınların sosyal emeklilik maaşlarından yararlanmaları sağlanır; Uygunluk kriterlerinin ve yararlanma kriterlerinin kadınların istihdam biçimlerine uyarlanması, emeklilik hakkına eşit erişimin sağlanması; bakıma muhtaç kişilere (çocuk veya yaşlı, hasta veya özürlü aile üyeleri) bakım hizmeti sağlamak için işgücü dışında kalanların hak kaybının önlenmesi.
- Sağlık sisteminde kadınlar için fiili eşitliği sağlamaya yönelik dönüşüm için: cepten ödemelerin kaldırılması; işgücü piyasası ve hane tipinden bağımsız olarak herkes için ücretsiz bir bakım hizmeti sağlanması; cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerinin tüm kadınlar ve kızlar için erişilebilir olması; temel altyapı da dahil olmak üzere sağlık hizmeti sunumuna yatırım yapılması; kırsal alanlardaki kadınlara ulaşabilmek için köylere ulaşılarak hizmet sunulması; Sağlık personeline hak temelli ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetilen biçimde hizmet sunulması konularında eğitimler sağlanması; Sağlık hizmetlerini toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirmek için etkin izleme ve teşvik sistemleri oluşturularak şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin benimsenmesi.

Kaynak: UNWomen (2015).

g) BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi tarafından 2002 yılında bir taslağı hazırlanan Yoksulluk Azaltma Stratejilerine İnsan Hakları Yaklaşımına İlişkin İlke ve Kılavuzlar (OHCHR, 2016) rehberinde yoksullukla mücadele ve sosyal koruma kapsamına giren yedi temel insan hakkına yönelik aşağıdaki hedefler belirlenmiştir:

1. Çalışma hakkına yönelik olarak:

Hedef 1.1: Tam istihdam

Hedef 1.2: Tüm işçilerin gerekli asgari geliri elde edebilmesi

Hedef 1.3: Tüm işçilerin işsizlik dönemlerinde makul mali destek alması.

Hedef 1.4: İstihdama, gelir getirici işe erişimde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması

Hedef 1.5: Ücretlerde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması

Hedef 1.6: Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması

Hedef 1.7: Zorla veya zorunlu olarak çalıştırmanın ortadan kaldırılması

Hedef 1.8: Tüm çalışanların güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarında çalışabilmelerinin sağlanması

Hedef 1.9: Hiçbir çalışanın haklı olmayan gerekçelerle işten çıkarılmaması vurgulanmıştır.

2. Yeterli beslenme hakkı kapsamında:

Hedef 2.1: Hiç kimsenin kronik açlığa maruz kalmaması

Hedef 2.2: Gıdaya erişimde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması

Hedef 2.3: Herkes için gıda güvencesinin sağlanması

Hedef 2.4: Herkesin yeterli besin değerine sahip gıdaya erişiminin olması

Hedef 2.5: Herkesin sağlıklı, güvenli gıdaya erişiminin olması belirtilmiştir.

3. Elverişli konut hakkına yönelik olarak:

Hedef 3.1: Herkesin barınabileceği bir konutun olması,

Hedef 3.2: Herkesin konut kullanım hakkının yasal güvenliğinin olması,

Hedef 3.3: Herkesin oturulabilir, yaşanabilir konutlara erişiminin olması

Hedef 3.4: Herkesin güvenli ve sağlıklı yaşayabileceği konuta erişiminin olması,

Hedef 3.5: Herkesin ulaşabileceği elverişli konut olanaklarının sağlanması,

Hedef 3.6: Herkesin yaşadığı konutun temel hizmetlere, temiz içme suyu, elektrik, sanitasyon gibi hizmet altyapısına erişiminin olması belirlenmiştir.

4. Sağlıklı yaşam hakkı başlığı altında:

Hedef 4.1: Tüm insanların yeterli ve uygun fiyatlı temel sağlık hizmetlerine erişimi olması,

Hedef 4.2: Önlenebilir çocuk ölümlerinin ortadan kaldırılması,

Hedef 4.3: Önlenebilir anne ölümlerinin ortadan kaldırılması,

Hedef 4.4: Üreme çağındaki tüm kadın ve erkeklerin güvenli ve etkili doğum kontrol yöntemlerine erişimlerinin sağlanması,

Hedef 4.5: HIV/AIDS’in ortadan kaldırılması,

Hedef 4.6: Diğer bulaşıcı hastalıkların görülme sıklığının azaltılması ortadan kaldırılması,

Hedef 4.7: Sağlık hizmetlerine erişimde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması yer almaktadır.

5. Eğitim hakkı kapsamında belirtilenler arasında:

Hedef 5.1: Tüm çocuklar için en kısa sürede evrensel ilköğretime erişim sağlanması,

Hedef 5.2: Ücretsiz ilköğretimin tüm çocuklara ulaştırılması,

Hedef 5.3: Zorunlu ilköğretim eğitimi uygulanması,

Hedef 5.4: Okuma yazma bilmeyen kimsenin kalmaması,

Hedef 5.5: Orta öğretime herkesin eşit erişiminin sağlanması,

Hedef 5.6: Tüm çocuklara ücretsiz orta öğretimin sağlanması,

Hedef 5.7: İlk ve orta öğretimde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması,

Hedef 5.8: İlk ve orta öğretimin kalitesinin artırılması sıralanmıştır.

6. Kişisel güvenlik ve gizlilik hakkına yönelik:

Hedef 6.1: Yoksulluk sınırı altında yaşayan fertlere yönelik şiddetin ortadan kaldırılması

Hedef 6.2: Şiddet tehdidine daha çok maruz kalan yoksul fertler için gerekli polis korumasının sağlanmasıdır.

7. Siyasi haklar ve özgürlüklere yönelik yoksul fertlerin:

Hedef 7.1: Parlamento, bölgesel ve yerel seçimler, referandumlar ve benzeri karar alma süreçleri yoluyla kamu işlerinin yürütülmesine tam ve eşit katılımı,

Hedef 7.2: Örgütlenme özgürlüğünden eşit yararlanmaları,

Hedef 7.3: Toplantı ve gösteri yapma özgürlüğünden eşit yararlanmaları,

Hedef 7.4: Bilgi edinme hakkından eşit yararlanmaları,

Hedef 7.5: Yoksulluğu azaltma stratejilerinin oluşturulması, uygulanması ve izlenmesine tam katılımının sağlanması belirtilmiştir.

İzleyen bölümde Türkiye’deki sosyal yardımların değerlendirmesinde atıfta bulunacağımız tüm bu BM kuruluşları tarafından yapılan uluslararası anlaşmalardan ve sözleşmelerden derlenmiş standartlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

11. Doğum yapacak kadının doğumdan altı hafta öncesiyile 6 hafta sonrası arasında izinli sayılması ve bu süre içinde gebelik için bakım yardımı alması

12. Hastalanarak çalışamayacak duruma gelmiş ebeveynlerin bağımlı eşleri ve çocuklarına bakım yardımı yapılması.

13. Sağlık hizmeti ya kişilere sosyal güvenlik veya sosyal koruma kanalıyla ya da kamusal sağlık hizmetleri aracılığıyla götürülmelidir.

14. İster sosyal güvenlik sistemi/sosyal yardım sistemi vasıtasıyla olsun, isterse kamusal sağlık hizmeti vasıtasıyla olsun sağlık hizmeti ayrımsız bir şekilde toplumun tüme üyelerine sağlanmalıdır.

15. Eğer kişinin geliri geçimlik seviyenin altındaysa sosyal güvenlik/sağlık sigortası ödentisi yetkili otorite tarafından karşılanmalıdır.

16. Ailenin ekmek kazanan ve çalışan bireyinin ölmesi veya malul haline gelmesinden dolayı ortaya çıkacak gelir kaybı kamu otoritesi tarafından giderilmelidir.

17. İşyeri kazası sonrasında geçici veya sürekli istihdam dışı kalma durumlarında kazayı geçiren kişilere, eşlerine ve çocuklarına yönelik sosyal güvenlik/koruma önlemlerinde aksama olmaması ve gelir kaybının karşılanması

18. Sosyal güvenlik/sosyal koruma hizmetleri ayırım gözetmeksizin toplumun tüm üyelerine sağlanmalıdır.

Binyıl Kalkınma Hedefleri

B1. Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak

B2. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlenmesini desteklemek

2030 Kalkınma Hedefleri

C1. Ulusal tanımlamalara göre, yoksulluğu her yönüyle yaşayan her yaştaki erkek, kadın ve çocuk sayısının en az yarıya indirilmesi

C2. Ulusal şartlara uygun sosyal koruma sistemlerinin ve ölçülerinin, zemini de kapsayacak şekilde, herkes için uygulanması ve 2030’a kadar yoksul ve kırılgan kesimin önemli ölçüde kapsanmasının sağlanması

C3. Özellikle yoksul ve kırılgan olan her kadın ve erkeğin, ekonomik kaynaklar, konusunda eşit haklara sahip olması ve bunun yanı sıra temel hizmetler, arazi ve diğer mülkiyet çeşitleri üzerinde kontrol, miras, doğal kaynaklar, uygun yeni teknolojiler ve mikro finans dâhil olmak üzere mali hizmetler konusundaki haklara eşit erişimin sağlanması

C4. Ücretsiz bakım ve ev işlerinin kamu hizmetleri, altyapı ve sosyal koruma politikalarının sağlanması ve hane ve aile içinde sorumluluğun ulusal açıdan uygun bir biçimde paylaşılmasının geliştirilmesi yoluyla tanınması ve değer görmesi

BM Kadın Konferansı Pekin Deklarasyonu

F1. Yoksulluk içinde kadınların ihtiyaçlarını ve çabalarını ele alan makroekonomik politikaları ve kalkınma stratejilerini gözden geçirmek, kabul etmek ve sürdürmek

F2. Kadınların eşit haklarını ve ekonomik kaynaklara erişimini sağlamak için yasaları ve idari uygulamaları gözden geçirilmesi

F3. Kadınlara tasarruf araçlarına ve kredi mekanizmalarına ve kurumlarına erişim sağlama

F4. Yoksulluğun ölçülmesinde cinsiyete duyarlı yöntemler geliştirmek ve yoksulluğun kadınlaşmasını anlamak ve çözüm üretmek amacıyla araştırma yapmak.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği

- Tam istihdam
- İstihdama, gelir getirici işe erişimde cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırılması
- Ücretlerde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması
- Hiç kimsenin kronik açlığa maruz kalmaması
- Gıdaya erişimde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması
- Herkesin barınabileceği bir konutun olması
- Herkesin yaşadığı konutun temel hizmetlere, temiz içme suyu, elektrik, sanitasyon gibi hizmet altyapısına erişimi olması belirlenmiştir.
- Tüm insanların yeterli ve uygun fiyatlı temel sağlık hizmetlerine erişimi olması
- Önlenebilir çocuk ölümlerinin ortadan kaldırılması
- Önlenebilir anne ölümlerinin ortadan kaldırılması
- Üreme çağındaki tüm kadın ve erkeklerin güvenli ve etkili doğum kontrol yöntemlerine erişimlerinin sağlanması
- Sağlık hizmetlerine erişimde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması yer almaktadır.
- Tüm çocuklar için en kısa sürede evrensel ilköğretime erişim sağlanması

- İlk ve orta öğretimde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması
- Parlamento, bölgesel ve yerel seçimler, referandumlar ve benzeri karar alma süreçleri yoluyla kamu işlerinin yürütülmesine tam ve eşit katılımı.

2. Avrupa Birliği Standartları

Avrupa Komisyonu üye ülkelerin sosyal koruma ve kapsayıcı büyüme politikalarını desteklemektedir. Konsey bu amaçla somut amaçlar içeren büyüme strateji belgesi oluşturmuştur.

a) Avrupa 2020 Stratejisi

Avrupa 2020’de belirtilen üç ana amaç arasında:

1. Akıllı büyüme: bilgi ve yeniliğe dayalı bir ekonomi geliştirmek;
2. Sürdürülebilir büyüme: daha verimli, daha yeşil ve daha rekabetçi bir ekonomi geliştirmek;
3. Kapsayıcı büyüme: sosyal kalkınma ve bölgesel uyum sağlayan yüksek istihdam yaratan bir ekonomi geliştirmek yer almaktadır.

Komisyon, somut olarak 2020 yılına kadar ulaşılabilecek istihdam, yenilikçilik, eğitim, sosyal içerme ve iklim / enerji olmak üzere beş alanda hedefler belirlemiştir. Üye devletler bu alanların her birinde kendi ulusal hedeflerini benimsemiştir.

Akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme için Avrupa 2020 stratejisi her alt başlıkta somut hedefler belirlemiştir:

- İstihdam: 2020 yılına kadar 20-64 yaş nüfusun istihdam oranının %75’e çıkarılması
- Yoksulluk ve sosyal dışlanma: Yoksulluk riski altında kalan ve sosyal dışlanmaya maruz nüfusun 20 milyon azaltılması

Yine aynı kapsamda Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Platformu kurulmuş ve Yeni Beceri ve İşler Gündemi oluşturulmuştur. Ayrıca somut hedefler içeren iş paketleri hazırlanmıştır:

- Sosyal Yatırım Paketi: Üye devletlere refah sistemlerini yaşam boyu sosyal yatırımlar için modernize etme konusunda rehberlik etmektedir.
- İstihdam Paketi: istihdam açısından kriz sonrası toparlanmanın önünü açan, yeterli düzeyde yeni işlerin yaratılması
- Emeklilik Üzerine Beyaz Kitap: sürdürülebilir ve güvenceli işler
- Gençlik İstihdam Paketi: gençlere yönelik işler

Avrupa 2020 çerçevesinde, yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olma kavramı (AROE) üç koşuldaki en az biriyle tanımlanmaktadır: 1. yoksulluk riski altında olmak, 2. maddi yoksulluk ile karşı karşıya olma durumu veya 3. İşsiz/istihdama erişimin yetersiz olduğu hanelerde yaşamak. Yoksulluğun veya sosyal dışlanmanın kesimşelliği, gelir yoksulluğu, gelir dışı yoksulluk ve işgücü piyasasıyla ilişkili yoksulluk dahil olmak üzere üç boyutu kapsayan göstergelerin bir kombinasyonu aracılığıyla ölçülebileceği ve izlenebileceği belirtilmektedir (EIGE, 2016).

Buna göre yoksulluk riski altındaki fertler, yaşadıkları hanehalkının eşdeğer kullanılabilir geliri yoksulluk sınırı altında olan fertler olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk sınırı ise ulusal düzeyde medyan hanehalkı eşdeğer kullanılabilir gelirin % 60’ı olarak belirlenmiştir.

Maddi yoksunluk aşağıdakilerden en az dördünü önleyememe veya sahip olmama durumunu ifade etmektedir:

- kira, ipotek veya hizmet faturalarının ödenmesinde gecikme yaşanması;
- ısınma maliyetini karşılayamama;
- beklenmedik ödemelerle karşı karşıya kalma;
- düzenli olarak et veya protein yemeyi sağlayamama;
- tatile çıkamamak;
- bir televizyona sahip olmamak;
- bir çamaşır makinesine sahip olmamak;
- araba sahibi olmamak;
- bir telefona sahip olmamak;

İstihdama erişimin yetersiz olduğu hanede yaşamak, yani 0-59 yaş arası bireylerin yaşadığı ve çalışma yaşındaki yetişkinlerin (18-59 yaş) toplam çalışma potansiyellerinin % 20’sinden daha az çalıştığı durumu tarif etmektedir.

Neredeyse bir yürütme gücüne sahip Avrupa Komisyonu kuşkusuz AB’nin idari yapılanması içinde en önemli yerde durmaktadır. Özellikle son yıllarda hem sosyal politika hem de toplumsal cinsiyet eşitliği alanlarında önemli kararlara ve strateji belgelerine imza atan komisyon kuşkusuz AB içinde her iki alanda da oldukça belirleyici bir role sahiptir.

İlk önce 5 Mart 2020’de komisyon tarafından Avrupa Parlamentosu’na sunulan ve 2020-2025 yılları arasında AB’nin toplumsal cinsiyet eşitliği amacına yönelik politikalarında oldukça belirleyici olacak **A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025** başlıklı strateji belgesine bakmak yerinde olacaktır.

Belge AB anlaşmasının 8. maddesine atıfla başlamaktadır. Bu madde AB’nin attığı her adımda kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri gidermek ve eşitliği tesis etmek amacıyla olduğunu açık bir şekilde ilan etmektedir. Ancak konumuz açısından önemli olan toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için atılan her adım değildir; bizi ilgilendiren kadın yoksulluğunu doğrudan ya da dolaylı olarak ortadan kaldıracak somut adımlardır. Belge, kadınlar ile erkekler arasındaki ücret makasının giderek kapanmaya devam etmesine rağmen tüm Avrupa’da hâlâ önemli bir ücret farkı bulunduğunu tespit etmektedir. Bu ücret farkı aynı zamanda emekli maaşlarının da ciddi anlamda farklılaşmasına yol açacaktır; en azından belge sorunu ortaya böyle koymaktadır. Bu nedenle kadın yoksulluğunun kadınların işgücüne katılımının yüksek olduğu AB genelinde engellenebilmesi için önce ücret farklılıklarının hızla giderilmesi gerekmektedir. Bunun ötesinde komisyon kadın yoksulluğu konusunda diğer uluslararası belgelerde tespit edilememiş ya da ilgilenilmemiş bir sorunu hemen ortaya koymaktadır; pek çok kadın erkeklere göre düşük ücret veya emekli maaşı aldığından haberdar bile değildir, çünkü ödeme sistemleri açık ve şeffaf

değildir. Komisyon 2020 yılında AB genelinde tüm ödeme sistemlerinde tam açıklık ve şeffaflık sağlamayı taahhüt etmektedir.

Bunun hemen ardından kadının bir taraftan işyerinde ayrımcılığa maruz kalırken diğer taraftan ev işlerini de aksatmamak gibi zor ve zahmetli bir rolü olduğunun altı çizilmektedir. Bu anlamda komisyon özellikle ev işlerini kadınların üstünden alacak ya da kadınların bu alandaki yüklerini azaltacak kamu yatırımlarının üye ülkeler tarafından hayata geçirilmesini şart koşmaktadır. Bu adım aynı zamanda kadınların daha uzun süreler için ücret ilişkisine girmesine ve doğal olarak kadın yoksulluğunun azalmasına yol açacaktır.

Barselona Hedefleri olarak bilinen ve sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyümeyi hedefleyen strateji ise özellikle 2002 yılından itibaren komisyonun pek çok metin ve önerisinin kaynağı olmuştur. 2002 yılında Barselona’da Avrupa Konseyi’nin aldığı kararlara ve koyduğu hedeflere Barselona Hedefleri denilmektedir ve Barselona Hedeflerinin temel amacı üye ülkelerde 0-3 yaş grubu çocukların bakımına yönelik kamusal yatırımların artırılarak kadınların işgücüne katılımının sağlanmasıdır. Örneğin, komisyonun 8 Mayıs 2018’de Avrupa Parlamentosu’na ve Avrupa Konseyi’ne yönelik raporunda üye ülkelerin bir bölümünün hâlâ Barselona Hedefleri’nin uzağında bulunduğu vurgulanmaktadır. Aslında Barselona Hedefleri 0-2 yaş grubundaki çocuklara yönelik kamusal bakım hizmetlerinin genişletilmesini ve 2010 yılında aşağıdaki hedeflere ulaşılmasını öngörmektedir:

- 1) 3 yaş ile zorunlu okul çağı yaşı arasında kalan çocukların % 90’ının;
- 2) 3 yaş altı çocukların ise %33’ünün

2010 yılına kadar kamusal bakım altına alınması öngörülmüştür. Ancak 2018 yılında bile bazı üyeler henüz bu amaçlara ulaşamamıştır. Bu adımların aşağıdaki üç amaca hizmet edeceği açıkça belirtilmiştir:

- 1) Çocuklu kadınların işgücü piyasası potansiyellerinin artırılması;
- 2) Okul-öncesi çocukların bilişsel ve sosyal kapasitelerinin artırılması;
- 3) Dezavantajlı bir sosyal kökenden gelen çocukların sosyal kapsanmasının güçlendirilmesi.

Görüldüğü gibi özellikle çocuk sahibi olan ve aynı zamanda çalışmak zorunda olan kadınlara yönelik bu strateji kuşkusuz **sosyal koruma, onurlu ve insanca yaşam, adalet ve hakkaniyet, yeterlilik, erişilebilirlik** normlarına uygundur. Ayrıca I8, B2 ve C4 standartları ima edilmiştir.

I8. Sosyal güvenlik/sosyal koruma hizmetleri ayırım gözetmeksizin toplumun tüm üyelerine sağlanmalıdır.

B2. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlenmesini desteklemek

C4. Ücretsiz bakım ve ev işlerinin kamu hizmetleri, altyapı ve sosyal koruma politikalarının sağlanması ve hane ve aile içinde sorumluluğun ulusal açıdan uygun bir biçimde paylaşılmasının geliştirilmesi yoluyla tanınması ve değer görmesi

2017’de İsveç’in Göteborg kentinde yapılan toplantı sonrasında Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi’nin ortak kararı olarak açıklanan **Sosyal Hakların Avrupa Dayanağı** sözleşmesi, komisyonun özellikle kadın ve yoksulluk konularını doğrudan ilgilendiren pek çok tavsiye ve kararına altyapı teşkil etmektedir. Bu sözleşmenin en temel amacı üye ülkelerde adaletli ve etkin işleyen işgücü piyasalarının ve sosyal güvenlik sistemlerinin oluşturulmasıdır.

Özellikle 1996 yılında revize edilen Avrupa Sosyal Şartı’na (ASŞ) doğrudan atıfta bulunmaktadır (ASŞ’ye aşağıda dönülecektir). Ancak bu sözleşmenin **2. ilkesi** işgücü piyasasında ve istihdamda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır. Eşitliğin sağlanacağı alanlar açıkça belirtilmiştir: işgücüne katılım, istihdamın şartları ve normları ve kariyer ilerlemesi. Yine aynı sözleşmenin **5. ilkesi** istihdam şartlarında eşitliği öngörürken, **6. ilkesi** ücretlerin özellikle çalışan yoksulluğunu engelleyecek düzeyde yüksek olması gerektiğini belirtmektedir. Sözleşme bu konudaki esas rolü asgari ücrete vermektedir. Sözleşmeye göre asgari ücret şu üç durumu dikkate alacak kadar yüksek olmalıdır: 1) İşçilerin ve hanelerinin ihtiyaçları, 2) Yaşam standartlarının evrimi gibi sosyal değişimler ve şartlar, 3) Ücret artışını üretkenlikte artışa endeksleyen ekonomik faktörler. Yeterli derecede yüksek asgari ücret hem yoksulluğun giderilmesinde etken olacak, hem düşük ücretli kesimler için gelir garantisi yaratacak, hem de bu kesimlerin çalışma motivasyonunu artıracaktır. Yeterince yüksek asgari ücret politikası aynı zamanda şu iki politika ile de desteklenmelidir: 1) Düşük ücretli haneler üzerindeki vergi yükünün azaltılması, 2) faktör gelirlerinin etkili sosyal katkılarla desteklenmesi.

Sözleşmenin **9. ilkesi** ise iş-hayat dengesi üzerinedir. Buna göre çalışan kadınlar (ve erkekler) esnek düzenlemelere tabi olmalıdırlar ve pek tabii ki çocuk bakımı kamusal olarak desteklenmelidir. Böylece insanların işlerinden, kariyer gelişimlerine zarar verecek şekilde, geçici bir süre için bile olsa kopmaları engellenmiş olacaktır. Kuşkusuz bu ilke doğrudan çalışan yoksul kadınların iş ve kariyer süreçlerinin sürekliliğini garanti altına alacak bir adımdır. Bu haliyle Sosyal Hakların Avrupa Dayanağı Sözleşmesi **eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, muamele eşitliği, adalet ve hakkaniyet, onurlu ve insanca yaşam, erişilebilirlik ve uyarlanabilirlik** normlarına işaret etmektedir. Ayrıca A2, B1, B2, C4, F1 ve F2 standartlarına uygundur.

A2. Yasaları ve idari uygulamaları, kadınların eşit haklarını ve ekonomik kaynaklara ulaşmasını güvence altına alacak şekilde yeniden düzenlemek.

B1. Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak.

B2. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlenmesini desteklemek.

C4. Ücretsiz bakım ve ev işlerinin kamu hizmetleri, altyapı ve sosyal koruma politikalarının sağlanması ve hane ve aile içinde sorumluluğun ulusal açıdan uygun bir biçimde paylaşılmasının geliştirilmesi yoluyla tanınması ve değer görmesi.

F1. Yoksulluk içinde kadınların ihtiyaçlarını ve çabalarını ele alan makroekonomik politikaları ve kalkınma stratejilerini gözden geçirmek, kabul etmek ve sürdürmek.

F2. Kadınların eşit haklarını ve ekonomik kaynaklara erişimini sağlamak için yasaları ve idari uygulamaları gözden geçirilmesi.

Komisyonun 14 Ocak 2020’de Avrupa Parlamentosu’na, Avrupa Birliği Konseyi’ne ve Ekonomik ve Sosyal Komite’ye yönelik bilgilendirme raporunda yine kadın çalışanların durumuna dikkat çekilmiş ve aynı işlerden emekli olsalar bile kadınların erkeklerin aldığı emekli ödemelerinin üçte ikisini alabildiğinin altı çizilmiştir.

Komisyon tarafından hazırlanan **Staff Working Documents** ayrıca kadın yoksulluğuyla ilgili pek çok boyutu ele almaktadır. Örneğin, **SWD No.202** (2016) doğrudan çalışma yaşamı ile ev işleri arasındaki denge konusunda hem konseye hem de parlamentoya tavsiyelerde bulunmaktadır (EC, 2016). Metin basit bir belirlemeyle başlamaktadır; kadının işgücü piyasalarında erkeğe nazaran az temsil edilmesi ve daha az söz sahibi olması hem yoksulluk hem de sosyal dışlanma riskini artırmaktadır. Bununla birlikte özellikle doğum nedeniyle işten ayrılma ve kariyere ara verme sorunlarının çözümü için alternatif senaryoları karşılaştırmaktadır. İlk alternatif annenin işe belirli bir süre ara vermesidir. Başka bir alternatif ise babanın daha uzun bir süre işten ayrılmasıdır. Üçüncü bir alternatif ise iki ebeveynin birden ama sırayla işe ara vermeleridir.

Avrupa Sosyal İçerme ve Sosyal Koruma Stratejisi (Joint Inclusion Memorandum-JIM) komisyon ülkeleri tarafından benimsenen en kapsamlı belge niteliği taşımaktadır. Türkiye’nin de 2004 yılında hazırlanmasına başlanan belgeyi tamamlaması gerekmektedir. Hak temelli izleme açısından bu belgenin içeriği çok önemlidir.

Avrupa Sosyal İçerme ve Sosyal Koruma Stratejisi, toplumda özel itina gösterilmesi gereken kişileri (işsizler, eğitimsizler veya yeterli eğitim alamayanlar, evsizler, engelliler, madde bağımlıları, kadınlar, çocuklar, yaşlılar vb.) kapsamakta ve istihdam, gelir dağılımı ve parasal yoksulluk, eğitim, konut, sağlık ve ulaşım politikaları, emeklilik sistemi dâhil olmak üzere sosyal güvenlik sistemi, sosyal hizmet ve sosyal yardım politikaları gibi başlıkları ele almaktadır.

Avrupa Komisyonu’yla ortak olarak bakanlık koordinasyonunda hazırlanan Ortak İçerme ve Sosyal Koruma Belgesi’nin (JIM) yazım çalışmaları 3 Aralık 2004 tarihinde düzenlenen bir seminerle başlatılmıştır. İzleyen süreçte yaklaşık 60 kurumun işbirliği ile sekiz bölümden oluşan belgenin taslak metni hazırlanmış ve Avrupa Komisyonu’na teslim edilmiştir. 2006 yılında Avrupa Komisyonu’yla anlaşma sağlanmış, sadece “Roma” (Çingenerler) kısmında anlaşmaya varılamamış ve süreç askıya alınmıştır. 2012 yılı sonunda Avrupa Komisyonu’nca belgenin istihdam stratejisi ortak belgesi ile birleştirilmesine, sadeleştirilmesine ve “Avrupa İstihdam ve Sosyal Reform Programı (ESRP)” adı altında yeni bir belge yazılmasına karar verilmiştir.

Avrupa Komisyonu ayrıca istihdamda olan kadın ve erkek arasındaki ücret farkının giderilmesini temel amaçlardan biri olarak belirlemiştir. Bu farkın giderilmesi aynı zamanda bu kurumlar tarafından kadın yoksulluğunun önlenmesi için önemli bir araç olarak görülmektedir. Bu yaklaşımın bir örneği olarak parlamentoya, Avrupa Birliği Konseyi’ne ve Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi’ne yönelik COM(2017) 678 bilgilendirme raporunda Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ücret Açığı Giderme AB Planı 2017-2019 başlıklı planın içeriği verilmektedir. Raporda önce bir durum belirlemesi yapılmaktadır. Buna göre tüm ilerlemelere rağmen AB genelinde toplumsal cinsiyete dayalı ücret açığının halihazırda %16 seviyesinde olduğu ve bu seviyenin uzunca bir süredir azaltılmadığı açıklanmıştır. Bu nedenle söz konusu plan sekiz ana hedefe sahiptir: eşit işe eşit ücret ilkesinin uygulanması sürecinde performansı artırmak, meslekler ve sektörler

düzeyinde ayrımcılıkla mücadele etmek, dikey ayrımcılıkla mücadele inisiyatifleri geliştirmek, kadınların ev işine ayırdıkları zamandan dolayı cezalandırılmalarını engellemek, kadınların yeteneklerini, çabalarını ve sorumluluklarını değerlendirmek ve artırmak, eşitsizlikleri ve eşitsizlik türlerini ortaya çıkarmak, eşitsizlik durumuyla ilgili farkındalığı artırmak ve toplumsal cinsiyete dayalı ücret açığını gidermek için ortaklıkları ve eşgüdümü artırmak.

C. İyi Örnekler

Yoksulluğun önlenmesi ve sosyal koruma sağlanması alanında toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetken hak temelli izleme yapan veya izlemeye kaynak sağlayan politika geliştirilmesinde aktif rol alan bağımsız kuruluşlardan bazı örnekler bu bölümde yer verilmektedir.

İyi İzleme ve Savunuculuk Örneği 1: İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (SIDA) Yoksulluğa Çok Boyutlu Yaklaşım ve İzleme Araç Seti

SIDA yoksulluğun aşağıda yer verilen farklı boyutuyla toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetecek şekilde ölçülmesi gereğine dikkat çekerek yoksulluğun önlenmesinde kullanılacak izleme araçları sunar.

1. Kaynaklar
2. Fırsatlar ve tercihler
3. İktidar ve temsil gücü
4. İnsan güvenliği

Yukarıda sıralanan başlıkları içeren dört boyutlu yoksulluk ölçümü ve göstergeleriyle yoksulluğun gelir eksikliğinin ötesine geçen alternatif ölçüm yöntemleri kullanılarak izlenmesine ve analiz edilmesine katkıda bulunmaktadır.

https://www.sida.se/contentassets/90754846017c4afe830dc697331bd338/poverty_toolbox_extern_mars-2018.pdf

İyi İzleme ve Savunuculuk Örneği 2: Sosyal Koruma Web Platformu

Sosyal koruma alanında çalışan araştırmacılara, politikaları üreten ve uygulayan uzmanlara açık çevrimiçi üye tabanlı bir bilgi paylaşım ve kapasite geliştirme platformudur.

Platform aynı zamanda infografik, video, fotoğraf, veritabanı ve çevrimiçi araçların yanı sıra bloglar, haberler, etkinlikler içeren sosyal koruma yayınlarının aranabilir veritabanları dahil olmak üzere çeşitli özelliklere ücretsiz erişim sağlamaktadır. Socialprotection.org üyeleri, öne çıkan sosyal koruma konularına üzerine planlanan çevrimiçi toplantılara katılabilir. Kullanıcılar ayrıca çevrimiçi kurslar, seminerler ve canlı yayın etkinlikleri gibi yenilikçi öğrenme araçlarıyla da iletişim kurabilirler. Platform, üyelerin sosyal korumayla ilgili içeriği paylaşma özelliği aracılığıyla platforma yüklemelerine olanak tanır.

<https://socialprotection.org/about>

İyi İzleme ve Savunuculuk Örneği 3: Avrupa Kadın Lobisi (AKL-EWL)

Avrupa Kadın Lobisi 1987 yılında 85 kadın örgütünden 120 kadın tarafından kurulmuştur ve asıl amacı karar alma süreçlerinde AB kurumlarını baskı altına alarak kararlarda toplumsal cinsiyet eşitliği boyutunu güçlendirmektir. Aslen bir lobi örgütüdür. Amaçları arasında her sosyoekonomik statüden kadının ekonomik durumunu güçlendirmek de vardır.

AKL son dönemde bakım hizmetleri meselesine ilişkin, özellikle de kaliteli, erişilebilir ve uygun fiyatlı bakım hizmetlerinin sağlanamamasının eşitsiz sonuçlarına dikkat çekmekte ve bakım ekonomisinin geliştirilmesi için çağrıda bulunarak Avrupa ekonomik ve sosyal stratejisi olan AB 2020 Stratejisi bağlamında bir bakım ekonomisinin geliştirilmesini talep etmektedir.

<https://womenlobby.org>

İyi İzleme ve Savunuculuk Örneği 4: Uluslararası Kapsayıcı Büyüme Merkezi (ICIG)

2002 yılında UNDP Brezilya Ofisi ve Brezilya Hükümeti arasındaki bir anlaşmayla kurulan merkez yoksulluğun her boyutuyla ilgili bilgi üretmek ve bu bilgiden politika önerileri çıkarmak amacıyla kurulmuştur. Çalışma alanları içinde kadın yoksulluğu ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Merkezde sosyal koruma politikalarını ve stratejilerini toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden gözden geçiren birçok araştırma yürütülmüş olup araştırma bulgularına dayanarak politika önerileri üretilmektedir.

Merkez Latin Amerika ülkelerinde sosyal politika üretimine dönüştürücü eşitlik anlayışıyla bilgi ve katkı sağlamaktadır.

<https://ipcig.org>

İyi İzleme ve Savunuculuk Örneği 5: Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG)

KEİG Türkiye’nin Avrupa Birliği’yle müzakerelere başlamasıyla birlikte sosyal politikalar başlığı altında yer alan kadın-erkek eşitliği ve ayrı bir başlık olarak tanımlanan istihdam konusunda Türkiye’de mevcut sorun alanlarının tespit edilmesi ve bu alanlara yönelik somut etkili politika geliştirilmesini desteklemek amacıyla 16 ilden 32 kadın örgütünü bir araya getiren bir platformdur. İlk olarak Kadın İstihdamı Zirvesi’nden sonra Mart 2006 tarihinde Kadın Örgütleri Ortak Basın Açıklaması başlığı altında kaleme alınan basın açıklamasının kadın örgütlerinin imzasına sunulmasıyla 2 Nisan 2006 tarihinde kadın emeği, kadının hane içi emeği ve istihdamı alanında çalışan bir grup kadın aktivist ve akademisyenle kurulan KEİG bir yıl sonra platforma dönüşmüştür.

KEİG kadın emeğine ilişkin sorunlar ve çalışma yaşamındaki eşitsizliklerle mücadeleye araştırma ve bilgi notları hazırlayarak katkı sağlamanın yanı sıra atölyeler ve basın açıklamalarıyla kampanyalar yürütmektedir.

http://www.keig.org/?page_id=55

İyi İzleme ve Savunuculuk Örneği 6: İnsani Gelişme Vakfı (İGV)

Türkiye’de insani gelişmeye katkı sunmak için kurulan vakıf uluslararası kuruluşlar, kamu kurumları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğine giderek yoksulluğa karşı ve insani gelişmeyi destekleyecek politikalar üretme sürecinde önerilerde bulunur. Kadın yoksulluğunu önleyecek politikalara yönelik önemli katkıları vardır.

<https://ingev.org>

IV. TÜRKİYE’DE MEVCUT DURUM ANALİZİ: NORMATİF-POLİTİK YAPI

Türkiye’de başta Anayasa olmak üzere tüm yasalar ve diğer hukuki düzenlemeler eşitlik, ayrımcılık yasağı, adalet ve hakkaniyet normlarına uygun maddeler içermektedir. Ayrıca Türkiye’nin AB’ne üyelik müzakerelerinin başlamasından sonra tüm yasal düzenlemelerin AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmesi için çalışmalar yürütülmüştür. Bu süreçteki gelişmeler ve ilgili mevzuattaki gelişmelerin temel hususları bu başlık altında yer alacaktır. Ayrıca akademik araştırmalardan yararlanılarak, hükümet programları gözden geçirilerek yoksulluğun önlenmesi ve sosyal korumaya ilişkin meclise sunulmuş ve yapılmış mevzuat değişiklikleri kronolojik olarak aktarılacaktır.

A. Mevzuat

Bu bölümde pek çok yasal hüküm ve pek çok kurumdan bahsedileceğinden bunların bir listesi tablo 4.1’de verilmiştir.

Tablo 4-1: Türkiye’de Sosyal Korumaya İlişkin Mevzuat Listesi

Sosyal Koruma Alanındaki mevzuata ilişkin önemli gelişmeler	Tarih
3001 No’lu İş Kanunu	1936
4792 Sayılı İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu	1945
5434 No’lu Emekli Sandığı Kanunu ve Emekli Sandığı Kurumu	1950
Hastaneler Kararnamesi	1955
Sosyal Hizmet Enstitüsü Kuruluş Yönergesi	1959
1961 Anayasası	1961
506 No’lu Sosyal Güvenlik Kanunu	1961
Sosyal Sigortalar Kurumu	1965
Bağkur	1971
65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun	1983
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu	1986
Türk Medeni Kanunu	2001
4857 Sayılı İş Kanunu	2003
5506 No’lu Sosyal Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu	2006
Anayasa	2010-1980
Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Engellenmesine Dair Kanun	2012

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik	2013
Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik	2013
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu	2016

1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Mevzuat

Bu başlık altında ulusal yasalara ve mevzuat belgelerine yer verilmektedir. Sosyal koruma ve yoksulluğun önlenmesi için düzenlenen yasal mevzuat içeriğinde toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin ne denli benimsendiğinin bir değerlendirilmesi sunulmaktadır. Cumhuriyet dönemi sosyal refah anlayışı ve kadına özgü sorunların çözümüne ilişkin Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü’nün kuruluşu ve sonrasında kadından aileye geçiş süreci 2018 yılında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatlanması Kanunu’ndaki 30. maddede yer verilen Sosyal Politikalar Kurulu’nun kurulması ve izleyen süreç kurulun stratejik belgeleri ve planları incelenerek aktarılmaktadır.

Öncelikle **Anayasa’nın 10. maddesi** kanun önünde eşitlik ilkesinin altını doldururken toplumsal cinsiyet eşitliğini de bu başlık altında bir ilke haline getirmektedir. Buna göre:

“Madde 10- Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.”

2004 ve 2010 yılında maddede yapılan değişiklikler ise apaçık bir şekilde kadınlara yönelik pozitif ayrımcılığın, maddenin temel ilkeleriyle çelişmeyeceğini ifade etmektedir.

(Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 12/9/2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

Anayasa’nın 49. Maddesi açıkça çalışma hakkını düzenlemektedir.

“Madde 49- Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. (Değişik: 3/10/2001-4709/19 md.) Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.”

Maddede 2001 yılında yapılan değişiklikle devlet hem çalışanlar hem de çalışmayanlar için sosyal güvenlik ve sosyal koruma sağlamakla görevlendirilmiştir. **50. Madde** ise çalışma yaşamında özel olarak korunması gereken grupları tanımlamıştır. Ancak bu maddenin özellikle bazı sektörlerde toplumsal cinsiyet ayrımcılığına yol açabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

“Madde 50- Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.”

Anayasa’nın 60. maddesi ise açıkça ayırım gözetilmeksizin herkesin sosyal güvenlik hakkını garanti altına almaktadır.

“Madde 60- Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.”

Burada yasal mevzuatın kadın yoksulluğu ile ilgili olarak iki boyutu birden içerdiğini ayrıca vurgulamak gerekir; ayrımcılık karşıtlığı ve kadınlara yönelik özel sosyal koruma tedbirleri.

Bu nedenle yasal mevzuatın geri kalanı incelenirken önce birinci sonra da ikinci boyut üzerinde durulacaktır.

4857 Sayılı İş Kanunu da işyerinde ayrımcılığı apaçık bir şekilde yasaklamaktadır:

“Madde 5 - (Ek: 6/2/2014-6518/57 md.) İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz. İşveren, esaslı sebepler olmadıkça tam süreli çalışan işçi karşısında kısmî süreli çalışan işçiye, belirsiz süreli çalışan işçi karşısında belirli süreli çalışan işçiye farklı işlem yapamaz. İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz. Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmaz. İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz. İş ilişkisinde veya sona ermesinde yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davranıldığında işçi, dört aya kadar ücreti tutarındaki uygun bir tazminattan başka yoksun bırakıldığı haklarını da talep edebilir. 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu’nun 31’inci maddesi hükümleri saklıdır. 20’nci madde hükümleri saklı kalmak üzere işverenin yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davrandığını işçi ispat etmekle yükümlüdür. Ancak, işçi bir ihlalin varlığı ihtimalini güçlü bir biçimde gösteren bir durumu ortaya koyduğunda, işveren böyle bir ihlalin mevcut olmadığını ispat etmekle yükümlü olur.”

Madde çok açık bir şekilde toplumsal cinsiyet ayrımcılığını işyerinde yasaklama amacı taşımaktadır. Hem eşit işe eşit ücret ilkesi gözetilmiştir, hem de olası gebelik durumunun kadının işyerindeki haklarının aleyhine kullanılması engellenmiştir.

Esas olarak 2016 yılında 6701 Sayılı Kanun’la kurulan **Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’nun** kuruluş kanunu hem ayrımcılıkla ilgili maddelere hem de kadın yoksulluğuyla ilgili dolaylı maddelere sahiptir. Kanunun 3. maddesi eşitlik ilkesini açıkça tanımlayarak ayrımcılığı yasaklamaktadır:

“Madde 3- (1) Herkes, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşittir. (2) Bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır. (3) Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ihlalin sona erdirilmesi, sonuçlarının giderilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi, adli ve idari yoldan takibinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. (4) Ayrımcılık yasağı bakımından sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri, yetki alanları içerisinde bulunan konular bakımından ayrımcılığın tespiti, ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.”

Bu madde her türden ayrımcılığı yasakladığı için eşit işe eşit ücret ve yoksulluk yardımlarından yararlanmada kadın ile erkek arasındaki ayrımcılığın engellenmesi için de yasal bir temel sağlamaktadır. Keza **6. madde** istihdam ve serbest meslek ile ilgili olarak ayrımcılık yasağının altını doldurmaktadır:

“Madde 6- (1) İşveren veya işveren tarafından yetkilendirilmiş kişi; işverenin çalışanı veya bu amaçla başvuran kişi, uygulamalı iş deneyimi edinmek üzere bir işyerinde bulunan veya bu amaçla başvuran kişi ve herhangi bir sıfatla çalışmak ya da uygulamalı iş deneyimi edinmek üzere işyeri veya iş ile ilgili olarak bilgi edinmek isteyen kişi aleyhine, bilgilenme, başvuru, seçim kriterleri, işe alım şartları ile çalışma ve çalışmanın sona ermesi süreçleri dâhil olmak üzere, işle ilgili süreçlerin hiçbirinde ayrımcılık yapamaz. (2) Birinci fıkra iş ilanı, işyeri, çalışma şartları, mesleki rehberlik, mesleki eğitim ve yeniden eğitimin tüm düzeylerine ve türlerine erişim, meslekte yükselme ve mesleki hiyerarşinin tüm düzeylerine erişim, hizmet içi eğitim, sosyal menfaatler ve benzeri hususları da kapsar. (3) İşveren veya işveren tarafından yetkilendirilmiş kişi, istihdam başvurusunu gebelik, annelik ve çocuk bakımı gerekçeleriyle reddedemez. (4) Serbest mesleğe kabul, ruhsat, kayıt, disiplin ve benzeri hususlar bakımından ayrımcılık yapılamaz. (5) 22/5/2003 tarihli ve 4857 Sayılı İş Kanunu kapsamına girmeyen her türlü iş ve iş görme sözleşmeleri de bu madde kapsamındadır. (6) Kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam bu madde hükümlerine tabidir.”

Hemen arkasından ise **7. madde** ayrımcılık konusunda ileri sürülebilecek mazeret oluşturan her türlü durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Madde 7- (1) Bu Kanun kapsamında ayrımcılık iddiasının ileri sürülemeyeceği hâller ve istisnalar şunlardır: a) İstihdam ve serbest meslek alanlarında, zorunlu mesleki gerekliliklerin varlığı hâlinde amaca uygun ve orantılı olan farklı muamele. b) Sadece belli bir cinsiyetin istihdamını zorunlu kılan durumlar. c) İşe kabul ve istihdam sürecinde, hizmetin zorunlulukları nedeniyle yaş sınırlarının belirlenmesi ve uygulanması, gereklilik ve amaçla orantılı olması şartıyla yaşa dayalı farklı muamele. ç) Çocuk veya özel bir yerde tutulması gereken kişilere yönelik özel tedbirler ve koruma önlemleri. d) Bir dine ait kurumda, din hizmeti veya o dine ilişkin eğitim ve öğretim vermek üzere sadece o dine mensup kişilerin istihdamı. e) Dernek, vakıf, sendika, siyasi parti ve meslek örgütlerinin, ilgili mevzuatlarında veya tüzüklerinde yer alan amaç, ilke ve değerler temelinde üye olacak kişilerde belli şart ve nitelik aramaları. f) Eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik, gerekli, amaca uygun ve orantılı farklı muamele. g) Vatandaş olmayanların ülkeye giriş ve ikametlerine ilişkin şartlarından ve hukuki statülerinden kaynaklanan farklı muamele.”

2. Sosyal Korumaya Yönelik Mevzuat ve Kurumlar

Eşitlik boyutuna yapılan vurgulardan sonra sosyal korumaya ilişkin yasal önlem ve mevzuat sosyal korumanın hem çalışanlara hem de çalışmayanlara yönelik boyutlarıyla ele alınacaktır. Öncelikle, çalışanlar açısından sosyal korumanın en önemli boyutu olan İş Kanunu’nun öngördüğü çalışan kadınlara yönelik sosyal koruma önlemlerine ve kurumlara bakılacaktır.

Türkiye’de Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigorta sistemlerinin kuruluşu **1936 tarihli 3001 No’lu İş Kanunu’na** kadar geri götürülebilir. Bu kanunda çalışanlar için bir sosyal sigorta sisteminin

tedrici bir şekilde kurulması öngörülmüştür. Ancak tedrici olarak atılması öngörülen adımlar II. Dünya Savaşı sonrasına kadar atılamamıştır⁵. Bundan sonrasını SGK’nın web sitesinden aktaralım:

“Sosyal sigorta kolları ile ilgili ilk kanun, 27.06.1945 tarihli ve 4772 Sayılı İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu’dur. Bu kanunun yürürlüğe girmesi ile İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası uygulanmaya başlamıştır. Anılan kanuna paralel olarak 16.07.1945 tarihinde 4792 Sayılı İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunun 01.01.1946 tarihinde yürürlüğe girmesiyle İşçi Sigortaları Kurumu kurularak 1945 yılına kadar kurulan çok sayıdaki sandığın da birleştirilmesi sağlanmıştır. İşçi Sigortaları Kurumu kurulduğu yıl, ilk önce 4772 Sayılı İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu kapsama alınmıştır. Sonrasında ise, 1950 yılında 5417 Sayılı İhtiyarlık Sigortası Kanunu, 1951’de 5502 Sayılı Hastalık ve Analık Sigortası Kanunu ve 1957’de de 6900 Sayılı Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortası Kanunu kabul edilmiştir.”⁶

Ancak asıl dönüşüm 1961 Anayasası’yla yaşanmıştır. Bu anayasa hem çalışan kesimlerin hem de çalışmayanların sosyal haklarını genişletme konusunda kökten adımlar atmıştır. Örneğin, daha 10. maddede kişinin temel hak ve hürriyetlerine sosyal ve ekonomik bir içerik verilmiştir:

“MADDE 10.- Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adâlet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve mânevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar.”

Görüldüğü gibi özgürlük sorununun aynı zamanda sosyal ve ekonomik haklarla tanımlanmasına yönelik önemli bir adım atılmıştır. 12. maddeyle yukarıda detayları verilen eşitlik vurgusu daha da öne çıkarılmıştır.

“MADDE 12.- Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.”

43. madde ise apaçık bir şekilde önemli bir sosyal koruma hükmü getirmektedir.

“MADDE 43.- Kimse, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmaz. Çocuklar, gençler ve kadınlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunur.”

Böylece çalışana yönelik önemli bir sosyal koruma adımı atılmıştır. Keza 44. madde çalışanların izin hakkını, 45. madde ücrette adalet ilkesini, 48. madde sosyal güvenlik hakkını, 49. madde sağlık hizmeti hakkını düzenlemektedir. 1950 tarihinde yürürlüğe giren **5434 No’lu Emekli Sandığı Kanunu** ile kamu çalışanlarına yönelik olarak kurulan Emekli Sandığı Kurumu’ndan sonra 1961 Anayasası’nı yine 1961 yılında çıkarılan **506 Sayılı Sosyal Güvenlik Kanunu** takip etmiştir. Bu kanunun ardından 1965 yılında ücretli çalışanlar için Sosyal Sigortalar Kurumu kurulmuştur. 1971 yılında ise serbest çalışanlara yönelik BağKur hayata geçirilmiştir. 2006

5 Bu konuda SGK’nın web sitesine bakılabilir. Bkz. <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz/tarihce>.

6 Bu konuda SGK’nın web sitesine bakılabilir. Bkz. <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz/tarihce>.

tarihinde 5506 No’lu kanunla bu üç kurum ve genel sağlık sigortası sistemi Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) adı altında birleştirilmiştir. Böylece Türkiye için günümüzde geçerli sosyal güvenlik sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistem hem primli hem de primsiz ödeme yapanlara yönelik iki başlı bir sistemi ortak normlar altında birleştirmeyi amaçlamıştır. Bu sistemde çalışarak prim ödeyenler ve çalışmayanlar aynı genel sosyal güvenlik ve genel sağlık sigortası kapsamında birleştirilmiştir.

5506 No’lu Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu açık bir şekilde aslında sosyal haklardan yararlanma anlamında çalışan ile çalışmayan arasındaki ayrımı esnetmektedir. Örneğin, üzrinde defalarca değişiklik yapılan 3. madde kanunun kapsamı tanımlanırken çalışan eşleri, çocukları ve diğer çalışmayan kesimleri de kapsam altına alınmıştır.

Burada diğer bir önemli unsur da **4857 Sayılı İş Kanunu’dur**. Aslen çalışanların iş akdi ve işyerindeki haklarına ilişkin hükümler içeren kanun, çalışanların sosya olarak korunmasına yönelik hükümler de içermektedir.

İş Kanunu analık halinde kullanılacak izin ve araları düzenler:

“**Madde 74** - Kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam on altı haftalık süre için çalıştırılmamaları esastır. Çoğul gebelik halinde doğumdan önce çalıştırılmayacak sekiz haftalık süreye iki hafta süre eklenir. Ancak, sağlık durumu uygun olduğu takdirde, doktorun onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki üç haftaya kadar işyerinde çalışabilir. Bu durumda, kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelerle eklenir. (Ek cümle: 13/2/2011-6111/76 md.) Kadın işçinin erken doğum yapması halinde ise doğumdan önce kullanamadığı çalıştırılmayacak süreler, doğum sonrası sürelerle eklenmek suretiyle kullanılır. (Ek cümleler: 29/1/2016-6663/22 md.)

Doğumda veya doğum sonrasında annenin ölümü hâlinde, doğum sonrası kullanılmayan süreler babaya kullanılır. Üç yaşını doldurmamış çocuğu evlat edinen eşlerden birine veya evlat edinene çocuğun aileye fiilen teslim edildiği tarihten itibaren sekiz hafta analık hâli izni kullanılır. (Ek fıkra: 29/1/2016-6663/22 md.)

Birinci fıkra uyarınca kullanılan doğum sonrası analık hâli izninin bitiminden itibaren çocuğunun bakımı ve yetiştirilmesi amacıyla ve çocuğun hayatta olması kaydıyla kadın işçi ile üç yaşını doldurmamış çocuğu evlat edinen kadın veya erkek işçilere istekleri hâlinde birinci doğumda altmış gün, ikinci doğumda yüz yirmi gün, sonraki doğumlarda ise yüz seksen gün süreyle haftalık çalışma süresinin yarısı kadar ücretsiz izin verilir. Çoğul doğum hâlinde bu sürelerle otuzar gün eklenir.

Çocuğun engelli doğması hâlinde bu süre üç yüz altmış gün olarak uygulanır. Bu fıkra hükümlerinden yararlanılan süre içerisinde süt iznine ilişkin hükümler uygulanmaz. Yukarıda öngörülen süreler işçinin sağlık durumuna ve işin özelliğine göre doğumdan önce ve sonra gerekirse artırılabilir. Bu süreler hekim raporu ile belirtilir. Hamilelik süresince kadın işçiye periyodik kontroller için ücretli izin verilir. Hekim raporu ile gerekli görüldüğü takdirde, hamile kadın işçi sağlığına uygun daha hafif işlerde çalıştırılır. Bu halde işçinin ücretinde bir indirim yapılmaz.

İsteği halinde kadın işçiye, onaltı haftalık sürenin tamamlanmasından veya çoğul gebelik halinde onsekiz haftalık süreden sonra altı aya kadar ücretsiz izin verilir. (Ek cümle: 29/1/2016-6663/22 md.)

Bu izin, üç yaşını doldurmamış çocuğu evlat edinme hâlinde eşlerden birine veya evlat edinene verilir. Bu süre, yıllık ücretli izin hakkının hesabında dikkate alınmaz. Kadın işçilere bir yaşından küçük çocuklarını emzirmeleri için günde toplam bir buçuk saat süt izni verilir. Bu sürenin hangi saatler arasında ve kaç bölünerek kullanılacağını işçi kendisi belirler. Bu süre günlük çalışma süresinden sayılır.”

2013 tarihinde yürürlüğe giren **Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik** dolaylı olarak kadın yoksulluğunun engellenmesine yönelik ciddi bir adım atılmasına yol açmıştır. Çocuk bakımı veya gebelik dolayısıyla işgücü piyasasından ve istihdamdan uzak kalan yoksul kadınların yeniden istihdama kazandırılmaları açısından önemli bir adımdır.

Görüldüğü gibi annelikle ilgili olası her durum göz önüne alınmış gibidir. Buradan sonra çalışmayanlara yönelik sosyal koruma ile mevzuat kısaca ele alınacaktır.

Burada tarihsel olarak ilk önemli adım **1955 tarihli, 8972 Sayılı Hastaneler Kararnamesi**’dir. Henüz ortada genelleştirilmiş bir sosyal güvenlik ve sosyal koruma sistemi yokken atılan bu adım kuşkusuz önemli bir kazanımdır. Kararnamenin 4. maddesi hastanelere ücretsiz kabul edilecek grupları tanımlamıştır. Gebeler, bulaşıcı hastalığa sahip kimseler, fukaralığı tespit edilmiş kimseler, malulen emekliler bu grup içinde sayılmıştır. Sağlık hizmetlerine ilişkin 1955 tarihinde Hastaneler Talimatnamesi’yle kamu hastanelerine ücretli ve ücretsiz kabul edilecek hastaların tanımlanmış olması önemlidir (Resmi Gazete, 1955-Hastaneler Talimatnamesi (Yalçınkaya, 2017)). Talimatnameyle, kamu hastanelerinde sağlık hizmetlerinin, ödeme gücü olan vatandaşlara belirli bir ödeme karşılığında sunulmasına geçiş gerçekleştirilmiştir. 1955 yılında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Hastaneleriyle Rehabilitasyon Müesseselerine Verilecek Mütedavil Sermaye Hakkında Kanun da çıkarılmıştır (Resmi Gazete 1955- Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Hastaneleriyle Rehabilitasyon Müesseselerine verilecek Mütedavil Sermaye Hakkında Kanun). Bu kanunla, kamu hastaneleri ücretle hizmet sunan müesseselere dönüştürülmüş ve döner sermayeli kuruluşlar haline getirilmiştir. Sağlık Bakanlığı’nın 1965 yılında yayımladığı çalışmada dikkat çeken bir başka nokta ise 1955 yılında çıkan, daha sonra 209 Sayılı Sağlık Bakanlığına Bağlı Sağlık Kurumları ile Esinlendirme Tesislerine Verilecek Döner Sermaye Hakkında Kanun’la düzenlenen döner sermaye uygulamasına yönelik olmuştur. Bu uygulamayla ödeme gücü olan vatandaşların, muayene ve tedavi ücretlerine katılmaları ve devlet bütçesinden ödenen kaynakların yoksul vatandaşlara yönelik hizmete aktarılması planlanmıştır (Yalçınkaya, 2017).

Sosyal Hizmet Enstitüsü Kuruluş Yönergesinin (1959) esasları arasında sosyal hizmet programlarının uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuk, muhtaç engelli ve muhtaç yaşlıya öncelik tanınması gerektiği belirtilmiş ve aynı zamanda eşitlik ilkesine yer verilmiştir. Sosyal hizmetler alanında faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında koordinasyon ve işbirliği tesis edilerek güç birliği sağlanmasının ve mevcut kaynaklara en verimli şekilde işlerlik kazandırılmasının önemi vurgulanmıştır.

- d) Sosyal hizmetlerin yürütülmesinde ve sunulmasında sınıf, ırk, dil, din, mezhep veya bölge farklılığı gözetilemez, hizmet talebinin hizmet arzından fazla olması halinde öncelikler, muhtaç olma derecesi ve başvuru veya tespit sırası esas alınarak belirlenir.
- e) Korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin sosyal hizmetler, ancak bu kanunla kurulan kurum tarafından yürütülür.

65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun (1976) sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar, nafaka bağlanmış veya nafaka bağlanması mümkün olanlar veya 24/5/1983 tarihli ve 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu hükümlerine göre harçlık ödenenler hariç olmak kaydıyla, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları tarafından muhtaç olduğuna karar verilen 65 yaşını doldurmuş vatandaşlara aylık bağlanmasına dair hükümler içermektedir.

1986 tarihli ve 3294 No’lu **Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu** ise açık bir şekilde devlet tarafından sağlanan yardımların kimler tarafından alınabileceğini ve bu yardımların hangi şartlar altında dağıtılacağını belirlemiştir. 1. maddede temel amaç, 2. maddede ise kapsam tanımlanmıştır:

“Madde 1 - (Değişik: 16/6/1989-3582/1 md.) Bu Kanunun amacı; fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir.”

“Madde 2 - Fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan (...) vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu Kanun kapsamı içindedir.”

Madde 3 ise Merkez Bankası nezdinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’nun kurulduğunu ilan etmiştir. Böylece Türkiye’de kadın yoksulluğuyla **mücadelede en aktif biçimde kullanılacak kurumlardan biri ortaya çıkmıştır.**

Yoksul kadınlara yönelik diğer önemli bir koruma ise 4721 No’lu **Türk Medeni Kanunu**’nda sağlanmaktadır, boşanmış ve çalışmayan kadınların ve bu kadınların vesayetine bırakılan çocukların bakımı için karşı tarafın yargı mekanizması tarafından belirlenecek bir nafaka ödemesi zorunlu kılınmıştır.

Kuşkusuz kadın yoksulluğu aynı zamanda son zamanlarda üstünde yoğunlaşan şiddeti daha çok hisseden kadınlar için şiddete maruz kalma riskini de arttırmaktadır. Ayrıca yoksulluk ile şiddet görme arasında doğrudan bir ilişki de vardır. Kadınların işgücüne katılımının düşük olduğu Türkiye’de kadınların büyük bir bölümünün ekonomik bağımsızlığa sahip olmaması özellikle bu kesimin şiddete zorunlu bir şekilde katlanmasına ve kadına yönelik şiddetin daha pervasız

olmasına yol açmaktadır. Şiddet gören kadının ekonomik bağımsızlığa sahip olmaması durumunda şiddet dolayısıyla aileden kopması yoksullaşmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan şiddet gören kadının hem ekonomik performansı düşmekte hem de piyasa dinamikleri karşısında özsaygı yitimine uğramaktadır. Dolayısıyla kadına yönelik şiddeti engellemeye çalışan yasal mevzuatın kadın yoksulluğu ile mücadele sürecinde önemli bir payı vardır.

Bu çerçevede 2012 tarihli ve 6284 No’lu **Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Engellenmesine Dair Kanun**’a bakmak gerekir. 3. maddede mülki amirin şiddet gören tarafa sağlayacağı koruma önlemleri belirtilmiştir:

“Madde 3 - (1) Bu Kanun kapsamında korunan kişilerle ilgili olarak aşağıdaki tedbirlerden birine, birkaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere mülkî amir tarafından karar verilebilir:

a) Kendisine ve gerekiyorsa beraberindeki çocuklara, bulunduğu yerde veya başka bir yerde uygun barınma yeri sağlanması. b) Diğer kanunlar kapsamında yapılacak yardımlar saklı kalmak üzere, geçici maddi yardım yapılması. c) Psikolojik, meslekî, hukukî ve sosyal bakımdan rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesi. ç) Hayatî tehlikesinin bulunması hâlinde, ilgilinin talebi üzerine veya resen geçici koruma altına alınması. d) Gerekli olması hâlinde, korunan kişinin çocukları varsa çalışma yaşamına katılımını desteklemek üzere dört ay, kişinin çalışması hâlinde ise iki aylık süre ile sınırlı olmak kaydıyla, on altı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının yarısını geçmemek ve belgelendirilmek kaydıyla Bakanlık bütçesinin ilgili tertibinden karşılanmak suretiyle kreş imkânının sağlanması.”

Görüldüğü gibi şiddet gören kadın eğer çalışıyorsa ve muhtaç ise ona yönelik ayrıntılı bir koruyucu adımlar listesi belirlenmiştir.

Keza yine 2013 tarihli **Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik**, kadına yönelik şiddetin engellenmesi sürecinde özellikle şiddet gören yoksul kadınlara yönelik bir koruma hizmeti sağlamaktadır.

B. Politikalar

Bu bölümde, kamu kurumlarının ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının yoksulluk ve sosyal yardımlara yönelik proje ve programları ele alınacaktır. Bu çerçevede Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İŞKUR ve Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından geliştirilen projeler ve uygulanan programlar toplumsal cinsiyet perspektifinden kadın yoksulluğuyla mücadeleye yönelik stratejiler ve adımlar bağlamında incelenecektir.

1. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

AÇSHB’nin vizyonu “Toplumsal değerler çerçevesinde bireyi ve aileyi güçlendiren sosyal hizmetler sunmak; sosyoekonomik kalkınmaya katkı sağlama hedefiyle istihdamı artıran, çalışma hayatını düzenleyen, denetleyen tedbirler almak ve sosyal güvenlik sisteminin etkinliğini sürdürmek” olarak tarif edilmiştir. Bakanlığın merkez birimi genel müdürlükler ve müstakil daire başkanlıkları ile bunlara bağlı muhtelif birimlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda,

AÇSHB, Çalışma Genel Müdürlüğü, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, Personel Genel Müdürlüğü, Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Şehit Yakınları ve Gaziler Genel Müdürlüğü olarak yapılanmıştır. Ayrıca, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) bakanlığın ilgili kuruluşları arasındadır. AÇSHB ve bünyesindeki genel müdürlüklerin sosyal koruma ve sosyal yardımlarla ilgili faaliyetlerine dair bilgi ilerleyen bölümlerde verilecektir.

2019 yılı bütçesiyle, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına 103.091.801.000 TL ödenek tahsis edilmiştir. Bu tutar genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerine verilen ödeneğin %1,086’sına karşılık gelmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına, 2019 yılı bütçesi ve sonradan yapılan değişikliklerle tahsis edilen 106.750.366.578,96 TL’lik ödeneğin 106.421.282.769,14 TL’si bütçe gideri olarak gerçekleşmiştir. Bu bütçe giderinin %2,9’u personel gideri, %0,55’i sosyal güvenlik prim giderleri, %1,55’i mal ve hizmet alım gideri, %94,8’i cari transferler, %0,15’i sermaye giderleri ve %0,06’sı ise sermaye transferleri olarak gerçekleşmiştir (Sayıştay Denetim Raporu, 2020).

a) Çalışma Genel Müdürlüğü

Çalışma Genel Müdürlüğü’nün misyonu “Çalışma hayatını düzenlemek ve denetlemek, işgücü piyasasının yapısal sorunlarını çözmek suretiyle büyümenin istihdama katkısını, istihdam ve işgücüne katılım oranını artırmak, nitelikli insan kaynağı oluşturmak, sosyal güvenliği yaygınlaştıracak tedbirler almak, iş sağlığı ve güvenliği kültürünü geliştirerek tüm çalışanlara sağlıklı ve güvenli çalışma ortamı oluşturmak” olarak tarif edilmiştir. Genel müdürlüğün yetki, görev ve sorumluluklarından bazıları şöyledir: çalışma hayatına ilişkin onayladığımız uluslararası sözleşmeler ve AB uyum yasaları çerçevesinde sosyal tarafların görüşleri de alınarak yeniden düzenlenmesi için çalışmalarda bulunmak; AB mevzuatına uyum çalışmaları ile ülkemizce onaylanan veya onaylanması düşünülen ILO Sözleşmeleri ve diğer uluslararası belgelerle ilgili olarak genel müdürlük görüşlerinin oluşturulmasında koordinasyonu sağlamak ve bunlarla ilgili çalışmaları yürütmek; çalışma hayatında eşit muameleyi teşvik edici ve ayrımcılığın önlenmesine yönelik politika ve stratejiler belirlenmesine yönelik çalışmalar yürütmek ve bu politika stratejilerinin uygulanmasını izlemek, projeler geliştirmek; AB uyum çalışmaları kapsamında üye devletlerdeki uygulamaları incelemek; Kadın İstihdamı Ulusal İzleme Koordinasyon Kurulu’nun sekreteryaya hizmetlerini yürütmek. Bu çerçevede genel müdürlük tarafından yürütülen çalışma hayatında kadının güçlendirilmesine yönelik projelerden bazıları şunlardır:

(1) Çalışma Hayatında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi

2010-2012 yılları arasında uygulanan bu projenin hedef kitlesi kadınlar, sosyal taraflar, meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları, işletmeler ve belediyelerdir. Projenin amacı çalışma hayatında fırsat eşitliği hususunda mevzuatın gözden geçirilmesi, Avrupa Birliği mevzuatıyla karşılaştırmalı inceleme yapılması, mevzuatın uygulanmasından sorumlu kurumların kapasitelerinin geliştirilmesi ve konuya ilişkin kamu duyarlılığının artırılmasıdır. Proje kapsamında bakanlık, sosyal taraflar, meslek kuruluşları ve STK temsilcilerine çalışma hayatında toplumsal cinsiyet

eşitliği hususunda eğitimler verilmesi, mevzuatın gözden geçirilerek, iyileştirilmesine yönelik politika önerilerinin ortaya konulması ve bakanlık tarafından ülkede faaliyet gösteren işletmeler ve belediyeler içinden işyerlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla belirlenen kriterlere göre seçilenlere “Çalışma Hayatında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ödülü” verilmesi öngörülmüştür. Projenin göstergeleri eğitim verilen kişi sayısı, hazırlanan farkındalık materyali sayısı ve takdimi gerçekleştirilen ödül sayısıdır. Projenin fon kaynağı IPA’dır.

Projenin sonucunda partner ülkeler Almanya ve Avusturya deneyimlerinden de faydalanılarak çalışma mevzuatı, AB müktesebatı ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Çok sayıda kamu çalışanına toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi verilmiştir. Projenin, çalışma hayatında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratmaya yönelik önemli bir çıktısı ise bakanlık tarafından 2012-2017 döneminde ülkede faaliyet gösteren işletmeler ve belediyeler arasından belirlenen kriterlere göre seçilenlere Çalışma Hayatında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ödülü verilmesi olmuştur.

(2) Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı İstihdam Politikalarının Desteklenmesi Projesi

Uygulama dönemi 2019-2022 olan projenin hedef kitlesi kadınlardır. Projenin amacı toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı istihdam politikalarının hazırlanması ve uygulanması süreçlerinin iyileştirilmesine katkı sağlanmasıdır. Proje kapsamında cinsiyete duyarlı istihdam politikaları üretmek için AÇSHB’nin kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi, kadınların insana yakışır işlerde çalışmaları ve işgücü piyasasında cinsiyet eşitliğinin sağlanması maksadıyla eğitim programları ve materyaller oluşturulması, kadın istihdamının kolaylaştırılması için çalışma mevzuatında son dönemde yapılan düzenlemelerin etki analizlerinin gerçekleştirilmesi ve AÇSHB’nin kadın istihdamı ve cinsiyet eşitliği alanında yürüteceği çalışmalara yol haritası oluşturmak amacıyla çalışmalar yapılmasına yönelik faaliyetlerde bulunulmuştur. Projenin göstergeleri oluşturulacak eğitim programları ve materyallerin sayısı ve etki analizi raporu kapsamında değerlendirilecek yasal düzenleme sayısıdır. Projenin bütçesi 361.000 \$ ve fon kaynağı ILO’dur. Projeye ilgili çalışmalar devam etmektedir.

(3) Cinsiyet Eşitliği Odağında Geleceğin İnsana Yakışır İşleri Yaklaşımının Desteklenmesi Projesi

Uygulama dönemi 2020-2022 olan projenin hedef kitlesi kadınlar, sosyal taraflar, meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, işsizler, çalışanlar, işverenler ve üniversitelerdir. Projenin amacı cinsiyet eşitliği odağında ve geleceğin iyi işleri yaklaşımında istihdamın ve istihdam edilebilirliğin desteklenmesi ile AÇSHB’nin politika yapma ve uygulama kapasitesinin geliştirilmesidir. Proje kapsamında hizmet ve hibe bileşeni altında kampanya ve etkinlikler aracılığıyla toplumsal farkındalığın artırılması, bakanlık personeli, sosyal ortaklar ve meslek kuruluşları temsilcileri için geleceğin insana yakışır işleri anlayışının yaygınlaştırılması amacıyla verilecek eğitimlerle kurumsal kapasitenin artırılması, yapılacak bilimsel ve teknik çalışmalar neticesinde özel politika gerektiren grupların istihdamının artırılmasına ilişkin geleceğin iyi işleri yaklaşımıyla raporların hazırlanması, eşgüdüm ve işbirliği mekanizmaları çerçevesinde konuyla alakalı kurumlarla/kuruluşlarla çalışmalar yapılmasına yönelik faaliyetlerde bulunulmuştur. Projenin göstergeleri AÇSHB personeli, sosyal ortaklar ve STK’lar dahil diğer ilgili aktörler için düzenlenecek

kurumsal kapasite artırıcı etkinliklerin sayısı, bilinçlendirme kampanyaları/ etkinlikleri aracılığıyla erişilen kişi sayısı, yapılacak bilimsel ve teknik çalışmalar neticesinde ulaşılabilecek raporların sayısı, eşgüdüm ve işbirliği mekanizmaları çerçevesinde konuyla alakalı yapılacak çalıştayların, konferansların seminerlerin sayısıdır. Projenin bütçesi 8.8 milyon avro ve fon kaynağı IPA II’dir. Projeye ilgili çalışmalar devam etmektedir.

(4) Kadın İstihdamının Desteklenmesi için Büyükanne Projesi

Proje Nisan 2017-Mart 2018 döneminde uygulanmıştır. Projenin hedef kitlesi üç yaşını doldurmamış çocuğu olan ve hâlihazırda işgücü piyasasında yer alan kadınlardır. Projenin amacı üç yaşını doldurmamış torununa bakan büyükannelere verilecek yardımla hâlihazırda çalışmakta olan kadınların işgücü piyasasından çekilmesini önlemek ve çocuklara büyükanneleriyle büyüme imkânı sağlayarak kültür aktarımına destek olmaktır. Projenin temel faaliyetleri üç yaşını doldurmamış torununa bakan büyükannelere aylık nakit desteği sağlanmasıdır ve beklenen sonuçları kadınların işgücü piyasasına katılım oranının artırılması, çalışma çağındaki kadınların çocuk bakım sorumluluklarının ve ailenin bakım maliyetlerinin düşürülmesi, çocukların kendi anneanneleri veya babaanneleri tarafından bakımlarını destekleyerek gelecek nesillere kültür aktarımına katkı sunulmasıdır. Temel göstergesi desteklenen kadın sayısı olan projenin bütçesi 29,2 milyon TL’dir. Nisan 2017 ve Mart 2018 tarihleri arasında; Sakarya, Konya, Tekirdağ, İstanbul, Bursa, İzmir, Antalya, Ankara, Kayseri, Gaziantep olmak üzere on ilde uygulanmış olan proje kapsamında, 12 ay boyunca 6.500 büyükanneye karşılıksız olarak 425 TL ödeme yapılması planlanmıştır. Bununla birlikte, hak sahibi olmasına rağmen katılım belgesini imzalamayan, projeye katılma şartlarını kaybettiği için projeden ayrılan hak sahipleri olmuştur. Bu kapsamda, bir yıllık uygulama sonucunda, aylık ortalama ödeme yapılan büyükanne sayısı 5.722, yapılan toplam ödeme tutarı ise 29,2 Milyon TL olarak gerçekleştirilmiştir.

b) Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM)

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü’nün misyonu “Yoksullukla mücadele alanında strateji geliştirmek, sosyal yardım yararlanıcılarını nesnel ölçütlere göre belirleyerek muhtaçlık temelinde verilen tüm sosyal yardımları tek merkezde birleştirmek, adil bir gelir dağılımını sağlamak amacıyla yoksul ve muhtaç vatandaşlarımızı düzenli sosyal yardımlar ile güçlendirmek ve çalışabilir durumdaki sosyal yardım yararlanıcılarının kendi alın terleriyle geçinmelerini sağlamak” olarak tarif edilmiştir. Genel müdürlüğün görevleri arasında şunlar vardır:

- Yoksullukla mücadele ve sosyal yardımlar alanında ulusal düzeyde uygulanacak politikaların ve stratejilerin belirlenmesi amacıyla gerekli çalışmaları koordine etmek, belirlenen politikaları ve stratejileri uygulamak, uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek,
- 29/5/1986 tarihli ve 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu’nun amaçlarını gerçekleştirmek ve uygulanmasını sağlamak için gerekli idari ve mali tedbirleri almak,
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’nun gelirlerini zamanında toplamak, toplanan gelirlerin yerinde, zamanında ve ihtiyaçlara göre kullanılmasını sağlamak,
- 3294 Sayılı Kanun hükümlerine göre kurulan vakıfların harcamalarını, iş ve işlemlerini

araştırmak, incelemek, izlemek ve denetlemek, görülen aksaklıklarla ilgili gerekli tedbirleri almak, vakıfların çalışma usul ve esasları ile sosyal yardım programlarının ölçütlerini belirlemek,

- Mevzuatta kamu kaynaklarıyla yardım yapılması öngörülen kişilere aylık, tazminat, ücret, yardım veya başka bir ad altında yapılacak her türlü sosyal yardımın ödenmesi ve anılan yardım ve ödemelerin veritabanına işlenerek izlenmesiyle ilgili işleri diğer birimler ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde yerine getirmek; diğer kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılmakta olan her türlü sosyal yardım ve ödemelerin veritabanında izlenmesine ilişkin işlemleri yürütmek,
- Yoksullukla mücadeleye ve Genel Müdürlüğün görev alanına giren diğer konulara ilişkin olarak araştırma ve incelemeler yapmak, proje hazırlamak ve uygulamak,
- Yoksullukla mücadele alanında uluslararası gelişme ve uygulamaları izlemek, değerlendirmek, ülkemiz açısından yararlı görülen modelleri uygulamaya koymak,
- Sosyal Yardımlar Bilgi Sistemi’yle ilgili işleri yürütmek,
- Sosyal yardımlaşma ve dayanışma kültürünü kökleştirici çalışmalar yapmak, geniş kitleleri kapsayan yardım kampanyalarını koordine etmek ve desteklemek,
- Sosyal yardıma hak kazanılmasında ve genel sağlık sigortalılığının tespitinde esas alınacak gelir tespit testlerine ilişkin usul ve esasları belirlemek, bu testleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarıyla işbirliği yaparak uygulamak,

Genel müdürlüğün aile yardımları, eğitim yardımları, sağlık yardımları, yaşlı ve engelli yardımları ve özel amaçlı yardımlar olarak sağlanmakta olan uygulamalarının yanı sıra bazı proje destek programları da vardır.

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından sunulan sosyal yardım programları ana gruplar bazında aşağıdaki tabloda görülmektedir. Aşağıda bu müdürlüğün yardım programları içinde kadın yoksulluğuyla ilgili olanların hangi standart ve hangi norma dayandığı belirtilmiştir.

Tablo 4-2: Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğünce Sağlanan Yardım Türleri

Yardım Türü	Standart	Norm
Eşi Vefat Etmış Kadınlara Yönelik Yardım	I6, I7, I8, B2, C4	Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma
Doğum Yardımı	I1, I4, I8, B2	Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma
Çoklu Doğum Yardımı	I1, I4, I8, B2	Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma

Tablo 4-3: SYGM Tarafından Sunulan Sosyal Yardım Programları

Aile Yardımları	Eğitim Yardımları	Sağlık Yardımları	Özel Amaçlı Yardımlar	Yaşlı ve Engelli Yardımları	Proje Destekleri ve İstihdam Yardımları
Gıda Yardımları Barınma Yardımları Sosyal Konut Projesi Yakacak Yardımları Eşi Vefat Etmiş Kadınlarla Yardım Muhtaç Asker Ailelerine Yardım Doğum Yardımı Öksüz ve Yetim Yardımı Muhtaç Asker Çocuğu Yardımı Elektrik Tüketim Desteği	Eğitim Materyali Yardımları Şartlı Eğitim Yardımları Öğle Yemeği Yardımı Ücretsiz Ders Kitabı Öğrenci Taşıma Barınma ve laşe Yardımı Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması Yurt Yapımı	Şartlı Sağlık Yardımı (Sağlık ve Gebelik) Engelli İhtiyaç Yardımları GSS prim ödemeleri GSS Katılım payı ödemesi Kronik hastalara yönelik yardım programı Çoklu doğum yardımı Kronik Hastalığı Nedeniyle Cihazla Bağimli Olan Hastalara Elektrik Fatura Bedeli ve Kesintisiz Güç Kaynağı Desteği	Aşevleri Afet (Acil Durum) Yardımları Terör Zararı Yardımları Yabancılarla Yönelik Sosyal Uyum Yardımı (SUY) Programı Yabancılarla Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) Programı	Yaşlılık Yardımı-2022 Engelli Yardımı-2022 Engelli Yakını Yardımı (18 Yaşından Küçük Engelliler) -2022 Silikozis Yardımı-2022 Evde Bakım Yardımı	Gelir Getirici Proje Destekleri Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi İstihdam Eğitimi Projeleri Sosyal Hizmet Projeleri İşe Yönlendirme Yardımı İşe Başlama Yardımı

Kaynak: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yaritim-programlarimiz/>

Bunların yanında genel müdürlük tarafından yürütülen proje destek programları şunlardır:

- Gelir Getirici Projeler

Yoksul birey ya da hanelerin kendi geçimlerini sağlayacak işleri kurmaları, gelir elde etmeleri ve başlattıkları çalışmaları uzun süre devam ettirebilmeleri için verilen iş kurma destekleridir. Bu desteklerden 18 yaş üzeri aile bireyleri faydalanabilir. Bireysel projelerde 15.000 TL’ye kadar destek sağlanmaktadır. SYD vakıflarının kendi kaynaklarıyla yürütülmektedir.

- Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi

Sosyal yoksunluk içinde bulunan kişi ve ailelerin en uygun organizasyonla üretime katılmaları, üretilen tarımsal ürünleri yerinde değerlendirmeleri ve pazarlamaları, gelir seviyelerini yükseltmeleri ve üretimde sürekliliğin sağlanması amaçlanmıştır. 18 yaş üzeri aile bireyleri başvurabilir. SYD Vakfı ile İl Tarım Teşkilatı işbirliğiyle gerçekleşir. SYD vakıflarının kendi kaynaklarıyla yürütülmektedir. **Ancak 2010 yılından itibaren yeni proje alınmamaktadır.**

- İstihdam Eğitimi Projeleri

Yoksul kadınlara, işsiz gençlere, düzenlenecek kısa süreli kurslarla çeşitli teknik ve sosyal beceriler kazandırılması ve bu kişilerin daha nitelikli iş bulmalarının sağlanması amaçlanmıştır. 18 yaş üzeri aile bireyleri başvurabilir. 2010 yılından itibaren İŞKUR’un görev alanına girmesi nedeniyle desteklenmemektedir.

- Sosyal Hizmet Projeleri

Dezavantajlı grupların dışlanma riskinin azaltılması, sosyal adaletin sağlanmasına katkı sağlanması, sokakta çalışan/yaşayan çocuklara, engellilere, yaşlılara, korunmasız kadın ve erkeklerle, işsiz gençlere ve yoksullara sağlanan düşük maliyetli sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. STK’lar ve Yerel Yönetimler SYD Vakfı aracılığıyla Genel Müdürlüğe başvurabilir. Dezavantajlı gruplar (kadınlar, yaşlılar, engelliler, çocuklar, evsizler) yararlanıcılarıdır.

- Aile Destek Merkezi (ADEM)

3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamındaki kadınların psikososyal, sosyokültürel, mesleki ve kişisel yönden gelişimlerini ile toplumsal entegrasyonlarını sağlamaya yönelik faaliyet gösteren merkezlerdir. SYD vakıfları başvurabilir, yararlanıcıları dezavantajlı kadınlar ve çocuklardır. Yeni açılan merkezler için azami 300.000 TL, devam eden merkezler için azami 250.000 TL destek söz konusudur.

- Sosyal Dayanışma Merkezi (SODAM)

Roman vatandaşların yoğun olarak yaşadığı yerlerde 3294 Sayılı Kanun kapsamındaki vatandaşların toplumsal entegrasyonlarını sağlamak üzere, psikososyal, sosyokültürel, mesleki, sanatsal ve kişisel gelişimlerini sağlamaya yönelik olarak faaliyet gösteren merkezlerdir. SYD vakıfları başvurabilir, yararlanıcıları dezavantajlı kadınlar ve çocuklardır. Yeni açılan Merkezler için azami 300.000 TL, devam eden Merkezler için azami 250.000 TL destek söz konusudur.

- Yaşlıların ve Engellilerin Bakımı

Yaşlı ve engelli vatandaşların ev temizliği, kişisel bakımları, temel ve zaruri ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır. SYD vakıfları başvurabilir, yararlanıcıları muhtaç durumdaki yaşlı ve engellilerdir.

- Geçici İstihdam Projeleri

Bu projelerden istihdam eğitimi projeleri, sosyal hizmet projeleri, aile destek merkezleri ve sosyal dayanışma merkezleri doğrudan yoksul kadınları hedeflemektedir. Diğer taraftan yaşlıların ve engellilerin bakımı çoğunlukla kadınların üzerindeki bakım yükümü azaltarak, gelir getirici projeler ve kırsal alanda sosyal destek projeleri ise özellikle yoksul kadınlara gelir yaratma imkanı sağlayarak dolaylı olarak kadınlara yöneliktir ancak uygulaması durdurulmuş **bu projelere yeni başvuru alınmamaktadır.**

c) Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ATHGM)

Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün misyonu “Birey, aile ve toplum refahını artırmak amacıyla dezavantajlı kesimler öncelikli olmak üzere tüm toplumu hedefleyen katılımcı anlayışla, adil ve arz odaklı bütüncül sosyal politikalar üretmek, uygulamak ve izlemek” olarak tarif edilmiştir. Genel Müdürlük tarafından yürütülen programlardan bazıları şunlardır.

(1) Aile Eğitim Programı (AEP)

Eğitim modüllerinden oluşan program 18 yaş üzeri tüm bireylere aile eğitimi ve iletişimi, hukuk, iktisat, sağlık ve medya alanlarında eğitimler vermeyi amaçlamaktadır. Aileyi esas alan bu programın toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi yoktur; aksine eğitim modüllerinde geleneksel cinsiyete dayalı işbölümünü pekiştirici örnekler vardır. Örneğin, eğitim materyallerinde, hane içi işleri kadının sorumluluğu olarak kabul edilerek çalışan kadınlara zamanlarını iyi planlamaları ve stres hissettiklerinde eşlerinin yardımını talep etmeleri önerilmektedir. Özellikle alt gelir gruplarına yönelik aile bütçesi yönetimi modülü bütçe yönetimini gelirden çok harcama kontrolüyle ilişkilendirmekte ve örneklerinde kadına özel bir rol yüklemekte ve onu harcamalardan sorumlu kişi rolüne koymaktadır.

(2) Evlilik Öncesi Eğitim Programı

Evlilik öncesi eğitim programı aslen Aile Eğitim Programı’nın bir alt parçası olarak aslında Aile Eğitim Programının işaret ettiği standartları ve normları işaret etmektedir.

(3) Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı

Aile ve Boşanma Süreci danışmanlığı ise yine sosyal hizmet merkezleri kanalıyla verilmekte ve boşanma sürecindeki çiftlere ekonomik, kültürel ve psikolojik olarak boşanma sonrası hayata uyum sağlama konusunda yardım etmeyi amaçlamaktadır. Bu süreçte açıkça kadının karşılaştacağı özel sorunlara yönelik bir gönderme yoktur ancak aşağıdaki ibare açıkça boşanmış kadının boşanma sonrası alacağı desteği ima etmektedir: “Boşanma sonrası başvuruda bulunan ailelere ise; boşanma sonrası tek ebeveynliğin getirdiği sorunlar ve çocuklarla ilişkilerinin düzenlenmesi konusunda çocuk odaklı danışmanlık yapılmaktadır. Bunlara ek olarak kişinin toplumda yeni konumuyla yer alması, yeni konuta ve yaşama uyum sağlayabilme, maddi sorunlar

ile başa çıkabilme konularında **danışmanlık hizmeti** verilmektedir.” Bu anlamda program **danışmanlık hizmetinin içeriğinin ne olduğuna bağlı olarak** I8, F1 ve F2 standartlarına uygun olma potansiyeline sahiptir.

(4) Aile Sosyal Destek Programı

Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) hane odaklı bir hizmet anlayışıyla çalışan bir yoklama ve sosyal destek programıdır. 3000 kadar ASDEP görevlisi 81 ilde haneleri dolaşarak, her yardıma muhtaç hanenin özel durumunu dikkate alarak aslında haneyi uygun kuruma ve uygun yardım ve destek programına yönlendirmektedir. ASDEP ile eşgüdüm halinde çalışan sosyal hizmet merkezlerinin temel amaçları arasında “Kadının sosyal ve ekonomik statüsünün yükseltilmesine yönelik programların geliştirilmesini ve uygulanmasını sağlamak” da bulunmaktadır. Bu açıdan ASDEP norm olarak eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal koruma/sosyal yardım normlarına işaret etmektedir. Burada B2, F1 ve F2 standartlarına da ayrıca gönderme vardır.

(5) Psikososyal Destek Programları

Psikososyal destek programları afetlerde ve acil durumlarda psikososyal destek hizmetine yöneliktir. Bu başlık altında ihtiyaçların belirlenmesi, psikososyal müdahale, sevk etme ve yönlendirme, bilgi merkezi oluşturma, toplumu harekete geçirme, sosyal projeler, eğitimler ve çalışana destek adımları bulunmaktadır. Özellikle afetlerde ve acil durumlarda ortaya çıkacak ekonomik çöküşün giderilmesi gibi açık bir amacı olan bu program, politika metnine göre eşitlik ve toplumsal eşitliği gözetir bir şekilde kurgulanmıştır. Etkilenen bireylerin ve hanelerin öncelikle en temel birincil ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır, daha sonra bireyin ve hanenin ekonomik ve sosyal olarak topluma geri kazandırılma süreci öngörülmüştür. Bu süreçte kültürel ve dinsel değerlerle uyumlu bir rehabilitasyon sürecinin ayrıca altı çizilmiştir.

(6) Ebeveyn Okulu

Ebeveyn Okulu kapsamında, sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerin çocuk yetiştirmede temel kazanımları elde etmesi ve bu konularda farkındalık oluşturulması amacıyla Aile Eğitim Programı (AEP) içeriklerinden konular seçilerek Çocuk Yetiştirmede Temel Beceriler Eğitim Paketi hazırlanmıştır. Eğitim paketinin hedef kitlesi, 0-18 yaş grubu çocuğa sahip, eğitim seviyesi ve sosyoekonomik düzeyi düşük, sokakta risk altında çocukların aileleri başta olmak üzere bütün ebeveynlerdir. Modül genel olarak ailenin önemi, çocuk ve ergen gelişimi ve eğitimi konularını içermektedir. Eğitim programının içeriğinde yer alan bölümler; ailenin birlikteliğinin önemi ve sağladığı imkânlar, aile içi iletişim ve etkili ve yetkin ebeveynlik, 0-11 yaş grubu çocuk hakları ve çocuk yetiştirmede ihtiyaç duyulan temel beceriler, okul aile ilişkileri ile 12 -18 yaş grubu ergenlik dönemi özellikleridir.

d) Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYHGM)

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün misyonu “Engellilerin ve yaşlıların ayrımcılığa uğramadan insan haklarından yararlanarak toplumsal hayata katılmaları için ulusal düzeyde politika ve stratejilerin belirlenmesi çalışmalarını koordine etmek, engellilere ve yaşlılara yönelik yürütülen sosyal hizmet faaliyetlerine ilişkin ilke, usul ve standartları belirlemek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak” olarak tarif edilmiştir.

Yaşlı Destek Programı

Kısa adı YADES olan program 2016 yılından beri uygulanmakta olup, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, EYHGM ve belediyeleri eşgüdümlü bir şekilde bakım ihtiyacı olan yaşlılara yönelik projeler oluşturmayı hedeflemektedir. Temel amaç yönetmeliğin 1. maddesinde şöyle tanımlanmaktadır:

“Bu Usul ve Esasların amacı, Türkiye’de ikamet eden 65 yaş üstü yaşlıların korunması ve desteklenmesi ile biyo-psiko sosyal bakıma ihtiyacı olanların yaşadıkları mekânlarda ve/veya gündüz-lü merkezlerde gerekli olan bakımlarının yapılarak yaşamlarının kolaylaştırılmasına yönelik Yaşlı Destek Programı YADES-2019 Projesinin uygulanması, koordinasyonu ve izlenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.”

Bu programın kadın ve yoksulluk temasına ilişkin özel bir vurgusu bulunmamakla birlikte bu kapsamda verilen projeler özellikle eşi ölmüş yaşlı kadınların bakımı için ciddi bir olanak sağlamaktadır. Üstelik bu bakım süresi sadece huzurevlerini değil aynı zamanda ev içi bakımı da kapsamaktadır. Bu tür destek programları olmadığında yaşlı bakımının büyük ölçüde kadın emeğiyle sağlandığı düşünüldüğünde, bu programlar kadının hane içindeki yükünü de azaltmaktadır. Desteklenecek proje türleri ise aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

“Bu kapsamda proje içerisinde öncelikli olarak yer alması gereken faaliyet ve hizmetler şunlardır:

- a) Yaşlılara yönelik evde bakıma destek ve evde bakım hizmetleri: Yaşlıların bakımı ile ilgili olarak hanehalkının tek başına veya komşu, akraba gibi diğer destek unsurlarına rağmen yetersiz kaldığı durumlarda yaşlılara evde yaşamlarını devam ettirebilmeleri için yaşam ortamlarının iyileştirilmesi, günlük yaşam faaliyetlerine yardımcı olunması amacıyla sunulan sosyal, fiziksel, psikolojik destek hizmetleri,
- b) Psikososyal destek hizmetleri: Yaşlı ile yaşlının bakımını üstlenen kişilerin veya birlikte yaşadığı kişilerin ihtiyaç duyduğu psikososyal destek çalışmaları,
- c) Evde teknik destek hizmetleri: İlgili teknisyenin yetki alanına giren elektrikli ev aletleri, sıhhi tesisat, boya, küçük onarım gibi konularda yedek parça ve sair malzemenin alınarak bakım ve onarımlarının yapılması ile gerektiğinde yönlendirme yapılması,
- ç) Mobil ekip oluşturulması: Hizmetin sunulması için yaşlının ikamet adresine ve hizmet yerine ulaşımı sağlanması, tıp hizmeti sunacak olan personel, araç ve gerecin temin edilerek, hareketliliğinin sağlanması ve proje kapsamında, evde sağlık desteğine ihtiyaç duyan yaşlıların ilgili kurum ve hizmetlere ulaşımının sağlanması,
- d) Koordinasyon merkezi kurulması: Çağrı araçları veya doğrudan yapılan başvuruların karşılandığı ve kayda alındığı, talep ve ihtiyaçlara yönelik hizmet sunumunun organize edildiği, gerekli yönlendirme ve koordinasyonun sağlandığı ilgili belediyeye veya belediyenin ilgili birimine bağlı olarak kurulan merkezin oluşturulması.”

Proje tanımındaki “b” fıkrası özellikle önemlidir. Çünkü Türkiye aile yapısında giderek batılı normlara giderken (ortalama aile büyüklüğünün 4’ün altında olması ve OECD ortalamasına doğru seyretmesi, geniş ailelerin görece yok olmaya yüz tutması ve çekirdek ailenin giderek aile sosyolojisinin baskın unsuru haline gelmesi) bile hala çok sayıda geniş aile vardır ve bu ailelerde özellikle yaşlı ebeveynlerin bakımı işi ekseriyetle kadınlara düşmektedir. Özellikle yoksulluk sınırı altındaki kırsal ve kırdan kente göç etmiş hanelerde bu eğilim daha da gözlemlenebilir haldedir. Dolayısıyla bu hanelerde yoksul kadının yükü çok artmaktadır ve bu durum onun ekonomik, moral ve fiziksel kırılmasını arttırmaktadır.

“c” ve “ç” fıkralarında bahsedilen amaçlar ise özellikle eşini yitirmiş ve sözü geçen hizmetleri kendi ekonomik ve fiziksel gücüyle karşılayamayacak yaşlı ve yoksul kadınlar açısından önemlidir.

2. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÇHGM)

Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti

Bu programla ÇHGM, özellikle yoksulluk sınırı altında yaşayan hane ve bireylerin çocuklarına yönelik ekonomik ve psikososyal desteği hedeflemektedir. Program metninde programın temel amacı aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

“Yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük seviyede dahi sürdürmekte güçlük çeken kişi ve ailelere çocuklarının yanında bakımına imkân sağlanması amacıyla kaynakların yeterliliği ölçüsünde yapılan ekonomik destek hizmeti ile ailelere yapılacak psikososyal destek hizmeti olan sosyal hizmet desteğini kapsamaktadır.”

Burada “kaynakların yeterliliği ölçüsünde” ibaresi dikkat çekmektedir. Ancak bunun yanında programın özellikle yoksul hanelerdeki kadınların hem ekonomik hem de ebeveynlik yükünü azaltacağı aşikardır. Bu program sosyal koruma, adalet ve hakkaniyet, insanca ve onurlu yaşam, erişilebilirlik normlarına uygundur. Diğer taraftan I8, B1 ve C3 standartlarına da uygundur.

3. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM)

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2004 yılında, 5251 Sayılı Kanun ile kadının insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak, kadınların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamdaki konumlarını güçlendirmek, hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak üzere kurulmuş ve görevleri şöyle tanımlanmıştır:

- Kadına karşı her türlü ayrımcılığı önlemek, kadının insan haklarını geliştirmek, kadını ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda etkin hale getirmek ve eğitim düzeyini yükseltmek amacıyla yapılacak her türlü çalışmaya destek vermek, bu konularda stratejiler geliştirmek, plan ve programları oluşturmak ve temel politikaların belirlenmesine katkıda bulunmak.
- Kanunları ve idari düzenlemeleri görev alanı çerçevesinde izleyerek kadınların eşit hak ve fırsatlara ulaşmasını sağlayacak çalışmalar yapmak.

- Kadına yönelik her türlü şiddet, taciz ve istismarın önlenmesi için çalışmalarda bulunmak; kadının aile ve sosyal yaşamdan kaynaklanan sorunlarının çözümüne destek oluşturmak.
- Kadınlara kanunlarla verilen hakların tam ve eşit kullanılabilmesi ve kadın-erkek eşitliğinin toplumsal kalkınma sorunu olarak algılanması amacıyla kamuoyunu bilgilendirmek.
- Sağlık, eğitim, kültür, çalışma ve sosyal güvenlik başta olmak üzere bütün alanlarda kadınların ilerlemesini sağlayıcı ve karar mekanizmalarına katılımını artırıcı çalışmalarda bulunmak.
- Görev alanına giren konularda bilgi sistemleri, kütüphane ve/veya dokümantasyon merkezi kurmak, istatistikleri derlemek, görsel ve basılı yayınlar yapmak veya yaptırmak, eğitim amaçlı faaliyetlerde bulunmak, yurt içi ve yurt dışı kongre, seminer, toplantı ve benzeri etkinlikler düzenlemek.
- Görev alanına giren konularda kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile işbirliği yapmak, koordinasyonu sağlamak.
- İnceleme, araştırma ile uluslararası girişimlerden elde edilen bilgileri kamu politikalarının oluşumuna katkıda bulunması amacıyla uygulayıcı kurum ve kuruluşlara aktararak kuruluşların hizmetlerinin geliştirilmesine ve yeni hizmet modelleri oluşturulmasına katkıda bulunmak.
- 5.5.1969 tarihli ve 1173 Sayılı Kanun çerçevesinde, görev alanıyla ilgili kuruluş ve organizasyonlara üye olmak, gerçekleştirilecek her türlü çalışmaya ve etkinliğe katılmak, uluslararası sözleşmeler ile kararların getirdiği yükümlülükler doğrultusunda faaliyette bulunmak ve bu konuda gerekli raporları hazırlamak, kanunî düzenlemelerin yapılmasını sağlamaya yönelik çalışmalar yapmak.
- Görev alanına giren konularda çalışmalarda bulunan uluslararası kuruluşların faaliyetlerini izlemek, alınan kararları ilgili kuruluşlara iletme.
- Çalışma alanı ile ilgili konularda yurt içi ve yurt dışında bilimsel araştırmalar yapmak ve yaptırmak, projeler geliştirmek, desteklemek, bunların uygulamaya konulmasını sağlamak ve uluslararası kuruluşlarla ortak projeler yürütmek.

Bu bağlamda genel müdürlük tarafından ulusal eylem planları geliştirilmiş, toplantıları, eğitimleri ve projeleri içeren çeşitli faaliyetler yürütülmüştür. Aşağıda önce ulusal eylem planları daha sonra da genel müdürlük tarafından yürütülen eğitim faaliyetleri ve projeler ele alınacaktır.

Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023)

2018 yılında ilan edilen Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) temel olarak kadının ekonomik, sosyal ve siyasal konumunun güçlendirilmesini sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir boyutu olarak görmektedir. Ayrıca bu eylem planı Kadına Yönelik

Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2016-2019’nın tamamlayıcısı olarak da görülmektedir. Eylem planı kadının beş temel alanda statüsünün güçlendirilmesini amaçlamaktadır: Ekonomi, sağlık, eğitim, karar alma mekanizmaları ve medya. Bu bağlamda plan 5 temel amaç, 21 hedef, 21 strateji ve 126 faaliyet tanımlamaktadır. Eylem planı kamu kurum ve kuruluşlarına, sağlık kurumlarına, üniversitelere ve meslek odalarına bir görev listesi çıkarmakta ve bu listedeki görevlerin ifa edilip edilmediğini, izleme ve kontrol etme yükümlülüklerini de bakanlığın tasarrufuna almaktadır.

Eylem planı çerçevesinde 6 hedef belirlenmiştir. Bu hedeflerden üçü kadın yoksulluğu ile mücadele açısından önemlidir:

Hedef 1: Kadınların okuryazarlık oranı %100’e yükseltilecektir (Bu hedef özellikle yoksul kadınların beşerî sermayesini güçlendirmeyi ve onları işgücü piyasalarına daha hazır hale getirmeyi amaçlamaktadır).

Hedef 4: Kadınların sosyal ve ekonomik hayata daha kolay uyum sağlayabilmeleri için hayat boyu öğrenme programları yaygınlaştırılacaktır.

Hedef 5: Eğitim öğretim süreçlerinin özel politika gerektiren kadın gruplarına karşı duyarlılıkları artırılacaktır.

Eğitim konusundaki bu üç hedef özellikle kadınların işgücüne ve hayata katılıma yönelik istek ve donanımlarını artırmayı hedeflemektedir. Bu altı hedef ayrıca eğitim konusundaki altı stratejiyle tamamlanmaktadır. Eğitim konusundaki stratejilerin alt başlıkları listelenmiştir. Aşağıda vurgulanan stratejik faaliyet alanları özellikle kadın ve yoksulluk konusunda doğrudan ve dolaylı adımlar atılacağını öngörmektedir:

1.1. Okuryazar olmayan ve işlevsel düzeyde okuma yazma bilmeyen kadınların tespitine yönelik güncel alan taramaları yapılacaktır.

1.2. Okuryazar olmayan kadınların okuma yazma kurslarına katılımı, okuma yazma kurslarına devam edenlerin üst kademeye geçişi ve kursu tamamlamaları sağlanacaktır.

2.2. Geçici korunan ve uluslararası koruma başvuru veya statü sahibi kız çocuklarının örgün eğitime erişim ve devam etme konusunda yaşadığı sorunların tespiti için araştırmalar yapılacaktır.”

Bu hedeflerden ilk ikisi özellikle kadınların beşerî sermayesini yükselterek onları ekonomik şartlara hazırlıklı duruma getirme amacını gütmektedirler. Sonuncusu ise özel durumdaki (göçmen) kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesini amaçlarken yine kadın yoksulluğunun özel bir görünümüne karşı bir önlem alınmasını hedeflemektedir.

Sağlık alanında belirlenen ikinci strateji ise doğrudan yoksul kadınları ilgilendirmektedir.

Strateji 2: Sağlık hizmeti sunumunda kadınlara yönelik hizmetlerin nicelik ve nitelik olarak güçlendirilmesi.

Aşağıda belirtilen stratejik faaliyetler de yine kadın yoksulluğu ile doğrudan ilişkilidir:

1.3. Özel politika/hizmet gerektiren kadın gruplarının sağlık hizmet ihtiyaçlarının tespit edilmesi amacıyla araştırmalar yapılacaktır.

2.4. Ulaşım açısından dezavantajlı kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan kadınlar, mevsimlik tarım işçileri, geçici korunan ve uluslararası koruma başvuru veya statü sahibi kadınlar, mülteciler gibi özel politika/hizmet gerektiren kadınların 15-49 yaş izlemleri, doğum öncesi bakım, sağlık kuruluşunda doğum, doğum sonrası bakımları ve kanser taramalarından yararlanmaları için “gezici sağlık hizmetleri” ve “mobil sağlık hizmetleri” de dâhil gerekli çalışmalar yapılacaktır.

3.3. İş sağlığı ve güvenliği konusunda kadın çalışanların yoğun olarak çalıştığı sektörlerde çalışanlara ve işverenlere yönelik panel/seminer gibi farkındalık etkinlikleri düzenlenecek ve bu etkinliklerde kullanılmak üzere afiş/broşür vb. materyaller hazırlanacaktır.

3.4. Geçici korunan ve uluslararası koruma başvuru veya statü sahibi bireylerin üreme sağlığı ve koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri konularında bilgilendirilmesi amacıyla Türkçe-Arapça-Farsça dilinde hazırlanacak materyaller (afiş/broşür vb.) Geçici Barınma Merkezleri, Aile Sağlığı Merkezleri, Göçmen Sağlığı Merkezleri ve Sosyal Hizmet Merkezleri’nde dağıtılacaktır.

Özellikle 2.4 no’lu stratejik faaliyet doğrudan yoksul kadınları hedeflemektedir. Kırsal kesimdeki yoksul kadınlar açısından hedefler çok açık bir şekilde tanımlanmıştır. 1.3 ve 3.4 no’lu stratejik hedefler özel durumdaki ve koruma altındaki yoksul kadınlara yönelik faaliyetlerdir. 3.3 ise iş sağlığına yöneliktir.

Ekonomi konusunda Eylem Planı’nın önüne koyduğu hedef ve stratejiler ise doğrudan kadın yoksulluğuyla ilgilidir. **Örneğin, temel altı hedeften dördü özellikle yoksul kadınların ekonomik olarak güçlenmesine doğrudan hizmet etmektedir:**

Hedef 1: Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) belgesinde yer alan sektör stratejileri bağlamında adı geçen sektörlerde kadın istihdamının artırılması.

Hedef 3: Kayıtdışı istihdamla mücadele.

Hedef 5: Kaliteli ve ulaşılabilir çocuk, yaşlı ve engelli bakım hizmetlerinin artırılması.

Hedef 6: Kadın girişimciliğinin desteklenerek müteşebbis ve kendi hesabına çalışan kadın sayısının artırılması.

Bu hedeflere bağlı olarak tanımlanan altı temel strateji de görece olarak aynı amaçlara hizmet etmektedir:

Strateji 1: Kadınların durumunu güçlendirmek için işgücü piyasasına ilişkin mevzuatın düzeltilmesi.

Strateji 2: Nitelikli kadın istihdamını arttırmak için kadınların bilgi ve becerilerini geliştirecek programlar hazırlamak.

Strateji 3: Başta ücretsiz aile işçiliği olmak üzere kadının kayıt dışı çalışmasının engellenmesine yönelik ekonomik ve sosyal politikaların güçlendirilmesi.

Strateji 6: Özel politika gerektiren kadınların ekonomik hayata katılması konusunda çabaların artırılması.

Bahsi geçen stratejik hedefler bağlamında tanımlanan stratejik faaliyetlerden bazıları da kadın yoksulluğuyla doğrudan ilişkilidir. Örneğin aşağıda aktarılan stratejik faaliyet daha önce çıkarılmış bir genelgenin güncel gereklere göre güncellenmesini hedeflemektedir ancak bu konuda henüz bir adım atılmamıştır.

“1.1. 2010/14 Sayılı “Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması” Konulu Başbakanlık Genelgesi güncellenecektir.”

1.4 ve 1.5 no’lu stratejik faaliyetler ise doğrudan yoksul kadınların önemli bir bölümüne hitap etmektedir.

1.4 Başta tarım sektörü olmak üzere kadınların sosyal güvenlik kapsamına girmelerini kolaylaştırıcı mevzuat düzenlemeleri gerçekleştirilecektir.

1.5 Özel sektörde işverenlerin kreş açma yükümlülüklerine ilişkin düzenlemede değişiklik yapılmasına yönelik çalışma yürütülecektir.

1.4’te yoksul çalışan kadınların özellikle bolca bulunduğu tarım gibi sektörlere yönelik sosyal güvenlik ağının genişletilmesini hedef olarak koymaktadır. Burada toplumsal cinsiyet eşitliği, adalet ve hakkaniyet, onurlu ve yeterli yaşam ve erişilebilirlik normları işaret edilmiştir. Ayrıca I8, C2, F1 ve F2 standartları ayrıca gözetilmiştir. Diğer taraftan 1.5 no’lu stratejik faaliyet doğrudan özel sektörde çalışan yoksul kadınların eviçi emek yüklerini ve sosyal yüklerini azaltmaya yöneliktir. A2 ve C4 standartları işaret edilmiştir.

Stratejik faaliyet 3.1 ise toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeyi öngörerek özellikle sosyal yardım ve sosyal koruma mekanizmalarının sadece erkeğe yönelik olmaktan çıkarılmasını ayrıca ima etmektedir.

3.1. Ülkemizde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme çalışması gerçekleştirilecektir.

Böylece toplumsal cinsiyet eşitliği, muamele eşitliği, ayrımcılık yasağı ve kabul edilebilirlik normları işaret edilmiştir. Ayrıca sarıh bir biçimde F2 standardı kullanılmıştır. Faaliyet 3.3 ise yine doğrudan kadının bakım yükümlülüklerini azaltmak amacıyla çocuk, yaşlı ve engelli bakımına yönelik kamu politikalarının geliştirileceğini taahhüt etmektedir.

3.3. Kadınlar üzerindeki bakım yükümlülüklerini azaltmak amacıyla çocuk, engelli ve yaşlı bakımına ilişkin destek ve teşviklerin çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Böylece doğrudan C4 ve A2 standartları telaffuz edilmiş olmaktadır. Faaliyet 3.5 ise doğrudan F4 standardına göndermede bulunarak özellikle işgücü piyasasına yönelik kamusal veri ağının aslında toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesini hedefe oturtmaktadır.

3.5.Cinsiyete göre ayrıştırılmış kapsamlı işgücü piyasası verilerinin toplanması ve yayımlanması için sistem geliştirilecektir.

Yine faaliyet 3.9 yoksul kadınlar içinde ağırlıkları giderek artan ev hizmetlerinde çalışan kadınlara yönelik analiz ve modelleme öngörmektedir. Bu da yine F4 standardına referans vermektedir.

3.9. Ev hizmetlerinde çalışan kadınlara yönelik analiz gerçekleştirilecek ve bir model önerisi geliştirilecektir.

3.10. Başta tarım sektörü olmak üzere kayıtlı kadın istihdamını geliştirmeye yönelik farkındalık artırma çalışmaları gerçekleştirilecektir.

Türkiye’de özellikle çalışan yoksul kadınların ekserisi tarım sektöründedir. Bu kadınların neredeyse tamamı ise kayıt dışıdır. Dolayısıyla 3.10 stratejik faaliyeti doğrudan bu büyük yoksul kadın kitlesine yöneliktir. Ancak faaliyetin çok güçlü bir eylem planı sağladığını söylemek zordur, çünkü burada asıl amaç “farkındalığın artırılmasıdır”. Dolayısıyla bu faaliyetin sonuçları itibarıyla çok yetersiz kalacağı eklenmelidir. Bu haliyle öngörülen faaliyet F4 standardına uygundur.

Yoksullukla mücadelede son yıllarda gelişen bakış açısına göre özellikle yoksul ev kadınlarının evde yaptıkları ücretsiz üretimi ya da ücretsiz aile emekçisi olarak gerçekleştirdikleri ev dışı bazı ekonomik faaliyetleri piyasalaştıracak bir girişimcilik adımı hem kadınların ekonomik dışlanmışlıklarının giderilmesine hem de yoksul kadınların yoksulluğunun yok edilmesine hizmet edecektir. Bu anlamda eylem planında öngörülen iki stratejik faaliyet tam olarak bu bakış açısını yansıtmaktadır.

5.6. Kadın girişimcilerin devlet tarafından verilen desteklere ulaşmasını kolaylaştıracak bir sistem oluşturulacaktır.

5.7. Bölgesel kalkınma ajanslarının kadın girişimciliğini destekleyen programlara ve projelere öncelik vermesi sağlanacaktır.

Bu iki stratejik faaliyette toplumsal cinsiyet eşitliği, onurlu ve yeterli yaşam, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanabilirlik normlarına işaret edilirken, F3 ve F4 standartlarına da gönderme vardır.

Türkiye’de kadın yoksulluğunun en önemli bileşenleri mevsimlik kadın tarım işçileri ve tarımda aile içi ücretsiz emekçi olarak çalışan yoksul kadınlardır. Aşağıdaki iki faaliyet doğrudan bu iki kesime hitap etmektedir.

6.1. Mevsimlik gezici kadın tarım işçilerine yönelik mesleki ve beceri eğitim programları geliştirilecektir.

6.2. Kırsal kesim kadınlarını güçlendirmeye yönelik çalışmalara öncelik verilecektir.

Her iki stratejik faaliyet de eğitimle bahsi geçen kategorideki kadınların beşerî sermayelerinin arttırılarak bunun gelire dönüşmesi beklentisi üzerine kurulmuştur. Eğitim ve hazırlanma süreçlerinin adı geçen kategorideki yoksul kadınların piyasa dinamiklerine ulaşımını arttıracığı

açıktır. Keza 6.4 no’lu stratejik faaliyet de yoksulluğun önemli bir bileşeni olarak engelliliği sorun etmektedir.

6.4. Engelli kadınların istihdamı ve çalışma hayatında karşılaştığı zorluklarla başa çıkabilmesi amacıyla destekli istihdam modeli geliştirilecektir.

Burada açıkça toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal koruma, muamele eşitliği, ayrımcılık yasağı, onurlu ve yeterli yaşam normları zikredilmektedir. Diğer taraftan B2 ve I8 standartları kullanılmıştır.

Stratejik faaliyet 6.5 ise açıkça yoksulluk sorununa temel çözüm olarak görülen piyasa dinamiklerine ulaşımın artırılmasına yöneliktir.

6.5. İhtiyaç sahibi kadınların işgücü piyasasına erişimi ile ilgili hizmetler geliştirilecektir.

Burada özellikle B2 ve F1 standartları kullanılmıştır.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)

2012 yılında yürürlüğe giren Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı’nın (2012-2015) uygulama süresi 2015 yılı sonunda tamamlanmıştır. Eylem planı kadına yönelik şiddetle mücadelede tüm tarafların sürece dahil edilmesi ve ilgili mevzuat ve kamu politikası açısından hedeflerin ve faaliyetlerin belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından İstanbul Sözleşmesi başta olmak üzere taraf olunan uluslararası sözleşmeler ve ulusal mevzuat hükümleri, ilgili araştırma ve inceleme raporları ile son dönemde ortaya çıkan toplumsal ihtiyaç ve gelişmeler göz önünde bulundurularak Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020) hazırlanmış ve bu süreçte kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin kadın araştırmaları merkezlerinin katkı ve katılımları sağlanmıştır.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı’nda (2016-2020) belirtilen beş temel hedef içinde üçüncü ve dördüncü hedef, kadın yoksulluğu ve şiddet ilişkisinin altını çizmektedir:

Hedef 3. Şiddete uğrayan ve uğrama tehlikesi bulunan kadınlara, varsa çocuklarına yönelik ulaşılabilir koruyucu ve önleyici hizmetlerin daha etkili verilmesi ve yaygınlaştırılması ile bu kişilerin sosyoekonomik olarak güçlenmelerini sağlamak.

Hedef 4. Şiddete uğrayan kadına, varsa çocuk/çocuklarına ve şiddet uygulayan ve uygulama ihtimali bulunanlara yönelik sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi ve uygulanmasını sağlamak.

Hedef 3 ve bu çerçevedeki faaliyetler eşitlik, onurlu ve yeterli yaşam hakkı, toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılık yasağı ve erişilebilirlik normlarına uygundur. Ayrıca B2, F2 ve I8 standartlarına da uygundur.

Dördüncü hedefe yönelik aşağıdaki faaliyetler öngörülmüştür:

Faaliyet 4.1 İstanbul Sözleşmesi gereğince, kadına yönelik şiddet kapsamındaki adli vakalarda ikincil mağduriyetin ve bulgu kaybının önlenmesi amacıyla kurumsal hizmet birimleri oluşturularak, sayı ve kapasitesi artırılabilecektir.

Faaliyet 4.2 İstanbul Sözleşmesi gereğince, cinsel şiddet mağdurları için özel hizmet modelleri oluşturulacak ve uygulamaya geçilecektir.

Faaliyet 4.3 6284 Sayılı Kanun kapsamında hakkında önleyici tedbir kararı verilen şiddet uygulayanlara yönelik rehabilitasyon ve destek programları uygulamak üzere psikososyal destek merkezleri kurulacak ve kapasitesi geliştirilecektir.

Faaliyet 4.4 Şiddete uğrayan, tanık olan çocuklar ile şiddete meyilli veya şiddet davranışı gösteren çocuklara yönelik özel terapi ve rehabilitasyon programları uygulanacaktır.

Hedef 4 ve bu çerçevedeki faaliyetler eşitlik, onurlu ve yeterli yaşam hakkı, toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılık yasağı ve erişilebilirlik normlarına uygundur. Ayrıca, B2, F2 ve I8 standartlarına da uygundur.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından uygulanan projelerden bazıları şunlardır:

- Türkiye’nin Mühendis Kızları Projesi

Bu projenin hedefi; nitelikli kadın istihdamının artırılmasına yönelik model geliştirilmesi yoluyla kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümeye katkı sağlamaktır. Proje mühendis olmak isteyen kız öğrencilerin desteklemeyi, kurumsal seviyede cinsiyet eşitliği uygulamalarının geliştirilmesiyle ve yaygınlaştırılmasıyla özel sektörün liderliğinde model uygulamaların geliştirilmesini amaçlamaktadır. Projenin hedef kitlesi, lise ve üniversite eğitimine devam eden kız öğrencilerdir ve proje sonucunda, kız öğrencilerin mühendislik konusunda teşvik edilmesine ve güçlendirilmesine yönelik bir destek programının tasarlanması, toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımların benimsenmesi, uygulanması ve savunulmasına yönelik kurumsal modellerin geliştirilmesi beklenmektedir. Proje, eşitlik, onurlu ve yeterli yaşam hakkı, toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılık yasağı ve erişilebilirlik normlarına uygundur. Ayrıca, B2 ve F2 standartlarına da uygundur.

- Annemin İşi, Benim Geleceğim Projesi

Bu proje ile organize sanayi bölgelerinde kreşlerin kurulması amaçlanmıştır ve proje kapsamında 2019 yılı sonuna kadar toplam 10 OSB’de kreş açılması hedeflenmiştir. Bu amaçla Adıyaman, Afyonkarahisar, Balıkesir ve Malatya OSB’lerdeki kreşlerin yapımı tamamlanmış ve hizmet sunmaya başlamıştır ancak hedeflenen sayıya ulaşamamıştır.

Ayrıca KSGM tarafından tamamlanmış uluslararası ve ulusal projeler şunlardır. Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Artırılması Projesi’nin amacı kadınların daha iyi koşullarda iş bulmasını, işgücü piyasasına girmesini ve girişimciliklerini artıracak unsurların neler olduğu tespit etmek ve bu konudaki sorunların giderilmesine yönelik politikalar oluşturmak ve somut çözüm önerileri geliştirmektir.

Mahkûm Kadınlar İçin Kariyer Planlama Merkezleri Projesi’yle cezaevindeki kadınların kariyer planlamalarını gerçekleştirebilmek ve cezalarını tamamladıktan sonra istihdama katılımlarını sağlamak amaçlanmıştır. Proje onurlu ve yeterli yaşam hakkı, toplumsal cinsiyet eşitliği ve erişilebilirlik normlarına ve B2, C2 ve I8 standartlarına uygundur.

Kadın İstihdamının Desteklenmesi İçin Büyükanne Projesi ile 0-3 yaş arasındaki torununa bakan büyükannelere verilecek destek ile çalışan olan kadınların işgücü piyasasından çekilmelerini önlemek ve çocuklara büyükanneleleri ile birlikte büyüme imkânı sağlayarak kültür aktarımına destek olmak amaçlanmıştır.

Kadın Boyacı Ustalar Projesi ile kadınlara farklı sektörlerde mesleki bilgi ve beceri kazandırarak istihdamının sağlanması amaçlanmıştır. Kadın Çiftçi Eğitimi İşbirliği Protokolü kırsal alanda yaşayan ve çiftçilikle uğraşan kadınların tarım, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet, kişi hak ve özgürlükleri konularında eğitilmesi ve kurumlar arası işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Genç Fikirler Güçlü Kadınlar Projesi Türkiye genelinde 18-30 yaş arası gençlerin teknoloji kullanarak üretecekleri yenilikçi fikirlerle kadınların yaşadıkları sorunlara ilişkin çözüm önerileri üretmesi amaçlanmıştır.

a) İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Otoritesi (İKG PRO)

- Sektörel Operasyonel Program
- Kamu ve Özel kurumlar ile yürütülen projeler
- AB’ye Katılım Öncesi Mali Yardım (IPA) projeleri.

İnsan Kaynaklarını Geliştirme Otoritesi, AÇSHB’nin Avrupa Birliği ve Mali Yardımlar Dairesine bağlı bir program otoritesidir. İşlevi daha çok AB fonlarıyla desteklen ve Türkiye’nin insan kaynaklarını geliştirmeyi hedefleyen projeleri hayata geçirmektir.

Otorite genellikle insan kaynaklarını geliştirme konusundaki Katılım Öncesi Yardım Projeleri (IPA) yönetiminden sorumludur. Bu kurumun yürüttüğü IPA’lar bağlamında kadın yoksulluğuna yönelik ne türden bir hedef koyduğunu IPA’ların temel dokümanlarından yararlanarak incelemek yerinde olacaktır.

b) AB’ye Katılım Öncesi Mali Yardım (IPA) Projeleri

Öncelikle IPA 2014-2020 içinde yer alan Sektörel Operasyon Programı’na odaklanılmıştır. Program önce AB’ye kıyasla Türkiye’nin işgücü piyasaları, sosyoekonomik durum ve insan kaynakları bazında kapsamlı bir portresini çizmektedir. Daha sonra istihdam, eğitim ve hayat boyu öğrenme, sosyal içerme ve politika konularında Türkiye’nin görece güçlü ve zayıf yanlarını vurgulamaktadır. Örneğin istihdam konusunda kadınların işgücüne katılım oranlarının düşüklüğünün ve bu düşüklüğü giderecek mekanizmaların olmamasının bir zayıflık olduğu açıkça belirtilmektedir. Özellikle kadınların bakım ve ev içi emek yüklerini azaltacak çocuk, engelli ve yaşlılara bakım konusunda yetersiz kurumsal kapasitenin de altı çizilmektedir. Program Ulusal İstihdam Stratejisi metninde yer alan temel önlemleri sıralarken yoksul kadınları doğrudan ilgilendiren iki temel hedefi de sıralamaktadır: 2023’e kadar kadınlarda kayıtdışı istihdam oranı %30’un, çalışanlar içinde yoksulların payı da %5’in altına düşürülecektir. Programın Avrupa sosyal modeliyle ilgili uyum taahhütleri arasındaki kadınların (engelliler ve yaşlılarla birlikte) istihdam edilebilirliğinin artırılması da bir hedef olarak konmaktadır. Diğer taraftan aynı liste içinde sosyal korumanın yaygınlaştırılması ve tüm bireylerin ayrımsız bir şekilde istihdam, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişiminin sağlanması da bir hedef olarak belirtilmektedir.

Uyum süreci çerçevesi altına İstihdam, Eğitim ve Sağlık gibi alanlarda atılacak adımlar ve adımların yol açacağı aktiviteler belirtilmiştir. İstihdamla ilgili aktivite başlığı altında kadınların kayıtdışıktan ve insana yaraşır olmayan işlerde çalışma yükümlülüklerinden kurtarılacağı belirtilmiştir. İstihdam faaliyetlerinin ikinci temel adımı istihdam edilebilirliğin artırılması ve teşvik edilmesidir. Burada temel hedef grup içinde kadınlar, engelliler ve yaşlılar sayılmaktadır. Bu hedefe uygun olarak tanımlanan olası müdahaleler altında ebeveynlerin çocuk, engelli ve yaşlı bakım hizmetlerine ulaşımının kolaylaştırılması öngörülmüştür. Ayrıca bir diğer müdahale alanı olarak da kadınların, engellilerin ve gençlerin istihdam edilmesine yönelik önyargıları kırarak farkındalığı artırma adımlarının atılması eklenmiştir. Tüm bu olası adımlar yoksul kadınların hem istihdam edilebilirliğini hem de üzerlerindeki ev içi emek yükünün azaltılmasına olanak verecektir. Bu açıdan, Sektörel Operasyon programı eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, onurlu ve yeterli yaşam ve erişilebilirlik normlarına uygundur. Ayrıca I1, I8, B1, C2 ve C4 standartlarına uygundur. Ayrıca Aksiyon III (Sosyal Politika ve İçerme) başlığı altında hedef olarak “ayrımcılıkla, dışlanma ve yoksullukla mücadele” özel olarak belirtilmiştir.

4. İŞKUR

Türkiye işgücü piyasasının asli bir unsuru olan İŞKUR özellikle istihdam ve işsizlere yönelik proje ve programlarıyla kadın yoksulluğuyla öncelikle dolaylı, bazen de dolaysız mücadele etmektedir. Program ve proje kapsamı çok geniş olan İŞKUR özellikle kadınların işgücüne katılımını artırarak ve yoksul kadınların çalışmasını sağlayarak kadın yoksulluğunu azaltmayı hedeflemektedir. Öncelikle İŞKUR’un da paydaşı olduğu projelere bakalım.

a) Projeler ve Protokoller

(1) Kadınlar için Daha Çok ve Daha İyi İşler

Bu proje İŞKUR ile İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (SIDA)’nın ortaklığında yürütülen bir projedir. Projenin temel gerekçesi şöyle tanımlanmıştır:

“Proje, toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımların aktif işgücü piyasası politikalarına içselleştirilmesini ve İstanbul, Ankara, Bursa ve Konya olmak üzere proje illerinde kadınlar için insana yaraşır iş imkânlarının daha fazla olduğu mesleklerin belirlenmesini hedeflemektedir.”

Burada şu varsayım da yapılmaktadır; insanı güçlendiren işler kayıtlı ve ücretli işlerdir. Böylece kayıtdışılığın ve ücretsiz emek türlerinin özellikle kadınlar için ciddi bir sosyal ve ekonomik yük olduğu ima edilmiştir.

Projenin üç temel stratejisi aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- İnsana yaraşır iş ve toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde kadınlara yarar sağlayacak istihdam politikaları geliştirilmesi ve uygulanması
- Etkili iş danışmanlığı ve aktif işgücü piyasası politikaları (AİPP) aracılığıyla işgücü piyasasına giren kadınların istihdam edilebilirliğinin artırılması ve işsiz kadınların desteklenmesi

- ILO’nun haklara dayalı yaklaşımının mesleki eğitim programlarına dâhil edilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve çalışma standartları konusunda farkındalık yaratılması

Burada altı çizilmesi gereken kavramların bir araya getirildiği görülmektedir; toplumsal cinsiyet eşitliği, iş danışmanlığı ve aktif işgücü piyasası politikaları ile istihdam edilebilirliğin artırılması. Temel hedef olarak kadın çalışanların aleyhine işleyen işgücü piyasası dinamiklerinin düzeltilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği ve çalışma standartları konusunda farkındalığın artırılması öngörülmüştür. Böylece proje temel normlar olarak eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılık yasağı, onurlu ve yeterli yaşam normlarına uygunken B2, F2 ve C3 standartlarından yararlanılmaktadır.

(2) SYDGM ile 2018 yılında yapılan protokol

Bu protokolün temel amacı özellikle Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakıflarından (SYDV) nakdi yardım alan kişilerin aynı zamanda eğer bir engelleri yoksa **İŞKUR** vasıtasıyla açık işlere ya da istihdam edilebilirliklerini artıracak aktif işgücü piyasası modüllerine yönlendirilmeleridir. Protokolün süresi 2021’de dolmaktadır. Aynı türden bir işbirliğini **öngören bir diğer protokol ise Sosyal Hizmetler ve Çocuk** Esirgeme Kurumu’yla 2010’da imzalanmıştır. Bu protokole göre de yardım talebinde bulunan ve engeli olmayan kişiler ya açık işlere ya da istihdam edilebilirliği artıracak mesleki kurslara yönlendirileceklerdir.

Aynı tarihte Sosyal Güvenlik Kurumu’yla da aynı türden bir protokol imzalanmıştır. Orada da SGK programlarına kayıtlı ve yardımlardan yararlanan kimselerden çalışabilecek durumda olanların **İŞKUR’un** veritabanına kaydedilerek açık işlere yerleştirilmesi ya da aktif işgücü piyasası modüllerinden birine kaydedilmesi amaçlanmaktadır. Bu protokoller özünde yoksul kimseleri (ve kadınları) yardımlara bağımlı olmaktan kurtarma amacına hizmet etmektedir. Bu bakış açısının arkasındaki temel rasyonalite özünde yoksulluğu yenmenin ancak piyasa dinamiklerine ulaşmakla ya da ulaşabilecek yetenekleri kazanmakla mümkün olduğuna dair bir inançtır.

İŞKUR’un yürüttüğü Aktif İşgücü Piyasası programlarından bazıları da özellikle kadınlara ayrıcalıklı bir statü vererek onları hem işgücüne katılır hale getirmek hem de özellikle ihtiyaç sahibi yoksul kadınları yoksulluktan kurtarmak gibi bir amaca sahiptir. Örneğin Toplum Yararına Programlar adı altında düzenlenen ve temel amacı aşağıda tanımlandığı gibi verilen programlarda kadınlar öncelikli olan birinci liste içinde sayılmaktadırlar. Toplum Yararına Programlar şu şekilde tanımlanmaktadır:

İşsizliğin yoğun olduğu dönemlerde veya yerlerde doğrudan veya yüklenici eli ile toplum yararına bir iş ya da hizmetin gerçekleştirilmesi yoluyla özellikle istihdamında zorluk çekilen işsizlerin çalışma alışkanlık ve disiplininden uzaklaşmalarını engelleyerek işgücü piyasasına uyumlarını gerçekleştirmek ve bunlara geçici gelir desteği sağlamak amacıyla İŞKUR tarafından uygulanan programlardır.

Toplum Yararına Programlar (TYP) aşağıdaki alanlarda uygulanmaktadır:

- Çevre temizliği
- Kamusal altyapının yenilenmesi
- Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmi okullarda çevre düzenlemesi
- Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmi okullarda bakım onarım ve temizlik işleri yapılması
- Restorasyon, tarihi ve kültürel mirasın korunması
- Ağaçlandırma
- Park düzenlemeleri
- Vadi ve dere ıslahı
- Erozyon engelleme çalışmaları

TYP’e katılım her bir defa için en fazla dokuz ayla sınırlandırılmıştır. Ayrıca bir TYP’de dokuz ay çalışan kişi **üç** ay geçmeden ikinci kere başvuramamaktadır. Ayrıca bir kişi toplamda en fazla 24 ay TYP’den yararlanabilmektedir. Kimlerin TYP’ye seçilecekleri Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlükleri tarafından belirlenir. Burada Noter çekilişi de dahil olmak üzere üç yöntem vardır. Ancak tüm adaylar iki listeye ayrılmaktadır. İlk listede öncelikli olanlar vardır: kadınlar, eski hükümlüler, 35 yaş üstü bireyler, engelliler, terör mağdurları. Böylece kadın yoksulluğunu engellemede TYP önemli bir araç haline gelmektedir. Ayrıca TYP çerçevesinde çalışanın asgari ücret alacağı belirtilmiştir. TYP toplumsal cinsiyet eşitliği, onurlu ve yeterli yaşam, uyarlanabilirlik ve erişilebilirlik normlarına atıfta bulunurken, B1, B2, A3, F1 ve F2 standartlarına ayrıca açık gönderme vardır.

Ayrıca işverene teşvikleri **düzenleyen 4447** Sayılı Kanun’un geçici 10. maddesine **göre kadın, engelli ve genç çalıştırma teşvikle desteklenmektedir.**

5. Sosyal Güvenlik Kurumu

a) Doğum Borçlanması Programı

Doğum borçlanması programı sigortalı kadınlara yönelik SGK’nın uyguladığı bir programdır. Temelde doğumla birlikte istihdamdan uzak kalan kadının iki yıl boyunca borçlanmasına izin verip yıl kaybına uğramaması amaçlanmaktadır. Bu programa göre, sigortalı kadınlar doğumdan sonraki sekiz haftalık, çoğul gebelik halinde ise on haftalık süreleri, doğuma üç hafta kalmıyca kadar çalışması halinde, doğum sonrası istirahat süresine eklenen süre dahil toplam istirahat süresi ile birlikte toplam iki yıllık süre borçlanabilirler. Kadın sigortalılar doğum nedeniyle çalışmadıkları en fazla üç defa olmak üzere ikişer yıllık sürelerini (toplamda en fazla 6 yıla tekabül etmektedir.) borçlanabilir. Doğum yapan kadının sosyal güvenlik sistemi açısından doğum yapmaktan kaynaklanan kaybının giderilmesi amaçlanmıştır. Özellikle düşük ücretli kadınlar açısından program önemli bir koruma sağlamaktadır. Kadın yoksulluğunun giderilmesi amacıyla atılmış bir adımdır.

b) Evde El Sanatları ile Uğraşan Kadınların Sigortalılığı

Kuşkusuz sosyal güvenlik ve sosyal korumanın sağlanması kadın yoksulluğu ile mücadelede önemli adımlardır. Türkiye’de yoksulluk hallerinden kaynaklanan evde parça başı çalışma aslında oldukça yaygındır. Nitekim SGK bu türden çalışan yoksul kadınlara yönelik gönüllü sigortalılık için adı geçen programı başlatmıştır.

Dikiş, nakış, mutfak robotu, ütü ve benzeri makine ve aletler hariç olmak üzere, muharrik kuvvet kullanmamak ve dışarıdan işçi almamak şartıyla; oturdukları evlerde imal ettikleri havlu, örtü, çarşaf, çorap, halı, kilim, dokuma mamulleri, kırpıntı deriden üretilen mamuller, örgü, dantel, her nevi nakış işleri ve turistik eşya, hasır, sepet, süpürge, paspas, fırça, yapma çiçek, pul, payet, boncuk işleme, tığ örgü işleri, ip ve urganları, tarhana, erişte, mantı gibi ürünleri işyeri açmaksızın, 30/1/2019 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere veya yıl içinde gerçekleştirilen satış tutarı, ilgili yıl için geçerli olan asgari ücretin yıllık brüt tutarından fazla olmamak üzere, internet ve benzeri elektronik ortamlar üzerinden satanlardan bu ürünleri, pazar takibi suretiyle satılması ile ticari, zirai veya mesleki faaliyetleri dolayısıyla gelir ve kurumlar vergisi mükellefi olanların düzenledikleri hariç olmak üzere; düzenlenen kermes, festival, panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satanlardan, herhangi bir işverene tabi olmaksızın sürekli ve kazanç getirici nitelikte yaptıklarını vergi dairelerinden alacakları yazılar ile tespit ettiren kadın isteğe bağlı sigortalı sayılmaktadırlar.

Bu program aracılığıyla evde piyasa için üretim yapan kadınlar aslında bir nevi ücretli emekçi sigortasına kavuşmaktadırlar ki bu özellikle yaşlılık döneminde emekliliğin hak edilmesi bağlamında önemli bir adımdır. Ancak sigorta prim tutarlarının yüksekliği kadınların bundan yararlanmasını engellemektedir.

c) Başkasının Bakımına Muhtaç Derecede Ağır Engelli Çocuğu Bulunan Kadın Sigortalılar

Aile içi bakımın yetmediği ve başkasının bakımına muhtaç engelli çocuğa sahip olmak özellikle yoksul çalışan kadınlar açısından kuşkusuz büyük bir yükür. Bu noktada hem ev içi bakım yükü artmaktadır, hem de çocuk bakımının ekonomik yükünü göğüsleyebilmek gerekmektedir. SGK bu türden çalışan yoksul kadınlar için hem emekli prim ödemesini belirli bir çarpanla çarparak kadının daha az prim ödemesini sağlamaya, hem de emekliliği hak etmesi için çalışması gereken süreyi kısararak yükünü hafifletmeye çalışmaktadır. Bu program bakıma muhtaç engellilerin özellikle yoksul hanelerde yoğunlaştığı kadın yoksulluğu ile mücadele bakımından önemlidir.

6. Sivil Toplum Kuruluşları

Bu başlık altında alanda faaliyet gösteren STK'lara ve diğer kamusal aktörlerin projelerine ve çalışmalarına yer verilmektedir. Aşağıda adı geçen sivil toplum kuruluşlarının listelenen proje ve programları toplumsal cinsiyet ve yoksulluk bağlamında incelenmektedir.

a) Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV)

1986 yılında kurulan KEDV özellikle kadın emeğinin değerlendirilmesini pek çok toplumsal sorunun çözümünde önemli olarak görmektedir. Temel amaçlarını şu şekilde tanımlamıştır:

1. *Tabandaki kadınların ortak ihtiyaçları etrafında yoksulluğa karşı örgütlenmelerini ve kooperatifleşmelerini desteklemek;*
2. *Kalkınmada ve dayanıklı toplumlar oluşturulmasında kadınların öncülüğünü ve ekonomik güçlenmelerini teşvik etmek;*
3. *Afet ve göç yönetiminde kadınların rolünü güçlendirmek.*

Bu amaçlara yönelik olarak üç program yürütmektedir: Güçlendirme ve Kooperatifleşme Programı, Ekonomik Güçlendirme Programı ve Afet ve Göç Programı. Güçlendirme ve Kooperatifleşme Programı temelde yerelde kadın örgütlenmesini geliştirerek, kadınların üretim kooperatifleri şeklinde örgütlenmeleri için eğitim veren bir programdır. Ekonomik Güçlendirme Programı ise tabandaki ve yereldeki kadınları üretime itmek, ürettiklerini pazarlayabilme yetisine kavuşturmak gibi amaçlara sahiptir. Ayrıca bu program çerçevesinde mikro kredi uygulaması önemli bir araç olarak görülmektedir. Afet ve Göç Programı ise kadınları özellikle kadınları daha fazla etkileyen ekonomik ve doğal afetlerle ve göçle baş edebilme konusunda yetkin hale getirmeyi amaçlamaktadır.

b) Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı

1985 yılında iş insanı, akademisyen, işçi ve işveren kuruluşları temsilcileri tarafından kurulan Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması (TAP) Vakfı, koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında sunulmakta olan anne-çocuk sağlığı ve aile planlaması çalışmalarını desteklemeyi amaçlamaktadır. Temel amaçları bireylerin yaşam kalitesini yükseltmek, kadınların ve kız çocuklarının bilgiye erişimini artırmak için toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde çalışmak ve eşitlikçi ve sürdürülebilir bir kalkınma sürecine katkıda bulunmaktır. Bunun için uygulanan programlardan bazıları şunlardır:

1. Kadınları Güçlendirme programı: Kadın sağlığı, genel sağlık ve aile sağlığını koruyucu davranışlar kazandırmasının yanında kadınlara toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı, etkili iletişim, cinsiyet temelli ayrımcılık ve şiddet, haklar gibi konularla kadını sosyal alanda da güçlendirmeyi amaçlayan bütünsel yaklaşımlı bir eğitim programıdır. Bu amaçla, Kadın Sağlığı Eğitim Programı (KSEP), Kadın Sağlığı Seminerleri ve Mültecilerle Çalışan STK’lar İçin Kapasite Geliştirme Programı uygulanmaktadır.
2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Programı: Bu program ile vakfın yürüttüğü tüm çalışma ve programlarda işbirliği kurulan, hizmet sağlayan kurum ve kuruluşlar ve hizmetlerden yararlanan kişilerin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında farkındalığın artırılması hedeflenmektedir.
3. Güvenli Annelik Eğitim ve Danışmanlık Programı: Bu program, orta ve düşük gelir düzeyinde, eğitim düzeyleri düşük, iş yaşamına katılımları sınırlı, doğurganlığı yüksek ve kamu sağlık hizmetlerini kullanan kadınların gebelik konusunda bilinç düzeyini ve öz bakım becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir.

Türkiye’de kadın yoksulluğuna dair politikaların en büyük açmazı doğrudan kadın yoksulluğunu hedeflememeleri, kadının bir birey olarak değil ailenin bir parçası olarak görülmesidir.

Böylece hane yoksulluğu ve kadın yoksulluğu arasındaki ayırım ortadan kalkmakta ve yoksullukla mücadele politikalarının kadına dair vurgusu bu noktada sınırlı kalmaktadır.

Kadın yoksulluğuna dair politikaları dört başlıkta ele alabiliriz. Bu politikaların bir kısmı kadınların çalışma hayatındaki konumunu güçlendirmeyi amaçlamıştır. İşgücü piyasasında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı, kadının işgücüne katılımının artmasını hedeflemektedir. Özellikle İşkur ve SGK’nın kadın yoksulluğuna yönelik politikaları işgücü piyasası ve istihdamla ilgili olarak tasarlanmıştır.

İkinci olarak, bu politikalar eğitim hizmeti sağlama kanalıyla tasarlanmaktadır. Kız çocuklarının eğitime erişimini kolaylaştırma, eğitim materyali sağlama, kadınların okuryazarlık oranını yükseltmeyi amaçlama, evlilik öncesi eğitim programı, ebeveyn okulu gibi kadının aile kurumu içindeki rolünü belirleyen ve hedef alan eğitim programları bu politikalara örnek verilebilir.

Üçüncü grup sağlık hizmeti sağlama yoluyla uygulanan politikalardır. Hanede kişi başı gelir seviyesi belirli bir düzeyin altında olan hamilelere ya da küçük çocuğu olan kadınlara verilen şartlı sağlık yardımı, GSS prim ödemeleri bu politikalara örnektir.

Son gruptaki politikalar ise eşi vefat etmiş kadınlara yönelik yardımlar, doğum yardımları, çoklu doğum yardımları ve gıda ve yakacak yardımları gibi karşılıksız transferleri kapsamaktadır.

V. GÖSTERGELER

A. Gösterge Kaynakları

1. Alana Dair Karma Endeksler, Veri Kaynakları ve Göstergeler

Birleşmiş Milletler kuruluşları ve diğer uluslararası kuruluşlarca yoksulluk, sosyal koruma ve sosyal yardımlara ilişkin doğrudan olmasa da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini izlemede özellikle ülkeler arası karşılaştırma yapılması ve ülkelerin zaman içinde gösterdiği gelişmelerin izlenmesini mümkün kılan karma endeksler oluşturulmuştur. Bu endekslere ait temel bilgi, gösterge kapsamı ve tanımları CEİD tarafından hazırlanan diğer tematik alanlarda sunulmuştur. Burada da, kısaca, mevcut karma endeksler ve bu endekslere ait veri kaynakları Tablo 5-1’de özet bilgi notlarıyla sunulmaktadır. Karma endekslere dair bilgi büyük ölçüde Toksöz ve Memiş (2018)’den yararlanılarak aktarılmaktadır. Diğer tematik alanlardan farklı olarak burada ayrıca Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 2010 yılında hesaplanmaya başlanan çok boyutlu yoksulluk endeksine yer verilecektir.

Yoksulluk ölçümünde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 1990’ların başından bugüne önemli girişimlerde bulunmuş ve çok boyutlu yoksulluk ölçümü öncesinde de yoksulluk ölçümlerini gelir/tüketimle kısıtlı olmaktan çıkarmaya çalışmıştır. Örneğin gelir temelli yoksulluk yerine insani yoksulluğun bir ölçüsü olarak geliştirilen İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI), sağlıklı bir yaşama erişim (doğumda 40 yaşına kadar hayatta kalmama olasılığı), eğitime erişim (yetişkinlerde bir okul bitirmeyenlerin oranı) ve makul bir yaşam standardına erişim (temiz içme suyuna erişimi olmayan nüfusun oranı ve yaşa göre normal kilonun altındaki çocukların oranı) göstergelerinden oluşan birleşik bir endekstir.

Farklı gelişim seviyeleri için farklılaştırılmış HPI ölçümleri varken, cinsiyete göre farklılaştırılmış HPI bulunmamaktadır. Yine UNDP tarafından benimsenen ve 2010 yılından bu yana hesaplanan Alkire-Foster yöntemiyle (Alkire vd., 2015) geliştirilen çok boyutlu yoksulluk endeksi dahil olmak üzere; bütün olarak ele alınan hanehalkı, yoksul nüfusun tespit edilmesinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla, bu bölümde, yoksulluk göstergeleri arasında sadece çok boyutlu yoksulluk göstergesine ve toplumsal cinsiyet temelinde ayrıştırmayı ve incelemeyi mümkün kılan Cinsiyet Gelişimi Endeksi ve Cinsiyet Güçlendirme Endeksi, MPI ile örtüşen göstergeleri kullanan ve yoksulluktaki cinsiyet farklarının boyutunu yakalayabilen UNDP tarafından periyodik olarak geliştirilen ve kaydedilen eşitsizlik ölçülerine kısaca değinilmektedir.

Uluslararası kuruluşlarca gösterilen bütün bu çaba, yoksulluğun ve sosyal korumanın izlenmesinde geleneksel standart göstergelerin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin sorunları anlamada yeterli olmadığına da göstergesidir. Yapılan araştırmalar toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden mevcut istatistiklerin ve bu istatistiklerle üretilen göstergelerin yanında yeni göstergelere ihtiyaç duyulduğunu ve bunların oluşturulması gereğini sıklıkla vurgulamıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden yoksulluğun önlenmesi ve sosyal yardımlarda izlemeyi olanaklı kılacak göstergelerin saptanması için karma endekslerin, göstergelerin ötesinde alana ilişkin

hakların izlenmesini mümkün kılacak göstergeler oluşturulması gerekmektedir. Bundan sonraki bölümlerde toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından hak temelli izlemede hangi göstergelerin, yoksulluk ve sosyal korumaya yönelik toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten uluslararası ve ulusal belgelerdeki normlar ve standartlarla bağlantılı olduğu ve bu göstergelerin mevcut verilerle elde edilip edilmeyeceği bilgisi ile CEİD olarak önerdiğimiz göstergeler için veritabanlarının oluşturulması gerektiği Türkiye bağlamında sunulmaktadır.

2. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (MPI)

Kavram: Çok boyutlu yoksulluk

Boyutlar: Sağlık, eğitim ve yaşam standardı

Alt göstergeler: Sağlık: Yetersiz beslendiği bilgisine ulaşılan 70 yaşın altındaki herhangi bir yetişkin veya çocuk. 20 yaşın üzerindeki yetişkinler, vücut kitle indeksi $18,5 \text{ kg/ m}^2$ 'in altında ise yetersiz beslenmiş kabul edilir, 15-19 yaş arası bireyler Dünya Sağlık Örgütü'nün yaşa özgü vücut kitle indeksi sınırlarının altında kalıyorsa yetersiz beslenmiş olarak kabul edilir ve çocukların ise, z-skoru: yaşa göre boy (bodurluk) veya yaşa-göre ağırlık (zayıf) referans popülasyonun ortanca değerinin iki standart sapmadan daha altında ise yetersiz beslendiği kabul edilmektedir. Sağlık alt başlığı altındaki ikinci gösterge çocuk ölüm oranıdır. Anketten önceki beş yıl içinde 18 yaşın altındaki herhangi bir çocuk yaşamını yitirmişse bu tanım kapsamında kabul edilir. Ankette çocuk ölümlerinin tarihi hakkında bilgi bulunmadığında, herhangi bir zamanda meydana gelen ölümler dikkate alınır.

Eğitim: Bu alt başlıktaki iki göstergeden ilki on yaşında veya daha büyük hanehalkı üyeleri arasında altı yıllık okulu tamamlamamış fertlerin oranını temel almaktadır. İkinci gösterge ise okul çağındaki herhangi bir çocuğun, 8. sınıfı tamamlayacağı yaşa kadar okula gitmiyor olması bilgisine dayanmaktadır.

Yaşam standardı alt başlığında altı göstergeye yer verilmiştir. Bunlardan ilki ferdin yaşadığı eve elektrik olup olmadığı bilgisine dayanır. İkincisi hanehalkının Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde belirtilmiş olan standartlara uygun sanitasyona erişimi olup olmadığı; üçüncüsü, yine bu hedeflerde tanımlanmış sağlıklı içme suyuna erişimi veya eve gidiş dönüş en az 30 dakikalık yürüme mesafesinde bulunup bulunmadığı; dördüncüsü barınma için kullanılan inşaat malzemelerinin uygun olup olmadığı; beşincisi ise yemek pişirme için kullanılan yakıta erişim olup olmadığı bilgisine dayanmaktadır. Son olarak altıncı gösterge ise hanenin sahip olduğu varlıklara dair bilgiyi temel alır; örneğin hanenin bir taşıtı yoksa ve radyo, televizyon, telefon, bilgisayar, bisiklet, motosiklet veya buzdolabından herhangi birine sahip değilse bu boyutta yoksul kabul edilmektedir.

Mevcut Sıralama: UNDP ilk kez 2010 İnsani Gelişme Raporu'nda fertlerin maruz kaldığı çok sayıda örtüşen yoksunluğu 3 boyutta tanımlayan çok boyutlu yoksulluk (MPI) endeksini sunmuştur. MPI sağlık, eğitim ve yaşam standardı göstergelerinden oluşan bir karma endekstir. Sağlık ve eğitim boyutları her biri iki göstergeye dayanırken, yaşam standardı altı göstergeye dayanmaktadır. Bir ülkenin MPI endeks değerini oluşturmak için gereken tüm göstergeler

aynı hanehalkı anketinden elde edilmektedir. Göstergeler bir yoksunluk puanı oluşturmak için ağırlıklandırılarak yoksunluk puanları anketteki her bir birey için hesaplanmaktadır. Yoksul ve yoksul olmayanları ayırt etmek için yüzde 33,3’lük bir yoksunluk puanı (ağırlıklı göstergelerin üçte biri) bir sınır olarak varsayılmaktadır. Yoksunluk puanı yüzde 33,3 veya daha yüksekse, hanehalkı (ve o hanehalkında yaşayan tüm fertler) çok boyutlu yoksul olarak sınıflandırılmaktadır. Yoksunluk puanı yüzde 20’den yüksek veya buna eşit ancak yüzde 33,3’ten az olan bireyler, çok boyutlu yoksulluğa karşı savunmasız/kırılgan olarak sınıflandırılmaktadır. Son olarak, yüzde 50 veya daha yüksek yoksunluk puanına sahip bireyler çok boyutlu yoksulluğu en şiddetli yaşayan kesim olarak gruplandırılmaktadır. MPI, 2019 İnsani Gelişme Raporunda 101 gelişmekte olan ülke için hesaplanmıştır. Ancak Türkiye bu ülkeler içinde yer **almamaktadır**.

3. İnsani Gelişme Endeksi (İGE), Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE) ve yeni Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (yeni TCGE)

Kavram: İnsani Gelişme ⁷

Boyutlar: Uzun ve sağlıklı yaşam/ bilgi/ yaşam standardı. 2014 yılından itibaren yeni hesaplama yöntemine geçilmiş eğitim boyutuna ortalama eğitim yılı yanı sıra beklenen eğitim yılı eklenmiştir (bkz. Tablo 5-1).

Alt Göstergeler: Doğumda beklenen yaşam süresi, yetişkin okuryazarlık oranı, eğitimde bileşik okullaşma oranı ve satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kazanılmış gelirin ağırlıklı aritmetik ortalaması kullanılmaktadır. Endeks 1995, 2000, 2005 ile 2010-2018 yılları için mevcuttur.

Mevcut Sıralama: Türkiye’nin 2019 yılında yayınlanan raporda sunulan 2018 İnsani Gelişme Endeksi (İGE) değeri 0.806 oldu. Bu değerle Türkiye, 189 ülke ve bölge arasında 59. sırada yer aldı ve geçen yılki raporda yüksek insani gelişme kategorisindeyken bu yıl ilk kez olarak çok yüksek insani gelişme kategorisine yükseldi. Bu artışın nedenleri arasında Türkiye’de doğuştan beklenen yaşam süresinin artması (13,2 yıl); ortalama öğrenim süresinin 3,1 yıl ve beklenen öğrenim süresinin 7,5 yıl artmış olması vardır. Gelir eşitsizliği gözetilerek hesaplanan gelişme endeksine göre Türkiye eşitsizlik nedeniyle yüzde 16,2 oranında kayba uğrayarak endeks boyutu 0,675’e gerilemektedir. Kadınlar için hesaplanan gelişme endeksi 0.771 erkekler için 0.834 düzeyinde elde edilmiştir.

4. Toplumsal Cinsiyet Güçlenme Ölçütü (TCGÖ)

Kavram: Güçlenme

Boyutlar: ekonomik katılım ve karar alma gücü/ siyasi katılım/ ekonomik kaynaklar üzerinde güç

Alt Göstergeler: yasama ve yönetimde kadın oranı/ uzman ve teknik işlerde kadın oranı, parlamentoda kadın oranı/ kadınların SGP’ne göre hesaplanan kazanılmış gelirinin erkeklerinkine oranı (1995-2009 arası)

⁷ Bu bilgi notu UNDP, WEF, OECD Ülke Notlarından ve Toksöz ve Memiş’ten (2018) yararlanılarak hazırlanmıştır.

Mevcut Durum: TCGÖ de TCGE gibi yöntem bakımından eleştirilmiş ve 2009 yılından sonra hesaplanması bırakılarak yerine TCGÖ ve TCGE’ni oluşturan alt boyutları da kapsayan daha fazla sayıda gösterge içeren toplumsal cinsiyet eşitsizlik endeksi (GII) 2010 yılından itibaren sunulmaya başlanmıştır (bkz. Tablo 5-1).

5. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (TCEE)

Kavram: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği,

Boyutlar: Üreme sağlığı/ güçlenme/ işgücü piyasası.

Alt Göstergeler: anne ölümlülük oranı, ergen doğum oranı/ parlamentoda kadın ve erkek oranı, nüfusun en az ortaöğretime sahip olan erkek ve kadın oranı/ kadın ve erkek işgücüne katılım oranı (2010-2014 arası). TCEE, her üç boyutta kadın ve erkek kazanımları arasındaki eşitsizliklerin insani gelişmede yarattığı kayıp olarak nitelendirilebilir.

Mevcut Durum: İlk kez 2010 yılında hesaplanan TCEE değerine göre Türkiye, 2018 yılında 2019 raporunda 166 ülke için hesaplanan toplumsal cinsiyet eşitsizlik endeksi değerleri itibarıyla 66. sıradadır ve dördüncü grup ülkeler arasında yer almıştır. Anne ölüm oranı gösterge değeri 100 bin nüfus içinde 16 iken, ergen doğum oranı 26,6; parlamentoda kadın oranı yüzde 17,4; en az ortaöğretime sahip olan kadın oranı yüzde 44,3 iken erkeklerde bu oran yüzde 66,0; kadınlarda işgücüne katılım oranı yüzde 33,5 iken erkeklerde bu oran yüzde 72,6’dır.

B. Diğer Örgütlerin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksleri

1. Toplumsal Cinsiyet Açığı Endeksi (TCAE)

Kavram: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri,

Boyutlar: Ekonomik katılım ve fırsatlar, eğitim, sağlık, siyasi güçlenme.

Alt Göstergeler: kadının işgücüne katılım oranının erkeğinkine oranı, benzer iş için kadın ücretinin erkeğinkine oranı, kadının hesaplanan kazanılmış gelirin erkeğinkine oranı, profesyonel ve teknik işlerde kadının oranının erkeğinkine oranı. Diğer boyutlar: eğitimde erişim, sağlık ve hayatta kalma, politik güçlenme. Bu endeks dört alt endeksin ağırlıklı aritmetik ortalamasıdır. Bütün göstergeler kadınların erkeklere oranı olarak verilir ve bir mutlak eşitlik durumudur. İlk kez 2006 yılındaki Dünya Ekonomik Forumu’nda ortaya çıkan Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi, cinsiyete dayalı ayrımların büyüklüğünü ve kapsamını göstermek ve sürecini izlemek için bir çerçevedir.

Mevcut Durum: 2019 yılı verilerine göre Türkiye 149 ülke içinde 130. sırada yer almıştır. Ekonomik yaşama katılım ve siyasi yaşama katılım alanındaki alt göstergeler itibarıyla Türkiye’nin sıralamada aldığı yer geridedir.

2. Toplumsal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (TKTCE)

Kavram: Sosyal Normlar ve Sosyal Kurumlarda Ayrımcılık

Boyutlar: Aile içi ayrımcılık, kısıtlı fiziksel bütünlük, kısıtlı kaynaklar ve varlıklar, kısıtlı medeni haklar.

Alt Göstergeler: yasal evlilik yaşı, erken evlilik, ebeveyn otoritesi, miras, kadına karşı şiddet, kadın sünneti, üreme üzerinde kontrol, kayıp kadın, doğurganlık tercihi, araziye güvenli erişim, toprak dışındaki varlıklara güvenli erişim, finansal hizmetlere erişim, kamusal alana erişim, siyasi alana erişim

Mevcut Durum: OECD Geliştirme Merkezi’nin Toplumsal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi 180 ülkedeki sosyal kurumlardaki (resmi ve gayri resmi yasalar, sosyal normlar ve uygulamalar) kadınlara yönelik ayrımcılığın bir karma ölçüsüdür. OECD, ayrımcı aile yasası, kısıtlı fiziksel bütünlük, erkek evlat önyargısı, kısıtlı kaynaklar ve varlıkları ve sivil özgürlüklerin kısıtlanması gibi kadınların yaşamlarını etkileyen önemli sosyoekonomik alanlara yayılmış ayrımcı sosyal kurumların beş boyutunu kapsayan bir karma ölçüm geliştirmiştir. TKTCE (SIGI) ’nin değişkenleri arasında, eşit olmayan miras hakları, erken evlilik, kadınlara karşı şiddet ve eşit olmayan arazi ve mülkiyet hakları gibi alt göstergeler yer almaktadır. 180 ülke üzerine hazırlanmış veritabanıyla SIGI, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi konusunda ilerleme kaydedilebilmesi bakımından ayrımcı sosyal kurumları daha ayrıntılı bir biçimde inceleme olanağı sunmaktadır. 2019 yılı verisine göre, Türkiye düşük eşitlik grubu ülkeleri arasında yer almıştır.

3. Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (AB-TCEE)

Kavram: Toplumsal cinsiyet eşitsizliği

Boyutlar: İş/ Para/ Bilgi/ Zaman/ Güç/ Sağlık/ Kesişen Eşitsizlikler/ Şiddet ,

Alt Göstergeler: Katılım, ayrışma, iş kalitesi/ parasal kaynaklar, ekonomik durum/ eğitimde kazanım, ayrışma, yaşam boyu öğrenme/ ekonomik faaliyetler, bakım faaliyetleri, sosyal faaliyetler/ politik güç, sosyal güç, ekonomik güç/ statü, davranış, erişim/ belirli yaş, vatandaşlık, engellik, etnisite, evlilik durumu, din, cinsel yönelim ve sosyal sınıf, başka sosyal temellerde ayrımcılık/ doğrudan şiddet, dolaylı şiddet (2013’den bu yana). Bu endeks altı ana alan endeksi ve 12 alt alan endeksinin hesaplanmasıyla oluşur ve 1-100 arası değer alır.

Mevcut Durum: Endeks 27 AB ülkesi için veri sunmakta, Türkiye’ye ait veri içermemektedir.

Aşağıda uluslararası kuruluşların hazırlayıp paylaştığı veritabanları sunulmaktadır.

Tablo 5-1: Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Yoksulluk ve İnsani Gelişme Endeksleri

Endeks	Üreten Kuruluş	Veri Kaynağı	Bileşenleri	Tematik Alana İlişkin Göstergeleri (Renkli olarak belirtilmiştir)	Güncellenme Süresi	Kapsam (Ülke-Sayısı)	Mevcut Veri
Çok boyutlu yoksulluk (MPI)	UNDP	İnsani Kalkınma Raporları-UNDP	Sağlık	Yaş grubuna göre yetersiz beslenen nüfus oranı	Yıllık	101	Yıllık, 2010-
			Eğitim	-10 yaşında veya daha büyük hanehalkı üyeleri arasında altı yıllık okulu tamamlamamış fertlerin oranı -okul çağındaki herhangi bir çocuğun, 8. sınıfı tamamlayacağı yaşa kadar okula gitmiyor olması			
Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE)	HDR,UNDP	UNDESA UIS Dünya Bankası, ILO	Yaşam Standardı	Konut, yakıt, sanitasyon ve evdeki araç ve gereçlerin varlığı	İki yıllık	155	Yıllık, 1995-2009
			Uzun sağlıklı yaşam	Yaşam beklentisi			
			Eğitim	Yetişkin okur yazarlık oranı	Yıllık		
			Yaşam standardı	Brüt okullaşma oranı	Yıllık		
Toplumsal Cinsiyet Gelişme Ölçütü (TCGÖ)	HDR, UNDP	ILO IPU Dünya Bankası	İktisadi katılım ve karar alma gücü	Tahmini Gelir (ABD-Doları SGP)	Yıllık	109	Yıllık, 1995-2009
			Siyasi katılım	Kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler (kadın oranı)	Yıllık		
			Ekonomik kaynaklar üzerinde güç	Profesyonel ve teknik meslek mensupları (kadın oranı)	Yıllık		
				Parlamentoda temsil sayısı	Yıllık		
			Kadınların ortalama tahmini gelirin erkeklerle oranı (ABD-Doları SGP)	Yıllık			

<https://www.genderindex.org>

Tablo 5-2: Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Yoksulluk ve İnsani Gelişme Endeksleri (devamı)

Endeks	Üreten Kuruluş	Veri Kaynağı	Bileşenleri	Tematik Alana ilişkin Göstergeleri (Renkli olarak belirtilmiştir)	Güncellenme Süresi	Kapsam (Ülke-Sayısı)	Mevcut Veri
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (TCIE)	HDR, UNDP	UN IAEG UNDESA IPU UIS ILO	Üreme sağlığı	Anne ölüm oranı ve Bebek ölüm oranı	iki yıllık	152	Yıllık, 2010-
			Güçlenme	Parlamentoda temsil sayısı En az ortaöğretim mezunu olanların oranı (cinsiyete göre)	Yıllık		
			Emek piyasası	Cinsiyete göre işgücüne katılım oranı	Yıllık		
			Sağlık	Yaşam beklentisi	iki yıllık		
Yeni Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE)	HDR, UNDP	UNDESA UIS Dünya Bankası ILO	Eğitim	Ortalama eğitim yılı ve Beklenen eğitim yılı	Yıllık	148	Yıllık, 2010-
			Yaşam standardı	Tahmini Gelir (ABD-Doları SGP)	Yıllık		

<https://www.genderindex.org>

Tablo 5-3: Diğer Kurumların Endeksleri

Endeks	Üreten kuruluş	Veri Kaynağı	Bileşenleri	Tematik Alana İlişkin Göstergeleri (Renkli olarak belirtilmiştir)	Güncellenme Süresi	Kapsam (Ülke)	Mevcut veri
Toplumsal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (TKTCE)	OECD Kalkınma Merkezi	Sosyal normlar ve sosyal kurumlarda ayrımcılık endeksi (SIGI) ülke profili UN World Marriage Data, DHS, MICS	Aile içi ayrımcılık	Yasal evlilik yaşı Erken evlilik Ebeveyn otoritesi Miras	Düzenli aralıklarla derlenmemektedir	108	2009, 2012, 2014
		SIGI ülke profili DHS World Value Survey, WHO, International Violence Against Women Survey, European Union Agency for Fundamental Rights MICS CIA, UNDP EUROSTAT Ulusal Hanehalkı Anket Verisi	Kısıtlı fiziksel bütünlük	Kadına karşı şiddet Kadın sünneti Üreme üzerinde kontrol Kayıp kadın			
		SIGI ülke profili	Kısıtlı kaynaklar ve varlıklar	Araziye güvenli erişim Toprak dışındaki varlıklara güvenli erişim Finansal hizmetlere erişim			
		SIGI ülke profili Dünya Bankası IPU	Kısıtlı medeni haklar	Kamusal alana erişim Siyasi alana erişim			

<https://www.genderindex.org>

Tablo 5-4: Diğer Kurumların Endeksleri (devamı)

Endeks	Üreten Kuruluş	Veri Kaynağı	Bileşenleri	Tematik Alana İlişkin Göstergeleri (Renkli olarak belirtilmiştir)	Kapsam (ülke)	Mevcut Veri
Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (AB-TCEE)	Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü - European Institute for Gender Equality (EIGE)	Eurostat-EU LFS , Eurofound-European WCS	İş hayatı	Katılım	27	İki yıllık, 2013-
		Eurostat-Structure of Earnings Survey, Eurostat-EU SILC	Para	Ayrımcılık		
		Eurostat-EU LFS Eurostat-UNESCO/OECD/ Eurostat (UOE) Eğitim İstatistikleri	Bilgi	İş kalitesi		
				Finansal kaynaklar		
				Ekonomik durum		
				Eğitim durumu		
				Ayrımcılık		
				Yaşam boyu öğrenme		
				Ekonomik aktiviteler		
			Zaman	Bakım aktiviteleri		
			Güç	Sosyal aktiviteler		
				Politik		
				Sosyal		
				Ekonomik		
		Durum				
		Sağlık	Davranış			
		Kesişen eşitsizlikler	Ulaşılabilirlik			
		Şiddet	Yaş, vatandaşlık, engellilik, etnisite, medeni durum, din, cinsel yönelim ve sosyal sınıfa göre nüfus			
			Ayrımcılık			
			Direkt			
			Dolaylı			

<https://www.genderindex.org>

C. İlgili Verilerin Haritalanması

Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden yoksulluğun önlenmesi ve sosyal yardımlarda izlemeyi olanaklı kılan göstergelerin veri kaynakları arasında aşağıdaki veritabanları yer almaktadır.

1. Uluslararası İstatistikler ve Veritabanları

a) Küresel Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri Programı

Küresel cinsiyet istatistikleri programı Birleşmiş Milletler kuruluşları, ILO, Dünya Bankası, UNECE (The United Nations Economic Commission for Europe) ve Avrupa Birliği istatistik ofisi tarafından oluşturulmuştur. Bu program kapsamında derlenen cinsiyet istatistikleri veritabanında sağlık, yoksulluk, eğitim, ekonomi, şiddet, silahlı çatışmalar, güç ve karar verme, çevre, kadınların konumunu geliştirilmesi, kadınların insan hakları, medya, yapısal ayrımcılık ve kız çocuklarının hak ihlalleri olarak 12 başlık altında göstergeler sunulmaktadır. Küresel cinsiyet istatistikleri programına veri sağlayan kuruluşların veritabanlarında yoksulluk, kadın yoksulluğu ve sosyal koruma alanlarında ulaşılabilir veri bilgisi ve değişkenlere aşağıda yer verilmektedir.

b) BM Avrupa Ekonomik Komisyonu Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu 1947’de ECOSOC (United Nations Economic and Social Council (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi) tarafından kurulmuş olup, Birleşmiş Milletlerin beş bölgesel komisyonundan biridir. 2015 sonrası kalkınma gündeminin benimsenmesiyle birlikte, yoksulluğun, eşitsizliğin ve kırılganlığın ölçülmesinin önemi tüm BM kuruluşları ve üye ülkelerin kalkınma birimleri tarafından vurgulanmıştır. Ülkeler ve uluslararası kuruluşların karşılaştırılabilir verilere ve uyumlu veri setlerine ihtiyaç olduğu belirtilmiş ve henüz yoksulluğu ölçmek için tutarlı bir gösterge seti mevcut olmadığı ortaya çıkmıştır. Yoksullukla ilgili istatistiklerin ve ilgili meta verilerin uluslararası karşılaştırılabilirliğini ve kullanılabilirliğini geliştirmek için kılavuzlar ve öneriler geliştirmek amacıyla, yoksulluk ölçümünde bilgi ve en iyi uygulamaları paylaşmak için UNECE üye devletleriyle birlikte bir çalışma ekibi oluşturmuş ve 2015 yılında yayınlanan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Göstergeleri başlıklı raporda yoksulluk başlığı altında aşağıdaki göstergeler cinsiyet kırılımında sunulmuştur:

- Ülkede en yaygın kullanılan yoksulluk göstergesi
- Ülkede en yaygın kullanılan yoksulluk göstergesinin yaşa göre ayrıştırılmış şekliyle oluşturulan göstergeler
- Ülkede en yaygın kullanılan yoksulluk göstergesinin hanehalkı türüne göre ayrıştırılmış şekliyle oluşturulan göstergeler
- Görelî yoksulluk göstergesi olarak yoksulluk riski altında yaşayan nüfusun oranı
- Yoksulluk riski altında yaşayan nüfusunun yaşa göre oranı
- Yoksulluk riski altında yaşayan nüfusun hanehalkı türüne göre oranı
- Mutlak yoksulluk göstergesi olarak yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusun oranı
- Yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusun yaşa göre oranları

- i. Yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusun hanehalkı türüne göre oranları
- j. Günlük bir dolar gelir seviyesinin altında kalan nüfusun oranı
- k. Maddi yoksunluk göstergesi olarak AB tarafından belirlenen dokuz temel maddeden en az dördüne sahip olmayan hanelerde yaşayan nüfusun oranı

Bu dokuz madde aşağıdaki gibidir:

1. Beklenmedik harcamalar
2. Evden uzakta bir haftalık tatil (tüm aile fertleri için)
3. Ödeme zorluğu (konut kredisi, kira, elektrik, su, doğalgaz vb. faturalar, taksit/borçlar)
4. İki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek (vejeteryanlar için eşdeğer yemek)
5. Evin ısınma ihtiyacı
6. Çamaşır makinesi
7. Renkli televizyon
8. Telefon (sabit veya mobil)
9. Otomobil

Kaynak: <http://www.unece.org/stats/poverty.html>

c) Uluslararası Çalışma Örgütü, Sosyal Koruma ve Çalışan Yoksulluğu

Toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının; yoksulluk ölçümü ve sosyal koruma politikalarında benimsenmesi, sosyal koruma kapsamında cinsiyet eşitsizliğinin yok edilmesi Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) lider kurum olarak desteklediği Sosyal Koruma Zemini Platformu’nun kuruluş amaçlarından biridir. Sosyal Koruma Zemini Platformu tarafından sosyal koruma ve yoksulluğa ilişkin üretilen temel bazı göstergeler aşağıdaki gibidir:

- a. En az bir sosyal koruma programından yararlanan nüfusun payı
- b. En az bir sosyal koruma programından yararlanan nüfus
- c. Emekli maaşı alan emeklilik yaşının üzerindeki kişiler
- d. Engelli yardımlarından yararlanan ağır engelli kişiler
- e. İşsizlik ödeneği alan işsiz nüfus
- f. İş kazalarına karşı sigortalı çalışan sayısı
- g. Çocuklar / hanehalkı için nakit yardım alan çocuklar / hanehalkı sayısı
- h. Sosyal koruma sistemi kapsamındaki yoksul nüfus
- i. Sosyal yardım kapsamındaki yoksulluk riskine karşı savunmasız nüfus
- j. Çalışan yoksul nüfus oranı (kazancı günde 1,90 ABD Dolarının altında olan çalışanların toplam çalışan nüfusa oranı)

Kaynak: <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/research-and-databases/kilm/lang--en/index.htm>

d) Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Sosyal Göstergeler:

OECD’nin iki yılda bir hazırladığı sosyal göstergeler raporu, sosyal refah ve demografik trendlere ilişkin nicel veri eksikliğine ve talebine karşılık bu alanda yeni göstergeler sunarak katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. 2018 itibarıyla dokuzuncusu yayınlanan raporda birçoğu yeni olan 25 gösterge ile 36 OECD üye ülkeye ait değerlendirme sunulmaktadır. Veri kaynaklarının mümkün kıldığı durumlarda üye ülkelerin yanı sıra Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Rusya ve Güney Afrika ve diğer G20 ülkeleri Arjantin ve Suudi Arabistan da ülkeler kapsamına dahil edilmiştir.

Rapor lezbiyen, gey, biseksüel ve trans (LGBT) kişiler hakkında özel bir bölüm içermektedir: demografik bilgiler, gelir eşitsizliği ve refah düzeyi bakımından karşılaştıkları sorunlarla nasıl başa çıktıkları ve hangi politikaların LGBT bireyleri kapsayıcı biçimde nasıl iyileştirebileceği ve geliştirilebileceğini tartışmaktadır. Ayrıca, insanların sosyal ve ekonomik riskler hakkındaki algıları ve hükümetlerin bu riskleri ne ölçüde ele aldıklarına dair 2018 OECD Riskler Anketi’ne dayanan özel bir bölüm içermektedir. Ek olarak, rapor okuyucuların OECD sosyal göstergelerinin yapısını daha iyi anlamalarına yardımcı olacak bir kılavuz da sunmaktadır. Aşağıda raporda yoksulluk ölçümü ve sosyal koruma dair önerilen göstergeler listelenmiştir:

- yoksulluk

- geniş yaş grupları ve cinsiyete göre yoksul nüfus oranı (0-17 yaş grubu, çalışma yaş grubu ve yaşlı nüfus (66 yaş ve yukarı grubu))
- görel yoksulluk oranı (medyan hanehalkı gelirinin %50’inin altında gelir elde eden hanelerde yaşayan nüfus oranı)

- sosyal yardımlar

- çalışma yaşındaki nüfusun içinde nakit transfer yardımlarından yararlananların oranı
- türlerine göre asgari gelir desteği alan nüfusun oranı (işsizlik ödeneği, konut yardımı, yoksulluk yardımı)

- sosyal korumaya yönelik kamu harcamaları

- sosyal koruma harcamalarının GSYİH’ya oranı
- türüne göre sosyal koruma harcamalarının dağılımı (sağlık, eğitim, emeklilere yapılan ödemeler, aktif istihdam programlarına yapılan harcamalar, çalışma çağı yaş grubundaki nüfusa yapılan nakit yardımlar)

Kaynak: <http://www.oecd.org/gender/>

e) Dünya Bankası Toplumsal Cinsiyet Veri Portalı ile Yoksulluk ve Eşitlik Veri Portalı:

Yoksulluk ve Eşitlik Veri Portalı, Dünya Bankası Grubu’nun yoksulluk, eşitsizlik ve refah bölüşümüyle ilgili göstergeler içeren kapsamlı bir veri kaynağıdır. Portal, düşük gelir, düşük orta gelir ve üst orta gelir ve kırılmalı ve diğer ülkeler için yoksulluk ve eşitsizlik verilerine gruplandırılmış olarak da erişim sağlamaktadır. Yoksulluk ve eşitlik veri portalında hanehalkını temel alan mutlak yoksulluk göstergesi sunulmaktadır. Göstergeler arasında yoksul nüfus oranı, yoksulluk açığı, yoksulluk açığının karesi biçiminde alternatif ölçümler yer almaktadır. Ek olarak hanehalkı

temelli bu yoksulluk göstergeleri kız/oğlan çocuklarla sınırlandırılarak hesaplanmakta ve çocuk yoksulluk oranları biçiminde veriler portalda erişilebilmektedir.

Dünya Bankası toplumsal cinsiyet istatistikleri veri portalında ise 620 göstergeye aşağıda belirtilen konu başlıkları altında ülkeler ve ülke grupları için ulaşılabilmektedir.

- Temsil
 - Ekonomik ve Sosyal Kurumlar
 - Ekonomik Fırsatlar
 - Eğitim
 - Sağlık
 - Kamusal Yaşam ve Karar Alma
- Kaynak:** <https://data.worldbank.org/topic/gender>

f) Avrupa Birliği İstatistik Ofisi Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri:

Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (European Statistics - Eurostat) AB’nin mevcut on yıl için büyüme ve istihdam gündemi olan Avrupa 2020 stratejisi kapsamında temel bir politika bileşeni olarak vurgulanan yoksulluğun azaltılmasına ilişkin yoksulluk ve sosyal dışlanma riski taşıyan nüfusa dair göstergeler oluşturmuştur. Avrupa 2020 stratejisinde sosyal kaygılarla ekonomik hedefler eşit bir zeminde değerlendirilmektedir. Ayrıca AB’nin yoksulluk ve sosyal dışlanma riski taşıyan nüfus oranının hedeflendiği şekilde azaltılmasının ancak istihdam ve eğitim için daha iyi fırsatlar sağlama gibi diğer önceliklerinin de başarılı bir şekilde uygulanması ile mümkün olabileceği belirtilmektedir. Eurostat ilgili göstergeleri AB ülkeleri ve AB bölge ülkeleri için sunmaktadır (Türkiye dahil).

- a. Yoksulluk veya sosyal dışlanma riski taşıyan kişiler
- b. Kentleşme oranına göre yoksulluk veya sosyal dışlanma riski taşıyan kişiler
- c. Sosyal transferlerden sonra gelir yoksulluğu riski altındaki kişiler
- d. Vatandaşlığa göre sosyal transferlerden sonra gelir yoksulluğu riski altındaki insanlar
- e. Ciddi derecede maddi açıdan yoksun kişiler
- f. Çok düşük iş yoğunluğuna sahip hanelerde yaşayan fertler
- g. İşyerinde yoksulluk riski oranı
- h. Yoksulluk durumuna göre çatısı sızdıran, nemli duvarları, zemini veya zemini pencere çerçevelerinde çürümesi olan bir konutta yaşayan nüfus
- i. Cinsiyete göre tıbbi muayene ve bakım için kişinin bildirdiği karşılanmamış ihtiyaç
- j. Yoksulluk durumuna göre hanesinde ne banyosu, ne duşu ne de evlerde tuvaleti olmayan nüfus
- k. Yoksulluk durumuna göre evi yeterince sıcak tutamayan nüfus
- l. Yoksulluk durumuna göre aşırı nüfus oranı

Kaynak: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Gender_statistics

VI. YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİ, SOSYAL KORUMA VE YARDIMLAR ALANINDA İZLEME VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde yoksulluğun önlenmesi, sosyal koruma ve yardımlar alanında izleme sürecinin başlangıç adımını oluşturan sosyal koruma ve yardımlara dair göstergelerin normlar ve standartlarla bağlantıları aktarılmaktadır.

Göstergelerin Uluslararası Belgelerdeki Stratejik Hedeflerle Bağlantıları

Avrupa Birliği Konseyi 2007 yılında yoksulluğun çok boyutlu bir kavram olduğunu ve sadece gelir gibi kaynaklar veya parasal yoksulluk çizgisine dayalı olarak ölçülebilir bir durum olmadığını belirten bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre yoksulluk, yoksunlukla ilgilidir, yani eğitim ve mesleki eğitim, sağlık, konut, işgücü piyasası, ekonomik kaynaklar, sosyal koruma, aile ve özel yaşam, güvenlik ve kamusal yaşama katılım bakımından yoksunluk dahil olmak üzere refah eksikliği demektir. Aynı raporda PDEP stratejik hedeflerine ilişkin çok boyutlu 18 gösterge önerilmektedir (AB, 2007).

Tablo 6-1: Referans Standart ve Normlara Göre Yoksulluk Göstergeleri

No.	Gösterge	Referans Standart	Referans Norm
1	- Yaş ve cinsiyete göre yoksulluk oranı (Belirtilen yaş grupları aşağıdaki gibidir.) <ul style="list-style-type: none">16 yaşından küçük16-24 yaş grubu25-49 yaş grubu50-64 yaş grubu65 yaş ve üzeri16-64 yaş grubu	A1. Yoksulluk içindeki kadınların ihtiyaçlarına ve çabalarına cevap veren makroekonomik politikaları ve kalkınma stratejilerini gözden geçirmek, benimsemek ve uygulamak;	Toplumsal cinsiyet eşitliği Onurlu ve yeterli yaşam hakkı

No.	Gösterge	Referans Standart	Referans Norm
2	<ul style="list-style-type: none">- Hanehalkı tipi ve cinsiyete göre yoksulluk riski oranı (bakıma ihtiyaç duyan (bağımlı) çocukları olan bekar ebeveynler dahil olmak üzere)▪ tüm haneler;▪ tek yetişkinli haneler;▪ 65 yaşından küçük bir yetişkin;▪ 65 yaş ve üzeri yaşta bir yetişkinin olduğu tek yetişkinli haneler;▪ bağımlı çocukları olan tek ebeveynli haneler;▪ kadının sorumlu olduğu tek ebeveynli haneler;▪ erkeğin sorumlu olduğu tek ebeveynli haneler▪ 65 yaşından küçük iki yetişkinli haneler;▪ en az biri 65 yaş ve üzeri yaşta olan iki yetişkinli haneler▪ bir bağımlı çocuğu olan iki yetişkinli haneler;▪ iki bağımlı çocuğu olan iki yetişkin;▪ üç veya daha fazla bağımlı çocuğu olan iki yetişkinli haneler;▪ üç veya daha fazla yetişkinli haneler;▪ bağımlı çocukları olan üç veya daha fazla yetişkin;▪ bağımlı çocukları olmayan haneler;▪ bağımlı çocukları olan haneler	A2. Yasaları ve idari uygulamaları, kadınların eşit haklarını ve ekonomik kaynaklara ulaşmasını güvence altına alacak şekilde yeniden düzenlemek.	Toplumsal cinsiyet eşitliği Onurlu ve yeterli yaşam hakkı
3	<ul style="list-style-type: none">▪ Yaş ve cinsiyete göre iktisaden faal olmayanların oranı	A3. Tasarrufa, kredi mekanizmalarına ve kurumlarına ulaşmalarını sağlayarak kadınları desteklemek.	Toplumsal cinsiyet eşitliği Onurlu ve yeterli yaşam hakkı

İzleyen dönemde oluşturulan UNECE Asgari Gösterge Setinde yer alan yoksulluk göstergelerine aşağıda yer verilmektedir. Bu listede yer alan göstergelerin tamamının cinsiyete göre ayrıştırılmış olarak oluşturulması gerekmektedir.

Tablo 6-2:Referans Standart ve Normlara Göre Asgari Yoksulluk Gösterge Listesi

No.	Gösterge	Referans Standart	Referans Norm
1.1	Ülkede en yaygın kullanılan yoksulluk göstergesi	A1 ve A2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
1.1.1	Ülkede en yaygın kullanılan yoksulluk göstergesinin yaşa göre ayrıştırılmış şekliyle oluşturulan göstergeler	A1 ve A2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
1.1.2	Ülkede en yaygın kullanılan yoksulluk göstergesinin hanehalkı türüne göre ayrıştırılmış şekliyle oluşturulan göstergeler	A1 ve A2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
1.2	Görel yoksulluk göstergesi olarak yoksulluk riski altında yaşayan nüfusun oranı	A1 ve A2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
1.2.1	Yoksulluk riski altında yaşayan nüfusunun yaşa göre oranı	A1 ve A2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
1.2.2	Yoksulluk riski altında yaşayan nüfusun hanehalkı türüne göre oranı	A1 ve A2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
1.3	Mutlak yoksulluk göstergesi olarak yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusun oranı	A1 ve A2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
1.3.1	Yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusun yaşa göre oranları	A1 ve A2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
1.3.2	Yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusun hanehalkı türüne göre oranları	A1 ve A2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
1.4.1	Günlük bir dolar gelir seviyesinin altında kalan nüfusun oranı	A1 ve A2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
1.5.1	Maddi yoksulluk göstergesi olarak AB tarafından belirlenen dokuz temel maddeden en az dördüne sahip olmayan hanelerde yaşayan nüfusun oranı	A1 ve A2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma

Kaynak: UNECE (2014: 14).

AB üyesi ülkelerin 2000 Lizbon Zirvesi’nde sosyal politika alanında oluşturduğu işbirliği kapsamında, AB üyeleri ve Avrupa Komisyonu üyeleri ortak olarak kabul ettikleri ek göstergeler belirlemiş ve benimsemiştir. Ortak göstergelerden ilk grup 2001 yılında kabul edilmiş ve 2009 yılında güncellenmiştir (Atkinson, Marlier, Montaigne, & Reinstadler, 2010).

Bu bağlamda AB’nin Pekin Platformu ve Eylem Planına ilişkin izleme için önerdiği göstergeler aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 6-3: Referans Standart ve Normlara Göre AB Tarafından Önerilen Gösterge Listesi

No.	Gösterge	Referans Standart	Referans Norm
1	Yoksulluk riski (cinsiyet kırılımında hesaplanması ve cinsiyet açığının hesaplanması)	A1, A2, B2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma
2	İleri yaş nüfusun yoksulluk riski oranı	A1 ve A2 F1 ve F2 I6, I7, I8, B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma
3	65 yaş ve üstü (cinsiyet kırılımında hesaplanması ve cinsiyet açığının hesaplanması)	A1 ve A2 F1 ve F2 I6, I7, I8, B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma
4	Bağımlı çocukları olan tek yaşayan ebeveynlerde yoksulluk riski oranı	A1 ve A2 B1 ve B2 F1 ve F2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma
5	Emeklilik maaşının medyan düzeyi (cinsiyet kırılımında hesaplanmalı ve cinsiyet açığı)	A1 ve A2 F1 ve F2 I6, I7, I8, B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma, Adalet ve hakkaniyet
6	Cinsiyet, yaş ve hanehalkı türüne göre maddi yoksunluk	A1 ve A2 B1 ve B2 F1 ve F2	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma
7	Aşırı maddi yoksunlukla ilgili AB’nin altını çizdiği dokuz maddi öğeden en az dördüne sahip olmayan hanelerde yaşayan nüfus oranı (cinsiyet kırılımında hesaplanmalı ve cinsiyet açığı)	A1 ve A2 F1 ve F2 I6, I7, I8, B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma
8	Fert bazında maddi yoksunluğun göstergesi olarak sahip olunmayan ortalama öğe sayısı (0-9 arası) (cinsiyete göre)	F1 ve F2 I6, I7, I8, B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma

Binyıl Kalkınma Hedeflerinde yer alan göstergelerin BM sözleşmeleri ve diğer uluslararası sözleşmelerdeki normlarla ilişkisi bu başlık altında kurulacaktır.

Tablo 6-4: Referans Standart ve Normlara Göre BKH’ye Yönelik Gösterge Listesi

No.	Gösterge	Referans Standart	Referans Norm
1	Günde 1 doların (SGP) altındaki nüfus	A1, A2 F1, F2, F4 B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
2	Yoksulluk açığı oranı	A1, A2 F1, F2, F4 B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
3	Günde 1 doların (SGP) altında yaşayan çalışanların oranı	A1, A2 F1, F2 B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
4	Sosyal güvenlik hakkının ihlaline ilişkin insan hakları kurumlarına, ombudsmana veya resmi ilgili kuruluşlara yapılan ve kuruluşlar tarafından yanıt sağlanan şikayetlerin oranı	F1 ve F2 I6, I7, I8, B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma
5	Mevcut sosyal güvenlik programları kapsamında nakdi veya aynı yardımlar ve destekler konusunda uygun şekilde bilgilendirilen hedeflenen nüfusun oranı	F1 ve F2 I6, I7, I8, B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma
6	Sosyal güvenlik ve gayri safi milli gelir üzerindeki kamu harcamalarının bir oranı olarak alınan veya sağlanan bu hakkın uygulanması için net resmi kalkınma yardımı	F1 ve F2 I6, I7, I8, B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma
7	Doğrudan yoksullukla mücadele programlarına kamudan tahsis edilen kaynakların oranı	F1 ve F2 I6, I7, I8, B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma
8	Kamu harcamalarından temel hizmetlere (eğitim, sağlık ve sosyal koruma) ayrılan pay	F1 ve F2 I6, I7, I8, B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma
9	Doğrudan yoksullukla mücadele programlarına kamudan tahsis edilen kaynakların oranı	F1 ve F2 I6, I7, I8, B2, C4	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Yeterlilik, Sosyal Koruma

Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine yönelik toplam 230 gösterge belirlenmiştir. Bu göstergelerin tamamı yoksulluğun önlenmesi ve sosyal koruma stratejileriyle yakından ilişkilidir, ki beşinci hedef tüm alt göstergeleriyle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına odaklanmaktadır. Aşağıda açık biçimde sosyal koruma alanında toplumsal cinsiyet eşitliği normunu temel alan seçilmiş göstergelere yer verilmektedir.

Tablo 6-5: Referans Standart ve Normlara Göre SKH’ye Yönelik Gösterge Listesi

No.	Gösterge	Referans Standart	Referans Norm
1	Uluslararası yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfusun cinsiyet, yaş, istihdam durumu ve coğrafi konuma göre oranı (kentsel / kırsal ayrımı vb.)	A1, A2 F1, F2, F4 B2, C4, SKH 1	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
2	Cinsiyete ve yaşa göre ulusal yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfusun oranı	A1, A2 F1, F2, F4 B2, C4, SKH 1	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
3	Çocuklar, işsizler, yaşlılar, engelliler, hamileler, yeni doğanlar, iş kazası mağdurları arasında sosyal koruma desteklerinden yararlananların oranı (cinsiyete göre)	A1, A2 F1, F2, F4 B2, C4, SKH 1	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Yeterlilik, Erişilebilirlik, Sosyal Koruma
4	Toplam istihdamdaki kayıt dışı istihdamın sektör ve cinsiyete göre oranı	A1, A2 F1, F2, F4 B2, C4, SKH 8	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
5	Cinsiyet ve yaşa göre 5-17 yaş arası çocuk işçiliğiyle uğraşan çocukların oranı ve sayısı	A1, A2 F1, F2, F4 B2, C4, SKH 8	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
6	Cinsiyet ve göçmenlik statüsüne göre 100.000 işçi başına ölümcül ve ölümcül olmayan mesleki yaralanmalar	A1, A2 F1, F2, F4 B2, C4, SKH 8	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam
7	Cinsiyet, yaş ve engelli kişilere göre medyan gelirin yüzde 50’sinin altında yaşayan insanların oranı	A1, A2 F1, F2, F4 B2, C4, SKH 10	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Onurlu ve Yeterli Yaşam, Erişilebilirlik, Sosyal Koruma

VII. KADIN YOKSULLUĞU BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN HARİTALANMASI

A. Yoksulluk İstatistikleri

Türkiye’de resmi yoksulluk oranı hesaplamaları, TÜİK tarafından ilk defa 2001 yılında Dünya Bankası’yla birlikte yürütülen Sosyal Riskin Azaltılması Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Hanehalkı bütçe anketlerinin uygulanmaya başlanması ile harcama bazlı ilk yoksulluk göstergeleri, Türkiye İstatistik Kurumu ile Dünya Bankası tarafından ortaklaşa hazırlanan raporda sunulmuştur. Raporun sonuçları, TÜİK tarafından 2004 yılında “2002 Yoksulluk Çalışması” adlı haber bülteniyle kamuoyuna duyurulmuştur (TÜİK, 2004).

2002-2009 döneminde harcamaya dayalı yoksullukla ilgili yıllık değerler hesaplanmış son olarak 2011 yılında hanehalkı bütçe anketleri kullanılarak yapılan hesaplamalara son verilerek metodolojide değişiklik yapılmış ve gelir temelli hesaplama geçilmiştir.

Söz konusu resmi ölçümlerde yoksulluk en dar kapsamıyla “...açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu” olarak, daha geniş kapsamda ise “fertlerin gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmaları” biçiminde tanımlanmaktadır. Bunlardan ilki hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumunu yani mutlak yoksulluk yaklaşımını temsil etmektedir.

Yoksulluk oranı, hanehalkı düzeyinde bilgiye erişilebilen tüketim harcamasının hanedeki fert başına düşen düzeyi üzerinden bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranı olarak hesaplanmaktadır. Buradaki asgari refah düzeyi sadece gıda harcamalarını içerebildiği gibi, gıda ve gıda dışı harcama bileşenlerini içeren mutlak yoksulluk sınırı olarak da belirlenmektedir. Bu bağlamda, cari satınalma gücü paritesine göre TÜİK, uluslararası karşılaştırmayı da mümkün kılan günlük kişi başına 1 \$, 2,15 \$ ve 4,30 \$ değerlerini harcama temelli yoksulluk sınırları olarak kullanmıştır (Tablo 7-1).

Mutlak yoksulluk oranının yanı sıra Türkiye’de göreceli yoksulluk göstergeleri de resmi olarak hesaplanmakta ve sunulmaktadır: “...göreceli yoksulluk bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Buna göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı göreceli anlamda yoksul olarak tanımlanır...” (TÜİK, 2015) En yaygın kullanılan göreceli yoksulluk sınırları OECD ülkelerinde olduğu gibi medyan gelirin %50’sine eşit gelir düzeyi veya AB üyesi ülkelerde olduğu gibi %60’ına eşit gelir düzeyleridir (Tablo 7-2).

Türkiye’de yoksulluk üzerine yapılan araştırmalar yoksulluğun özellikle çok çocuklu haneler, eğitim düzeyi görece olarak düşük olanlar, yevmiyeli çalışanlar, işsizler, kendi hesabına çalışanlar, ücretsiz aile işçileri ile tarım ve inşaat sektörlerinde çalışan nüfusta daha yüksek oranda gözlendiğini ortaya koymaktadır (DİE, Hanehalkı Bütçe Anketleri, 2002-2007). Hanehalkında sorumlu fertlerin işteki durumu, işyerinin faaliyet alanı, hanehalkı büyüklüğü ve işyerinin statüsü de yoksulluk durumunu etkileyen temel faktörler arasında yer almaktadır (Canbay ve Selim 2010).

Türkiye’de yoksulluk oranlarında zaman içinde gözlenen değişime bakıldığında, 2000’li yılların ilk yarısında hızlı düşüşler kaydedilmektedir (Tablo 7-1). 2002 yılında %29,96 olan gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı 2005 yılında %20,5’e düşmüştür. Tablo yıllar itibarıyla farklı farklı sınırlara göre hesaplanmış mutlak yoksulluk oranlarını sunmaktadır.

Yoksulluk oranlarındaki değişimler ancak gelir dağılımında gözlenen gelişmeler incelenerek anlaşılabilir. Aynı dönemde müteşebbis ve mülkiyet gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payındaki düşüşler ve emeklilik gelirlerinin de dahil olduğu transfer gelirlerinde ve ücret gelirlerinin payındaki artışlarla yoksulluk oranları gerilemiştir (Yükseler ve Türkan 2008; Koray, 2015). Ancak azalma daha büyük oranda kentli nüfus için gerçekleşmiş, kırdaki değişimin çok düşük düzeylerde kaldığı gözlenmiştir.

Öte yandan OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında bu dönemdeki hızlı azalışa rağmen Türkiye yoksulluk oranı ve gelir eşitsizliği en yüksek dördüncü ülke konumundadır (OECD, 2015). Tablo 5-1’de sunulan rakamlarda gözlendiği üzere yoksulluk oranlarında 2000’lerin başındaki hızlı azalma 2008-2009 küresel krizi ile birlikte yavaşlamıştır. 2005 yılını izleyen üç yıllık dönemde düşüş hızı azalmış genel yoksulluk oranı %17,11’e gerilemiş ancak küresel krizin etkisiyle 2009 yılında yüzde 1 puanlık bir artış göstermiştir. Kriz yıllarını da içeren 2005-2008 döneminde yoksul nüfusun içinde önemli bir oran (25) yoksulluk durumundan kalıcı şekilde çıkamadığı tespit edilmiştir. Yoksulluk durumundan çıkışta ücret gelirlerinin çok önemli bir rolü olduğu da vurgulanmıştır (Demir-Şeker ve Dayıoğlu 2015). Özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde kırsalda görülen yoksulluk koşullarının genel olarak verimsiz toprak, düşük eğitim, göç ve istihdama erişim imkanlarındaki kısıtlara yönelik bulgular elde edilmiştir (Akder ve Güvenç, 2000). Yoksul nüfusun yarısından fazlası (yüzde 50 ortalama gelire dayalı olarak yüzde 52) yatırım ve istihdam olanaklarının daha kısıtlı olduğu Güney, Kuzey ve Orta Doğu Anadolu bölgelerinde yaşamaktadır. Kalıcı yoksulluk aynı zamanda, özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde, verimsiz arazi, düşük eğitim düzeyi, göç, düşük üretkenlik, zayıf altyapı ve işe erişim eksikliğiyle bağlantılı kırsal bir olgudur (Akder, 2000; Dünya Bankası, 2000). Ancak hem kentte hem de kırdaki, yoksul fertlerin istihdam biçimleri incelendiğinde, yevmiyeli çalışan, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçilerinin yoksulluk riskinin çok daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Artan uluslararası rekabet ve kamu işletmelerinin özelleştirilmesi gibi kayıt dışı istihdam biçimlerini yaygınlaştıran ekonomik politikaların da yoksulluk risklerini de artırdığı tespit edilmiştir (Kalaycıoğlu ve Rittersberger, 2002).

Bölgesel gelir eşitsizliği ve yoksulluk oranlarındaki bu fark 2000’li yılların ikinci yarısında iç göç dinamikleriyle birlikte yoksulluğa ilişkin tabloyu da değiştirmiştir. Sürdürülebilir gelir elde

etmeyi mümkün kılan istihdam olanaklarının eksikliğinden dolayı fertlerin uzun süreler boyunca yoksulluk içinde yaşama durumu “yeni yoksulluk” kavramını ortaya çıkarmıştır (Buğra ve Keyder, 2003; Kalaycıoğlu ve Rittersberger , 2002). Adana, Ankara, Diyarbakır, İstanbul, İzmir ve Gaziantep gibi büyük şehirlerdeki çeşitli nitel vaka çalışmaları “yeni yoksulluğun”, kırsal alanlardan iç göç yaşayan kentsel alanlarda ve istihdam olanaklarının zayıf olduğu bölgelerde yoğunlaştığını göstermektedir (Adaman ve Keyder, 2006; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001).

Tablo 7-1: Mutlak yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları, (Tüketim Bazlı) 2002-2015

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)													
	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ⁽³⁾	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ⁽⁵⁾
Türkiye-														
Gıda yoksulluğu (açlık) ⁽⁴⁾	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48
Yoksulluk (gıda+gıda dışı) ⁽⁴⁾	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
Kişi başı günlük 1 \$’in altı ⁽¹⁾	0,20	0,01	0,02	0,01
Kişi başı günlük 2,15 \$’in altı ⁽¹⁾	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06	0,03	0,06
Kişi başı günlük 4,3 \$’in altı ⁽¹⁾	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27	2,06	1,62	1,58
Harcama esaslı görelli yoksulluk ^{(2)/(4)}	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12
Kent														
Gıda yoksulluğu (açlık) ⁽⁴⁾	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06
Yoksulluk (gıda+gıda dışı) ⁽⁴⁾	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86
Kişi başı günlük 1 \$’in altı ⁽¹⁾	0,03	0,01	0,01
Kişi başı günlük 2,15 \$’in altı ⁽¹⁾	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04	0,04	0,02	0,02	0,02	.	.
Kişi başı günlük 4,3 \$’in altı ⁽¹⁾	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96	0,97	0,94	0,60	0,64	.	.
Harcama esaslı görelli yoksulluk ^{(2)/(4)}	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59
Kır														
Gıda yoksulluğu (açlık) ⁽⁴⁾	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42
Yoksulluk (gıda+gıda dışı) ⁽⁴⁾	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69
Kişi başı günlük 1 \$’in altı ⁽¹⁾	0,46	0,01	0,02	0,04
Kişi başı günlük 2,15 \$’in altı ⁽¹⁾	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	0,42	0,14	0,13	.	.
Kişi başı günlük 4,3 \$’in altı ⁽¹⁾	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92	9,61	6,83	5,88	5,13	.	.
Harcama esaslı görelli yoksulluk ^{(2)/(4)}	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20

TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2015

(1) 1 \$’in SGP üzerinden TL karşılığı olarak ilgili yılın cari değerleri kullanılmıştır.

(2) Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50’si esas alınmıştır.

(3) 2007 yılından itibaren yeni nüfus projeksiyonları kullanılmaktadır.

(4) 2010 yılından itibaren metodolojik revizyon çalışmaları nedeniyle hesaplanmamaktadır.

(5) 2014 yılından itibaren örneklem tasarımında yeni idari bölünüş temel alınmıştır; bu nedenle kır ve kent düzeyinde tahmin üretilmemiştir.

Tablo 7-2: Göreli yoksulluk oranları, (Gelir Bazlı) 2006-2018

Medyan Gelir Oranı	Yıllar												
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
%40													
Yoksulluk sınırı (yıllık TL)	1.881	2.433	2.531	2.818	2.972	3.255	3.611	4.008	4.443	4.997	5.693	6.355	7.113
Yoksul sayısı (bin kişi)	8.665	6.799	7.021	7.485	7.355	7.288	7.344	6.788	6.572	6.652	6.482	5.865	6.322
Yoksulluk oranı (%)	12,8	9,9	10,1	10,6	10,3	10,1	10,0	9,1	8,7	8,7	8,4	7,4	7,9
Yoksulluk açığı ⁽¹⁾	29,1	24,5	23,7	25,6	24,0	25,4	23,7	22,6	22,3	22,3	20,8	20,0	22,3
%50													
Yoksulluk sınırı (yıllık TL)	2.351	3.041	3.164	3.522	3.714	4.069	4.515	5.007	5.554	6.246	7.116	7.944	8.892
Yoksul sayısı (bin kişi)	12.548	11.163	11.580	12.097	12.025	11.670	11.998	11.137	11.332	11.219	11.026	10.622	11.091
Yoksulluk oranı (%)	18,6	16,3	16,7	17,1	16,9	16,1	16,3	15,0	15,0	14,7	14,3	13,5	13,9
Yoksulluk açığı ⁽¹⁾	31,7	26,4	25,6	28,0	26,6	26,3	26,9	26,0	24,4	25,3	24,3	22,6	23,7
%60													
Yoksulluk sınırı (yıllık TL)	2.821	3.649	3.797	4.227	4.457	4.883	5.418	6.012	6.665	7.495	8.539	9.532	10.670
Yoksul sayısı (bin kişi)	17.165	16.053	16.714	17.123	16.963	16.569	16.741	16.706	16.501	16.706	16.328	15.864	16.888
Yoksulluk oranı (%)	25,4	23,4	24,1	24,3	23,8	22,9	22,7	22,4	21,8	21,9	21,2	20,1	21,2
Yoksulluk açığı ⁽¹⁾	33,6	28,4	27,9	29,6	28,7	29,2	29,2	26,7	27,2	26,8	26,5	25,8	25,4
%70													
Yoksulluk sınırı (yıllık TL)	3.291	4.257	4.430	4.931	5.200	5.697	6.320	7.016	7.775	8.744	9.963	11.121	12.448
Yoksul sayısı (bin kişi)	21.611	20.595	21.358	21.938	21.816	21.730	22.252	21.979	22.223	22.546	22.096	22.171	22.701
Yoksulluk oranı (%)	32,0	30,1	30,9	31,1	30,6	30,0	30,2	29,5	29,4	29,5	28,7	28,1	28,5
Yoksulluk açığı ⁽¹⁾	34,8	31,2	31,3	32,4	31,9	31,0	31,2	29,0	29,3	28,4	28,5	27,2	28,0

TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

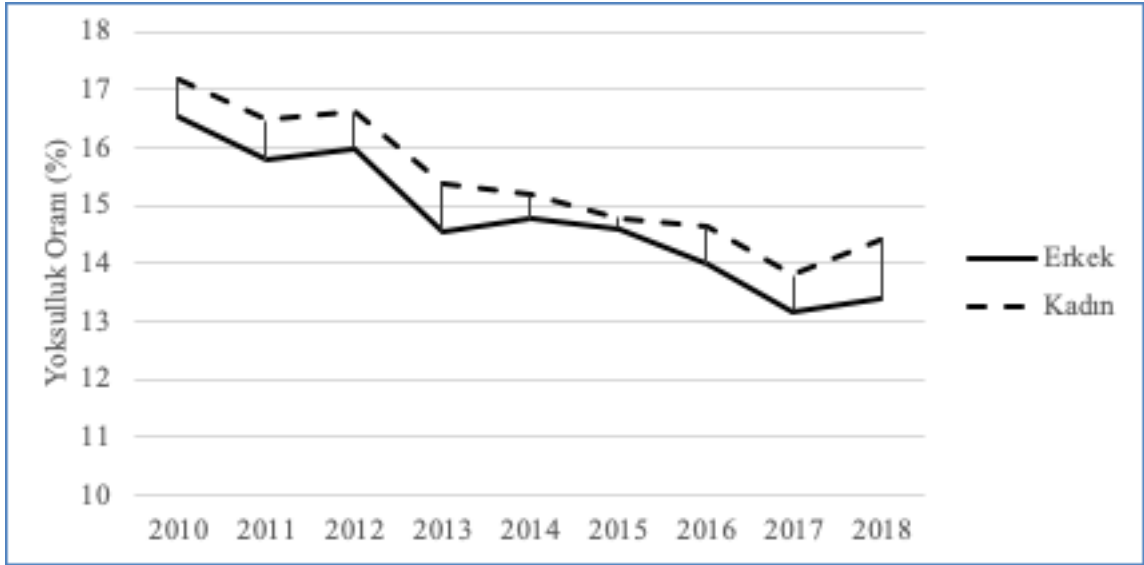
Geirlerin referans dönemi bir önceki takvim yılıdır. Toplam gelir yıllık tutardır.

(1) Yoksulluk açığı, yoksulluğun derecesi hakkında bilgi verir. Yoksulluk açığının 100'e yaklaşması, yoksulluğun derecesinin çok fazla olduğunu, küçülmesi ise yoksulluk risk derecelerinin daha az olduğunu ifade etmektedir.

Yoksulluk açığı = ((Yoksulluk sınırı-Yoksulların EFB medyan geliri)/Yoksulluk sınırı)*100 formülüne göre hesaplanmıştır.

Resmi yoksulluk göstergeleri yukarıdaki bölümlerde de belirtildiği üzere hanehalkı düzeyinde ölçümlenebilen gelir veya tüketim harcaması kullanılarak hesaplandığından cinsiyet kırılımında tam bir yoksulluk göstergesi sunmamaktadır. Kadın/erkek biçiminde ayrıştırılarak sunulan yoksulluk oranı hesaplamalarında hane içinde gelirin veya yapılan tüketim eşit paylaşıldığı varsayımı mevcuttur. Bu kısıtlar altında dahi Türkiye’de de diğer ülkelere benzer biçimde göstergeler kadın ve erkek nüfusa ayrıştırıldığında kadınlarda yoksulluk oranı erkeklere kıyasla daha yüksektir (Şekil 7-1). 2010-2017 döneminde gözlenen azalma eğilimi 2018 yılında yön değiştirmiş, yoksulluk oranları hem kadın hem de erkeklerde artış göstermiştir. Kadınlarda bu değişim daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kadın yoksulluğuna dair daha zengin bilgi edinmek için ayrıca farklı istatistiklerden yararlanılabilir. Örneğin cinsiyete göre mülkiyet sahipliği bu değişkenlerden biridir.

Şekil 7-1: Cinsiyet ve Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Medyan Gelirinin %50’sine Göre Yoksulluk Oranları, 2010-2018

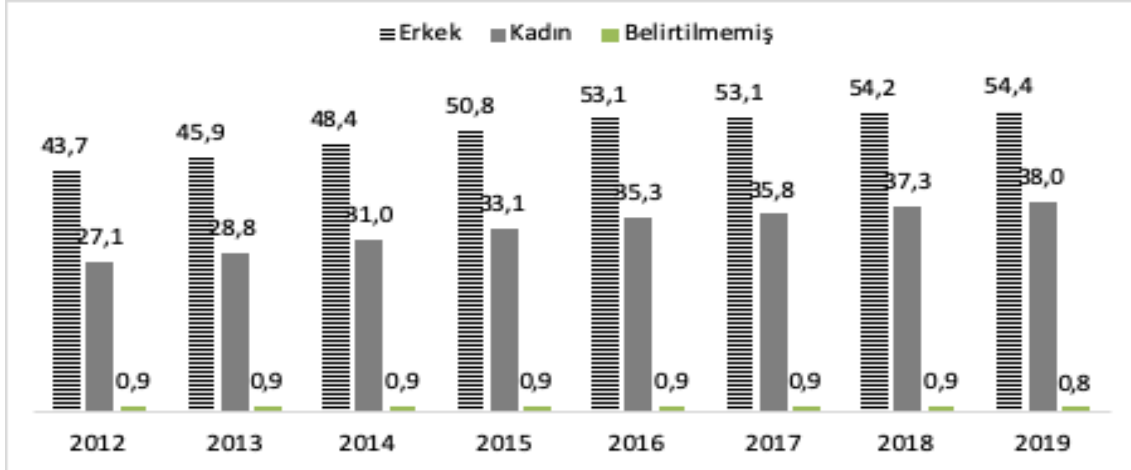
Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Türkiye’de Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü istatistikleri arazi sahipliğine dair veri derlemektedir. Şekil 7-2’de görüldüğü gibi 2019 yılı itibarıyla yetişkin nüfus içinde arazi sahibi olma oranı erkeklerde yüzde 54,4 iken kadınlarda bu oran yüzde 38 düzeyindedir. 2012-2019 döneminde hem erkek hem de kadınlarda arazi sahipliği artmış olsa da aradaki cinsiyet farkında bir düşüş gözlenmemektedir. Varlık sahipliği, mülkiyet sahipliği özellikle de kırdaki nüfus bakımından yoksulluğun önemli belirleyicilerinden biridir.

Yoksulluk oranlarını etkileyen en önemli bir diğer faktör, hanehalkı kompozisyonu diğer bir deyişle hanehalkı tipidir. Çok çocuklu, tek ebeveynli haneler ve geniş hanelerde yaşayan fertlerin yoksulluk riski diğerlerine kıyasla daha yüksektir. Türkiye’de hanehalkı tipine göre yoksulluk oranları incelendiğinde geniş ailelerde yaşayan fertlerin yoksulluk riskinin sadece eşlerden oluşan çocuksuz hanelerde yaşayan fertlere kıyasla 4,5 kat daha yüksek olduğu gözlenmektedir

(Tablo 7-3). Yoksulluk riski bakımından hane içinde yaşayan yetişkin ve çocukların sayısı yanı sıra yaşları ve yetişkin fertlerin istihdam durumu önem kazanmaktadır.

Şekil 7-2: Cinsiyete Göre Arazi Sahibi Olan Yetişkin Nüfus Oranı, 2012-2019

Kaynak: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, 2012-2019

Türkiye’de 1) tek çalışanlı hanehalkı tipinin yaygın olması, 2) kadınların hem daha az emek gelirlere hem de daha az işgücü dışı gelire sahip olmaları ve 3) kadınların istihdamda yer aldıkları vakit daha düşük gelirli işlerde erkeklere kıyasla daha yüksek bir oranda istihdam ediliyor olmaları; toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin önemli bir boyutu olduğuna işaret etmektedir. Dayıoğlu ve Başlevent (2012) kadınların önemli bir kısmının (yüzde 63) herhangi bir kişisel gelir elde etmediğini ve kişisel geliri olmayan çalışma yaşındaki yetişkinlerin yüzde 90’ından fazlasını oluşturduğunu göstermiştir. İşgücü dışı gelir elde edenlerin ağırlıklı erkeklerden oluştuğu (yüzde 75) ve kadınların, varlık geliri alan fertlerin yalnızca küçük bir yüzdesini (yüzde 19) oluşturduğu bulgular arasında yer almaktadır.

Türkiye’de kadınlarda işgücüne katılım oranının düşük olması (2019 yılı itibarıyla %34,4) ve ardındaki nedenler yoksulluk ve sosyal koruma tartışmalarında önemli bir yer teşkil etmektedir. Araştırmalar eğitimin işgücüne katılımı artırıcı etkisine rağmen, en belirgin olumsuz etkinin kadınlarda evlilik ve ayrıca çocuk sahibi olmak olduğuna dikkat çekmektedir (İlkkaracan 2012; Dayıoğlu ve Kasnakoğlu 1997). Bu etkinin Türkiye’de bu kadar güçlü ortaya çıkmasının nedenleri arasında sosyal bakım hizmetlerinin yetersizliği ve istihdamda uzun çalışma saatleri ile hane içinde bakım işlerinin yükünü hafifletecek politikaların eksikliğidir (İlkkaracan 2010).

İşgücüne katılım oranının istatistiklerde düşük düzeyde olmasından kadınların çalışmadığı çıkarımı yapılmamalıdır. Kadınların, özellikle de yoksul hanelerde yaşayan kadınların ev içi ve dışı iş yükünü inceleyen araştırmalar, evin ve ailenin “normal” bakım işlerinin yanı sıra tarlada ücretsiz aile işçisi olarak çalışmak durumunda olduklarını vurgulamaktadır (Dedeoğlu, 2004). Ayrıca pazar yerlerinde kalan artık yiyeceklerin toplanması, kıyafet ve işlenmiş gıda (konserve, ekme vb. gibi) hazırlanması, evin tadilatı ve/veya yapımı için yıkık evlerden inşaat malzemelerini temin etmek vb. gibi işleri de üstlenmektedirler (Kardam ve Alyanak, 2002).

Tablo 7-3: Hanehalkı Tipine Göre Yoksulluk Oranları - 2018

Hanehalkı tipi	%50			%60		
	Yoksulluk sınırı (TL)	Yoksul sayısı (bin kişi)	Yoksulluk oranı (%)	Yoksulluk sınırı (TL)	Yoksul sayısı (bin kişi)	Yoksulluk oranı (%)
Toplam	8.892	11.091	13,9	10.670	16.888	21,2
Tek kişilik hanehalkı	8.892	360	9,6	10.670	479	12,8
Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	8.892	7.612	12,9	10.670	11.930	20,2
Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	8.892	350	4,5	10.670	567	7,2
Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	8.892	6.786	14,4	10.670	10.685	22,6
Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	8.892	476	12,0	10.670	678	17,1
En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	8.892	3.060	18,8	10.670	4.380	26,9
Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	8.892	58	7,7	10.670	99	13,0

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Gelirlerin referans dönemi bir önceki takvim yılıdır.

Kentte her on kız çocuğundan biri, kırdan ise her on kız çocuğundan yedisi, “ev işlerine yardım etmek” gerekçesiyle okulu bırakmaktadır (Şahabettinoğlu vd., 2002). Eğitimleri yarım kalan kadınların işgücüne katılımlarının da düşük olması, katılanların da güvencesiz işlerde geçici statüde çalışmaları cinsiyetçi işbölümündeki eşitsizlik sorununa işaret etmektedir (bkz. Toksöz ve Memiş, 2018 ve Toksöz, 2020 CEİD İstihdam Raporu ve Güncellenmiş Rapor).

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı, istihdam ve yoksulluk ilişkisi üzerine yapılan diğer bir çalışma da hem gelir hem de zaman yoksulluğunu bir arada incelemiştir (Memiş vd. 2015). Hanehalkının refah düzeyinin ölçümü, tüketim harcamasıyla sınırlı tutulduğunda dahi tüketilen mal ve hizmetlerin bir kısmı hanenin nakit geliri ile piyasadan satın alınan mal ve hizmetlerden oluşurken, önemli bir kısmı ev içinde ücretsiz emekle üretilen mal ve hizmetlerdir (evde hazırlanan yemek, temizlik, çamaşır, bebek bakımı, hasta/yaşlı bakımı gibi). Bu ev içi hizmet ve malların üretilmesi de yeterli zaman olup olmamasına bağlıdır. Masterson vd. (2014) yoksul hanelerde çalışabilir yaş ve durumdaki ama istihdam dışındaki tüm yetişkinlerin (çoğunluğu kadınlar) işgücü piyasasında gözlemlenen koşullar altında kendi özelliklerine uygun bir işe yerleştirildikleri bir senaryoda hanelerin önemli bir kısmının gelir yoksulluğu sınırının üzerine çıktığını, ancak zaman yoksulluğu sınırının altına düştüklerini tespit etmiştir. Artırılan istihdam olanaklarının ancak eşanlı biçimde kaliteli sosyal bakım hizmetlerine erişimin de sağlanmasıyla hem zaman hem de gelir yoksulluğunu önleyebileceğinin altı çizilmiştir. İşteki duruma göre yoksulluk oranlarının ayrıştırılması bu açıdan kaba da olsa bir bilgi sunmaktadır. Ancak TÜİK özet istatistiklerinden doğrudan erişilebilen bilgi harcama verisiyle hesaplanan mutlak yoksulluk göstergesine aittir ve 2009 yılı ile sınırlıdır. Talep edilip bu bilginin cinsiyet kırılımında ve en son yıla uzatılması ve erişim sağlanmasına ihtiyaç vardır. Tablo 7-4, 2009 yılına değin durumu göstermektedir. Rakamlar istihdama erişimin tek başına yoksul statüsünden çıkmaya yeterli olmadığını özellikle ücretsiz aile işçisi ve yevmiyeli çalışan nüfusun yaklaşık üçte birinin yoksulluk sınırı altında kaldığını göstermektedir. Benzer biçimde bu türden istihdam biçimlerinin yaygın olduğu tarım sektöründe çalışan nüfus içinde yoksulluk oranı üçte birden de yüksektir.

Tablo 7-4: Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları

İşteki durum ve sektör	Fert yoksulluk oranı							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
İstihdamdaki fertler	25,08	26,12	23,33	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37
İşteki durum								
Ücretli, maaşlı	13,64	15,28	10,35	6,57	6,00	5,82	5,93	6,05
Yevmiyeli	45,01	43,09	37,52	32,12	28,63	26,71	28,56	26,86
İşveren	8,99	8,84	6,94	4,80	3,75	3,15	1,87	2,33
Kendi hesabına	29,91	32,38	30,48	26,22	22,06	22,89	24,10	22,49
Ücretsiz aile işçisi	35,33	38,51	38,73	34,52	31,98	28,58	32,03	29,58
Sektör								
Tarım	36,42	39,89	40,88	37,24	33,86	32,05	37,97	33,01
Sanayi	20,99	21,34	15,64	9,85	10,12	9,70	9,71	9,63
Hizmet	25,82	16,76	12,36	8,68	7,23	7,35	6,82	7,16

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir

Kaynak: TÜİK 2009 Yoksulluk Araştırması.

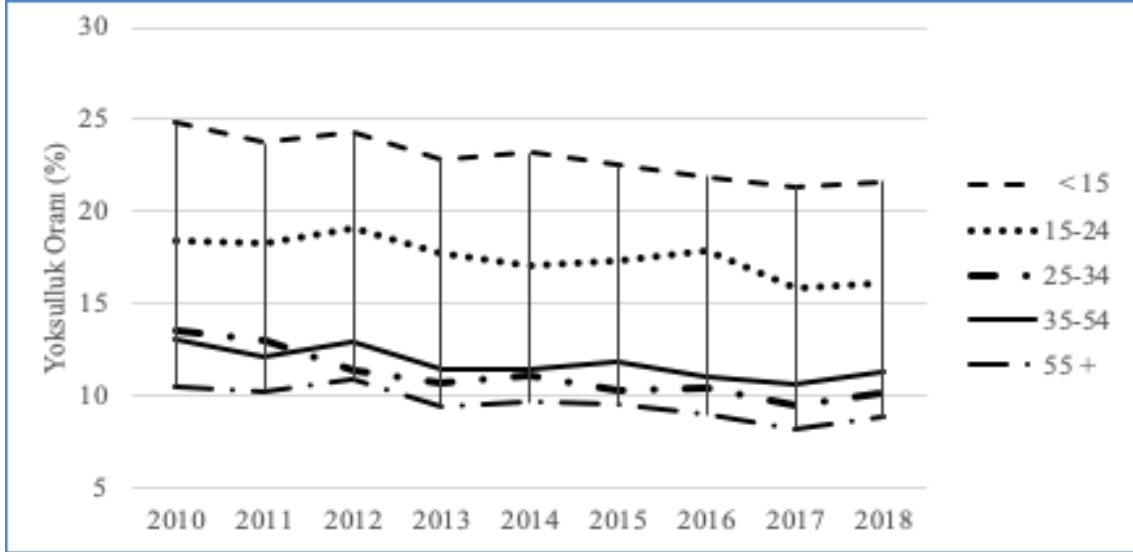
AB ve BM sosyal bakım hizmetlerine erişimi sosyal koruma sisteminin önemli bir unsuru olarak tanımlamaya başlamışlardır. Avrupa Birliği’nin 2020 hedeflerinden biri olan kapsayıcı büyüme çerçevesinde bireylerin makul düzeyde gelir ederek hayat standartlarının belirli bir düzeye ulaştırılmasını amaçladığı vurgulanmıştır. Bu düzeyin belirleyicileri arasında her bir hane türünün ihtiyaç duyduğu gıda ve barınma gibi temel gereksinimlerin karşılanabilir olmasının yanı sıra gerekli sosyal bakım hizmetlerine erişim de yer almaktadır (Memiş, 2015). Çocuk ve yaşlı bakımı başta olmak üzere sosyal hizmetlere erişimin sağlanması, kadınların işgücüne katılımının artırılmasının yanı sıra, anılan hizmetlerin sağlanmasına yönelik olarak başta kamu kesimi olmak üzere toplam istihdamın da artırılması yönünde önemli fırsatlar oluşturmaktadır (İlkkaracan vd. 2016).

Tek çalışanlı hanelerin yoksulluk riskinin çok daha yüksek düzeyde olması istihdam ve yoksulluk arasındaki güçlü ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye’de sadece erkeğin gelir elde ettiği tek-erkek-kazananlı hanelerin yoksulluk riskinin, bu riski belirleyen diğer tüm faktörleri kontrol ettikten sonra, karı-koca her iki yetişkinin de işgücüne katıldığı çift-kazananlı hanelere göre iki kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir (İlkkaracan ve Değirmenci 2013). Ancak kadınlar işgücüne katılıp istihdama erişim sağladığında, kendi evlerinde, düzensiz işlerde, kısmi zamanlı, sosyal güvenceden yoksun, düşük ücretlerle istihdam edildikleri durumlarda, yoksulluk riskinin ortadan kalkması olasılığının daha düşük olduğu unutulmamalıdır (Dedeoğlu, 2008; Hattatoğlu, 2001). İlkkaracan ve Değirmenci (2013) çifte-kazananlı hanelerin yoksulluk riskinin kadının sosyal güvenceli ve düzenli bir işte çalıştığı durumlarda çok daha düşük olduğu sonucu da ortaya çıkmaktadır.

İlkkaracan vd. (2016) eşzamanlı olarak arz ve talep kısıtlarını ortadan kaldırarak yoksulluğu azaltmayı sağlayacak bir politika olarak sosyal bakım hizmetlerinin mali harcamalarda öncelikli hale getirilmesini, kamu yatırımları ve harcamaları yoluyla herkes tarafından erişilebilir, kaliteli hizmetleri sağlayacak ulusal bir sosyal bakım hizmetleri altyapısının kurulmasını önermektedir. Ayrıca çocuklarını gündüz kreşe ve anaokuluna yollama olanağı bulan annelerin eğitimlerine geri dönerek, meslek eğitim kurslarına katılarak istihdam olanaklarından faydalanacağı da göz önünde bulundurulursa, kısa vadede yoksulluk üzerinde daha da olumlu etkiler beklenmelidir. Araştırma, uzun vadede okul öncesi eğitim olanağına kavuşan yoksul çocukların eğitim ve iş yaşamında olumlu geri dönüşleri deneyimleyeceklerine ve bunun da uzun vadeli yoksulluğu engelleyici ve eşitsizlikleri azaltıcı bir strateji olacağına da dikkat çekmektedir.

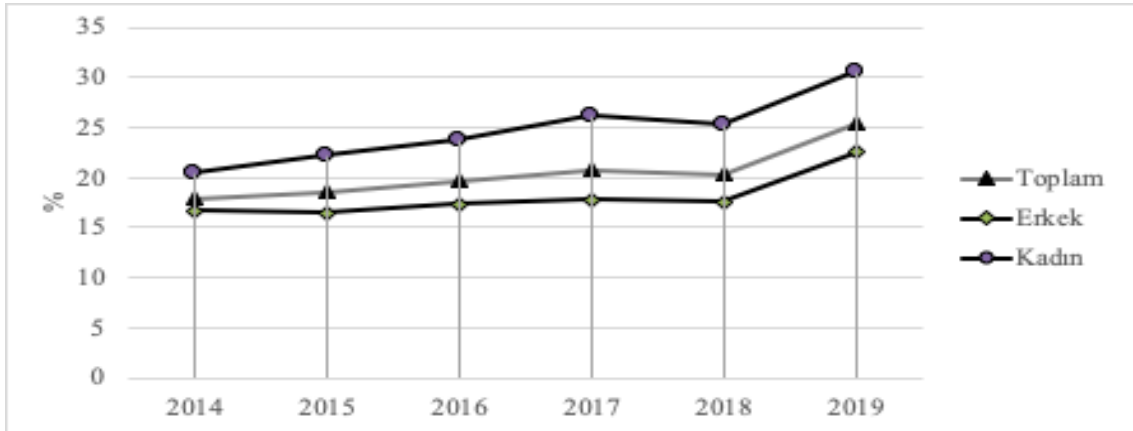
Yoksulluk oranları yaş grubuna göre ve eğitim düzeyine göre ayrıştırılarak incelendiğinde, 15 yaştan küçük çocuklarda yoksulluk oranı 55 yaş ve üzeri yaş grubuna kıyasla 2,5 kat daha yüksek düzeydedir. İşsizlik oranlarının özelliklerle genç kadınlarda yüzde 30’un üzerine çıktığı 15-24 yaş grubunda da yoksulluk oranları 55+ nüfusun yoksulluk riskinden iki kat daha yüksektir (Şekil 7-3 ve Şekil 7-4).

Şekil 7-3: Yaş Grupları ve Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Medyan Gelirinin %50’sine Göre Yoksulluk Oranları, 2010-2018

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

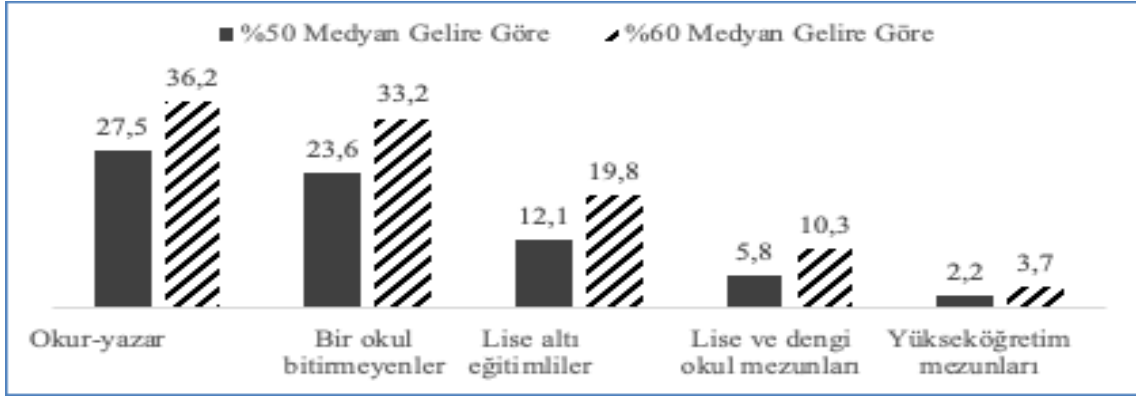
Şekil 7-4: Genç İşsizlik Oranları, 2014-2019

Kaynak: TÜİK Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068

Farklı eğitim düzeylerine göre bakıldığında da eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk oranının azaldığı ve bu eğilimin özellikle de lise ve üzeri eğitim düzeylerine sahip nüfusta çok daha yüksek düzeyde gerçekleştiği gözlenmektedir (Şekil 7-5 ve Tablo 7-5). Yüksek eğitim düzeyi yoksulluk riskini azalttığı gibi yoksul olmama durumu da eğitime erişimde önemli rol oynayabilir. Bu nedenle bu iki sosyoekonomik değişken arasındaki ilişki çift yönlü olarak düşünülmelidir.

Şekil 7-5: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranı, Türkiye, 2018

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri .http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

2019 yılı TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması haber bülteninden erişilebilen istatistiklere göre eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin yüzde 50’si dikkate alınarak hesaplanan yoksulluk oranına göre; okuryazar olmayan fertlerin yüzde 26,1’i, bir okul bitirmeyenlerin yüzde 22,4’ü yoksul iken, bu oran lise altı eğitimlilerde yüzde 13,4, lise ve dengi okul mezunlarında ise yüzde 6,9 oldu. Yükseköğretim mezunları ise yüzde 2,5 ile en düşük yoksulluk oranının gözlendiği grup olmuştur. Son yıldaki değişimler lise ve üzeri eğitim düzeyine sahip fertlerde yoksulluk oranında artış yönünde eğilim olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 7-5: Eğitim ve Cinsiyete Göre Yoksulluk Oranları - 2018

	Yoksulluk oranı (%)		
	2018		
	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	15,2	14,7	15,6
Okuryazar olmayanlar	36,2	43,2	35,0
Bir okul bitirmeyenler	33,2	39,8	29,8
Lise altı eğitilmişler	19,8	21,1	18,4
Lise ve dengi okul mezunları	10,3	10,3	10,3
Yükseköğretim mezunları		3,7	3,6

Not: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirin %60 kriterine göre oluşturulmuş istatistikler.

Eğitimin yoksulluğun azalmasındaki rolü göz önüne alındığında sosyal koruma politikaları kapsamında yaygın biçimde uygulanan şartlı nakit transferlerinin hem kız hem de erkek öğrenciler için okula devamlılık ve okullaşma oranları üzerinde olumlu etkide bulunduğu tespitlerinin gözetilmesi önem kazanmaktadır. Türkiye’de uygulanan şartlı nakit yardımlarının etki değerlendirme araştırmaları da bu konuda destekleyici bulgu sunmaktadır (ASPB 2012 ve 2014). İlkaracan ve Bayar (2016) Türkiye’deki şartlı nakit transfer programının iyileştirilmesine yönelik dünya ekonomilerinden iyi örnekler çerçevesinde politika önerileri geliştirmeyi hedefleyen başka bir çalışmada programın yarattığı tüm olumlu etkilere rağmen, hizmet kalitesi ve hizmeti arz edenlere yönelik analizlerin gerçekleştirilmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Nakdi yardım miktarının bölgesel düzeyde farklılık yaratacak şekilde uyarlanması ve ayrıca programa çeşitli nedenlerden dahil olamayan (örneğin: doğumun kayıtlı olmaması gibi) bazı kırılgan gruplara ilişkin sorunların çözülmesi gerekliliğine dikkat çekmişlerdir (ASPB 2014).

Tablo 7-6’da eğitim durumu cinsiyete göre fert düzeyinde yıllık ortalama esas iş gelir düzeyleri ve bu düzeyleri temel alarak hesapladığımız cinsiyet farkı sunulmaktadır. Buna göre yükseköğretim mezunları ve lise altı eğitimliler dışında kalan tüm gruplarda cinsiyet farkının son yılda artış gösterdiği görülmektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe cinsiyet gelir farkı azalırken, en yüksek olduğu grup lise altı eğitimlilerdir. Okur yazar olmayan grupta 2018 yılındaki en düşük fark 2019 yılında yüzde 32 düzeyine çıkarak yerini yükseköğretim mezunlarına bırakmıştır. Cinsiyet farkının en yüksek olduğu eğitim düzeyi ise her iki yılda da lise ve altı eğitimli fertlerde gözlenmektedir.

Tablo 7-6: Hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yıllık ortalama esas iş gelirleri, 2018, 2019

Eğitim düzeyi	(TL)				Yüzde Oran	
	Erkek		Kadın		Cinsiyet Farkı	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Toplam	32.589	37.072	25.405	28.214	22	24
Okuryazar olmayanlar	13.684	17.305	10.839	11.852	21	32
Bir okul bitirmeyenler	18.567	20.506	12.840	13.576	31	34
Lise altı eğitimliler	25.311	29.149	15.233	17.431	40	40
Lise ve dengi okul mezunları	32.555	36.678	23.277	25.049	28	32
Yükseköğretim mezunları	52.145	57.848	37.899	42.238	27	27

Not: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri.

TÜİK aynı zamanda Eurostat standartlarına uygun biçimde yoksulluğun çok boyutluluğunu gözeterek maddi yoksunluk göstergesi hesaplamaktadır. Maddi yoksunluk ölçümünde ciddi finansal sıkıntıyla karşı karşıya olan fertlerin toplam nüfusa oranı tespit edilmektedir. Bunun için aşağıda belirtilen dokuz maddeden en az dördünü ekonomik nedenlerle karşılayamayan/ dördünden mahrum olan hanelere mensup fertlerin nüfusa oranı belirlenmektedir:

- Beklenmedik harcamalar
- Evden uzakta bir haftalık tatil (tüm aile fertleri için)
- Ödeme zorluğu (konut kredisi, kira, elektrik, su, doğalgaz vb. faturalar, taksit/borçlar)
- İki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek (vejeteryanlar için eşdeğer yemek)
- Evin ısınma ihtiyacı
- Çamaşır makinesi
- Renkli televizyon
- Telefon (sabit veya mobil)
- Otomobil

Finansal sıkıntıda olma durumunu ifade eden maddi yoksunluk; çamaşır makinesi, renkli televizyon, telefon ve otomobil sahipliği ile ekonomik olarak beklenmedik harcamaları yapabilme, evden uzakta bir haftalık tatil masrafını karşılayabilme, kira, konut kredisi ve faizli borçları ödeyebilme, iki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek yiyebilme ve evin ısınma ihtiyacını karşılayabilme durumu ile ilgili hanehalklarının algılarını yansıtmaktadır. Yukarıda belirtilen dokuz maddenin en az dördünü karşılayamayanların oranı olarak tanımlanan ciddi maddi yoksunluk oranı 2018 yılında %26,5 iken 2019 yılı anket sonuçlarında 0,2 puan azalarak %26,3 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2019).

Oturulan konuta sahip olanlar geçen yıla göre 0,2 puan azalarak 2019 yılında %58,8 hesaplanırken, kirada oturanların oranı %25,6, lojmanda oturanların oranı %1,3, kendi konutunda oturmayıp kira ödemeyenler oranı ise %14,3 olmuştur. Göreli olarak yüksek gelirli hanelere bakıldığında konut sahipliği oranının yükseldiği (% 64,9) ve kiracı olma durumunun azaldığı (%21,8) gözlenmektedir. Medyan gelirin %60 düzeyinin fert başına gelir düzeyi olan hanelerde de yarıdan fazla oranda ev sahibi oldukları görülmektedir. Ancak iyi yaşam standardı hakkına yönelik daha sağlıklı göstergeler ancak içinde yaşanan konutun özelliklerine dair istatistiklerle tespit edilebilmektedir.

TÜİK (2019) araştırmasında kurumsal olmayan nüfusun %39,3’ü konutunda izolasyondan dolayı ısınma sorunu, %36,9’u sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçeveleri vb. problemleri yaşarken %26,1’i trafik veya endüstrinin neden olduğu hava kirliliği, çevre kirliliği veya diğer çevresel sorunlarla karşılaştığı belirtilmektedir. Ancak bu oranların medyan gelirin %60’ının altında olan hanelerde yaşayan fertler için sırasıyla %58, %61 ve %26,5 olduğu tespit edilmiştir (Tablo 7-7).

TÜİK (2019) verilerine göre geçen yıla göre nüfusun konut alımı ve konut masrafları dışında borç veya taksit ödemeleri 0,7 puan artarak %71,1’e yükselmiştir. Nüfusun %9,6’sına bu ödemeler yük getirmekten %19,0’ına çok yük getirdiği ifade edilmiştir. Hanelerin %58,7’si evden uzakta bir haftalık tatil masraflarını, %33,6’sı iki günde bir et, tavuk ya da balık içeren yemek masrafını, %29,7’si beklenmedik harcamaları, %19,2’si evin ısınma ihtiyacını, %56,6’sı eskimiş mobilyaların yenilenmesini ekonomik olarak karşılayamadığını belirtmiştir. Yine bu oranlar da medyan gelirin %60’ının altında kalan hanelerde çok yüksek düzeylere çıkmaktadır: borç veya

taksit ödemelerinin çok yük getirdiğini belirtenlerin oranı %25; evden uzakta bir haftalık tatil masraflarını karşılayamayanların oranı %89; iki günde bir et, tavuk ya da balık içeren yemek masrafını karşılayamayanların oranı %62; beklenmedik harcamaları karşılayamayanların oranı ise %59,2 düzeyindedir. Ayrıca, hanelerin %44,7’si evin ısınma ihtiyacının karşılanamadığını ve %85,7’si eskimiş mobilyaların yenilenmesinin ekonomik olarak sağlanamadığını belirtmiştir.

Dört yıllık panel veri kullanılarak hesaplanan sürekli yoksulluk oranı, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60’ına göre son yılda ve aynı zamanda önceki üç yıldan en az ikisinde de yoksul olan fertleri kapsamaktadır. Buna göre, 2019 yılı anket sonuçlarında sürekli yoksulluk oranı bir önceki yıla göre değişmeyerek %12,7 olmuştur. Sürekli yoksullukla karşılaşılan nüfusun demografik ve işgücü özelliklerinin TÜİK tarafından erişilebilir şekilde yayınlanması çok büyük önem taşımaktadır.

Tablo 7-7: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelir grupları ve seçilmiş yaşam koşulları göstergelerine göre kurumsal olmayan nüfusun dağılımı, 2018, 2019

Yaşam koşulu göstergeleri	Toplam						Gelir grubu					
	2018		2019		Medyan gelirin %60'ının altında olanlar		Medyan gelirin %60 ile %120'si arasında olanlar		Medyan gelirin %120'sinden daha fazla olanlar			
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019		
Kurumsal olmayan nüfus (bin kişi)	79.762	80.709	16.889	17.207	31.931	32.191	30.942	31.311				
Konuta mülkiyet durumu												
Ev sahibi (%)	59,0	58,8	52,1	51,2	57,9	56,9	63,8	64,9				
Kiracı (%)	25,2	25,6	29,1	30,3	25,6	26,8	22,6	21,8				
Lojman (%)	1,3	1,3	0,2	0,1	1,0	1,0	2,2	2,2				
Diğer (%)	14,5	14,3	18,5	18,3	15,4	15,2	11,4	11,1				
Konut ve çevre sorunları												
Sızdıran çatı,nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçeveleri vb. sorunlar												
Evet (%)	36,2	36,9	58,2	57,8	38,4	39,5	21,9	22,7				
Hayır (%)	63,8	63,1	41,8	42,2	61,6	60,5	78,1	77,3				
Konutun izolasyonundan dolayı ısınma sorunu												
Evet (%)	39,6	39,3	61,9	60,5	43,3	42,0	23,6	25				
Hayır (%)	60,4	60,7	38,1	39,5	56,7	58,0	76,4	75				
Odaların karanlık olması veya yeterli ışık alamaması gibi sorunlar												
Evet (%)	18,1	17,6	26,0	24,9	18,4	18,0	13,5	13,1				
Hayır (%)	81,9	82,4	74,0	75,1	81,6	82,0	86,5	86,9				

Yaşam koşulu göstergeleri	Gelir grubu								
	Toplam		Medyan gelirin %60'ının altında olanlar		Medyan gelirin %60 ile %120'si arasında olanlar		Medyan gelirin %120'sinden daha fazla olanlar		
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	
Komşulardan veya sokaktan gelen gürültü sorunu									
Evet (%)	16,4	17,0	14,0	13,6	16,0	16,9	18,3	18,8	
Hayır (%)	83,6	83,0	86,0	86,4	84,0	83,1	81,7	81,2	
Trafik veya endüstrinin neden olduğu hava kirliliği, çevre kirliliği veya diğer çevresel sorunlar									
Evet (%)	24,8	26,1	25,4	26,5	24,6	26,4	24,7	25,5	
Hayır (%)	75,2	73,9	74,6	73,5	75,4	73,6	75,3	74,5	
Suç veya şiddet olayları ile yoğun bir şekilde karşılaşma sorunu									
Evet (%)	11,1	10,9	9,7	9,7	10,9	11,1	12,2	11,2	
Hayır (%)	88,9	89,1	90,3	90,3	89,1	88,9	87,8	88,8	
Konut masrafları									
Çok yük getiriyor (%)	11,5	14,1	23,6	25,4	11,6	15,0	4,9	7,1	
Biraz yük getiriyor (%)	55,0	54,3	57,8	58,0	63,1	61,6	45,2	44,7	
Yük getirmiyor (%)	33,4	31,6	18,6	16,7	25,3	23,4	49,9	48,2	
Borç veya taksit ödemeleri (Konut alımı ve konut masrafları dışında)									
Çok yük getiriyor (%)	15,8	19,0	18,3	25,0	16,4	19,2	13,7	15,5	
Biraz yük getiriyor (%)	43,7	42,5	35,8	34,1	46,5	44,7	45,0	44,8	
Yük getirmiyor (%)	10,9	9,6	3,1	2,1	7,5	6,3	18,8	17,2	
Borç/taksiti olmayanlar (%)	29,6	28,9	42,9	38,8	29,6	29,8	22,4	22,6	

Yaşam koşulu göstergeleri	Toplam		Gelir grubu					
	2018	2019	Medyan gelirin %60'ının altında olanlar		Medyan gelirin %60 ile %120'si arasında olanlar		Medyan gelirin %120'sinden daha fazla olanlar	
			2018	2019	2018	2019	2018	2019
Evden uzakta bir haftalık tatil masrafının karşılanabilme durumu								
Karşılanabiliyor (%)	41,7	41,3	9,1	11,0	32,1	31,2	69,3	68,4
Karşılanamıyor (%)	58,3	58,7	90,9	89,0	67,9	68,8	30,7	31,6
İki günde bir et, tavuk ya da balık içeren yemek masrafının karşılanabilme durumu								
Karşılanabiliyor (%)	67,8	66,4	39,5	38,2	63,3	60,8	87,8	87,8
Karşılanamıyor (%)	32,2	33,6	60,5	61,8	36,7	39,2	12,2	12,2
Beklenmedik harcamaların karşılanabilme durumu								
Karşılanabiliyor (%)	69,6	70,3	38,8	40,8	66,8	66,8	89,2	90,1
Karşılanamıyor (%)	30,4	29,7	61,2	59,2	33,2	33,2	10,8	9,9
Evin ısınma ihtiyacının ekonomik olarak karşılanabilme durumu								
Karşılanabiliyor (%)	80,9	80,8	53,5	55,3	81,1	80,8	95,7	94,9
Karşılanamıyor (%)	19,1	19,2	46,5	44,7	18,9	19,2	4,3	5,1
Yıpranmış veya eskimiş mobilyalar								
Yenilenebiliyor (%)	44,1	43,4	12,3	14,3	37,8	36,6	67,9	66,3
Yenilenemiyor (%)	55,9	56,6	87,7	85,7	62,2	63,4	32,1	33,7

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2019

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyecebilir.

Gelir referans dönemi bir önceki takvim yılıdır.

B. Sosyal Koruma İstatistikleri

Türkiye’de TÜİK tarafından hazırlanan sosyal koruma harcama ve gelirlerine ilişkin veriler içeren “Avrupa Bütünleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi” ESSPROS el kitabı standartlarında oluşturulmuştur. ESSPROS el kitabı, sosyal yardımları risk/ihtiyaçlar adı verilen sekiz başlık çerçevesinde sınıflandırmaktadır. Bu başlıklar aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Hastalık/sağlık bakımı
- Engellilik
- Yaşlılık
- Dul/yetim
- Aile/çocuk
- İşsizlik
- Konut
- Sosyal dışlanma (başka yerde sınıflandırılmamış olan yardımlar)

Sosyal Koruma İstatistikleri, hanehalkları veya bireylerin belirlenmiş risk veya ihtiyaç yüklerini hafifletmek amacıyla yapılan (anlık karşılıklı veya bireysel olmayan) tüm müdahaleleri kapsamaktadır (TÜİK, 2019). Net sosyal koruma yardımları; yardım alanların ödediği vergi ve sosyal katkılar hariç, tüm sosyal koruma yardımları ve mali yardımların toplamıdır. Buradaki mali yardımlar, vergi indirimleri olarak sağlanan sosyal koruma yardımlarını ifade etmektedir. Fakat sosyal korumayı teşvik edici vergi indirimleri ve özel sigorta planları kapsam dışındadır.

İstatistiklerde sunulan maaş yararlanıcısı sayısı, yedi kategori (engelli/malul maaşı, iş kapasitesindeki düşüklük nedeniyle erken emeklilik yardımı, emekli/yaşlı maaşı, erken emekli/yaşlılık maaşı, kişinin çalışma kapasitesinin düşmesi nedeniyle erken emeklilik ödemesi, emekli/yaşlı maaşı, erken emekli/yaşlı maaşı, kısmi emekli/yaşlı maaşı, dul/yetim maaşı, işgücü piyasası nedeniyle erken emeklilik yardımı) altında sınıflanmış sosyal koruma düzenlemeleri altındaki periyodik nakit yardımlardan birini ya da birkaçını alan kişi sayısını ifade eder.

Türkiye’de sosyal koruma politikalarının uygulanması, sosyal güvenlik kurumlarının kurulmasından çok daha geç bir tarihte başlamıştır. Kamu görevlilerine hizmet eden ilk sosyal güvenlik kurumu olan Emeklilik Fonu 1950 yılında kurulmuştur, sosyal yardım için ilk yasal çerçeve 1976’da kurulan (65 yaş üstü ve sosyal güvencesi olmayan kişilere ödenen) yaşlılık sigortasıdır (Metin, 2012).

Sosyal yardım yapan ilk kurum 1986 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu (SYDF) olarak kurulmuştur. 2004 yılında, fon Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’ne (SYDGM) dönüştürülmüş ve Haziran 2011’de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) oluşturulmuş ve rehber yönetimi bakanlığa devredilmiştir. Bugün Türkiye’de sosyal yardımları yürütmekle yükümlü olan başlıca devlet kurumu SYDGM’dir.

Bakanlığın kurulmasındaki temel amaç yönetimde birlik tesis etmek; daha da önemlisi bireylerin çoklu yardım programlarına katılmasını sağlamak ve zimmete para geçirmekten kurtulmak olmuştur. Ancak, son zamanlardaki çabalara rağmen, bazı programlar ASPB yönetimi altındaki yerel yönetim birimleri tarafından uygulanırken bazıları belediyeler tarafından yürütülmektedir. Ayrıca, merkezi yönetim bütçesindeki sosyal harcamaları izleme zorluğu, örneğin kömür yardımı gibi transfer kalemlerinden bazılarının hanehalkına yapılan transferlere değil, farklı kaleme dahil olması bazı sorunlar ortaya çıkarmıştır. Buna ek olarak, sosyal yardım hizmetlerini yerine getirmek için bütçe dışı fonlar oluşturulmaktadır. Bu nedenle, merkezi hükümet bütçesinden hane halklarına transfer rakamları büyük olasılıkla sosyal yardımın gerçek durumunu sağlıklı biçimde yansıtmamaktadır (Yentürk, 2012).

Öte yandan sosyal koruma kapsamında yapılan uygulamalar ve etkilerine ilişkin Türkiye üzerine çok geniş bir araştırma literatürü mevcuttur. Bu araştırma bulgularından bazılarını burada aktarmak yararlı olacaktır. Örneğin, son dönemlere ait bir grup çalışma, sosyal yardımların gelir dağılımında bazı olumlu etkiler gözleendiğine dikkat çekmektedir (Candaş vd. 2010; Sala-i Martin ve Mohapatra 2002). Özellikle 2008-09 ekonomik krizinin yaşandığı dönemde ekonomik büyümedeki daralmayla beraber hanehalklarının gelirlerinde azalmaya rağmen, gelir eşitsizliğinde ve mutlak yoksulluk oranında düşük de olsa azalma eğilimi gözlenmesi kriz dönemlerinde sosyal korumanın telafi edici rolünü ortaya koymaktadır (Demir-Şeker ve Dayıoğlu, 2016). Bu durumun nedeni olarak, diğer ekonomik kriz dönemlerinden farklı olarak, 2008-09 döneminde sosyal transferlerin miktarının düşürülmemesi, aksine artırılması ve hanehalkı emek arzındaki artının rolü olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguları destekleyici biçimde Başlevent (2014) özellikle sosyal ve engellilere yönelik yardımların, diğer ülke örneklerine kıyasla derecesi az da olsa, gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltıcı etkilerini ortaya koymuştur. Ancak araştırma aynı sonucun işsizlik yardımları ve emekli ödemelerinin gelir dağılımı üzerine etkileri konusunda tespit edilmediğini belirtmiştir. Bu sonuç da işsizlik ödeneği ve emeklilik gibi sosyal transferlerden faydalanan fertlerin büyük oranda düşük gelir grubu yerine daha üst gelir gruplarında yer aldıkları dolayısıyla bu ödeneklerin diğer gelir türlerine kıyasla daha düşük paya sahip olmalarıyla açıklanmıştır.

Bir başka çalışmada, sosyal transfer harcamalarının sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdam edilen kentli nüfus bakımından yoksulluğu azaltıcı etkilerine rağmen, tarımda çalışan kırsal kesimde bu etkinin gözlenmediği tespit edilmiştir (Sarısoy ve Koç, 2010). Bayar ve Değirmenci (2014) ise 2006-2011 dönemi verileriyle yaptıkları çalışmada, sosyal transferlerin hem genel hem de bölgesel yoksulluk oranlarını kısıtlı da olsa azalttığını vurgulamaktadır. Fakat Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri diğer bölgelere kıyasla daha yüksek oranda sosyal transfer ödemelerinden faydalanmasına rağmen, transfer ödemelerinin bölgeler arası yoksulluk farklarının giderilmesinde çok da etkili olmadığı gözlenmiştir. Yukarıdaki tüm çalışmaların hanehalkını temel alan yoksulluk istatistiklerini kullandıklarını bu noktada belirtmeliyiz. Dolayısıyla söz konusu bulgular sosyal transferlerin hane içi eşitsizlik ve yoksulluk bakımından etkilerine dair sessiz kalmaktadır.

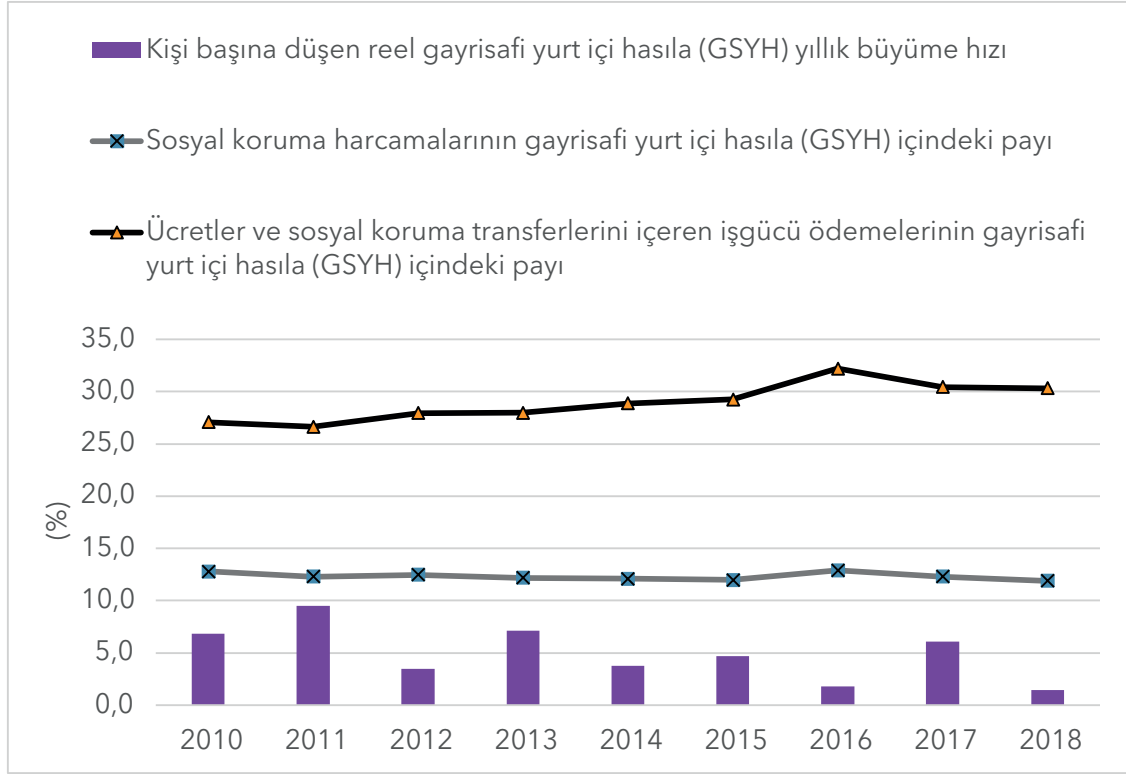
Makroiktisatta sosyal transferlerin yanı sıra vergi politikaları gibi otomatik dengeleyici mali politika araçları mevcuttur. Bu dengeleyici faktörlerin etkin olabilmesi mevcut gelir eşitsizliğinin

derecesine bağlıdır. Türkiye’de yüksek gelir eşitsizliği vardır ve bu türden mali politikaların yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini azaltıcı rolünü etkili biçimde yerine getirmedeği tespit edilmiştir. Özellikle üretilen iktisadi değer içinde ücretlere ayrılan payın düşük olmasına işaret edilmektedir (ücret - kar gelirlerinin toplam katma değer içindeki payı) (Cural, 2009). Bu bağlamda Şekil 5-6 ücretlerin gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı bilgilendirici olacaktır. Türkiye’de gelişmiş ülkelerden farklı olarak ücretlerin payı 2015 yılına dek yüzde 30 düzeyinin altında kalmış 2016 yılında bu orana erişmişse de izleyen iki yılda tekrar azalma eğilimi göstermiştir. Oysa aynı dönemde ortalama yıllık büyüme, kişi başına düşen hasıla düzeyine göre yaklaşık yüzde 5’e yakındır. Yine, sosyal koruma harcamalarının oranına bakıldığında sosyal transferlerde sözü edilen artışların, 2010-2018 dönemi boyunca GSYİH’ya orantılı olduğu, durağan bir yükseliş izlediği görülmektedir (Şekil 7-6).

Öte yandan Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının AB üyesi ülkelerle OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında çok düşük düzeyde kaldığı belirtilmelidir. Bu harcamaların GSYİH’ya oranının yanı sıra toplam kamu harcamalarının içindeki payı ve sosyal koruma harcamalarının kendi içindeki dağılımı da çok dikkat edilmesi gereken hususlardır. Yentürk (2013) toplam sosyal koruma harcamaları içinde sosyal hizmet ve sosyal yardım harcamalarının payının 2006-2012 döneminde artmasına rağmen, sosyal koruma harcamaları içinde yoksullara yönelik harcama oranının düşük kaldığına dikkat çekmektedir. Örneğin, 2012 yılı için sağlık harcamalarının GSYİH’ye oranı yüzde 4; sigorta ve emeklilik ödemelerinin GSYİH’ye oranı yüzde 8 civarında gerçekleşmişken, ödeme gücü olmayanların genel sağlık sigortası (GSS) primleri dahil sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar için yapılan harcamaların GSYİH’ye oranı yüzde 1,2 civarında olmuştur.

Bu tespitlere ek olarak 2000-2018 döneminde sosyal koruma gelirlerinin türlerine göre dağılımına bakıldığında hem devlet katkısında (%41’den %35’e) hem de işveren katkı payında düşüş gözlenmekte (%34’ten %30’a) ancak koruma kapsamındaki bireyler tarafından yapılan katkıların toplam gelirler içindeki payı yüzde 19’dan yüzde 27’ye çıkmaktadır. Bu da artan kamusal harcaması yükününün hangi gelir kaynaklarından karşılandığını göstermektedir (TÜİK, 2019).

Şekil 7-6: İktisadi Büyüme Oranı, Ücretlerin, Sosyal Koruma Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı, 2010-2018

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Sosyal Koruma İstatistikleri TÜİK tarafından ilgili kurumlardan (Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İş Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Banka Vakıf Sandıkları, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Belediyeler, Dernekler ve Vakıflar) derlenen bilgilerle oluşturulmaktadır.

İstatistiklerde yer alan sosyal koruma, hanehalklarının veya bireylerin belirlenmiş risk veya ihtiyaç yüklerini hafifletmek amacıyla yapılan (anlık karşılıklı veya bireysel olmayan) tüm müdahaleleri kapsamaktadır. Net sosyal koruma yardımları; yardım alanların ödediği vergi ve sosyal katkılar hariç, tüm sosyal koruma yardımlarının ve mali yardımların toplamıdır. Buradaki mali yardımlar, vergi indirimini olarak sağlanan sosyal koruma yardımlarını ifade etmektedir. Fakat sosyal korumayı teşvik edici vergi indirimleri ve özel sigorta planları kapsam dışındadır.

Sosyal koruma istatistiklerinde sunulan maaş yararlanıcıları sayısı, yedi kategoriden oluşmaktadır: engelli/malul maaşı, iş kapasitesindeki düşüklük nedeniyle erken emeklilik yardımı, emekli/yaşlı maaşı, erken emekli/yaşlılık maaşı, kısmi emekli/yaşlı maaşı, dul/yetim maaşı, işgücü piyasası nedeniyle erken emeklilik yardımı altında sınıflanmış sosyal koruma düzenlemeleri altındaki periodik nakit yardımlardan bir ya da birkaçını alan kişi sayısını göstermektedir (TÜİK, 2020).

Sosyal koruma harcamalarının miktarlarına ilişkin aşağıda yer alan tablo Yentürk’ü (2013) destekler niteliktedir. Sosyal koruma harcamalarının neredeyse yarısı emeklilere/yaşlılara yapılan ödemelerden oluşmaktadır ve yardım türleri arasında ikinci en büyük pay sağlık ve bakım yardımlarına aittir. Tablo 7-8’de görüldüğü gibi, 214 milyar 133 milyon lira emekli ve yaşlılara; 121 milyar 444 milyon lira ise hastalık ve sağlık bakımı harcamaları en büyük paylara sahiptir. Risk ve ihtiyaç grupları bazında bakıldığında, emeklilere ve yaşlılara yapılan harcamaların yüzde 5,7’yle en büyük paya sahip olduğu gözlenmektedir. İzleyen harcama kalemleri sırasıyla yüzde 3,3’le hastalık-sağlık bakımı harcamaları ve yüzde 1,4’le dul-yetim harcamalarıdır. Sosyal koruma yardımlarının yüzde 9’u şartlı yardımlardan oluşmaktadır; şartlı yardımlar içinde en büyük payı yüzde 37,7’yle aile ve çocuk yardımları yer almaktadır. Bunu, yüzde 28,1 ile engelli, malul yardımları, yüzde 15,5’le hastalık ve sağlık bakımı yardımları izlemektedir. Sosyal koruma yardımları içinde yüzde 67,3 paya sahip olan nakdi yardımlarda en büyük payı yüzde 72,8’le emekli ve yaşlılara yapılan yardımlar oluşturmaktadır. Bunu yüzde 17,7’yle dul-yetim yardımları ve yüzde 3,4’le işsizlik yardımları izlemektedir. Türkiye’de sosyal koruma kapsamında maaş (emekli-yaşlı, dul-yetim ve engelli-malul maaşı) alan kişi sayısı 2017 yılında 13 milyon 261 bin kişidir.

Sosyal korumada kamu harcamalarının GSYİH içindeki payına göre OECD ülkeleri sıralandığında Türkiye (%12,5) en düşük oranların gözlendiği ülkeler arasındadır (Şekil 7-7). Bu oranın OECD ortalaması %20,5 düzeyinde iken Fransa, Belçika ve Finlandiya gibi ülkelerde %30’larda hatta daha da üzerinde oranlarda kamu sosyal koruma harcama payları görülmektedir. İş göremezlik, engellilik ve hastalık bakımına ilişkin yapılan yardımların GSYİH içindeki oranı OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye dördüncü en düşük oranlı ülkedir.

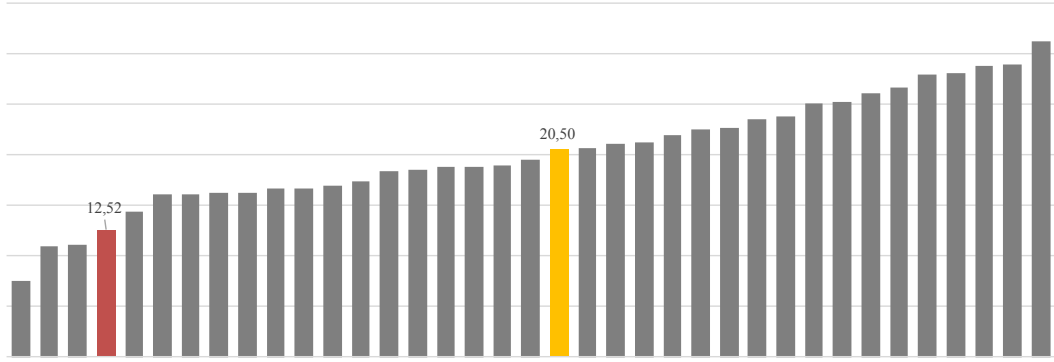
Tablo 7-8: Sosyal Koruma Harcamaları ve Şartlı Nakit Yardımları - 2018

(Milyon TL)	Kamu Harcaması	Şartlı Nakit Yardımları	Şartsız Yardımlar
Sosyal koruma harcamaları toplamı (Brüt)	442.607		
Sosyal koruma harcamaları toplamı (Net)	441.611		
İdari masraflar ve diğer harcamalar	6.697		
Sosyal koruma yardımları toplamı (Brüt)	435.910		
Sosyal koruma yardımları toplamı (Net)	434.913		
Hastalık/sağlık bakımı	121.444	6.114	115.330
Engelli/malul	14.840	11.071	3.769
Emekli/yaşlı	214.133	3.145	210.967
Dul/yetim	52.262	1.147	51.115
Aile/çocuk	16.986	14.822	2.165
İşsizlik (Brüt)	10.358	0	10.358
İşsizlik (Net)	9.361	0	10.358
Sosyal dışlanma b.y.s (Net)	5.887	3.049	2.838

TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri

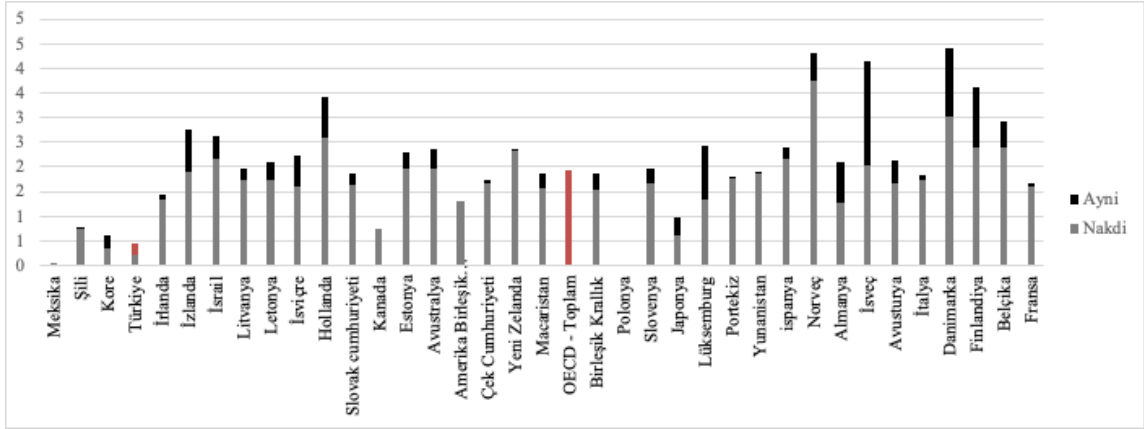
Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Şekil 7-7: Sosyal Korumaya Yapılan Kamu Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı, OECD, Son Yıl

Kaynak: OECD Sosyal Koruma Veritabanı <https://data.oecd.org/socialexp/social-spending.htm#indicator-chart>

Şekil 7-8: İşgüremezlik Ödeneklerinin GSYİH İçindeki Payı, OECD, Son Yıl

Kaynak: OECD Sosyal Koruma Veritabanı <https://data.oecd.org/socialexp/social-spending.htm#indicator-chart>

Tablo 7-9a: Sosyal Koruma Kapsamında Yardım ve Maaş Alan Kişi Sayısı - 2018

	Toplam Yararlanıcı	Erkek (Sayı)	Kadın (Sayı)	Kadın -Oran (%)
Toplam maaş alan kişi sayısı (bin kişi)	13.766	7.861	5.905	43%
Toplam engelli/malul maaşı alan kişi sayısı	856	503	353	41%
Şartsız engelli/malul maaşı alan kişi sayısı	139	119	20	14%
Şartlı engelli/malul maaşı alan kişi sayısı	717	384	334	46%
Toplam emekli/yaşlı maaşı alan kişi sayısı	9.514	7.144	2.370	25%
Şartsız emekli/yaşlı maaşı alan kişi sayısı	6.450	5.629	821	13%
Şartlı emekli/yaşlı maaşı alan kişi sayısı	710	270	440	62%
Toplam dul/yetim maaşı alan kişi sayısı	3.758	264	3.494	93%
Şartsız dul/yetim maaşı alan kişi sayısı	3.427	252	3.175	93%
Şartlı dul/yetim maaşı alan kişi sayısı	331	12	319	96%
Toplam emekli/yaşlı ve dul/yetim maaşı alan kişi sayısı (1)	12.913	7.358	5.555	43%
Toplam yardım sayısı	14.389	7.922	6.467	45%

TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri. İlgili değerlerin toplamı vermeme nedeni, mükerrer maaş alanların temizlenmiş olmasıdır.

Tablo 7-9b: Sosyal Güvenlik Kapsamı (4/A, 4/B, 4/C), 2016-2019

Yıl	2016	2017	2018	2019
I- Aktif sigortalı	21.131.838	22.280.463	22.072.840	22.000.964
1- Zorunlu	19.099.026	20.241.389	20.093.780	20.172.891
Zorunlu 4/a, 4/b (Tarım hariç), 4/c	18.367.294	19.511.173	19.374.552	19.542.660
Tarım zorunlu (4/b)	717.876	705.592	696.175	600.787
Muhtar	13.856	24.624	23.053	29.444
2- Çıracak	1.170.080	368.373	341.659	319.017
3- Yurtdışı topluluk	24.710	21.592	22.899	21.002
4- Tarım (4/a)	36.125	50.602	45.384	41.108
5- Diğer sigortalı	442.552	462.452	407.996	364.434
6- Stajyer ve kursiyer (*)	359.345	1.136.055	1.161.122	1.082.512
II- Pasif (Aylık/gelir alan) sigortalı				
Dosya	11.171.059	11.418.722	11.867.931	12.214.543
Kişi	11.755.365	12.154.140	12.613.151	12.977.719
1- Yaşlılık aylığı	8.121.461	8.402.314	8.729.758	8.968.462
2- Malullük aylığı	120.923	123.494	124.936	126.947
3- Vazife malulü aylığı	12.170	12.934	13.504	14.039
4- Ölüm aylığı (Dosya)	2.787.524	2.748.356	2.863.274	2.963.088
5- Ölüm aylığı (Haksahibi)-	3.343.265	3.451.929	3.576.046	3.692.788
6- Sürekli iş göremezlik geliri	70.081	73.035	75.654	79.209
7- Ölüm geliri (Dosya)	58.900	58.589	60.805	62.798
8- Ölüm geliri (Haksahibi)	87.465	90.434	93.253	96.274
III- Bağımlı	34.933.242	35.522.020	35.096.530	35.305.977
Aktif / pasif oranı	1,89	1,95	1,86	1,80
IV- Özel sandıklar	392.201	406.856	413.983	420.020
1- Aktif sigortalı	140.174	141.285	142.391	140.529
2- Aylık alanlar	85.920	91.670	92.906	94.027
3- Bağımlı	166.107	173.901	178.686	185.464
4- Aktif / pasif oranı	1,63	1,54	1,53	1,49
Sosyal Güvenlik Kapsamı (I+II+III+IV)	68.212.646	70.363.479	70.196.504	70.704.680
Genel Sağlık Sigortası Kapsamında Tescil Edilenler	10.189.469	9.825.269	10.585.086	11.473.608
Genel Sağlık Sigortası Primleri Kendileri Tarafından Ödenenler	2.679.737	1.889.260	2.322.684	2.393.087
Genel Sağlık Sigortası Primi Devlet Tarafından Ödenenler	7.509.732	7.936.009	8.262.402	9.080.521

* 9/12/2016 tarihinden itibaren 6764 Sayılı Kanun'la yapılan düzenleme ile mesleki ve teknik ortaöğretim sırasında staja tabi tutulan öğrenciler, mesleki ve teknik ortaöğretim sırasında tamamlayıcı eğitim ya da alan eğitimi gören öğrenciler iş kazası ve meslek hastalığı yönünden sigortalı sayılmaya başladığından stajyer ve kursiyer sayılarında artış gözlenmiştir.

Kamu harcama payında Danimarka, İsveç gibi %4’ün üzerinde GSYİH payına sahip ülkelere kıyasla çok geride kalırken OECD ortalamasının da çok altında kalmaktadır (Şekil 7-8). Ek olarak ILO tarafından derlenen sosyal koruma veritabanında mevcut veriye göre Türkiye’de ağır engelli nüfusun sosyal yardımlardan yararlanma oranları her iki cinsiyet için düşük düzeyde olduğu ve cinsiyet kırılımında da eşitsizliğin var olduğu gözlenmektedir (Tablo 7-9a ve b). Buna göre 2014 yılında kadınların %1,4’ü erkeklerin ise %9,6’sı sosyal yardımlardan yararlanmaktadır (ILSTAT, 2019). Bu iki tablo birarada değerlendirildiğinde kadınların esas olarak dul/yetim maaşı aldığı, istihdama katılmadığı/ kayıtdışı çalıştığı için çok azının şartsız emekli maaşı aldığı görülmektedir.

C. Yoksulluk ve Sosyal Koruma Alanında Hak Temelli İzleme Göstergeleri

Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği tarafından bugüne kadar on farklı tematik alanda izleme raporu hazırlanmıştır. Raporlar farklı alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak hak temelli yaklaşımla gerçekleştirilecek izlemenin önemini vurgulamakta ve izleme sürecinde kullanılacak nicel ve nitel hak temelli yaklaşımla oluşturulmuş göstergeler sunmaktadır. Hak temelli izleme göstergelerinin karma göstergelerden farklı olarak, toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili politika alanlarının her birine özgü biçimde saptanmış olması tüm tematik raporlarda belirtildiği üzere çok büyük önem taşımaktadır.

Toplumsal cinsiyet göstergeleri doğrudan kadınlar ve erkeklere dair cinsiyet kırılımında elde edilmiş göstergeleri ifade etmemektedir. Farklı cinsiyetlerin karşı karşıya kaldığı eşitsizliklerin ve ihtiyaçlara yönelik standartların ve normların belirlenmesi ve bu kıstaslara göre öncelikli alanların tespit edilmesi ancak doğru kapsama sahip, erişilebilir hak temelli göstergelerle mümkün olabilir. Bu bağlamda izleyen bölümde Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği’nin kuruluş amacını destekleyen biçimde mevcut rapor yoksulluk, sosyal koruma ve sosyal yardımlar alanında hak temelli ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten göstergeler sunulmaktadır.

Bu bölümde öncelikle aşağıdaki başlıklar altında yoksulluk göstergeleri (demografik, hane tipi ve işgücü durumuna göre) sunulmaktadır:

- Mutlak yoksulluk oranı
- Görel yoksulluk oranı
- Maddi yoksunluk oranı
- Sürekli yoksulluk oranı
- Yoksulluk açığı

Daha sonra ise aşağıdaki başlıklar altında sosyal koruma göstergelerine (demografik, hane tipi ve işgücü durumuna göre) yer verilmektedir:

- Hastalık/sağlık bakımı
- Engellilik
- Yaşlılık
- Dul/yetim
- Aile/çocuk
- İşsizlik
- Konut
- Sosyal dışlanma

D. Mevcut Erişilebilir Göstergeler

Tablo 7-10: Demografik Özelliklere Göre Mutlak Yoksulluk Oranı

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı	
1	Yoksulluk	<ul style="list-style-type: none"> Yeterli beslenme hakkı Yaşama standardı hakkı -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 11 -CEDAW Md. 4 -PEEP Md.6 <p>Atrfta Bulunulan Ulusal Politika Metinleri:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) 	<ul style="list-style-type: none"> Mutlak yoksulluk oranı (yaş grubu, eğitim düzeyi ve hane tipine göre) 15 yaşından küçük 15-24 yaş grubu 25-49 yaş grubu 50-64 yaş grubu 65 yaş ve üzeri 15-64 yaş grubu Okunmaz olmayanlar Bir okul bitirmeyenler Lise altı eğitimliler Lise ve dengi okul mezunları Yükseköğretim mezunları Çekirdek aile (çocuksuz) Çekirdek aile (çocuklu) Geniş aile Tek yetişkinli diğer haneler 	<p>TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcamaları (Bütçe) Anketi (HBA)</p> <p>Gıda ve Gıda + gıda dışı yoksulluk sınırına göre yoksul nüfus oranı</p>	<p>HBA 2002 yılından Türkiye’de hanehalkı düzeyinde tüketim harcaması bilgisini derlemektedir. Tüketim harcaması kapsamında; hanehalklarının anket ayı içinde yaptığı satın alışlar, kendi üretiminden tüketimi, çalışan hanehalkı fertlerinin işyerinden aynı gelir olarak getirdikleri, hanehalkının hediye/yardım etmek amacıyla satın aldıkları ile son bir yıl içinde satın alınan otomobil, beyaz eşya, bilgisayar, televizyon, kamera, mobilya, klima vb. dayanaklı tüketim mallarına yapılan harcamaların aylık ortalaması bilgileri alınmıştır.</p> <p>Elde edilen diğer değişkenler arasında gelir bilgisi hanehalkı fertlerinin son bir yılda elde ettiği kişisel kullanılabilir gelir bilgileri ve:</p> <p>Hanehalkı sosyoekonomik durum değişkenleri: Oturulan konutun tipi, mülkiyet durumu, ısıtma sistemi, konut kolaylıkları, sahip olunan eşyalar, gayrimenkul, ulaştırma araçları vb.</p> <p>Tüketim harcaması değişkenleri: alt harcama grupları düzeyinde harcama türü ve aylık toplam harcama değeri.</p> <p>Hanehalkı bileşimi, istihdam ve gelir durumu değişkenleri yer almaktadır: Hanehalkı fertlerinin yaş grubu, cinsiyet, öğrenim durumu, istihdam durumu ile ilgili değişkenler (mesleği, iktisadi faaliyeti, işteki durumu vb.) ve son bir yılda elde edilen faaliyet ve faaliyet dışı net gelirler.</p>	<p>Yıllık</p> <p>Bölge düzeyinde kesit olarak mikro veride 26 istatistikî bölge düzeyinde erişilebilmektedir.</p>

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-11: İşgücü Durumuna Göre Mutlak Yoksulluk Oranı

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
2	Yoksulluk <ul style="list-style-type: none"> · Yeterli beslenme hakkı · Yaşama standardı hakkı -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği. -İHEB Md. 25 -ESOKHUS Md. 11 -CEDAW Md. 4 -PEEP Md.6 <p>Atıfta Bulunulan Ulusal Politika Metinleri:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) 	<ul style="list-style-type: none"> - Mutlak yoksulluk oranı (işgücü durumuna göre) - İşgücü dışında kalan fertler - İş bulma ümidi olmayanlar - Mevsimlik çalışanlar - Emekliler - Eğitim/öğretime devam edenler - Ev işleriyle meşgul olanlar - İşsiz fertler - İstihdamdaki fertler - İşteki durum - Ücretli, maaşlı - Yevmiyeli - İşveren - Kendi hesabına - Ücretsiz aile işçisi - Sosyal güvenceye sahip olma durumu - Kayıtlı - Kayıtdışı - Sektör - Tarım - Sanayi - Hizmet 	TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcamaları (Bütçe) Anketi (HBA) Gıda ve Gıda + gıda dışı yoksulluk sınırna göre yoksul nüfus oranı	HBA 2002 yılından Türkiye’de hanehalkı düzeyinde tüketim harcaması bilgisini derlemektedir. Tüketim harcaması kapsamında; hanehalkının anket ayı içinde yaptığı satın alımlar, kendi üretiminden tüketimi, çalışan hanehalkı fertlerinin işyerinden aynı gelir olarak getirdikleri, hanehalkının hediye/yardım amacıyla satın aldıkları ile son bir yıl içinde satın alınan otomobil, beyaz eşya, bilgisayar, televizyon, kamera, mobilya, klima vb. dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamaların aylık ortalama bilgileri alınmıştır. Tüketim harcaması değişkenleri: alt harcama grupları düzeyinde harcama türü ve aylık toplam harcama değeri. Hanehalkı bileşimi, istihdam ve gelir durumu değişkenleri yer almaktadır: Hanehalkı fertlerinin yaş grubu, cinsiyet, öğrenim durumu, istihdam durumuyla ilgili değişkenler (mesleği, iktisadi faaliyeti, işteki durumu vb.) ve son bir yılda elde edilen faaliyet ve faaliyet dışı net gelirler.	Yıllık Bölge düzeyinde kesit olarak mikro veride 26 istatistikî bölge düzeyinde erişilebilmektedir.

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-12: Demografik Özelliklere Göre Göreli Yoksulluk Oranı

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı	
3 Yoksulluk	<ul style="list-style-type: none"> · Yaşama standardı hakkı -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 11 -CEDAW Md. 4 -PEEP Md.6 <p>Atrfa Bulunulan Ulusal Politika Metinleri:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) 	<ul style="list-style-type: none"> · Yoksulluk riski; (yaş grubu, eğitim düzeyi ve hane tipine göre) - 15 yaşından küçük - 15-24 yaş grubu - 25-49 yaş grubu - 50-64 yaş grubu - 65 yaş ve üzeri - 15-64 yaş grubu <ul style="list-style-type: none"> - Okunmaz olmayanlar - Bir okul bitirmeyenler - Lise altı eğitimliler - Lise ve dengi okul mezunları - Yükseköğretim mezunları - Tek kişilik hanehalkı - Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı - Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile - Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile - Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile - En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı - Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı 	TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) Eşdeğer medyan gelirin %50 düzeyinin altında kalan nüfus oranı	GYKA'nın amacı gelir dağılımı yanında, yaşam koşulları, sosyal dışlanma ve görelî gelir yoksulluğu gibi konularda veri üretimidir. Anket formunun içeriği ve uygulamada Eurostat standartları sağlanmıştır. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, faaliyet gelirleri (1. maaş, ücret, yevmiye gelirleri, 2. müteşebbis gelirleri): ve faaliyet dışı gelirleri (1. gayrimenkul gelirleri, 2. menkul kıymet gelirleri, 3. karşılıksız transfer gelirleri, 4. sosyal transferler ve 5. hanehalkları arasında transferler) olarak detaylı biçimde sunmaktadır. Gelir dışında fertlerin sağlık, eğitim, konut, medeni durumları, istihdam durumları ve geçmiş iş deneyimleri konularında bilgiye erişmek mümkündür.	Yıllık	Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriye 26 istatistikî bölge düzeyinde erişilebilmektedir.

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-13: İşgücü Durumuna Göre Göreli Yoksulluk Oranı

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
4 Yoksulluk	<ul style="list-style-type: none"> · Yaşama standardı hakkı · Çalışma hakkı -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -İHEB Md. 25 -ESOKHUS Md. 11 -CEDAW Md. 4 -PEEP Md.6 <p>Atrfa Bulunulan Ulusal Politika Metinleri:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) 	<ul style="list-style-type: none"> · Yoksulluk riski (işgücü durumuna göre) - İşgücü dışında kalan fertler - İş bulma ümidi olmayanlar - Mevsimlik çalışanlar - Emekliler - Eğitim/öğretime devam edenler - Ev işleriyle meşgul olanlar - İşsiz fertler - İstihdamdaki fertler - İşteki durum - Ücretli, maaşlı - Yevmiyeli - İşveren - Kendi hesabına - Ücretsiz aile işçisi - Sosyal güvenceye sahip olma durumu - Kayıtlı - Kayıtdışı - Sektör - Tarım - Sanayi - Hizmet 	TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) Eşdeğer medyan gelirin %50 düzeyinin altında kalan nüfus oranı	Bkz. Tablo 7-11	Yıllık Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriyse 26 istatistikî bölge düzeyinde erişilebilmektedir.

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-14: Demografik Özelliklere Göre Maddi Yoksunluk Oranı

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
5	<p>Yaşama standardı hakkı Elverişli konut hakkı</p> <p>-Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>-İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 11 -CEDAW Md. 4 -PEEP Md.6 -AB 2020</p> <p>Atrifta Bulunulan Ulusal Politika Metinleri:</p> <p>-Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) -Aile Yardımları</p>	<p>Maddi yoksunluk oranı - Ciddi finansal sıkıntıyla karşı karşıya olan insanların oranı (aşağıda belirtilen dokuz maddeden en az dört tanesini ekonomik nedenlerle karşılamayan/mahrum olan hanehalklarında yaşayan fertlerin nüfusa oranı) (yaş grubu, eğitim düzeyi ve hane tipine göre)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Beklenmedik harcamalar 2. Evden uzakta bir haftalık tatil (tüm aile fertleri için) 3. Ödeme zorluğu (konut kredisi, kira, elektrik, su, doğalgaz vb. faturalar, taksit/borçlar) 4. İki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek (vejeteryanlar için eşdeğer yemek) 5. Evin ısınma ihtiyacı 6. Çamaşır makinesi 7. Renkli televizyon 8. Telefon (sabit veya mobil) 9. Otomobil <p>Yaş grubu, eğitim düzeyi ve hane tipine göre kategorilerin bilgisi için bkz. Tablo 6-3.</p>	<p>TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA)</p>	<p>Bkz. Tablo 7-11</p>	<p>Yıllık</p> <p>Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriyse 26 istatistiki bölge düzeyinde erişilebilmektedir.</p>

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-15: İşgücü Durumuna Göre Maddi Yoksunluk Oranı

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
6	<p>Yaşama standardı hakkı Elverişli konut hakkı Çalışma hakkı</p> <p>-Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasası -Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>-İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 11 -CEDAW Md. 4 -PEEP Md.6 -AB 2020</p> <p>Atrıfta Bulunulan Ulusal Politika Metinleri: -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) -Aile Yardımları</p>	<p>Maddi yoksunluk oranı - Ciddi finansal sıkıntıya karşı karşıya olan insanların oranı (aşağıda belirtilen 9 maddeden en az 4 tanesini ekonomik nedenlerle karşılayamayan/mahrum olan hanehalklarında yaşayan fertlerin nüfusa oranı)</p> <p>İşgücü dışında kalan fertler - İş bulma ümidi olmayanlar - Mevsimlik çalışanlar - Emekliler - Eğitim/öğretime devam edenler - Ev işleriyle meşgul olanlar İşsiz fertler İstihdamdaki fertler İşteki durum Ücretli, maaşlı Yevmiyeli İşveren Kendi hesabına Ücretsiz aile işçisi Sosyal güvenceye sahip olma durumu</p> <p>Kayıtlı Kayıtdışı Sektör Tarım Sanayi Hizmet</p>	TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA)	Bkz. Tablo 7-11	Yıllık Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriyse 26 istatistiki bölge düzeyinde erişilebilmektedir.

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-16: Demografik Özelliklere Göre Sürekli Yoksulluk Oranı

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
7 Yoksulluk	Yaşama standardı hakkı -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 11 -CEDAW Md. 4 -PEEP Md.6 -AB 2020 Atrıfa Bulunulan Ulusal Politika Metinleri: -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) -Aile Yardımları	Sürekli yoksulluk oranı - eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin % 60’ı dikkate alınarak belirlenen ve dört yıllık süre boyunca en az iki yılda bu gelirin altında kalan nüfus oranı (yaş grubu, eğitim düzeyi ve hane tipine göre) Yaş grubu, eğitim düzeyi ve hane tipine göre kategorilerin bilgisi için bkz. Tablo 6-3.	TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) Panel veri seti.	Bkz. Tablo 7-11	Dört yıllık panel veri Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriye 26 istatistikî bölge düzeyinde erişilebilmektedir.

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-17: İşgücü Durumuna Göre Sürekli Yoksulluk Oranı

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
8	<p>Yoksulluk</p> <p>Yaşama standardı hakkı Elverişli konut hakkı Çalışma hakkı</p> <p>-Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>-İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 11 -CEDAW Md. 4 -PEEP Md.6 -AB 2020</p> <p>Atıfta Bulunan Ulusal Politika Metinleri: -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) -Aile Yardımları</p>	<p>Sürekli yoksulluk oranı - eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin % 60’ı dikkate alınarak belirlenen ve dört yıllık süre boyunca en az iki yılda bu gelirin altında kalan nüfusun oranı (işgücü durumuna göre) İşgücü dışında kalan fertler - İş bulma ümidi olmayanlar - Mevsimlik çalışanlar - Emekliler - Eğitim/öğretime devam edenler - Ev işleriyle meşgul olanlar İşsiz fertler İstihdamdaki fertler İşteki durum Ücretli, maaşlı Yevmiyeli İşveren Kendi hesabına Ücretsiz aile işçisi Sosyal güvenceye sahip olma durumu Kayıtlı Kayıtdışı Sektör Tarım Sanayi Hizmet</p>	<p>TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) Panel veri seti.</p>	<p>Bkz. Tablo 7-11</p>	<p>Dört yıllık panel veri Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriye 26 istatistikli bölge düzeyinde erişilebilmektedir.</p>

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-18: Demografik Özelliklere Göre Yoksulluk Açığı

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
9	Yoksulluk Yaşama standardı hakkı -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 11 -CEDAW Md. 4 -PEEP Md.6 -AB 2020 Atrfta Bulunulan Ulusal Politika Metinleri: -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) -Aile Yardımları	Yoksulluğun derecesi/yoğunluğu hakkında bilgi veren bir endeks olup yoksulların ortalama gelirlerinin yoksulluk sınırına uzaklığından hareketle hesaplanmaktadır (yaş grubu, eğitim düzeyi ve hane tipine göre) Yaş grubu, eğitim düzeyi ve hane tipine göre kategorilerin bilgisi için bkz. Tablo 6-3.	TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA)	Bkz. Tablo 7-11	Yıllık Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriyse 26 istatistiksel bölge düzeyinde erişilebilmektedir.

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-19: İşgücü Durumuna Göre Yoksulluk Açığı

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
10 Yoksulluk	Yaşama standardı hakkı Elverişli konut hakkı Çalışma hakkı -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 11 -CEDAW Md. 4 -PEEP Md.6 -AB 2020 Afrika Bulunulan Ulusal Politika Metinleri: -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) -Aile Yardımları	Yoksulluğun derecesi/yoğunluğu hakkında bilgi veren bir endeks olup yoksulların ortalama gelirlerinin yoksulluk sınırına uzaklığından hareketle hesaplanmaktadır (yaş grubu, eğitim düzeyi ve hane tipine göre) (işgücü durumuna göre) İşgücü dışında kalan fertler - İş bulma ümidi olmayanlar - Mevsimlik çalışanlar - Emekliler - Eğitim/öğretime devam edenler - Ev işleriyle meşgul olanlar İşsiz fertler İstihdamdaki fertler Ücretli, maaşlı Yevmiyeli İşveren Kendi hesabına Ücretsiz aile işçisi Sosyal güvenceye sahip olma durumu Kayıtlı Kayıtdışı Sektör Tarım, Sanayi, Hizmet	TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA)	Bkz. Tablo 7-11	Yıllık Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriyse 26 istatistiki bölge düzeyinde erişilebilmektedir.

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-20: Hastalık/Sağlık Bakımı Yardımları

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
1 Sosyal Koruma	<p>Sağlıklı yaşam hakkı</p> <p>-Onurlu ve yeterli yaşam</p> <p>-Ayrımcılık yasağı</p> <p>-Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>-Erişilebilirlik</p> <p>-Kapsayıcılık</p> <p>-İHEB Md. 22, 25</p> <p>-ESoKHUS Md. 9, 10</p> <p>-CEDAW Md. 1, 14</p> <p>-PEEP Md.6</p> <p>-BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 9, 28</p> <p>-BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 26, 27</p> <p>Atrıfta Bulunulan Ulusal Politika Metinleri:</p> <p>-Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023)</p>	<p>Hastalık/sağlık bakım yardımlarının toplam sosyal yardımlar içinde oranı</p> <p>Hastalık/sağlık bakım yardımı (aynı/nakdi) yararlanıcılarının sayısı ve oranı (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p> <p>Hastalık/sağlık bakım ortalama yardım miktarı (aynı/nakdi) (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p>	<p>Veri kaynakları: Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İş Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Banka Vakıf Sandıkları, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Belediyeler, Dernekler ve Vakıflar.</p>	<p>Sorumlu kurumun veritabanından talep edilerek TÜİK tarafından derleniyor.</p>	<p>Yıllık</p> <p>Derlenen değişkenler: Emekli maaşları, dul/ yetim aylıkları, engelli/ malul aylıkları, işsizlik ödemeleri, yataklı ve ayakta tedavi harcamaları, eczacılık ürünleri harcamaları, rehabilitasyon ve barınma harcamaları, cenaze yardımları, doğum yardımı, doğum izni ödemeleri, işgücü yetiştirme kurs giderleri, kursiyer harçlıkları vb. değişkenleri kapsamaktadır.</p>

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1040

Tablo 7-21: Engellilik Bakımı Yardımları

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
2	Sosyal Koruma	Engellilik bakım yardımlarının toplam sosyal yardımlar içinde oranı Engellilik bakım yardımı (aynı/nakdi) yararlanıcılarının sayısı ve oranı (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre) Engellilik bakım ortalamaya yardım miktarı (aynı/nakdi) (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)	Veri kaynakları: Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İş Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Banka Vakıf Sandıkları, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Belediyeler, Dernekler ve Vakıflar.	Sorumlu kurumun veritabanından talep edilerek TÜİK tarafından derleniyor.	Yıllık Derlenen değişkenler: Emekli maaşları, dul/ yetim aylıkları, engelli/ malul aylıkları, işsizlik ödemeleri, yataklı ve ayakta tedavi harcamaları, eczacılık ürünleri harcamaları, rehabilitasyon ve barınma harcamaları, cenaze yardımları, doğum yardımı, doğum izni ödemeleri, işgücü yetiştirme kurs giderleri, kursiyer harçlıkları vb. değişkenleri kapsamaktadır.
	Atıfta Bulunulan Ulusal Politika Metinleri: -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023)				

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1040

Tablo 7-22: Yaşlı Bakımı Yardımları

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
3 Sosyal Koruma	<p>Sağlıklı yaşam hakkı -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -Erişilebilirlik -Kapsayıcılık</p> <p>-İHEB Md. 22, 25 -ESoKHUS Md. 9, 10 -CEDAW Md. 11, 14 -PEEP Md.6 -BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 9, 28 -BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 26, 27</p> <p>Atrıfta Bulunulan Ulusal Politika Metinleri:</p> <p>-Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023)</p>	<p>Yaşlılık yardımlarının toplam sosyal yardımlar içinde oranı</p> <p>Yaşlılık bakım yardımı (aynı/nakdi) yararlanıcılarının sayısı ve oranı (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p> <p>Yaşlılık bakım ortalama yardım miktarı (aynı/nakdi) (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p>	<p>Veri kaynakları: Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İş Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Banka Vakıf Sandıkları, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Belediyeler, Dernekler ve Vakıflar.</p>	<p>Sorumlu kurumun veritabanından talep edilerek TÜİK tarafından derleniyor.</p>	<p>Yıllık</p> <p>Derlenen değişkenler: Emekli maaşları, dul/ yetim aylıkları, engelli/ malul aylıkları, işsizlik ödemeleri, yataklı ve ayakta tedavi harcamaları, eczacılık ürünleri harcamaları, rehabilitasyon ve barınma harcamaları, cenaze yardımları, doğum yardımı, doğum izni ödemeleri, işgücü yetiştirme kurs giderleri, kursiyer harçlıkları vb. değişkenleri kapsamaktadır.</p>

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1040

Tablo 7-23: Dul/Yetim Yardımları

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
4 Sosyal Koruma	<p>Sağlıklı yaşam hakkı -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -Erişilebilirlik -Kapsayıcılık</p> <p>-İHEB Md. 22, 25 -ESoKHUS Md. 9, 10 -CEDAW Md. 11, 14 -PEEP Md.6 -BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 9, 28 -BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 26, 27</p> <p>Atrıfta Bulunulan Ulusal Politika Metinleri:</p> <p>-Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023)</p>	<p>Dul/Yetim yardımlarının toplam sosyal yardımlar içinde oranı</p> <p>Dul/Yetim bakım yardımı (aynı/nakdi) yararlanıcılarının sayısı ve oranı (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p> <p>Dul/Yetim bakım ortalaması yardım miktarı (aynı/nakdi) (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p>	<p>Veri kaynakları: Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İş Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Banka Vakıf Sandıkları, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Belediyeler, Dernekler ve Vakıflar.</p>	<p>Sorumlu kurumun veritabanından talep edilerek TÜİK tarafından derleniyor.</p>	<p>Yıllık</p> <p>Derlenen değişkenler: Emekli maaşları, dul/yetim aylıkları, engelli/malul aylıkları, işsizlik ödemeleri, yataklı ve ayakta tedavi harcamaları, eczacılık ürünleri harcamaları, rehabilitasyon ve barınma harcamaları, cenaze yardımları, doğum yardımı, doğum izni ödemeleri, işgücü yetiştirme kurs giderleri, kursiyer harçlıkları vb. değişkenleri kapsamaktadır.</p>

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1040

Tablo 7-24: Aile/Çocuk Yardımları

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
5 Sosyal Koruma	<p>Sağlıklı yaşam hakkı</p> <ul style="list-style-type: none"> -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -Erişilebilirlik -Kapsayıcılık <p>-İHEB Md. 22, 25</p> <p>-ESoKHUS Md. 9, 10</p> <p>-CEDAW Md. 11, 14</p> <p>-PEEP Md.6</p> <p>-BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 9, 28</p> <p>-BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 26, 27</p>	<p>Aile/çocuk yardımının toplam sosyal yardımlar içinde oranı</p> <p>Aile/çocuk yardımı (aynı/nakdi) yararlanıcılarının sayısı ve oranı (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p> <p>Aile/çocuk ortalama yardım miktarı (aynı/nakdi) (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p>	<p>Veri kaynakları: Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İş Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Banka Vakıf Sandıkları, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Belediyeler, Dernekler ve Vakıflar.</p>	<p>Sorumlu kurumun veritabanından talep edilerek TÜİK tarafından derleniyor.</p>	<p>Yıllık</p> <p>Derlenen değişkenler: Emekli maaşları, dul/yetim aylıkları, engelli/malul aylıkları, işsizlik ödemeleri, yataklı ve ayakta tedavi harcamaları, eczacılık ürünleri harcamaları, rehabilitasyon ve barınma harcamaları, cenaze yardımları, doğum yardımı, doğum izni ödemeleri, işgücü yetiştirme kurs giderleri, kursiyer harçlıkları vb. değişkenleri kapsamaktadır.</p>

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1040

Tablo 7-25: İşsizlik Yardımları

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
6	<p>Sağlıklı yaşam hakkı Yaşam standardı hakkı Çalışma hakkı -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -Erişilebilirlik -Kapsayıcılık</p> <p>-İHEB Md. 22, 25 -ESoKHUS Md. 9, 10 -CEDAW Md. 11, 14 -PEEP Md.6 -BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 9, 28 -BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 26, 27</p> <p>Atrfa Bulunulan Ulusal Politika Metinleri:</p> <p>-Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023)</p>	<p>İşsizlik yardımlarının toplam sosyal yardımlar içinde oranı</p> <p>İşsizlik yardımı (aynı/nakdi) yararlanıcılarının sayısı ve oranı (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p> <p>İşsizlik ortalama yardım miktarı (aynı/nakdi) (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p>	<p>Veri kaynakları: Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İş Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Banka Vakıf Sandıkları, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Belediyeler, Dernekler ve Vakıflar.</p>	<p>Sorumlu kurumun veritabanından talep edilerek TÜİK tarafından derleniyor.</p>	<p>Yıllık</p> <p>Derlenen değişkenler: Emekli maaşları, dul/ yetim aylıkları, engelli/ malul aylıkları, işsizlik ödemeleri, yataklı ve ayakta tedavi harcamaları, eczacılık ürünleri harcamaları, rehabilitasyon ve bakım harcamaları, cenaze yardımları, doğum yardımı, doğum izni ödemeleri, işgücü yetiştirme kurs giderleri, kursiyer harçlıkları vb. değişkenleri kapsamaktadır.</p>

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1040

Tablo 7-26: Konut Yardımları

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
7 Sosyal Koruma	<p>Sağlıklı yaşam hakkı Yaşam standardı hakkı</p> <p>-Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -Erişilebilirlik -Kapsayıcılık</p> <p>-İHEB Md. 22, 25 -ESoKHUS Md. 9, 10 -CEDAW Md. 11, 14 -PEEP Md.6 -BM Engelli Haklarına ilişkin Sözleşme Md. 9, 28 -BM Çocuk Haklarına ilişkin Sözleşme Md. 26, 27</p> <p>Atrıfa Bulunulan Ulusal Politika Metinleri:</p> <p>-Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023)</p>	<p>Konut yardımlarının toplam sosyal yardımlar içinde oranı</p> <p>Konut yardımı (aynı/nakdi) yararlanıcılarının sayısı ve oranı (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p> <p>Konut ortalama yardım miktarı (aynı/nakdi) (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p>	<p>Veri kaynakları: Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İş Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Banka Vakıf Sandıkları, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Belediyeler, Dernekler ve Vakıflar.</p>	<p>Sorumlu kurumun veritabanından talep edilerek TÜİK tarafından derleniyor.</p>	<p>Yıllık</p> <p>Derlenen değişkenler: Emekli maaşları, dul/yetim aylıkları, engelli/malul aylıkları, işsizlik ödemeleri, yataklı ve ayakta tedavi harcamaları, eczacılık ürünleri harcamaları, rehabilitasyon ve bakım harcamaları, cenaze yardımları, doğum yardımı, doğum izni ödemeleri, işgücü yetiştirme kurs giderleri, kursiyer harçlıkları vb. değişkenleri kapsamaktadır.</p>

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1040

E. Önerilen Göstergeler

Tablo 7-27: Sosyal Dışlanmaya Karşı Diğer Yardımlar

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
8 Sosyal Koruma	<p>Sağlıklı yaşam hakkı Yaşam standardı hakkı Erişilebilirlik Kapsayıcılık -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -Erişilebilirlik -Kapsayıcılık</p> <p>-İHEB Md. 22, 25 -ESoKHUS Md. 9, 10 -CEDAW Md. 11, 14 -PEEP Md.6 -BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 9, 28 -BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 26, 27</p> <p>Atrfa Bulunulan Ulusal Politika Metinleri:</p> <p>-Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023)</p>	<p>Sosyal dışlanma b.y.s yardımlarının toplam sosyal yardımlar içinde oranı</p> <p>Sosyal dışlanma b.y.s (aynı/nakdi) yararlanıcılarının sayısı ve oranı (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p> <p>Sosyal dışlanma b.y.s ortalama yardım miktarı (aynı/nakdi) (cinsiyet, yaş grubu, hane tipine ve yardım türüne göre)</p>	<p>Veri kaynakları: Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İş Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Banka Vakıf Sandıkları, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Belediyeler, Dernekler ve Vakıflar.</p>	<p>Sorumlu kurumun veritabanından talep edilerek TÜİK tarafından derlenmektedir.</p>	<p>Yıllık</p> <p>Derlenen değişkenler: Emekli maaşları, dul/ yetim aylıkları, engelli/ malul aylıkları, işsizlik ödemeleri, yataklı ve ayakta tedavi harcamaları, eczacılık ürünleri harcamaları, rehabilitasyon ve barınma harcamaları, cenaze yardımı, doğum yardımı, doğum izni ödemeleri, işgücü yetiştirme kurs giderleri, kursiyer harçları vb. değişkenleri kapsamaktadır.</p>

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1040

Tablo 7-28: Çalışma Standartlarına İlişkin Önleyici Sosyal Koruma Göstergeleri

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
9 Önleyici Sosyal Koruma	Yaşama standardı hakkı Sosyal güvenlik hakkı Erişilebilirlik Kapsayıcılık -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasası -Toplumsal cinsiyet eşitliği -İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 11 -CEDAW Md. 4 -PEEP Md.6 -AB 2020 Ayrıfta Bulunulan Ulusal Politika Metinleri: -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) -Aile Yardımları	Sosyal güvenceye sahip olmayan çalışanların, yaş grubuna, cinsiyete, istihdam biçimine ve sektöre göre dağılımı Asgari ücretin cömertliği: - Normal asgari ücretin belirlediği seviyenin ölçülmesi Asgari ücretin evrenselliği: -Cinsiyete göre ve hane tipine göre asgari ücretin altında ücret alan çalışanların oranı Haftalık fazla mesai çalışma saatlerine konulan belirlenmiş zaman sınırı Fazla mesai için gerekli ücret primi Geceleri yapılan işe konulan belirlenmiş zaman sınırı Geceleri yapılan işte ödenen ücret primi Ücretli yıllık izin süresi: Yasal olarak garantili ücretli yıllık izin süresi.	1. TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) 2. Mevzuat İş Kanunu ve İlgili Yönetmelikler	Bkz. Tablo 7-11	1. Yıllık: Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriyse 26 istatistiksel bölge düzeyinde erişilebilmektedir. 2. T. C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6249&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

Tablo 7-29: İşsizlik Ödemesine İlişkin Önleyici Sosyal Koruma Göstergeleri

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
9 Önleyici Sosyal Koruma	Yaşama standardı hakkı Çalışma hakkı Erişilebilirlik Kapsayıcılık -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 11 -CEDAW Md. 4 -PEEP Md.6 -AB 2020 Atrıfa Bulunulan Ulusal Politika Metinleri: -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) -Aile Yardımları	İşsizlik yardımlarının süresi: -İşsizlik ödeneği hükümünün garanti edildiği asgari süre Bakmakla yükümlü olunan çocukları olanlar için ek yardım sağlanıp sağlanmadığı ve ödeneğin uzatılıp uzatılmadığı Cömertlik: İşsizlik ödeneği miktarı Fili olarak işsizlik ödeneğinden yararlananların cinsiyete göre işsiz sayıları içindeki oranı	1. TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) 2. Mevzuat İş Kanunu ve ilgili Yönetmelikler	Bkz. Tablo 7-11	1. Yıllık: Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriye 26 istatistikî bölge düzeyinde erişilebilmektedir. 2. T. C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi:

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6249&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

Tablo 7-30: Ebeveynlik İzinine Dair Önleyici Sosyal Koruma Göstergeleri

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
10	<p>Yaşama standartları hakkı Çalışma hakkı Erişilebilirlik Kapsayıcılık</p> <p>-Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasası -Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>-İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 9 ve 11 -CEDAW Md. 11 -ILO 102 -AŞŞ Fıkra 8 -AİHS 34</p> <p>Atrıfta Bulunulan Ulusal Politika Metinleri: -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) -İş Kanunu Md. 74</p>	<p>Ücretli doğum izninin süresi: Ücretli doğum izninin garanti edildiği asgari süre Cömertlik: Ücretli doğum izninin ücret yenileme oranı: izin süresi boyunca ödenen tutarın yararlanıcının önceki kazançlarının yüzdesinin ölçülmesi (fili olarak ölçülmesi) Ücretli babalık izninin süresi : Ücretli babalık izninin garanti edildiği asgari süre Cömertlik: Ücretli babalık izninin ücret yenileme oranı: Yararlanıcının izin süresi boyunca ödenen önceki kazançlarının yüzdesi (fili olarak ölçülmesi)</p>	<p>1. TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) Panel veri seti.</p> <p>2. Mevzuat İş Kanunu ve İlgili Yönetmelikler</p>	Bkz. Tablo 7-11	<p>1. Dört yıllık panel veri : Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriyse 26 istatistiki bölge düzeyinde erişilebilmektedir.</p> <p>2. T. C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi</p>

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6249&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

Tablo 7-31: Hastalık iznine Dair Önleyici Sosyal Koruma Göstergeleri

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
11 Önleyici Sosyal Koruma	Yaşama standardı hakkı Çalışma hakkı Sosyal güvenlik standardı Erişilebilirlik Kapsayıcılık -Onurlu ve yeterli yaşam - Sosyal güvenlik standardı -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 9 ve 11 -CEDAW Md. 11 -ILO 102 -AŞ Fikra 8 -AİHS 34 Atrıfta Bulunulan Ulusal Politika Metinleri: -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) -İş Kanunu Md. 74	Ücretli hastalık izninin garanti edildiği asgari süre Hastalık için ödenmiş hastalık izni ödeneklerinin ücret ikame oranı: Yararlanıcının bir süre boyunca ödenen tutarın önceki kazançlarının yüzdesinin ölçülmesi Ebeveynlerin hastalığı için ücretli hastalık izni ödeneğinin asgari süresi Ebeveynlerin hastalığı için ödenmiş hastalık izni ödeneklerinin ücret yenileme oranı: Ödenen tutarın önceki kazançlarının yüzdesinin ölçülmesi hastalık döneminde ödenen Çocukların hastalığı için ücretli hastalık izninin garanti edildiği asgari süre Çocukların hastalığı için ödenmiş hastalık izni ödeneklerinin ücret yenileme oranı: Hastalık için ödenen tutarın önceki kazançlarının yüzdesinin ölçülmesi	1. TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) Panel veri seti. 2. Mevzuat İş Kanunu ve İlgili Yönetmelikler	Bkz. Tablo 7-11	1. Dört yıllık panel veri : Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriye 26 istatistiksel bölge düzeyinde erişilebilmektedir. 2. T. C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013
T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6249&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

Tablo 7-32: Engellilik ve İş Kazalarına Dair Önleyici Sosyal Koruma Göstergeleri

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
12 Önleyici Sosyal Koruma	Yaşama standardı hakkı Sağlıklı yaşam hakkı Çalışma hakkı Sosyal güvenlik standardı Erişilebilirlik Kapsayıcılık -Onurlu ve yeterli yaşam - Sosyal güvenlik standardı -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 9 ve 11 -CEDAW Md. 11 -ILO 102 -AŞŞ Fıkra 8 -AIHS 34 Atrifta Bulunan Ulusal Politika Metinleri: -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) -İş Kanunu Md. 74	Engellilik yardımlarının cömertliği: Çalışma kapasitesi kaybı için engellilik yardımlarının ödendiği asgari seviye Bağımlı çocukları olanlar için ek ödenek: Bağımlı çocukları olan yararlanıcılara ek bir yardım sağlanıp sağlanmadığı (fiili olarak alanların oranı) İş kazası tazminatında asgari seviye Bakmakla yükümlü yararlanıcılara ek yardım sağlanıp sağlanmadığını ölçmek (fiili olarak alanların oranı)	1. TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) 2. Mevzuat İş Kanunu ve İlgili Yönetmelikler	Bkz. Tablo 7-11.	1. Yıllık: Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriye 26 istatistik bölge düzeyinde erişilebilmektedir. 2. T. C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013
T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6249&MevzuatTur=7&MevzuatTerip=5>

Tablo 7-33: Hanede Bakıma İhtiyacı Olan Fertlerin Özelliklerine Göre Mutlak Yoksulluk Oranı

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı	
1	Yoksulluk	<p>Yeterli beslenme hakkı</p> <p>Yaşama standardı hakkı</p> <p>-Onurlu ve yeterli yaşam</p> <p>-Ayrımcılık yasağı</p> <p>-Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>-İHEB Md.25</p> <p>-ESoKHUS Md. 11</p> <p>-CEDAW Md. 4</p> <p>-PEEP Md.6</p> <p>Atrıfa Bulunulan Ulusal Politika Metinleri:</p> <p>-Ulusal İstihdam Stratejisi</p> <p>-Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023)</p>	<p>Mutlak yoksulluk oranı (yaş grubu, eğitim düzeyi ve genişletilmiş hane tipine göre)</p> <p>65 yaş ve üzeri yaşta bir yetişkinin olduğu tek yetişkinli haneler</p> <p>Bakıma ihtiyacı olan çocukların bulunduğu hanelerde çocuk yaşına göre gruplandırılmış geniş haneler</p> <p>Bakıma ihtiyacı olan çocukların bulunduğu hanelerde çocuk yaşına göre gruplandırılmış diğer haneler</p>	<p>TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcamaları (Bütçe) Anketi (HBA)</p> <p>Gıda ve Gıda + gıda dışı yoksulluk sınırına göre yoksul nüfus oranı</p>	<p>HBA 2002 yılından Türkiye’de hanehalkı düzeyinde tüketim harcaması bilgisini derlemektedir. Tüketim harcaması kapsamında; hanehalklarının anket ayı içinde yaptığı satın alımlar, kendi üretiminden tüketimi, çalışan hanehalkı fertlerinin işyerinden aynı gelir olarak getirdikleri, hanehalkının hediye/yardım etmek amacıyla satın aldıkları ile son bir yıl içinde satın alınan otomobil, beyaz eşya, bilgisayar, televizyon, kamera, mobilya, klima vb. dayanlı tüketim mallarına yapılan harcamaların aylık ortalaması bilgileri alınmıştır.</p> <p>Tüketim harcaması değişkenleri: Alt harcama grupları düzeyinde harcama türü ve aylık toplam harcama değeri.</p> <p>Hanehalkı bileşimi, istihdam ve gelir durumu değişkenleri yer almaktadır: Hanehalkı fertlerinin yaş grubu, cinsiyet, öğrenim durumu, istihdam durumu ile ilgili değişkenler (mesleği, iktisadi faaliyeti, işteki durumu vb.) ve son bir yılda elde edilen faaliyet ve faaliyet dışı net gelirler.</p>	<p>Yıllık</p> <p>Bölge düzeyinde kesit olarak mikro veride 26 istatistikî bölge düzeyinde erişilebilmektedir.</p>

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-34: Hanede Bakıma İhtiyacı Olan Fertlerin Özelliklerine Göre Göreli Yoksulluk Oranı

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
2	Yoksulluk Yaşama standardı hakkı -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 11 -CEDAW Md. 4 -PEEP Md.6 Atrıfa Bulunulan Ulusal Politika Metinleri: -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023)	Yoksulluk riski: (yaş grubu, eğitim düzeyi ve genişletilmiş hane tipine göre) 65 yaş ve üzeri yaşta bir yetişkinin olduğu tek yetişkinli haneler; Bakıma ihtiyacı olan çocukların bulunduğu hanelerde çocuk yaşına göre gruplandırılmış çekirdek haneler Bakıma ihtiyacı olan çocukların bulunduğu hanelerde çocuk yaşına göre gruplandırılmış geniş haneler Bakıma ihtiyacı olan çocukların bulunduğu hanelerde çocuk yaşına göre gruplandırılmış diğer haneler	TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) Eşdeğer medyan gelirin %50 - %60 düzeyinin altında kalan nüfus oranı	Bkz. Tablo 7-11	Yıllık Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriyse 26 istatistiksel bölge düzeyinde erişilebilmektedir.

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-35: Hanede Bakıma İhtiyacı Olan Fertlerin Özelliklerine Göre Maddi Yoksunluk Oranı

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
3	<p>Yaşama standardı hakkı Elverişli konut hakkı</p> <p>-Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği</p> <p>-İHEB Md. 25 -ESoKHUS Md. 9 11 -CEDAW Md. -PEEP Md.6 -AB 2020</p> <p>Atrıfa Bulunulan Ulusal Politika Metinleri: -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) -Aile Yardımları</p>	<p>Maddi yoksunluk oranı - Ciddi finansal sıkıntıyla karşı karşıya olan insanların oranı (aşağıda belirtilen dokuz maddeden en az dördünü ekonomik nedenlerle karşılamayan/ dördünden mahrum olan hanehalklarında yaşayan fertlerin nüfusa oranı) (yaş grubu, eğitim düzeyi ve genişletilmiş hane tipine göre)</p> <p>65 yaş ve üzeri yaşta bir yetişkinin olduğu tek yetiştirilmiş haneler; Bakıma ihtiyacı olan çocukların bulunduğu hanelerde çocuk yaşına göre gruplandırılmış geniş haneler Bakıma ihtiyacı olan çocukların bulunduğu hanelerde çocuk yaşına göre gruplandırılmış diğer haneler</p>	<p>TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA)</p>	<p>Bkz. Tablo 7-11</p>	<p>Yıllık</p> <p>Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriyeye 26 istatistikî bölge düzeyinde erişilebilmektedir.</p>

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-36: Çok Boyutlu Yoksulluk Oranı (MPI)

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
4	Yoksulluk Yaşama standardı hakkı Elverişli konut hakkı -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -İHEB Md. 25 -ESOKHUS Md. 9 11 -CEDAW Md. -PEEP Md.6 -AB 2020 Atrıfa Bulunulan Ulusal Politika Metinleri: -Ulusal İstihdam Stratejisi -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023) -Aile Yardımları	Sağlık, eğitim ve yaşam standardı olarak üç boyuttan oluşan UNDP tarafından hazırlanan çok boyutlu yoksulluk oranının Türkiye için de hesaplanması çok önemlidir. Gerekli tüm veri bilgisi TÜİK GYKA veri setinde mevcuttur. MPI, 2019 İnsani Gelişme Raporunda 101 gelişmekte olan ülke için hesaplanmıştır. Ancak Türkiye bu ülkeler içinde yer almamaktadır.	TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA)	Bkz. Tablo 7-11	Yıllık Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriye 26 istatistik bölge düzeyinde erişilebilmektedir.

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013

Tablo 7-37: Sosyal Yardımlarda Erişilebilirlik ve Kapsayıcılığa İlişkin Göstergeler

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge (cinsiyete göre)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
5	Sosyal Koruma Sağlıklı yaşam hakkı Yaşam standardı hakkı Erişilebilirlik Kapsayıcılık -Onurlu ve yeterli yaşam -Ayrımcılık yasağı -Toplumsal cinsiyet eşitliği -Erişilebilirlik -Kapsayıcılık -İHEB Md. 22, 25 -ESoKHUS Md. 9, 10 -CEDAW Md. 1, 1, 14 -PEEP Md.6 -BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 9, 28 -BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme Md. 26, 27	Yardım türlerine göre sosyal yardımlardan yararlanan ancak yoksulluk sınırı altında kalan fertlerin oranı Hastalık/sağlık bakımı Engellilik, Yaşlılık, Dul/yetim, Aile/çocuk, İşsizlik, Konut, Sosyal dışlanma	TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA)	Bkz. Tablo 7-11	Yıllık Bölge düzeyinde panel ve kesit olarak veriyse 26 istatistiksel bölge düzeyinde erişilebilmektedir.
	Atrfa Bulunulan Ulusal Politika Metinleri: -Kadının Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı (KGSEP 2018-2023)				

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1040

KAVRAMLAR VE TEKNİK TERİMLER

Görelî yoksulluk: Toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir veya harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı görelî anlamda yoksul sayılmaktadır. Refah ölçüsü olarak amaçla göre harcama veya gelir düzeyi seçilebilir. TÜİK gelire dayalı görelî yoksulluk hesaplaması yapmaktadır. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirlerine göre dört ayrı görelî yoksulluk sınırı hesaplanmaktadır;

- Medyan gelirin % 40’ı,
- Medyan gelirin % 50’si,
- Medyan gelirin % 60’ı,
- Medyan gelirin % 70’i

Yoksulluk riski altında olanlar: Bu sınırların altında eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri-ne sahip olanlar yoksulluk riski altındaki nüfus olarak tanımlanmaktadır.

Yoksulluk oranı: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri yoksulluk sınırının altında olanların (yoksulluk riski altında olan nüfusun) toplam nüfus içindeki oranıdır.

Yoksulluk açığı: Yoksulluğun derecesi/yoğunluğu hakkında bilgi veren bir endeks olup yoksulların ortalama gelirlerinin yoksulluk sınırına uzaklığından hareketle hesaplanmaktadır. Yoksulluk açığının 100’e yaklaşması, yoksulluğun derecesinin çok fazla olduğunu, küçülmesi ise yoksulluk risk derecelerinin daha az olduğunu ifade etmektedir.

Yoksulluk açığı = ((Yoksulluk sınırı-Yoksulların EFB medyan geliri)/Yoksulluk sınırı)*100 formülüne göre hesaplanmıştır.

Sürekli yoksulluk riski altında olanlar: Dört yıllık panel veri kullanılarak hesaplanan “sürekli yoksulluk” oranı, son yılda ve önceki üç yıldan en az ikisinde yoksulluk riski altında olanlar olarak tanımlanmaktadır. **Sürekli yoksulluğun** hesaplanmasında eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin % 60’ı dikkate alınmaktadır.

Maddî yoksulluk: Ciddi finansal sıkıntıyla karşı karşıya olan insanların oranı olarak tanımlanan maddî yoksulluk; belirlenmiş dokuz maddeden en az dördünü ekonomik nedenlerle karşılayamayan/ dördünden mahrum olan hanehalklarında yaşayan fertlerin nüfusa oranıdır.

1. Beklenmedik harcamalar
2. Evden uzakta bir haftalık tatil (tüm aile fertleri için)
3. Ödeme zorluğu (konut kredisi, kira, elektrik, su, doğalgaz vb. faturalar, taksit/borçlar)
4. İki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek (vejeteryanlar için eşdeğer yemek)
5. Evin ısınma ihtiyacı
6. Çamaşır makinesi
7. Renkli televizyon
8. Telefon (sabit veya mobil)
9. Otomobil

KAYNAKÇA

- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006), “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ASPB , (2014), “Improving Conditional Cash Transfers Programme in Turkey”, Policy Paper, Ankara: ASPB.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ASPB, (2012), “Qualitative And Quantitative Analysis of Impact of Conditional Cash Transfer Program in Turkey”, Project Report.
- Alkire, Sabina, James E. Foster, Suman Seth, Maria Emma Santos, José Roche, and Paola Ballon. (2015) “*Multidimensional poverty measurement and analysis: Chapter 5-the Alkire-Foster counting methodology.*”: Oxford University Press, Oxford.
- Akder, H. A. ve Güvenç, M. (2000), Yoksulluk: Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk, Kentsel Yoksulluk, TESEV Yayınları, 21, ISBN: 975-8112-24-4.
- Albelda. R. (2011), “Time Binds: US Antipoverty Policies, Poverty, and the Well-Being of Single Mothers”. *Feminist Economics* 17(4): 189-214.
- Antonopoulos, R. ve E. Memiş, (2010), Time and Poverty from a Developing Country Perspective, Levy Economics Institute Working Paper No. 600.
- Arora, D. (2015) “Gender Differences in Time Poverty in Rural Mozambique” *Review of Social Economy* 73(2): 196-221.
- Atkinson, A. B., Marlier, E., Montaigne, F., & Reinstadler, A. (2010). Income poverty and income inequality. *Income and living conditions in Europe*, 101.
- Avrupa Birliği Konseyi, Taslak Konsey Sonuçları Üye Devletler ve AB kurumları Pekin Eylem Platformu - Kadın ve Yoksulluğa İlişkin Göstergeler”, Brüksel, 30 Ekim 2007 <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1760>
- Bayar, A. A. ve Değirmenci (2014), “Do Transfer Payments be a Panacea for Regional Poverty Alleviation in Turkey?” Uluslararası Ekonomi Konferansı, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ekim 18-20, Antalya, Turkey.
- Beito, D.T.(2000) From mutual aid to the welfare state : fraternal societies and social services, 1890 -1967 , Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Beneria, L., G. Berik, and M. S. Floro. (2016). *Gender, Development and Globalization: Economics as If All People Mattered*. Second Edition. New York: Routledge.
- Buğra, A. (2020) “Politics of Social Policy in a Late Industrializing Country: The Case of Turkey”, *Development and Change*, 51(2): 442-462.

- Buğra, A. ve Keyder, Ç., (2003), “New Poverty and The Changing Welfare Regime of Turkey”, Ankara: UNDP. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1772>
- Burchardt, T. (2000). “Social exclusion.” In Martin Davies, eds. *The Blackwell Encyclopedia of Social Work*, pp. 320-321. Oxford: Blackwell.
- Canbay, T. ve Selim, S. (2010). “Türkiye’de Hanehalkı Yoksulluğu”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 10 (2), syf. 627-649.
- Candaş, A., Yılmaz, V., Günseli, S. ve Çakar, B. Y. (2010). Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış, *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*.
- Cash, Scottye J., Sherrill L. Sellers, and Matthew Claps. (2005). “Money Equals Time: Influence of Poverty Status on Hours Spent Doing Housework.” *Journal of Poverty* 9 (2): 89-109.
- Chant, S. (2015). The ‘Feminization of Poverty’: A Reflection 20 Years After Beijing. Geneva: UNRISD. Publicado en línea: <http://www.unrisd.org/beijing>.
- Charlesworth, H. (1998) “The Mid-Life Crisis of the Universal Declaration of Human Rights”, *Washington & Lee Law Review*, 55(3): 781-796.
- Cural, M. (2009). OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının 1980 Sonrası Gelişimi ve Eşitsizliği Azaltıcı Müdahaleler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi*, 4(2), 73-97 .
- Dayıoğlu, M. ve Başlevent, C., (2011) “Income Distribution and Poverty in Turkey: Recent Trends and Gender Aspects”, in *Gender and Society in Turkey: The Impact of NeoLiberal Policies, Political Islam and EU Accession*, S. Dedeoğlu and A. Y. Elveren (Eds.), London: I.B.Tauris, pp. 65-86.
- Dayıoğlu, M. ve Kasnakoğlu, Z. (1997). Kentsel Kesimde Kadın ve Erkeklerin İş gücüne Katımları ve Kazanç Farklılıkları, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 24, No:3, Syf. 329-361.
- Dedeoğlu, S. (2008). *Women Workers in Turkey: Global Industrial Production in Istanbul*. I.B.Tauris.
- Demir-Şeker S. ve Dayıoğlu, M. (2016), “The Effect of The Global Financial Crisis on Household Income, Inequality and Poverty in Turkey”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 43, Syf 361-390.
- Demir-Şeker, S. ve Dayıoğlu, M. (2015), “Poverty Dynamics in Turkey” *Review of Income and Wealth*, Vol. 61, Issue 3, syf. 477-493.
- Dorey, P. (2016) “Fabian Society”, Mehmet Odekon (ed.), *The SAGE Encyclopedia of World Poverty* içinde.
- Dünya Bankası. 2000. “Turkey Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study,” Report No. 20029-TU, Washington DC : World Bank. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1770>

- EIGE (2016) “Poverty, gender and intersecting inequalities in the EU: Review of the implementation of Area A: Women and Poverty of the Beijing Platform for Action.”, Publication Office of the European Union, Luxembourg. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1768>
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1761>
- FAO . (2013). *Fao Policy On Gender Equality: Attaining Food Security Goals in Agriculture and Rural Development*. FAO. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1767>
- Folbre, N. (2008.) “Reforming Care”. *Politics & Society*, 36(3), 373-387.
- Gammage, S. (2010). “Time Pressed and Time Poor: Unpaid Household Work in Guatemala.” *Feminist Economics* 16(3): 79-112.
- Haddad, L. ve R. Kanbur (1990). “How Serious is the Neglect of Intrahousehold Inequality?” *The Economic Journal* 100(402): 866-881.
- Harvey, Andrew S., and Arun K. Mukhopadhyay. (2007). “When Twenty-Four Hours is Not Enough: Time Poverty of Working Parents.” *Social Indicators Research* 82(1): 57-77.
- Hattatoğlu, D. (2001). ‘Ev Eksenli Çalışma Stratejileri’, in A. İlyasoğlu and N. Akgökçe (eds.), *Yerli Bir Feminizme Doğru* (pp. 173-205) İstanbul: Sel.
- Hirway, Indira. (2010). “Understanding poverty: Insights emerging from time use of the poor.” In Rania Antonopoulos and Indira Hirway, eds. *Unpaid work and the economy*, pp. 22-57, London: Palgrave Macmillan.
- İLSTAT, Uluslararası Çalışma Örgütü İstatistik Veritabanı.
- İLSTAT. (2019). *Statistics on the Working Poor*. <https://ilostat.ilo.org/topics/working-poor/>
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2015). “Nöbetleşe Yoksulluk- Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği, 10. Baskı, İletişim Yayınları.
- İlkaracan, İ. ve A. Bayar. (2016). Gelir, istihdam, eğitim, mesleki eğitim ve yoksulluk ilişkilerinin incelenmesi yoksulluğun ve sosyal dışlanma süreçlerinin araştırılması politikaların incelenmesi. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın Kurumsal Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi.
- İlkaracan, İ. ve Değirmenci S. (2013), “The Impact of Household Labor Supply Structure on Poverty and Income Inequality” *Topics in Middle Eastern and North African Economies*, Vol. 15 (2), syf 121-133.

- İlkaracan, İ., K. Kim, T. Masterson, E. Memiş ve A. Zacharias. 2019. The Impact of Investing in Social Care on Employment Generation, Time- and Income-Poverty and Gender Gaps: A Macro-Micro Policy Simulation for Turkey. Gender and Macromodeling CWE-GAM Working Paper.
- İlkaracan, İ. ve E. Memiş (2020) "Poverty", *Handbook of Feminist Economics* içinde (yayınlanacak).
- İlkaracan, İ. (2012) "Why so few women in the labor market in Turkey?." *Feminist Economics* 18, no. 1 (2012): 1-37.
- Johnson, P. (1996) "Risk, redistribution and social welfare in Britain from the poor law to Beveridge", *Charity, Self-Interest and Welfare in English Past* (ed. Mç. Daunton) içinde, Londra: University College London, s. 168 - 186.
- Jones, H. (1990) *Social Welfare in Third World Development*, Londra: MacMillan.
- Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç, H. (2002), "Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Baş etme Stratejileri", Dikmen, A.A. (ed.), *Kentleşme, Göç, Yoksulluk, Türk Sosyal Bilimler Derneği ve İmaj Yayınları*, syf. 197 - 246.
- Kardam, F. and İ. Alyanak. (2002). 'Kadınların Yoksullukla Baş Etme Yolları' in Gül Erdost (ed.), *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri* (pp. 209-223) Ankara: Buluş Tasarım ve Matbaacılık Hizmetleri.
- Koray, M. (2015). "AKP Dönemi: Neo-Liberalizm, Neo-Muhafazakarlık, NeoPopülizm Beşiğinde Sallanan Sosyal Devlet ve Sosyal Politika", Koray, M. Ve Çelik, A. (der.) *Himmet, Fitrat, Piyasa içinde*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 11-54
- Laderchi, Caterina Ruggeri, Ruhi Saith, and Frances Stewart. (2003). "Does it Matter that We do not Agree on the Definition of Poverty? A Comparison of Four Approaches." *Oxford Development Studies* 31 (3): 243-274
- McCain, R. A. (2019) *Welfare economics : an Interpretive History*, New York: Routledge.
- Masterson, T., Memiş, E., and Zacharias, A. (2014). *Time and consumption poverty in turkey* (No. op_46). Levy Economics Institute.
- Metin, B. (2012). 'Yoksullukla Mücadelede Asgari Gelir Güvencesi: Türkiye’de Sosyal Yardım ve Hizmet Sisteminde Mevcut Durum ve Asgari Gelir Güvencesi İhtiyacı'. *Sosyal Güvenlik Dergisi* , Vol. 2, No. 1, pp. 117-151
- OECD (2009) *Social Protection, Poverty Reduction and Pro-Poor Growth’ Policy Note: Paris* [https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DCD/DAC/POVNET\(2008\)8&docLanguage=En](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DCD/DAC/POVNET(2008)8&docLanguage=En)
- OECD Sosyal Koruma Veritabanı.

- OHCHR. (2016). *Principles And Guidelines For A Human Rights Approach To Poverty Reduction Strategies*. OHCHR: Cenevre.
- Özşuca, Ş. T. ve G. Toksöz (2003), *Sosyal Koruma Yoksunluğu Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler*, Ankara: Ankara Üniversitesi yayınları.
- Palier, B. ve C. Martin (2008) “From ‘a Frozen Landscape’ to Structural Reforms: The Sequential Transformation of Bismarckian Welfare Systems”, *Reforming the Bismarckian Welfare Systems* (eds. B. Palier ve C. Martin) içinde, Oxford: Blackwell Publishing, s. 1-20.
- Pearce, D.. (1978). “The Feminization of Poverty: Women, Work and Welfare.” *Urban and Social Change Review* 11(1): 28-36.
- Peterson, J. (1999). “Feminization of Poverty.” In Janice Peterson and Margaret Lewis, eds. *The Elgar Companion to Feminist Economics*, Cheltenham edited by, U.K.: Edward Edgar Publishing Limited.
- Pope, R., Pratt, A. ve B. Hoyle (eds) (1986) *Social Welfare in Britain*, Londra: Croom Helm.
- Pujol, M. A. (1992). *Feminism and Anti-feminism in Early Economic Thought*. Aldershot, U.K. Elgar.
- Sala-i Martin, X. ve Mohapatra, S. (2002), *Poverty, Inequality and the Distribution of Income in the G20*, *Columbia University Department of Economics Discussion Paper Series*, No: 0203-10.
- Sarısoy, İ. ve Koç, S., (2010), “Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yolsulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi,” *Maliye Dergisi*, 158, 326-348.
- Sen, A. (1984). *Resources, Values and Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Smith, R. (1996) “Charity, self-interest and welfare: reflections from demographic and family history”, *Self-Interest and Welfare in English Past* (ed. Mç. Daunton) içinde, Londra: University College London, s.18-37.
- Staab, S. (2015). *Making national social protection floors work for women*. New York: UN Women.
- Strier, R. (2019) “Resisting Neoliberal Social Work Fragmentation: The Wall-to-Wall Alliance”, *Social Work* 64(4): 339-345.
- Suh, J., ve N. Folbre (2016). “Valuing Unpaid Child Care in the US: A Prototype Satellite Account Using the American Time Use Survey.” *Review of Income and Wealth* 62 (4): 668-684.
- Şahabettinoğlu, M., D. Uyanık, A. Nevzat, A. Bakır, and A. Ataöv. (2002). ‘Çocukların Temel Eğitime Katılmasını Sosyoekonomik Engelleri ve Destekleri’. Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri, 29-31 Mayıs 2001 (pp. 105-123) Ankara: DİE.

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6249&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Toksöz G. ve E. Memiş, (2018) İstihdamda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, CEİD Yayınları. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/171>
- Toksöz, G. (2020) İstihdamda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği 2017-2020 Güncellemesi, CEİD Yayınları. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/978>
- Toksöz, G. ve Ö. Özateş (2015) Sosyal İçerme Alanında Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın Kurumsal Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi Yaşlı ve engellilere yönelik destek, hizmet ve yardımların incelenmesi raporu.
- TÜİK Yoksulluk İstatistikleri http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013
- TÜİK (2020). Sosyal Koruma İstatistikleri Haber Bülteni.
- UN Women. (2015). *Progress of World’s Women 2015-2016: Transforming Economies, Realizing Rights*. New York: UN Women. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1765>
- UNDP. (1997). *Human Development to Eradicate Poverty*. New York: UNDP. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1196>
- UNICEF (2012) The South African Child Support Grant Impact Assessment: Evidence from a survey of children, adolescents and their households. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1764>
- UNRISD (2010) Combating Poverty and Inequality: Structural Change, Social Policy and Politics. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1763>
- Vickery, Clair. (1977). “The Time-poor: A New Look at Poverty.” *The Journal of Human Resources* 12(1): 27-48.
- World Bank (2000) World Development Report 2000/1: Attacking Poverty Washington DC: The World Bank <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1762>
- Yalçınkaya K. (2017) *Türkiye’de Kamu Sağlık Hizmetlerinde Dönüşüm: Maaş Rejiminden Ücret Rejimine Geçiş*, TODAİE Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Tezi
- Yentürk, N. 2013 “Türkiye’de yoksullara yönelik harcamalar”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 40/2: s.433-464.
- Yentürk, N., (2018). Sosyal Yardımlardan Güvenliğe Türkiye’nin Kamu Harcamaları (2006-2017) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yi, I. (2015) New challenges for and new directions in social policy, Expert Group Meeting on the priority theme of the 53rd & 54th sessions of the Commission for Social Development: “Strengthening Social Development in the Contemporary World” Division for Social Policy and Development, United Nations Department of Economic and Social Affairs.

- Yükseler, Z., ve Türkan, E., (2008). “Türkiye’de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi,” TÜSİAD, Koç Üniversitesi EAF ve TCMB Büyüme Dizisi No. 2.
- Zacharias, A., T. Masterson ve E. Memis. 2014. “Time Deficits and Poverty: The Levy Institute Measure of Time and Consumption Poverty for Turkey.” *Ekonomik Yaklaşım, (Economic Perspectives)* 25 (91): 1-28.
- Zacharias, A.. 2011. The Measurement of Time and Income Poverty. Levy Economics Institute of Bard College Working Paper No. 690.

EK 1: Uluslararası Sözleşmeler

Sözleşme	Tarihi	Kaynak
Filedelfiya Beyannamesi	1944-1946	BM
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	1948	BM
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi	1966	BM
Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı		BM
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme (CEDAW)	1980	BM
Çocuk Hakları Sözleşmesi	1989	BM
Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme	2006	BM
3 No’lu ve daha kapsamlı haliyle 103 No’lu Analığı Koruma Sözleşmesi	1919, 1952	ILO
17 No’lu İşçi Ödenekleri (kazalar) Sözleşmesi	1925	ILO
95 No’lu Ücretlerin Korunması Sözleşmesi	1949	ILO
100 No’lu Eşit Ücret Sözleşmesi	1951	ILO
102 No’lu Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi	1952	ILO
111 No’lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi	1958	ILO
118 No’lu Muamele Eşitliği (Sosyal Güvenlik) Sözleşmesi	1962	ILO
138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi	1973	ILO
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)	1950	
Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (GGASŞ)	1961 Güncelleme 1996 Madde 30 ve üç ek protokol	
AB Temel Haklar Bildirgesi (Şartı)	2009	
AB Kuruluş Anlaşması		
Sosyal Hakların Avrupa Dayanağı Sözleşmesi	2017	Avrupa Komisyonu

EK 2: Uluslararası Belgeler

Belgenin Adı	Tarih	Kaynak
67 No’lu Gelir Garantisi Tavsiye Kararı	1944	ILO
82 No’lu Sosyal Politika (Metropol Olmayan Bölgeler)	1947	ILO
90 No’lu Eşit Ücret Tavsiye Kararı	1951	ILO
117 No’lu Sosyal Politika (Temel Amaçlar ve Standartlar)	1962	ILO
123 No’lu İstihdam (Aile sorumluluklarına sahip kadın) Tavsiye Kararı	1965	ILO
169 No’lu İstihdam Politikası (Tamamlayıcı Hükümler) Tavsiye Kararı	1984	ILO
2006/54/EC	2006	Avrupa Komisyonu
1672/2006/EC No’lu Kararı	2006	Avrupa Parlamentosu/Avrupa Konseyi
(2011/C 236 E/12)	2010	Avrupa Parlamentosu
2010/41/EU	2010	Avrupa Parlamentosu/Avrupa Konseyi
2012/2301(INI)	2013	Avrupa Parlamentosu
1296/2013 No’lu Düzenleme	2013	Avrupa Parlamentosu/Avrupa Konseyi
1304/2013 No’lu Düzenleme	2013	Avrupa Parlamentosu/Avrupa Konseyi
223/2014 No’lu Düzenleme	2014	Avrupa Parlamentosu/Avrupa Konseyi
Staff Working Documents No. 202	2016	Avrupa Komisyonu
2015/2228(INI), Yoksulluk: Toplumsal Cinsiyet Boyutu	2016	Avrupa Parlamentosu
COM(2017) 678	2017	Avrupa Komisyonu
EESC 2018/02567	2018	Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi
A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025	2020	Avrupa Komisyonu

EK 3: Mevzuat Listesi

Sosyal Koruma Alanındaki Mevzuat	Tarih
3001 No’lu İş Kanunu	1936
5434 No’lu Emekli Sandığı Kanunu ve Emekli Sandığı Kurumu	1950
Hastaneler Kararnamesi	1955
Sosyal Hizmet Enstitüsü Kuruluş Yönergesi	1959
1961 Anayasası	1961
506 No’lu Sosyal Güvenlik Kanunu	1961
Sosyal Sigortalar Kurumu	1965
Bağkur	1971
65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun	1976
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu	1986
Türk Medeni Kanunu	2001
4857 Sayılı İş Kanunu	2003
5506 No’lu Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu	2006
Anayasa	2010-1980
Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Engellenmesine Dair Kanun	2012
Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik	2013
Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik	2013
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu	2016

EK 4: Kamu Kurum ve Kuruluşları

Kamu Kurumu	Tarih	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği		Bulunmuyor
		Var	Yok	
Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1945			
Misyon			√	
Vizyon			√	
Stratejik Plan		√		
Eylem Planı		√		
Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü	1986			
Misyon			√	
Vizyon			√	
Stratejik Plan				√
Eylem Planı				√
Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü	1984			
Misyon			√	
Vizyon			√	
Stratejik Plan				√
Eylem Planı				√
Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü	2011			
Misyon			√	
Vizyon			√	
Stratejik Plan				√
Eylem Planı				√
Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü	1921			
Misyon			√	
Vizyon			√	
Stratejik Plan				√
Eylem Planı				√
Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü	1990			
Misyon		√		
Vizyon		√		
Stratejik Plan		√		

Kamu Kurumu	Tarih	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği		Bulunmuyor
		Var	Yok	
Eylem Planı		√		
Emekli Sandığı Kurumu*	1950			
Sosyal Sigortalar Kurumu *	1965			
Bağkur*	1971			
Sosyal Güvenlik Kurumu	2006			
Misyon			√	
Vizyon			√	
Stratejik Plan			√	
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu	2016			
Misyon			√	
Vizyon			√	
Stratejik Plan			√	
İŞKUR	2000			
Misyon			√	
Vizyon			√	
Stratejik Plan		√		

*Bu kurumlar 2006 yılında SGK kapsamında birleştirilmiştir.

EK 5: Sivil Toplum Örgütleri ve Diğer Kamusal Aktörler

Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları	İzleme faaliyeti yapma durumu		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu ayrımcılık ve kadını içermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
Türk Tabipler Birliği Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu		√					
Türkiye Aile Sağlığı ve Planlama Vakfı		√					
Anne Meclisi Derneği		√					
Hak Temelli Örgütler/ Sendikalar							
Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu-KESK Kadın Sekreterliği		√					
TÜRK-İŞ Kadın İşçiler Bürosu		√					
DİSK Kadın Komisyonu		√					
TÜRK-İŞ Araştırma Birimi		√	Dört Kişilik Ailenin Açlık-Yoksulluk Sınırı Hesaplaması				
Birleşik Metal İş Sendikası Araştırma Merkezi (BİSAM)		√	Dört Kişilik Ailenin Açlık-Yoksulluk Sınırı Hesaplaması				
Kadın Örgütleri							
Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi-KEİG -Kitaplar, Kitapçıklar, Broşürler, Bilgi Notları, Bültenler	√		Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamı Sorun Alanları ve Politika Önerileri	2011 2013 2015 2017 2020	Çalışma yaşamında ayrımcılığın ortaya konması	√	
Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı-KEDV		√					
İnsani Gelişme Vakfı	√						
Kadının İnsan Hakları nın EP							

EK 6: Göstergelere Göre Türkiye’de Mevcut Durum

TÜİK harcama esaslı mutlak yoksulluk oranı hesaplamalarını en son 2009 yılı için sunmuş 2010 yılından itibaren yöntemde yapılan revizyonla birlikte hesaplamayı bırakmıştır. O tarihten itibaren resmi istatistiklerde mutlak yoksulluk göstergesine ulaşılmıyor olsa da harcama esaslı yöntemi kullanan sendikalar tarafından yapılan hesaplamalar mevcuttur. Bu rakamlardan yararlanılarak son erişilebilir oranlar aşağıdaki tabloda sunulmaktadır. Tabloda yer alan aylık harcama miktarları, TÜİK tarafından derlenen tüketim verileriyle hane tipine göre karşılaştırılabilir olsaydı, yoksulluk oranları mutlak bir sınırla da elde edilebilir. Ancak TÜİK Hanehalkı Tüketim Harcaması Anketi’nin verileri de son olarak 2013 itibarıyla erişilebilir durumdadır.

Tablo E6.1: TÜRK-İŞ Dört Kişilik Ailenin Açlık ve Yoksulluk Sınırı (TL/ay) Mart 2020

	Mart 2020
Yetişkin Erkek Gıda Harcaması	653,5
Yetişkin Kadın Gıda Harcaması	546,9
15-19 Yaş Grubu Çocuk Gıda Harcaması	707,7
4-6 Yaş Grubu Çocuk Gıda Harcaması	475,7
Açlık sınırı	2.383,8
Yoksulluk sınırı	7.764,7

<http://www.turkis.org.tr/dosya/GbHh87y1fYOw.pdf>

Tablo E6.2: BİSAM Dört Kişilik Ailenin Açlık ve Yoksulluk Sınırı (TL/ay) Ağustos 2020

	Mart 2019
Yetişkin Erkek Gıda Harcaması	643
Yetişkin Kadın Gıda Harcaması	622
15-18 Yaş Grubu Çocuk Gıda Harcaması	683
4-6 Yaş Grubu Çocuk Gıda Harcaması	453
Açlık sınırı	2.401
Yoksulluk sınırı	8.304

Kaynak: <http://www.birlesikmetal.org/index.php/tr/guncel/basin-aciklamasi/1555-acilik-ve-yoksulluk-siniri-agustos-2020-donem-raporu>

Tablo E6.3: Yoksulluk Riski - Türkiye. 2018

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1	Yoksul sayısı ve oranı (genel)	11.091	5.754	5.337	108	14,4	13,4
	Eğitim düzeyine göre						
1.1.1	Okuryazar olmayan	1.527	1.228	298	412	26,2	34,7
1.1.2	Bir okul bitirmedi	905	531	374	142	20,90	28,9
1.1.3	İlkokul	1.986	801	1.185	68	8,8	12,9
1.1.4	İlköğretim	555	267	288	93	14,8	12,0
1.1.5	Ortaokul ve dengi	1.159	495	664	74	14,7	14,3
1.1.6	Genel lise	420	1.899	230	82	6,9	6,9
1.1.7	Mesleki veya teknik lise	216	88	128	69	4,5	4,3
1.1.8	Yüksek okul	98	58	39	150	4,0	2,5
1.1.9	Fakülte	106	46	59	78	1,8	1,9
1.1.10	Yüksek lisans	3	0.2	2.4	12	0,01	0,07
	Yaş grubuna göre						
1.2.1	15 yaşından küçük	3812	1.891	1.920	98	20,8	21,8
1.2.2	15-24 yaş grubu	2168	1.156	1.012	114	17,3	19,8
1.2.3	25-49 yaş grubu	3337	1.749	1.589	110	10,5	11,7
1.2.4	50-64 yaş grubu	955	452	503	90	8,0	7,2
1.2.5	65 yaş ve üzeri	818	506	313	162	9,4	12,0
1.2.6	15-64 yaş grubu					12,4	11,4
	Hane tipine göre						
1.3.1	1-Tek kişilik hanehalkı	360	243	117	208	11,2	7,4
1.3.2	2-Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı (21+22+23)	7612	3.875	3.737	104	13,3	12,5
1.3.3.	21-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	350	174	176	99	4,4	4,5
1.3.4	22-Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	6786	3.404	3.382	101	15,0	13,8
1.3.5	23-Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	476	296	180	165	12,5	11,3
1.3.6	3-En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	3.060	1.608	1.451	111	19,2	18,4
1.3.7	4-Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	58	27	31	88	7,7	7,6

Tablo E6.3: Yoksulluk Riski - Türkiye, 2018 (Devam)

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1.3.8	5-Diğer (hanehalkı tipi tespit edilemeyenler)	360	243	117	208	4,4	4,5
	İşgücü durumuna göre						
1.4.1	1- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (tam zamanlı çalışıyor)	1.260	222	1.038	21	4,2	7,5
1.4.2	2- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (yarı zamanlı çalışıyor)	93	43	50	87	10,7	15,1
1.4.3	3- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (tam zamanlı çalışıyor)	823	242	581	42	13,6	11,9
1.4.4	4- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (yarı zamanlı çalışıyor)	211	165	45	364	19,7	12,4
1.4.5	5- İş arıyor	608	61	546	11	7,8	25,0
1.4.6	6- Eğitim / öğretime devam ediyor	774	380	395	96	15,4	15,0
1.4.7	7- Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakmış	332	64	268	24	4,2	5,8
1.4.8	8- Engelli ve/veya kalıcı sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz halde	506	192	315	61	26,2	34,2
1.4.9	9- Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb.kişilerin bakımı ile meşgul	2.320	2.319	2	121.434	14,0	10,2
1.4.10	10- Diğer	47	18	29	61	15,9	18,2
	Kayıtlılık durumuna göre						
1.5.1	1- Kayıtlı	872	87	785	11	1,8	5,6
1.5.2	2- Kayıtlı değil	1.533	592	941	63	17,0	17,6
	Sektöre göre						
1.6.1	Tarım	969	430	540	80	22,3	20,3
1.6.2	Sanayi	714	66	648	10	9,8	4,7
1.6.3	Hizmetler	722	183	539	34	5,2	3,8
	İşteki duruma göre						
1.7.1	1- Ücretli, maaşlı	911	173	738	24	3,3	18,9
1.7.2	2- Yevmiyeli	457	96	361	27	20,5	5,8
1.7.3	3- İşveren	30	2	28	6	1,2	25,5
1.7.4	4- Kendi hesabına	553	64	489	13	9,5	2,8
1.7.5	5- Ücretsiz aile işçisi	454	344	110	312	18,9	13,6

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo E6.4: Yoksulluk Riski - İstanbul, 2018

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1	Yoksul sayısı ve oranı (genel)	771	369	402	92	4,9	5,4
	Eğitim düzeyine göre						
1.1.1	Okuryazar olmayan	78	66	12	544	14,3	13,1
1.1.2	Bir okul bitirmemiş	75	42	33	124	8,4	13,9
1.1.3	İlkokul	122	49	73	68	3,2	4,6
1.1.4	İlköğretim	36	17	19	92	5,1	4,4
1.1.5	Ortaokul ve dengi	99	36	63	58	5,3	7,4
1.1.6	Genel lise	20	9	11	90	1,5	1,5
1.1.7	Mesleki veya teknik lise	21	8	13	62	1,7	2,3
1.1.8	Yüksek okul	10	4	6	74	1,1	2,2
1.1.9	Fakülte	12	2	9	27	0,3	1,1
1.1.10	Yüksek lisans					0,0	0,0
	Yaş grubuna göre						
1.2.1	15 yaşından küçük	276	125	151	83	7,5	8,2
1.2.2	15-24 yaş grubu	158	68	89	77	6,2	3,5
1.2.3	25-49 yaş grubu	237	126	111	114	4,0	3,3
1.2.4	50-64 yaş grubu	67	30	36	84	2,8	3,3
1.2.5	65 yaş ve üzeri	33	18	15	125	3,1	7,5
1.2.6	15-64 yaş grubu					3,6	3,4
	Hane tipine göre						
1.3.1	1-Tek kişilik hanehalkı	9	3	6	46	0,9	1,7
1.3.2	2-Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı (21+22+23)	536	259	278	93	4,4	4,8
1.3.3.	21-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	9	4	4	100	0,7	0,7
1.3.4	22-Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	469	224	245	92	4,8	5,1
1.3.5	23-Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	58	30	29	104	5,0	7,8
1.3.6	3-En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	217	107	111	96	7,9	9,3
1.3.7	4-Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	8	1	8	12	1,1	6,0

Tablo E6.4: Yoksulluk Riski - İstanbul. 2018 (Devam)

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1.3.8	5-Diğer (hanehalkı tipi tespit edilemeyenler)	9	3	6	46	0,9	1,7
	İşgücü durumuna göre						
1.4.1	1- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (tam zamanlı çalışıyor)	125	25	100	25	1,8	3,2
1.4.2	2- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (yarı zamanlı çalışıyor)	13	3	10	24	2,4	14,4
1.4.3	3- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (tam zamanlı çalışıyor)	10	2	8	19	1,6	1,4
1.4.4	4- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (yarı zamanlı çalışıyor)	6	0	6	0	0,0	9,6
1.4.5	5- İş arıyor	32	4	28	13	1,9	7,7
1.4.6	6- Eğitim / öğretime devam ediyor	69	26	43	59	4,9	8,6
1.4.7	7- Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakmış	10	0	10	0	0,0	1,3
1.4.8	8- Engelli ve/veya kalıcı sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz halde	36	8	28	29	11,6	19,8
1.4.9	9- Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb.kişilerin bakımı ile meşgul	168	168	0	-	5,6	0,0
1.4.10	10- Diğer	3	0	3	0	0,0	11,2
	Kayıtlılık durumuna göre						
1.5.1	1- Kayıtlı	89	12	77	16	0,9	2,4
1.5.2	2- Kayıtlı değil	68	17	51	33	5,4	7,7
	Sektöre göre						
1.6.1	Tarım					0,0	0,0
1.6.2	Sanayi	85	10	75	13	2,1	5,1
1.6.3	Hizmetler	72	19	53	36	1,7	2,2
	İşteki duruma göre						
1.7.1	1- Ücretli, maaşlı	120	25	95	26	1,8	3,1
1.7.2	2- Yevmiyeli	21	3	19	13	2,8	11,4
1.7.3	3- İşveren	5	2	3	45	3,7	1,5
1.7.4	4- Kendi hesabına	11	0	11	0	0,0	3,0
1.7.5	5- Ücretsiz aile işçisi	-	-	-	-	0,0	0,0

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo E6.5: Yoksulluk Riski - İzmir, 2018

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (Bin)	Kadın (Bin)	Erkek (Bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1	Yoksul sayısı ve oranı (genel)	178	93	85	109	4,5	4,0
	Eğitim düzeyine göre						
1.1.1	Okuryazar olmayan	21	14	7	217	10,0	24,8
1.1.2	Bir okul bitirmedi	16	11	5	227	9,6	9,7
1.1.3	İlkokul	49	23	26	87	4,5	4,8
1.1.4	İlköğretim	9	4	6	67	3,9	5,0
1.1.5	Ortaokul ve dengi	26	11	15	71	6,4	6,6
1.1.6	Genel lise	2	1	1	106	0,6	0,5
1.1.7	Mesleki veya teknik lise						
1.1.8	Yüksek okul						
1.1.9	Fakülte						
1.1.10	Yüksek lisans						
	Yaş grubuna göre						
1.2.1	15 yaşından küçük	52	27	25	109	8,6	6,2
1.2.2	15-24 yaş grubu	28	14	13	105	6,3	4,5
1.2.3	25-49 yaş grubu	64	29	34	86	3,5	4,0
1.2.4	50-64 yaş grubu	12	6	6	99	1,5	1,6
1.2.5	65 yaş ve üzeri	23	16	7	238	5,8	3,1
1.2.6	15-64 yaş grubu					3,4	3,2
	Hane tipine göre						
1.3.1	1-Tek kişilik hanehalkı	16	10	6	170	5,7	5,2
1.3.2	2-Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı (21+22+23)	127	64	63	101	4,0	3,6
1.3.3.	21-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	10	5	5	100	1,7	1,7
1.3.4	22-Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	109	57	52	109	4,9	3,9
1.3.5	23-Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	8	2	6	33	1,4	5,2
1.3.6	3-En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	35	19	16	116	6,7	5,7
1.3.7	4-Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı						

Tablo E6.5: Yoksulluk Riski - İzmir. 2018 (Devam)

	Görel Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (Bin)	Kadın (Bin)	Erkek (Bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1.3.8	5-Diğer (hanehalkı tipi tespit edilemeyenler)						
	İşgücü durumuna göre						
1.4.1	1- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (tam zamanlı çalışıyor)	18	2	16	14	0,6	2,0
1.4.2	2- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (yarı zamanlı çalışıyor)	2	1	1	131	4,3	4,1
1.4.3	3- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (tam zamanlı çalışıyor)	20	5	15	35	6,0	6,3
1.4.4	4- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (yarı zamanlı çalışıyor)	9	7	3	266	19,4	9,9
1.4.5	5- İş arıyor	7	0	7	0	0,0	6,3
1.4.6	6- Eğitim / öğretime devam ediyor	12	7	5	130	7,4	4,0
1.4.7	7- Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakmış	6	0	6	0	0,0	1,8
1.4.8	8- Engelli ve/veya kalıcı sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz halde	9	2	7	25	6,1	13,8
1.4.9	9- Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb.kişilerin bakımı ile meşgul	38	38	0	-	4,8	2,2
1.4.10	10- Diğer	2	2	0	657	5,6	2,0
	Kayıtlılık durumuna göre						
1.5.1	1- Kayıtlı	9	0	9	0	0,0	1,2
1.5.2	2- Kayıtlı değil	40	15	24	64	9,4	9,1
	Sektöre göre						
1.6.1	Tarım	24	10	14	68	13,8	16,7
1.6.2	Sanayi	17	3	14	22	2,7	3,4
1.6.3	Hizmetler	9	3	6	47	0,8	1,0
	İşteki duruma göre						
1.7.1	1- Ücretli, maaşlı	12	1	11	12	0,3	1,5
1.7.2	2- Yevmiyeli	8	2	6	40	6,6	7,1
1.7.3	3- İşveren	1	0	1	0	0,0	1,4
1.7.4	4- Kendi hesabına	13	2	11	16	5,2	7,3
1.7.5	5- Ücretsiz aile işçisi	15	10	5	200	13,2	14,9

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo E6.6: Yoksulluk Riski - Bursa, Eskişehir, Bilecik 2018

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1	Yoksul sayısı ve oranı (genel)	194	115	78	147	5,8	4,0
	Eğitim düzeyine göre						
1.1.1	Okuryazar olmayan	18	18	1	2153	11,4	0,0
1.1.2	Bir okul bitirmemiş	7	3	4	62	3,3	0,0
1.1.3	İlkokul	58	26	31	84	4,4	7,1
1.1.4	İlköğretim	19	15	4	352	14,6	11,0
1.1.5	Ortaokul ve dengi	20	10	10	105	5,1	5,9
1.1.6	Genel lise	9	9	0	-	6,9	3,6
1.1.7	Mesleki veya teknik lise	3	1	2	46	0,8	4,2
1.1.8	Yüksek okul	0	0	0	-	0,0	0,0
1.1.9	Fakülte	4	4	0	-	3,7	1,0
1.1.10	Yüksek lisans						
	Yaş grubuna göre						
1.2.1	15 yaşından küçük	49	27	22	122	7,0	5,8
1.2.2	15-24 yaş grubu	40	28	12	239	10,4	4,7
1.2.3	25-49 yaş grubu	57	34	23	148	4,4	2,9
1.2.4	50-64 yaş grubu	21	8	13	62	2,2	3,5
1.2.5	65 yaş ve üzeri	27	18	9	206	8,0	4,3
1.2.6	15-64 yaş grubu						
	Hane tipine göre						
1.3.1	1-Tek kişilik hanehalkı	15	11	4	247	8,7	4,6
1.3.2	2-Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı (21+22+23)					4,9	3,2
1.3.3.	21-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	11	5	6	77	1,9	2,4
1.3.4	22-Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	93	56	37	151	4,9	3,1
1.3.5	23-Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	19	14	6	247	11,6	7,7
1.3.6	3-En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	54	30	25	119	9,2	8,3
1.3.7	4-Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı						

Tablo E6.6: Yoksulluk Riski – Bursa, Eskişehir, Bilecik 2018 (Devam)

	Görelî Yoksulluk Oranı – Gelir Esaslı – Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1.3.8	5-Diğer (hanehalkı tipi tespit edilemeyenler)						
	İşgücü durumuna göre						
1.4.1	1- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (tam zamanlı çalışıyor)	26	12	15	80	3,6	0,0
1.4.2	2- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (yarı zamanlı çalışıyor)	9	4	5	82	18,8	1,9
1.4.3	3- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (tam zamanlı çalışıyor)	6	4	2	246	7,7	13,0
1.4.4	4- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (yarı zamanlı çalışıyor)	3	2	1	358	5,2	0,9
1.4.5	5- İş arıyor	14	2	12	16	5,5	3,6
1.4.6	6- Eğitim / öğretime devam ediyor	16	13	4	323	10,0	11,9
1.4.7	7- Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakmış	3	1	3	23	0,6	4,0
1.4.8	8- Engelli ve/veya kalıcı sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz halde	16	3	13	24	33,8	1,0
1.4.9	9- Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb. kişilerin bakımı ile meşgul	45	45	0		5,2	0,0
1.4.10	10- Diğer	0	0	0		0,0	0,0
	Kayıtlılık durumuna göre						
1.5.1	1- Kayıtlı	25	9	16	58	2,9	1,9
1.5.2	2- Kayıtlı değil	20	13	7	189	10,0	3,2
	Sektöre göre						
1.6.1	Tarım	9	6	2	261	8,6	2,8
1.6.2	Sanayi	24	8	16	49	5,3	3,1
1.6.3	Hizmetler	13	8	5	185	3,6	1,0
	İşteki duruma göre						
1.7.1	1- Ücretli, maaşlı	25	12	13	25	3,8	1,7
1.7.2	2- Yevmiyeli	11	4	7	11	16,6	9,9
1.7.3	3- İşveren	0	0	0	0	0,0	0,0
1.7.4	4- Kendi hesabına	6	4	2	6	13,7	1,5
1.7.5	5- Ücretsiz aile işçisi	3	2	0	3	4,0	3,0

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo E6.7: Yoksulluk Riski - Ankara 2018

	Görel Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1	Yoksul sayısı ve oranı (genel)	283	161	122	132	6,0	4,6
	Eğitim düzeyine göre						
1.1.1	Okuryazar olmayan	21	19	2	856	19,5	11,2
1.1.2	Bir okul bitirmemiş	17	10	7	142	19,1	10,4
1.1.3	İlkokul	54	25	30	83	6,7	4,1
1.1.4	İlköğretim	18	9	9	95	6,0	9,6
1.1.5	Ortaokul ve dengi	26	10	16	63	5,2	4,4
1.1.6	Genel lise	10	2	8	24	2,6	0,8
1.1.7	Mesleki veya teknik lise	10	5	6	79	2,2	2,6
1.1.8	Yüksek okul	0	0	0	-	0,0	0,0
1.1.9	Fakülte	1	0	1	0	0,0	0,1
1.1.10	Yüksek lisans	21	19	2	856	3,2	0,0
	Yaş grubuna göre						
1.2.1	15 yaşından küçük	118	80	38	212	5,8	7,0
1.2.2	15-24 yaş grubu	38	18	20	86	4,7	10,4
1.2.3	25-49 yaş grubu	92	46	46	101	2,9	4,4
1.2.4	50-64 yaş grubu	18	5	13	34	3,5	2,2
1.2.5	65 yaş ve üzeri	18	13	5	255	4,3	8,0
1.2.6	15-64 yaş grubu						
	Hane tipine göre						
1.3.1	1-Tek kişilik hanehalkı	4	2	2	111	1,6	1,3
1.3.2	2-Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı (21+22+23)	210	118	92	129	4,4	5,8
1.3.3.	21-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	7	3	3	100	1,4	1,4
1.3.4	22-Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	196	111	85	132	4,9	6,9
1.3.5	23-Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	7	4	4	100	3,2	1,9
1.3.6	3-En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	67	40	27	146	5,9	8,2
1.3.7	4-Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	2	1	1	100	7,8	6,1

Tablo E6.7: Yoksulluk Riski - Ankara 2018 (Devam)

	Görel Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1.3.8	5-Diğer (hanehalkı tipi tespit edilemeyenler)						
	İşgücü durumuna göre						
1.4.1	1- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (tam zamanlı çalışıyor)	36	5	31	17	2,8	1,2
1.4.2	2- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (yarı zamanlı çalışıyor)	3	0	2	24	7,7	1,6
1.4.3	3- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (tam zamanlı çalışıyor)	13	0	13	0	6,4	0,0
1.4.4	4- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (yarı zamanlı çalışıyor)	6	2	4	51	32,6	15,2
1.4.5	5- İş arıyor	7	0	7	4	4,7	0,3
1.4.6	6- Eğitim / öğretime devam ediyor	8	6	2	333	1,0	3,7
1.4.7	7- Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakmış	12	0	12	0	3,6	0,0
1.4.8	8- Engelli ve/veya kalıcı sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz halde	7	1	6	16	23,9	8,0
1.4.9	9- Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb.kişilerin bakımı ile meşgul	65	63	2	4196	33,2	5,4
1.4.10	10- Diğer	1	0	0	100	4,3	1,9
	Kayıtlılık durumuna göre						
1.5.1	1- Kayıtlı	34	4	30	12	2,6	0,8
1.5.2	2- Kayıtlı değil	24	4	20	21	10,9	5,8
	Sektöre göre						
1.6.1	Tarım	5	0	5	0	14,3	0,0
1.6.2	Sanayi	22	2	20	11	4,8	3,5
1.6.3	Hizmetler	31	6	25	22	2,7	1,3
	İşteki duruma göre						
1.7.1	1- Ücretli, maaşlı	31	6	26	22	2,4	1,3
1.7.2	2- Yevmiyeli	7	0	7	0	11,4	0,0
1.7.3	3- İşveren	3	0	3	0	4,1	0,0
1.7.4	4- Kendi hesabına	15	2	13	17	8,9	9,9
1.7.5	5- Ücretsiz aile işçisi	2	0	2	0	13,5	0,0

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo E6.8: Yoksulluk Riski - Adana, Mersin 2018

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (Bin)	Kadın (Bin)	Erkek (Bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1	Yoksul sayısı ve oranı (genel)	577	312	265	118	15,1	13,7
	Eğitim düzeyine göre						
1.1.1	Okuryazar olmayan	76	58	18	318	24,3	47,9
1.1.2	Bir okul bitirmemiş	56	35	21	171	25,8	31,0
1.1.3	İlkokul	112	43	70	61	10,3	15,4
1.1.4	İlköğretim	31	18	13	137	24,9	14,0
1.1.5	Ortaokul ve dengi	63	36	28	129	19,1	12,2
1.1.6	Genel lise	25	17	8	216	10,1	5,1
1.1.7	Mesleki veya teknik lise	16	7	10	68	6,0	6,8
1.1.8	Yüksek okul	11	8	3	267	9,8	3,6
1.1.9	Fakülte	4	2	1	166	1,5	0,9
1.1.10	Yüksek lisans						
	Yaş grubuna göre						
1.2.1	15 yaşından küçük	24,3	24,3	24,3	24,3	17,3	17,2
1.2.2	15-24 yaş grubu	25,8	25,8	25,8	25,8	24,2	19,0
1.2.3	25-49 yaş grubu	10,3	10,3	10,3	10,3	11,7	10,8
1.2.4	50-64 yaş grubu	24,9	24,9	24,9	24,9	10,3	10,2
1.2.5	65 yaş ve üzeri	19,1	19,1	19,1	19,1	16,8	13,6
1.2.6	15-64 yaş grubu					12,2	10,9
	Hane tipine göre						
1.3.1	1-Tek kişilik hanehalkı	162	81	81	100	20,8	12,4
1.3.2	2-Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı (21+22+23)	429	221	208	106	12,8	12,1
1.3.3.	21-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	130	75	55	136	7,4	7,4
1.3.4	22-Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	170	91	79	115	13,7	12,6
1.3.5	23-Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	62	32	31	103	12,4	14,1
1.3.6	3-En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	53	33	19	172	32,4	31,9
1.3.7	4-Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı						

Tablo E6.8: Yoksulluk Riski - Adana. Mersin 2018 (Devam)

	Görel Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (Bin)	Kadın (Bin)	Erkek (Bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1.3.8	5-Diğer (hanehalkı tipi tespit edilemeyenler)						
	İşgücü durumuna göre						
1.4.1	1- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (tam zamanlı çalışıyor)	96	28	68	41	9,0	10,0
1.4.2	2- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (yarı zamanlı çalışıyor)	2	2	0		9,3	0,0
1.4.3	3- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (tam zamanlı çalışıyor)	40	10	30	33	13,1	11,6
1.4.4	4- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (yarı zamanlı çalışıyor)	20	20	0		39,2	0,0
1.4.5	5- İş arıyor	30	11	19	59	17,3	17,1
1.4.6	6- Eğitim / öğretime devam ediyor	35	23	12	187	18,3	9,5
1.4.7	7- Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakmış	19	6	13	45	7,4	7,3
1.4.8	8- Engelli ve/veya kalıcı sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz halde	41	12	29	42	23,9	50,6
1.4.9	9- Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb.kişilerin bakımı ile meşgul	110	110	0		14,1	---
1.4.10	10- Diğer	2	2	0		64,9	
	Kayıtlılık durumuna göre						
1.5.1	1- Kayıtlı	60	6	53	12	2,8	8,0
1.5.2	2- Kayıtlı değil	99	54	45	119	24,0	15,2
	Sektöre göre						
1.6.1	Tarım	67	34	33	101	29,6	24,9
1.6.2	Sanayi	49	10	39	26	21,0	13,5
1.6.3	Hizmetler	43	17	26	64	5,7	4,8
	İşteki duruma göre						
1.7.1	1- Ücretli, maaşlı	61	10	51	20	3,8	8,3
1.7.2	2- Yevmiyeli	39	21	18	118	34,5	21,7
1.7.3	3- İşveren	4	0	4	0	0,0	5,1
1.7.4	4- Kendi hesabına	33	10	23	42	33,9	13,8
1.7.5	5- Ücretsiz aile işçisi	22	20	3	695	23,0	11,3

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo E6.9: Yoksulluk Riski - Samsun. Amasya. Çorum. Tokat- 2018

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1	Yoksul sayısı ve oranı (genel)	342	163	179	91	12,1	13,1
	Eğitim düzeyine göre						
1.1.1	Okuryazar olmayan	51	37	15	250	18,9	26,3
1.1.2	Bir okul bitirmemiş	15	8	7	116	11,0	17,7
1.1.3	İlkokul	94	42	53	79	10,3	13,9
1.1.4	İlköğretim	26	12	14	85	15,5	15,2
1.1.5	Ortaokul ve dengi	26	13	13	99	13,4	8,9
1.1.6	Genel lise	13	1	11	13	1,9	11,8
1.1.7	Mesleki veya teknik lise	1	1	0		1,9	0,0
1.1.8	Yüksek okul	3	3	0		7,7	0,0
1.1.9	Fakülte	9	4	5	82	6,3	6,9
1.1.10	Yüksek lisans						
	Yaş grubuna göre						
1.2.1	15 yaşından küçük	95	38	57	66	15,7	19,1
1.2.2	15-24 yaş grubu	49	24	25	98	13,9	15,4
1.2.3	25-49 yaş grubu	106	57	49	116	12,2	10,3
1.2.4	50-64 yaş grubu	49	22	27	81	8,0	10,0
1.2.5	65 yaş ve üzeri	42	22	21	106	11,4	13,0
1.2.6	15-64 yaş grubu					10,8	10,7
	Hane tipine göre						
1.3.1	1-Tek kişilik hanehalkı	25	10	14	74	11,8	21,0
1.3.2	2-Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı (21+22+23)	219	105	114	93	12,8	13,2
1.3.3.	21-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	24	12	12	100	8,8	8,8
1.3.4	22-Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	179	83	96	86	13,3	14,2
1.3.5	23-Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	15	10	5	192	16,2	12,4
1.3.6	3-En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	97	46	51	89	10,8	11,9
1.3.7	4-Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	1	1	0		14,3	0,0

Tablo E6.9: Yoksulluk Riski – Samsun. Amasya. Çorum. Tokat- 2018 (Devam)

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1.3.8	5-Diğer (hanehalkı tipi tespit edilemeyenler)						
	İşgücü durumuna göre						
1.4.1	1- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (tam zamanlı çalışıyor)	33	6	26	24	4,6	6,9
1.4.2	2- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (yarı zamanlı çalışıyor)	9	6	4	146	23,1	21,3
1.4.3	3- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (tam zamanlı çalışıyor)	60	25	35	72	16,8	13,6
1.4.4	4- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (yarı zamanlı çalışıyor)	5	4	1	270	7,8	6,7
1.4.5	5- İş arıyor	15	3	12	27	12,5	26,3
1.4.6	6- Eğitim / öğretime devam ediyor	22	9	13	74	12,2	15,0
1.4.7	7- Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakmış	18	4	14	29	5,8	7,2
1.4.8	8- Engelli ve/veya kalıcı sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz halde	25	12	13	94	36,2	32,2
1.4.9	9- Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb. kişilerin bakımı ile meşgul	52	52	0		10,1	
1.4.10	10- Diğer	0	0	0			
	Kayıtlılık durumuna göre						
1.5.1	1- Kayıtlı	28	2	27	6	1,5	6,2
1.5.2	2- Kayıtlı değil	79	39	40	99	15,1	16,0
	Sektöre göre						
1.6.1	Tarım	64	32	32	101	17,6	16,2
1.6.2	Sanayi	15	2	13	14	6,1	8,4
1.6.3	Hizmetler	28	7	21	32	4,6	6,5
	İşteki duruma göre						
1.7.1	1- Ücretli, maaşlı	31	6	24	25	4,4	6,6
1.7.2	2- Yevmiyeli	12	6	6	98	23,9	18,1
1.7.3	3- İşveren	3	0	3	0	0,0	10,9
1.7.4	4- Kendi hesabına	27	1	26	4	3,3	13,7
1.7.5	5- Ücretsiz aile işçisi	35	28	7	402	17,1	12,2

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo E6.10: Yoksulluk Riski - Trabzon. Artvin. Giresun. Gümüşhane. Ordu. Rize- 2018

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1	Yoksul sayısı ve oranı (genel)	254	142	112	127	10,8	8,8
	Eğitim düzeyine göre						
1.1.1	Okuryazar olmayan	31	23	9	264	20,8	10,4
1.1.2	Bir okul bitirmemiş	20	8	12	61	29,5	10,4
1.1.3	İlkokul	63	32	31	104	9,8	10,0
1.1.4	İlköğretim	5	4	1	453	1,8	7,9
1.1.5	Ortaokul ve dengi	44	21	23	90	16,1	17,5
1.1.6	Genel lise	9	2	7	36	5,7	4,5
1.1.7	Mesleki veya teknik lise	1	1	0			1,8
1.1.8	Yüksek okul	4	4	0			6,8
1.1.9	Fakülte	0	0	0			
1.1.10	Yüksek lisans						
	Yaş grubuna göre						
1.2.1	15 yaşından küçük	69	44	25	174	9,3	17,1
1.2.2	15-24 yaş grubu	55	32	23	140	14,4	18,7
1.2.3	25-49 yaş grubu	78	42	36	116	7,8	9,3
1.2.4	50-64 yaş grubu	19	6	13	44	6,2	2,6
1.2.5	65 yaş ve üzeri	33	19	14	129	9,2	8,9
1.2.6	15-64 yaş grubu					7,6	7,5
	Hane tipine göre						
1.3.1	1-Tek kişilik hanehalkı	8	3	5	70	9,5	4,4
1.3.2	2-Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı (21+22+23)	168	96	71	135	8,3	11,2
1.3.3.	21-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	12	6	6	100	3,7	3,7
1.3.4	22-Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	142	78	64	121	9,7	12,5
1.3.5	23-Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	13	12	1	1112	2,7	16,8
1.3.6	3-En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	78	42	35	120	10,6	11,8
1.3.7	4-Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı						

Tablo E6.10: Yoksulluk Riski – Trabzon. Artvin. Giresun. Gümüşhane. Ordu. Rize- 2018 (Devam)

	Görel Yoksulluk Oranı – Gelir Esaslı – Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1.3.8	5-Diğer (hanehalkı tipi tespit edilemeyenler)						
İşgücü durumuna göre							
1.4.1	1- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (tam zamanlı çalışıyor)	18	4	15	24	2,2	6,9
1.4.2	2- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (yarı zamanlı çalışıyor)	56	32	24	138	0,0	38,1
1.4.3	3- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (tam zamanlı çalışıyor)	7	1	7	11	12,4	4,1
1.4.4	4- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (yarı zamanlı çalışıyor)	38	19	19	104	0,0	0,0
1.4.5	5- İş arıyor	10	1	9	15	5,2	8,4
1.4.6	6- Eğitim / öğretime devam ediyor	16	8	8	105	23,5	14,0
1.4.7	7- Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakmış	28	28	0		3,1	20,0
1.4.8	8- Engelli ve/veya kalıcı sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz halde	3	1	2	49	15,8	6,5
1.4.9	9- Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb. kişilerin bakımı ile meşgul					2,2	17,6
1.4.10	10- Diğer						
Kayıtlılık durumuna göre							
1.5.1	1- Kayıtlı	19	3	16	17	1,8	4,2
1.5.2	2- Kayıtlı değil	57	33	24	141	11,6	8,8
Sektöre göre							
1.6.1	Tarım	54	32	22	149	13,0	12,4
1.6.2	Sanayi	12	1	11	8	4,7	8,0
1.6.3	Hizmetler	10	3	7	37	1,6	2,1
İşteki duruma göre							
1.7.1	1- Ücretli, maaşlı	14	4	11	33	2,1	3,2
1.7.2	2- Yevmiyeli	5	0	5	0	0,0	21,6
1.7.3	3- İşveren	0	0	0		0,0	0,0
1.7.4	4- Kendi hesabına	36	15	21	69	10,7	9,2
1.7.5	5- Ücretsiz aile işçisi	20	18	2	821	14,9	8,7

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo E6.11: Yoksulluk Riski - Ağrı, Kars, Ardahan, Iğdır 2018

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1	Yoksul sayısı ve oranı (genel)	406	202	204	99	37,7	36,9
Eğitim düzeyine göre							
1.1.1	Okuryazar olmayan	63	50	13	382	42,8	40,1
1.1.2	Bir okul bitirmemiş	43	20	23	87	49,0	38,6
1.1.3	İlkokul	57	20	38	52	36,6	32,7
1.1.4	İlköğretim	14	5	9	60	29,3	27,0
1.1.5	Ortaokul ve dengi	42	16	26	63	38,0	37,8
1.1.6	Genel lise	14	7	7	94	18,3	28,7
1.1.7	Mesleki veya teknik lise	4	2	2	125	11,0	22,9
1.1.8	Yüksek okul	3	2	1	202	8,9	19,6
1.1.9	Fakülte						
1.1.10	Yüksek lisans						
Yaş grubuna göre							
1.2.1	15 yaşından küçük	153	74	78	95	45,3	45,9
1.2.2	15-24 yaş grubu	85	41	44	95	43,4	43,3
1.2.3	25-49 yaş grubu	108	54	54	99	31,3	32,1
1.2.4	50-64 yaş grubu	36	20	16	125	24,1	29,0
1.2.5	65 yaş ve üzeri	24	13	12	111	29,2	30,0
1.2.6	15-64 yaş grubu					31,0	29,3
Hane tipine göre							
1.3.1	1-Tek kişilik hanehalkı	4	3	1	317	14,6	31,9
1.3.2	2-Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı (21+22+23)	236	120	116	104	36,9	37,6
1.3.3.	21-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	7	3	3	100	14,0	13,8
1.3.4	22-Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	208	105	103	102	37,9	38,5
1.3.5	23-Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	22	12	10	117	50,7	53,2
1.3.6	3-En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	165	79	87	91	38,3	38,5
1.3.7	4-Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	1	0	0	100	5,7	8,7
1.3.8	5-Diğer (hanehalkı tipi tespit edilemeyenler)						

Tablo E6.11: Yoksulluk Riski - Ağrı, Kars, Ardahan, Iğdır 2018 (Devam)

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
İşgücü durumuna göre							
1.4.1	1- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (tam zamanlı çalışıyor)	41	3	38	7	8,6	26,8
1.4.2	2- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (yarı zamanlı çalışıyor)	1	0	1	0	0,0	76,2
1.4.3	3- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (tam zamanlı çalışıyor)	48	8	40	20	23,9	34,9
1.4.4	4- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (yarı zamanlı çalışıyor)	20	15	5	313	36,3	41,4
1.4.5	5- İş arıyor	15	2	13	12	26,8	51,7
1.4.6	6- Eğitim / öğretime devam ediyor	20	11	9	118	38,6	30,9
1.4.7	7- Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakmış	13	6	7	79	42,3	23,6
1.4.8	8- Engelli ve/veya kalıcı sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz halde	9	3	7	39	19,2	45,6
1.4.9	9- Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb. kişilerin bakımı ile meşgul	77	77	0	---	39,9	---
1.4.10	10- Diğer						
Kayıtlılık durumuna göre							
1.5.1	1- Kayıtlı	20	1	19	7	4,9	15,8
1.5.2	2- Kayıtlı değil	90	24	66	37	29,4	43,2
Sektöre göre							
1.6.1	Tarım	68	23	45	50	31,9	39,6
1.6.2	Sanayi	25	0	24	1	10,1	35,3
1.6.3	Hizmetler	18	3	15	18	7,8	17,1
İşteki duruma göre							
1.7.1	1- Ücretli, maaşlı	30	3	27	10	8,1	23,1
1.7.2	2- Yevmiyeli	12	0	12	0	0,0	46,7
1.7.3	3- İşveren	1	0	1	0	0,0	12,2
1.7.4	4- Kendi hesabına	29	2	27	6	18,4	32,5
1.7.5	5- Ücretsiz aile işçisi	39	21	18	122	32,8	44,5

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo E6.12: Yoksulluk Riski - Gaziantep, Adıyaman, Kilis 2018

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
1	Yoksul sayısı ve oranı (genel)	620	314	306	103	23,3	21,9
Eğitim düzeyine göre							
1.1.1	Okuryazar olmayan	62	52	10	530	26,5	25,1
1.1.2	Bir okul bitirmemiş	55	28	27	105	19,9	36,3
1.1.3	İlkokul	109	44	65	68	20,2	22,9
1.1.4	İlköğretim	23	14	9	153	17,9	7,9
1.1.5	Ortaokul ve dengi	65	29	37	78	23,4	23,8
1.1.6	Genel lise	29	15	14	111	20,6	11,9
1.1.7	Mesleki veya teknik lise	11	7	5	148	18,3	10,5
1.1.8	Yüksek okul	2	1	1	63	3,3	4,5
1.1.9	Fakülte	6	1	5	26	3,4	6,5
1.1.10	Yüksek lisans						
Yaş grubuna göre							
1.2.1	15 yaşından küçük	234	110	124	88	29,2	28,9
1.2.2	15-24 yaş grubu	123	71	51	139	24,3	21,1
1.2.3	25-49 yaş grubu	177	94	82	115	21,2	16,8
1.2.4	50-64 yaş grubu	41	18	23	77	11,6	14,7
1.2.5	65 yaş ve üzeri	47	21	25	84	24,9	32,7
1.2.6	15-64 yaş grubu					19,6	18,0
Hane tipine göre							
1.3.1	1-Tek kişilik hanehalkı	7	4	3	134	12,3	11,9
1.3.2	2-Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı (21+22+23)	453	232	221	105	22,0	20,1
1.3.3.	21-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	16	8	8	94	14,1	14,9
1.3.4	22-Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	421	215	207	104	22,7	20,8
1.3.5	23-Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	16	10	7	152	18,2	11,7
1.3.6	3-En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	156	76	80	95	29,5	30,5
1.3.7	4-Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	4	2	2	110	37,8	25,3
1.3.8	5-Diğer (hanehalkı tipi tespit edilemeyenler)						

Tablo E6.12: Yoksulluk Riski - Gaziantep. Adıyaman. Kilis 2018 Devam)

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
İşgücü durumuna göre							
1.4.1	1- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (tam zamanlı çalışıyor)	76	12	65	18	11,6	13,5
1.4.2	2- Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (yarı zamanlı çalışıyor)	2	2	1	235	84,2	100,0
1.4.3	3- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (tam zamanlı çalışıyor)	52	17	34	51	29,7	21,1
1.4.4	4- İşveren/kendi hesabına çalışan (*) (yarı zamanlı çalışıyor)	4	3	1	246	21,4	30,9
1.4.5	5- İş arıyor	25	3	22	12	18,5	26,3
1.4.6	6- Eğitim / öğretime devam ediyor	49	31	18	173	27,2	19,8
1.4.7	7- Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakan	12	0	12	3	8,5	14,9
1.4.8	8- Engelli ve/veya kalıcı sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz halde	26	8	18	47	19,7	51,8
1.4.9	9- Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb. kişilerin bakımı ile meşgul	115	115	0		19,8	---
1.4.10	10- Diğer	1	0	1	0	13,5	31,2
Kayıtlılık durumuna göre							
1.5.1	1- Kayıtlı	39	0	39	0	0,0	9,5
1.5.2	2- Kayıtlı değil	95	33	62	54	34,5	26,1
Sektöre göre							
1.6.1	Tarım	55	22	33	67	32,7	35,8
1.6.2	Sanayi	50	5	45	11	21,8	16,3
1.6.3	Hizmetler	29	6	23	28	7,7	8,2
İşteki duruma göre							
1.7.1	1- Ücretli, maaşlı	61	9	52	18	9,5	12,1
1.7.2	2- Yevmiyeli	18	4	14	29	72,9	25,4
1.7.3	3- İşveren	0	0	0			
1.7.4	4- Kendi hesabına	25	1	25	2	3,6	23,3
1.7.5	5- Ücretsiz aile işçisi	30	20	11	184	35,4	36,0

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo E6.13: Sosyal Yardımların Türlerine Göre Yoksulluk Riski – Türkiye, 2018

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
	Fert düzeyinde alınan yardımlar						
2.1	İşsizlik yardımı alan fertler	80	7	74	9	1,9	9,3
2.2	Emeklilik- yaşlılık-isteğe bağlı emeklilik geliri alan fertler	529	226	303	74	10,8	4,4
2.3	Dul-yetim maaşları alan fertler	199	195	5	4263	6,4	3,9
2.4	Engellilik-gazilik-malulen emeklilik geliri alan fertler	197	69	128	54	26,7	26,4
2.5	Eğitimle ilgili karşılıksız burs bağış ve benzeri geliri olan fertler	48	27	21	128	9,0	7,7
	Hanehalkı düzeyinde alınan yardımlar						
2.6	Nakdi çocuk yardımı alan hanelerde yaşayan fertler	4738	2341	2397	98	49,6	48,9
2.7	Aynı çocuk yardımı alan hanelerde yaşayan fertler	170	80	91	88	27,7	32,6
2.8	Nakdi diğer sosyal yardım alan hanelerde yaşayan fertler	1056	560	496	113	46,2	46,3
2.9	Aynı diğer sosyal yardım alan hanelerde yaşayan fertler	3330	1770	1560	113	50,1	46,2
2.10	Konut yardımları (kira vb.) alan hanelerde yaşayan fertler	108	63	46	137	49,0	41,4

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo E6.14: Nakdi Çocuk Yardımı Alan Hanelerde Yaşayan Fertlerin Yoksulluk Riski – Türkiye. 2018

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
2.6.1	Eğitim düzeyine göre						
2.6.1.1	Okuryazar olmayan	538	432	105	411	60,6	57,7
2.6.1.2	Bir okul bitirmemiş	403	241	162	149	55,8	60,6
2.6.1.3	İlkokul	653	234	418	56	41,9	47,8
2.6.1.4	İlköğretim	215	100	115	86	41,9	41,0
2.6.1.5	Ortaokul ve dengi	497	204	293	70	51,3	53,7
2.6.1.6	Genel lise	127	58	69	83	33,3	32,7
2.6.1.7	Mesleki veya teknik lise	62	32	30	105	24,0	25,2
2.6.1.8	Yüksek okul	24	12	12	100	14,9	21,6
2.6.1.9	Fakülte	22	8	14	57	7,1	10,2
2.6.1.10	Yüksek lisans	0	0,3	-		2,1	-
2.6.2	Yaş grubuna göre						
2.6.2.1	15 yaşından küçük	2.054	997	1.057	94	54,7	53,4
2.6.2.2	15-24 yaş grubu	926	492	434	113	51,4	53,8
2.6.2.3	25-49 yaş grubu	1.378	725	653	111	44,2	42,6
2.6.2.4	50-64 yaş grubu	240	104	136	77	41,1	39,3
2.6.2.5	65 yaş ve üzeri	140	78	62	125	48,3	48,2
2.6.2.6	15-64 yaş grubu	2544	1322	1222	108	46,4	45,5
2.6.3	Hane tipine göre						
2.6.3.1	1-Tek kişilik hanehalkı					-	-
2.6.3.2	2-Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı (21+22+23)	3282	1645	1637	100	49,6	49,0
2.6.3.3	21-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile						
2.6.3.4	22-Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	3.058	1.513	1.545	98	50,3	49,0
2.6.3.5	23-Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	224	132	92	143	46,5	55,9
2.6.3.6	3-En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	1.451	749	702	107	49,6	49,3
2.6.3.7	4-Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	2	1	1	67	13,5	10,3
2.6.3.8	5-Diğer (hanehalkı tipi tespit edilemeyenler)						

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo E6.15: Nakdi Diğer Sosyal Yardım Alan Hanelerde Yaşayan Fertlerin Yoksulluk Riski - Türkiye. 2018

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (bin)	Kadın (bin)	Erkek (bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
2.8.1	Eğitim düzeyine göre						
2.8.1.1	Okuryazar olmayan	196	149	47	320	55,8	63,0
2.8.1.2	Bir okul bitirmemiş	95	59	36	164	45,0	58,7
2.8.1.3	İlkokul	186	67	119	57	34,4	43,9
2.8.1.4	İlköğretim	38	13	24	55	32,5	39,2
2.8.1.5	Ortaokul ve dengi	93	47	46	101	52,8	35,7
2.8.1.6	Genel lise	26	9	17	56	26,1	33,3
2.8.1.7	Mesleki veya teknik lise	8	5	3	155	13,3	10,8
2.8.1.8	Yüksek okul	10	6	5	122	25,9	32,9
2.8.1.9	Fakülte	6	0	6	-	-	52,7
2.8.1.10	Yüksek lisans	-	-	-	-	-	-
2.8.2	Yaş grubuna göre						
2.8.2.1	15 yaşından küçük	368	188	180	105	53,9	52,5
2.8.2.2	15-24 yaş grubu	173	93	80	116	46,6	41,6
2.8.2.3	25-49 yaş grubu	295	153	142	107	39,9	40,3
2.8.2.4	50-64 yaş grubu	108	59	49	120	42,1	45,8
2.8.2.5	65 yaş ve üzeri	111	67	44	150	47,6	58,8
2.8.2.6	15-64 yaş grubu	368	188	180	105	53,9	52,5
2.8.3	Hane tipine göre						
2.8.3.1	1-Tek kişilik hanehalkı	63	38	25	156	46,3	62,7
2.8.3.2	2-Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı (21+22+23)	711	358	353	101	46,4	46,4
2.8.3.3	21-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	49	25	24	101	52,0	52,2
2.8.3.4	22-Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	579	279	300	93	47,3	47,2
2.8.3.5	23-Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	83	54	29	187	40,4	36,7
2.8.3.6	3-En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	273	161	111	144	46,5	42,8
2.8.3.7	4-Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	10	3	7	2	21,8	59,1
2.8.3.8	5-Diğer (hanehalkı tipi tespit edilemeyenler)						

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo E6.16: Aynı Diğer Sosyal Yardım Alan Hanelerde Yaşayan Fertlerin Yoksulluk Riski - Türkiye, 2018

	Görelî Yoksulluk Oranı - Gelir Esaslı - Eşdeğer Hanehalkı Gelirinin %50 Medyan Altı	Toplam (Bin)	Kadın (Bin)	Erkek (Bin)	Cinsiyet Farkı*	Kadın %	Erkek %
2.9.1	Eğitim düzeyine göre						
2.9.1.1	Okuryazar olmayan	550	424	126	337	53,6	56,5
2.9.1.2	Bir okul bitirmemiş	314	188	126	149	50,6	52,2
2.9.1.3	İlkokul	598	241	357	68	39,9	43,6
2.9.1.4	İlköğretim	126	56	71	79	39,2	30,2
2.9.1.5	Ortaokul ve dengi	324	140	184	76	49,8	44,7
2.9.1.6	Genel lise	81	39	42	91	36,0	32,6
2.9.1.7	Mesleki veya teknik lise	49	25	24	104	30,5	27,0
2.9.1.8	Yüksek okul	15	7	8	82	25,5	21,3
2.9.1.9	Fakülte	20	10	11	93	47,4	30,1
2.9.1.10	Yüksek lisans						
2.9.2	Yaş grubuna göre						
2.9.2.1	15 yaşından küçük	1160	593	567	105	57,1	52,3
2.9.2.2	15-24 yaş grubu	627	338	288	117	51,5	47,5
2.9.2.3	25-49 yaş grubu	949	495	454	109	44,6	41,3
2.9.2.4	50-64 yaş grubu	274	140	134	104	37,4	39,8
2.9.2.5	65 yaş ve üzeri	319	203	116	175	53,3	46,3
2.9.2.6	15-64 yaş grubu	1850	974	877	111	45,4	42,9
2.9.3	Hane tipine göre						
2.9.3.1	1-Tek kişilik hanehalkı	159	115	43	268	60,9	48,8
2.9.3.2	2-Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı (21+22+23)	2294	1197	1097	109	51,1	46,8
2.9.3.3	21-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	122	61	61	99	45,6	47,1
2.9.3.4	22-Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	1955	993	962	103	52,2	47,5
2.9.3.5	23-Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	217	143	73	195	46,5	39,2
2.9.3.6	3-En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	867	450	417	108	44,7	44,7
2.9.3.7	4-Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	11	7	3	214	35,3	21,1
2.9.3.8	5-Diğer (hanehalkı tipi tespit edilemeyenler)						

Kaynak: TÜİK, GYKA- 2018 veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

“Bu yayın Avrupa Birliği’nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği’nin (CEİD) sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği’nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.”